BARTOLOMÉ BENNASSAR

INCHIZIȚIA SPANIOLĂ

SECOLELE XV-XIX

editura politică

BARTOLOMÉ BENNASSAR

în colaborare cu

Catherine Brault-Noble • Jean-Pierre Dedieu
Claire Guilhem • Marie-José Marc
Dominique Peyre

INCHIZIȚIA SPANIOLĂ

secolele XV — XIX

Traducere din limba franceză : **Carmela Roman**
Control ştiinţific şi adnotări : **Victor Kernbach**

1983

EDITURA POLITICĂ

București

INTRODUCERE

Inchiziția, ca și crima, continuă să-i fascineze pe contemporanii noștri, și evocarea statului totalitar, în care ideologia este impusă poporului încă din copilărie iar orice dizidență presupune represiunea, marginalizarea și izolarea, implică aproape inevitabil referirea la Inchiziție. Această referire provine dintr-o logică profundă a cărei justețe nu poate fi contestată, dar care, de cele mai multe ori, este însoțită de imagini stereotipe ce ar trebui să fie complet revizuite. O analiză a vocabularului folosit în legătură cu Inchiziția, efectuată prin metodele cantitative moderne, ar conduce probabil la o cotă de frecvență foarte ridicată a unor cuvinte ca : Torquemada, intoleranță, fanatism, tortură, rug... Inchiziția a însemnat altceva, chiar dacă așa au arătat primii treizeci de ani ai istoriei ei.

Bibliografia referitoare la Inchiziție este enormă. Atunci cînd, în 1963, Emil van der Vekene și-a propus să publice această bibliografie a găsit 1950 de titluri : el a constatat că bibliografia creștea în ritmul dezvoltării tipăriturilor fără să înregistreze nici cea mai mică relaxare, ceea ce dovedea interesul profund pe care lumea cultivată îl acorda acestei instituții. 629 de titluri apar în secolul al XIX-lea, 739 — din 1900 pînă în 1961 ! Autorii lor sînt de naționalități foarte diferite : desigur, spanioli, dar și italieni, francezi, portughezi, germani, australieni, englezi, americani, chilieni și, printre ei, istorici israelieni cum sînt Baer sau Roth, pentru a nu-i cita decît pe cei mai importanți.

Dar de la apariția lucrării lui Van der Vekene fluxul scrierilor referitoare la Inchiziție a crescut continuu, unele bucurîndu-se de o audiență considerabilă : cartea lui Henry

Kamen *History of the Spanish Inquisition*, apărută în 1965, care nu conține nici o revelație excepțională, dar care a constituit o expunere clară și completă și a reflectat elocvent noua tendință de interpretare sociologică a instituției, a fost tradusă în aproape toate limbile europene. Lucrări importante care analizează parțial sau total Inchiziția au fost publicate de spaniolii A. Dominguez Ortiz, J. Caro Baroja, V. Palacio Atard, S. Perez Vilarino, R. Garcia Carcel și, recent, M. Garcia Arenal ; sau de francezii A. Sicroff și L. Sala-Molins, pentru a nu-i numi decît pe cei mai însemnați. Danezul G. Henningsen și francezul J.-P. Dedieu au publicat articole la fel de pertinente. E adevărat, aceste lucrări, cu excepția celei a lui Ricardo Garcia Carcel și a articolelor lui Dedieu și Henningsen, nu se referă, în general, decît la raporturile dintre Inchiziție și o singură categorie de eventuale victime : de exemplu, evreii iudaizanți și maurii convertiți sau vrăjitoarele.

Or, în pofida acestei game largi de publicații, nu ezit să afirm că lucrarea de față este nouă, că ea renovează profund cunoașterea Inchiziției. Peste un deceniu această carte va fi și ea depășită, ba chiar perimată. Iată cum, iată de ce.

La o studiere mai aprofundată a lucrării celei mai complete despre Inchiziția spaniolă, aceea a americanului Henry Charles Lea, *A History of the Inquisition of Spain* (patru volume), publicată în 1906—1907 la New York, ea pare să nu fi fost depășită în anumite planuri, ci, poate, doar în unele detalii. Această constatare este valabilă în special în ceea ce privește modul de funcționare și procedura tribunalelor, precum și principalele lor personaje, inchizitorii, despre care, regreta recent Julio Caro Baroja, nu știm aproape nimic.

Pe de altă parte, nimeni nu s-a ocupat așa cum trebuie de această variabilă, primordială totuși în cercetarea istorică, și anume cronologia sau, dacă vreți, periodizarea. Inchiziția spaniolă a durat trei secole și jumătate (1479—1834). Cum am putea crede că ea a rămas aceeași în toată această perioadă îndelungată ?

În sfîrșit, în pofida calității adesea excelente a cercetărilor lor, majoritatea autorilor care au scris în ultima vreme despre Inchiziție au urmat o linie pe care aș califica-o drept tradițională, deoarece nu instituția în sine era obiectul studiului lor. Ceea ce-i interesa înainte de toate era soarta unei minorități religioase persecutate de Inchi-

ziție : kabbaliștii *, maurii convertiți, protestanții, quietiștii **... Sau o categorie absolut specială cum erau vrăjitoarele. Cu excepția a două importante capitole aparținînd lui H.C. Lea, nimeni nu a observat că, după 1530, vechii creștini au constituit, din diverse motive, ținta preferată a celebrului tribunal.

Or, condițiile cercetării istorice consacrate Inchiziției sînt pe cale de transformare radicală datorită apariției unei noi generații de cercetători, care au înțeles necesitatea de a se reveni la surse, de a le folosi exhaustiv pe cele mai temeinice și de a le aborda într-o nouă manieră pe care aș califica-o etnologică.

Cele patru persoane care cunosc astăzi cel mai bine sursele Inchiziției spaniole *stricto sensu* (căci las la o parte pentru moment tribunalele din America și Sicilia) sînt spaniolii Ricardo Garcia Carcel și Jaime Contreras, danezul Gustav Henningsen și francezul Jean-Pierre Dedieu, unul dintre autorii acestei cărți[1].

Ricardo García Carcel a purces la analizarea tuturor documentelor unuia dintre tribunalele la care s-a păstrat cea mai mare parte a dosarelor judiciare. Este vorba de tribunalul din Valencia, despre care el a publicat în 1976 o carte cu totul remarcabilă, dar care se limitează la perioada anterioară anului 1530. Acest autor și-a continuat studiile legate de epocile următoare, astfel încît, peste cîțiva ani, vom dispune de o lucrare exhaustivă despre tribunalul din Valencia.

Jaime Contreras face o cercetare similară despre tribunalul din Galicia, cel mai puțin cunoscut dintre toate ; în același timp, acest autor poate fi considerat, ca și Gustav Henningsen cu care lucrează, adevăratul „inventator" al „relatărilor de cauze", deși sursele respective fuseseră cunoscute înaintea lor. Căci ei au înțeles primii marea utilitate a acestor relatări sau rezumate ale proceselor din care dispunem de o serie, dacă nu completă, cel puțin foarte lungă pentru toate tribunalele. Tot ei au

* *Kabbaliștii* profesau un sistem de metafizică religioasă speculativă *(Kabbala)*, format în cadrul iudaismului antic și reconsolidat în Evul mediu pe baza unei neomitologii derivate din mistica cifrelor. *(V.K.)*

** *Quietismul* — doctrină întemeiată în sec. XVII de teologul spaniol Miguel Molinos, caracteristică prin indiferentismul ei moral, dar reprezentînd o reacție contra iezuiților și autorității papale, pentru care a și fost condamnată ca erezie. *(V.K.)*

elaborat și metoda analizei la ordinator a acestor serii, metodă expusă de Gustav Henningsen într-un articol deosebit de sugestiv [2]. În același timp, fapt deloc surprinzător deoarece Gustav Henningsen este directorul Muzeului de folclor danez, acești doi cercetători s-au angajat cu hotărîre pe o nouă cale care le-a fost sugerată de extraordinara bogăție de surse. Cred că e mai bine să dau aici cuvîntul lui Gustav Henningsen :

„Cei care au lucrat în arhivele Sfîntului Oficiu pot aduce mărturii despre ceva cu totul diferit [3]. În funcție de natura delictelor, piesele proceselor ne reamintesc mai curînd de : rapoartele medicale ale unei clinici de psihiatrie ; notele unui psiholog asupra discuțiilor cu pacienții săi ; analizele detaliate făcute de un sexolog asupra comportamentelor sexuale anormale ; însemnările de teren ale unui antropolog dornic să schițeze portretul unui tămăduitor și al clientelei acestuia ; studiile de caz ale unui sociolog în legătură cu normele și valorile sociale, așa cum apar ele în conversațiile cotidiene la nivelul diferitelor pături sociale ; analizele fenomenologice pe care un istoric al religiilor le face credinței și ritualurilor evreilor sau musulmanilor ; descrierea vieții comunităților luterane sau calvine făcută de un istoric al Bisericii ; efortul unui istoric literar de a interpreta opera unui poet și de a o raporta la personalitatea lui și la tendințele spirituale ale epocii...".

Aceste cîteva rînduri sînt suficiente pentru a sugera ceea ce vom afla din lucrările lui Henningsen și Contreras atunci cînd ordinatorul va da rezultatele și ele vor fi folosite. Dar iată că, fără să-i fi cunoscut pe acești doi autori, am descoperit eu însumi, în urmă cu 7 sau 8 ani, admirabilul filon de relatări de cauze și valoarea etnografică a zeci de procese considerate pînă acum vulgare, deoarece ele nu interesau decît mici comunități de la țară și de la oraș ocupate în activitățile cele mai banale, și am realizat o primă utilizare a acestui material în *L'Homme espagnol* [4]. Încă din anii 1972—1975 i-am orientat pe studenții mei, care erau pregătiți să facă efortul de a citi într-o limbă străină și un text adesea dificil, spre cercetarea acestor procese sau acestor relatări de cauze. Unul dintre ei, Jean-Pierre Dedieu, s-a lansat în îndelungata aventură a tezei de doctorat și de trei ani aceste documente au devenit ocupația sa cotidiană.

Mi s-a părut că lucrările unor studenți aduc atît de multe elemente noi și sînt atît de valoroase, încît aș fi considerat o adevărată lipsă de probitate intelectuală să le folosesc fără să-i asociez direct la această treabă. Căci ei nu numai că au descoperit materialul documentar, ci chiar au emis ipoteze sau idei care le aparțin în întregime. Catherine Brault-Noble a descoperit un „Montaillou" evreu din Albuquerque, în Extremadura, încă activ spre 1565, deși degradat, după mai bine de 70 de ani de la convertirea forțată ! Chiar dacă nu a descoperit acel „Montaillou" maur de la Hornachos, în Extremadura, care era deja cunoscut, Marie-José Marc a găsit sursa principală care descrie și se referă la existența acestei comunități musulmane care, încă în 1589, profesa aproape fățiș mahomedanismul. Dominique Peyre a dovedit că în anii 1573—1577, după războiul din Granada și în pofida deportărilor, în partea de răsărit a regatului Granada unde se conservau practicile musulmane, în special datorită femeilor, exista un mare număr de mauri convertiți la creștinism ; el a reușit, de asemenea, să reconstituie, așa cum a făcut-o Jean-Pierre Dedieu în cazul tribunalului din Toledo, mecanismele și itinerariile vizitelor inchizitorilor, neglijate într-un mod atît de straniu de istoriografie.

La rîndul ei, Claire Guilhem a definit atitudinea inchizitorilor față de orațiile rostite de femei, analizînd exhaustiv cîteva procese ale „preafericitelor" *(beatas)* * și cîteva procese de vrăjitorie. În ceea ce-l privește pe Jean-Pierre Dedieu, care, ca și mine, a descoperit documentele utilizate, acesta a stabilit mai întîi, într-o manieră aproape definitivă, cronologia diferențială a activității Sfîntului Oficiu. El a demonstrat, apoi, felul în care Inchiziția a impus cu perseverență populației creștine aceleași credințe, același mod de a vorbi, aceleași comportamente.

Pe de altă parte, este evident că nu aș fi putut să duc la bun sfîrșit această sarcină singur, în numai doi ani. Trebuiau citite mii de relatări de cauze, sute de procese, cercetată corespondența Consiliului Supremei cu tribunalele provinciale, folosite procesele verbale de inspecții păstrate în fișe. Mai mult, voiam ca întreaga Spanie să fie cuprinsă în cercetările noastre. Cu toate că nu toate aceste obiective au fost realizate, deoarece noi nu am utili-

* Vezi capitolul VI. — *Nota trad.*

zat decît rar și din mîna a doua documentația tribunalelor din Barcelona, Mallorca, Murcia și Galicia, am folosit foarte mult documentele oferite de alte tribunale, în special de cele din Llerena (Extremadura), Cordoba și Granada, pînă acum aproape neutilizate, iar tribunalul din Zaragoza ne-a furnizat aproape în întregime datele necesare întocmirii capitolului al IX-lea. Firește, am investigat mai puțin Logroño, Sevilla, Valladolidul decît Cuenca, Toledo și Valencia. Aceasta din cauză că ultimele trei tribunale sînt singurele care, cel puțin parțial, dispun de piesele complete ale proceselor.

Un material documentar atît de bogat și dens putea fi analizat și prelucrat numai de o echipă. Hachette a acceptat ușor să primească o carte a unei echipe cu condiția ca, pe lîngă contribuția mea originală, să asigur unitatea întregii lucrări.

În afară de contribuțiile aduse de Catherine Brault-Noble, Marie-José Marc, Dominique Peyre, precum și de aceea a lui Michel Hugonnet despre evreii iudaizanți din Alba de Tormes, noutatea acestei cărți nu se datorează reflectării luptei Inchiziției împotriva minorităților religioase. În acest domeniu, cercetările au ajuns foarte departe, iar aportul nostru n-ar fi putut fi decît complementar. Același lucru se poate spune și despre raportul dintre Inchiziție și vrăjitorie, reiterat de Julio Caro Baroja, sau despre lupta dintre luminiști și reprezentanții Sfîntului Oficiu, pe care am tratat-o pe scurt.

Credem că am putut extinde, așa cum a făcut-o înaintea noastră Ricardo Garcia Carcel, pista fecundă, dar prea repede abandonată, deschisă de istoriografia secolului al XIX-lea în legătură cu rolul politic al Inchiziției, puternic instrument de control social în serviciul statului monarhic. Acest control presupunea o dominare totală a teritoriului, prin modalități pe care le-am și definit. Dar controlul era garantat mai ales de presiuni psihologice atît de mari, încît antrenau cea mai mare parte a populației creștine într-un joc complicat de mărturisiri și denunțuri fără precedent în istoria dinainte de secolul al XX-lea, și de noile născociri ale Leviathanului. Strînsa legătură cu aparatul de stat, în care reprezenta un element important, ocuparea spațiului și influența exercitată asupra spiritului și sufletului au asigurat eficacitatea redutabilă a Inchiziției mai mult decît recurgerea, nu prea frecventă și în general moderată, la tortură sau, după 1500, la pedeapsa

capitală. Cifrele publicate aici sînt aproape definitive, iar calculele noastre coincid cu cele, şi mai elaborate, ale lui Gustav Henningsen : calculele fantastice şi omisiunile pioase sînt de acum încolo imposibile.

Această carte deschide, totodată, noi piste, pînă în prezent aproape necunoscute : identitatea, cariera şi comportamentul „în situaţia dată" a inchizitorilor ; Sfîntul Oficiu şi femeile, despre care nu s-a mai vorbit de la Lea, care, dealtfel, ne-a furnizat puţine elemente ; Inchiziţia şi credinţa populară, fidelă creştinismului primitiv ; în sfîrşit, Inchiziţia şi sexualitatea, vast domeniu complet neexplorat.

Cititorul poate deschide această carte la orice pagină va dori. Sperăm însă că, odată consumată curiozitatea primului impuls, el va accepta să parcurgă de la început pînă la sfîrşit itinerarul pe care i-l propunem, pentru că îl considerăm foarte comod şi, în acelaşi timp, foarte edificator.

NOTE

1. Este vorba de istorici. Căci există anumiţi arhivari specializaţi în studiul şi clasarea documentelor Inchiziţiei care cunosc şi ei aceste surse ; este cazul părintelui Enrique Llamas şi al lui Natividad Moreno Garbayo.

2. Vezi Gustav Henningsen. „El banco de datos del Santo Oficio", în *Boletín de la Real Academia de Historia*, 1977, t. CLXXIV, p. 547—570. Un articol excepţional prin densitatea şi forţa ideilor pe care le vehiculează.

3. Totul e diferit de ceea ce ne-am obişnuit să credem sau să afirmăm. Interogatoriile inchizitorilor nu urmează deloc un model prefabricat.

4. Bartolomé Bennassar. *L'Home espagnol. Attitudes et mentalités XVI—XIX-ème siècle*, Paris, Hachette, 1975.

CAPITOLUL I

CELE PATRU EPOCI ALE INCHIZIȚIEI

„Noi, N., prin grația divină (...) Inchizitor general, cu încredere în scrisorile de recomandare și în dreapta voastră conștiință, N., prin autoritatea apostolică nouă conferită, vă facem, vă numim, vă creăm și vă instituim inchizitor apostolic împotriva depravării eretice și apostaziei în tribunalul Inchiziției din N., în districtul și jurisdicția lui. Și vă învestim cu puterea și facultatea (...) de a ancheta toate persoanele, oricare ar fi ele, bărbat sau femeie, în viață sau decedate, absente sau prezente, de orice stare, condiție, prerogative sau demnitate, absolvite sau nu, rezidente sau cu domiciliu temporar, care au locuit permanent sau temporar în orașele, tîrgurile și satele din districtul respectiv, care s-au făcut vinovate, suspecte sau dezonorate prin delicte și crime de erezie și apostazie și pe toți incitatorii, apărătorii și tăinuitorii lor. Și pentru ca să porniți împotriva lor, și a fiecăruia dintre ei, procese potrivit legii și Sfintelor Canoane...".

Astfel este definită misiunea inchizitorului în scrisorile de împuternicire. O constantă : timp de trei secole formula nu s-a modificat. Din 1480 pînă în 1820 scopul a rămas același : eradicarea ereziei. Oare această definiție juridică este suficientă pentru a trata Inchiziția spaniolă ca un tot geografic și cronologic unitar ? O constantă, dar în același timp și o permanentă adaptare la condițiile momentului, la condițiile locale. Căci Spania Regilor Catolici nu este Spania lui Filip al II-lea și cu atît mai puțin Spania lui Carol al III-lea, iar Galicia nu este Andaluzia. De la Granada la Logroño, de la Filip cel Frumos la Ferdinand al VII-lea, tribunalele își reorientează activitatea, își modifică metodele în funcție de circumstanțe, de directivele puterii, dialogînd permanent

cu Biserica, statul, grupurile influente locale și naționale, avînd mereu în atenție marile curente de gîndire care străbat Europa. Etapelor de activitate intensă le succed altele mai calme. În funcție de epocă și de loc, sub numele de erezie au fost vizate ținte complet diferite. Tactica s-a modificat : itineranței începuturilor i-a urmat sedentarizarea maturității. Deci, o instituție polimorfă. Am fi chiar tentați să scriem Inchiziție la plural.

Tocmai pe această diversitate ne propunem noi să punem accentul. Sarcina nu este ușoară. Dispunem de istorii generale ale Inchiziției, dar nu dispunem încă de monografii ale tribunalelor, care ne-ar fi indispensabile pentru a urmări aceste transformări în detaliu. În așteptarea rezultatelor cercetărilor întreprinse de un grup de tineri care s-au înhămat la această treabă, vă prezentăm doar cîteva aspecte ale problemei.

NUMĂRUL PROCESELOR

Mai întîi, cîte victime ? Calul de bătaie al partizanilor și dușmanilor Sfîntului Oficiu. La începutul secolului al XIX-lea Llorente socotise : „Anul 1481 : în tot regatul nu exista decît un singur tribunal, cu sediul la Sevilla. Conform raportului Mariana, tribunalul a ordonat arderea a mai bine de două mii de condamnați în persoană și a tot atîtea efigii în locul celor care muriseră sau fugiseră ; în total, în acest prim an, numărul victimelor s-a ridicat la 21 000. Nu spun nimic aici despre cei care au pierit în Aragon unde vechea Inchiziție era în plină activitate (...). Anul 1483 : după metoda mea de calcul [1], la Sevilla s-a înregistrat același număr de victime ca și în 1482, adică 88, 44 și 625, în total 757. În acest an a fost instituită și Inchiziția de la Cordoba și este probabil ca ea să fi condamnat tot atîtea persoane ca și tribunalul din Sevilla în primul an de funcționare a lui. Aș reduce, însă, acest număr la o zecime pentru a nu mă îndepărta de sistemul pe care l-am adoptat. Astfel, pentru tribunalul din Cordoba calculez doar 200 de indivizi arși în persoană, 200 în efigie și 1 700 condamnați la pedepse cu închisoarea. În total — 2 100 victime". Din acest calcul, prin extrapolare, ajungem la 1 808. Să facem totalul împreună cu Llorente.

Recapitulare :

condamnaţi arşi în persoană	031 912
condamnaţi arşi în efigie	017 659
condamnaţi la închisoare cu pedepse drastice . . .	291 021
	340 592

Comentariu : „A calcula numărul victimelor Inchiziţiei înseamnă a stabili material una dintre cauzele cele mai puternice şi mai active ale scăderii nivelului demografic al Spaniei" [2].

Numeroşi autori nu au întîrziat să condamne lipsa de rigurozitate a acestor acrobaţii statistice. Pe drept cuvînt. Dar grija lor de a apăra memoria Inchiziţiei de povara crimelor puse pe seama ei de Llorente este mult mai evidentă decît soliditatea documentaţiei lucrărilor lor. H. Charles Lea nu manifesta nici un fel de simpatie pentru Sfîntul Oficiu. Dar cartea sa *History of the Inquisition of Spain,* rodul a patruzeci de ani de muncă, rămîne, în pofida celor 70 de ani ai ei, cea mai documentată lucrare pe această temă. În mai multe rînduri el abordează problema statisticii sentinţelor. Estimarea lui Llorente este singura căreia el îi acordă o anumită atenţie şi în funcţie de care el îşi prezintă propriile rezultate. El nu se lansează în extrapolări hazardate, limitîndu-se să compare punct cu punct cele cîteva cifre pe care le-a găsit în cronici cu cele pe care le oferă Llorente. Rezultatul este acelaşi : Llorente exagerează enorm [3].

Să mărturisim că înţelegem scrupulele lui Lea şi că calculele globale ni se par destul de inutile. Cifra totală a sentinţelor pronunţate de Inchiziţie nu va fi cunoscută de nimeni, niciodată, din cauza lipsei de documente. Arhivele centrale ale Sfîntului Oficiu, cele ale Consiliului Supremei, care se conservă din 1499, nu ne oferă date asupra acestei probleme pînă în 1560. După acest an, datorită rapoartelor anuale trimise de fiecare tribunal Consiliului Supremei, relatărilor de cauze păstrate integral la *Archivo Historico Nacional* din Madrid, avem o viziune completă asupra activităţii Inchiziţiei, clasată în fişe pe procese. Exploatarea acestui enorm fişier este în curs ; în acest capitol ne-am folosit în mare măsură de primele rezultate obţinute. Pentru perioada dinainte de 1560 ar fi trebuit să studiem arhivele tribunalelor locale. Dar se pare că ele s-au pierdut, în afară de cele din Toledo,

Cuenca și Valencia. Studiind sistematic fondul din Toledo am reușit să realizăm o curbă de ansamblu a proceselor de conștiință judecate de acest tribunal de la înființare și pînă la abolirea lui (1483—1820 [4]).

Subliniem că, pînă în 1560, această curbă reprezintă o estimare pe care o considerăm destul de exactă, cel puțin în linii mari. Astfel, Inchiziția din Toledo ar fi judecat peste 12 000 persoane, 17 000 dacă-i socotim și pe cei reconciliați cu Biserica în perioada de grație. Dar, repet, nu cifra globală ne interesează, ci dinamica generală a graficului.

Mai întîi o activitate intensă (1483—1495) corespunzînd instalării tribunalului din Ciudad Real (1483), transferării acestuia la Toledo (1485) și unei prime acțiuni de curățire a *districtului* : Oficiul urmărește și zdrobește nucleele de evrei iudaizanți de pe teritoriul arhiepiscopiei. Raziile, care luau prin surprindere comunitățile masive și puțin suspicioase, erau foarte productive. Sistemul „reconcilierii în perioada de grație" făcea posibilă o serie spectaculoasă de mai multe sute de condamnați. Principiul este următorul : atunci cînd inchizitorii sosesc într-un oraș, delincvenții au la dispoziție o perioadă de timp pentru a se autodenunța. În acest caz ei sînt absolviți și reprimiți în Biserică, din care fuseseră excluși din cauza ereziei lor (reconciliere). Se considera suficient să li se impună cîteva penitențe spirituale. Toată lumea era mulțumită. Inchiziția sparge astfel zidul tăcerii pe care riscă să i-l opună suspecții, căci denunțarea spontană a propriilor păcate însemna implicit denunțarea complicilor ; cei ce se autodenunțau aveau siguranța că scapă de rug și de confiscarea bunurilor, ceea ce însemna o reconciliere. Mii de suspecți au profitat în primii ani de aceste dispoziții, împrejurare ce umflă peste măsură cifrele. Dar chiar lăsînd la o parte (așa cum am făcut noi) aceste „reconcilieri în perioada de grație", numărul persoanelor judecate este foarte ridicat. Recordul absolut a fost înregistrat în 1490 cu 433 de condamnați arși în persoană, în efigie și reconciliați.

Către 1495, întregul district a fost curățat, principalele lăcașuri ale iudaismului au fost distruse, iar conducătorii au fugit sau au fost uciși. De-abia reanimată în 1501, în urma descoperirii la Herrera del Duque a unei profetese evreice și a unui mare număr de discipoli, activitatea tribunalului scade brusc. Primii ani ai secolului al

INCHIZIȚIA DIN TOLEDO – CAUZE DE CREDINȚĂ

TOTAL PE PERIOADE DE CINCI ANI

XVI-lea constituie o pericadă de activitate redusă, ceea ce pune în adevărata ei lumină ofensiva politică care era pe punctul de a răpune Sfîntul Oficiu. Stagnarea durează pînă la sfîrșitul anilor '20 ai secolului al XVI-lea, cînd, de fapt, se încheie primul ciclu.

Activitatea crește din nou, pentru a culmina către 1555 cu peste 200 de sentințe anual, nivel care egalează și chiar depășește pe cel atins în primii ani de existență a tribunalului. În această perioadă, tribunalul din Toledo cunoaște cea mai intensă activitate, dacă judecăm după numărul de sentințe pronunțate. Vom vedea că acest reviriment se datorează descoperirii unui nou vînat — vechii creștini și aplicării unei tactici noi — vizite în districte.

Către 1555—1560 curba înregistrează o cădere verti- ...să, urmată de un declin lent, numărul anual de cauze ...d la aproximativ 30. De ce ? Instalarea Curții la Madrid antrenează înființarea unui tribunal concurent în Capitală. Dar acest factor a acționat mai tîrziu. Degradarea sistemului de vizite în districte pare să fie cauza imediată a reducerii activității, care, la rîndul ei, este consecința unei schimbări mai profunde în activitatea *inchizitorială, a unei modificări a listei de delicte prioritare*, asupra cărora vom reveni, și a unei schimbări în modul de desfășurare a proceselor. Sfîntul Oficiu acționează mult mai calm și mai nuanțat, cu mult mai multă grijă în stabilirea exactă a responsabilității fiecărui acuzat, devenind mult mai birocratic. Așa se face că, în perioada respectivă, cei trei inchizitori de la Toledo n-au reușit decît cu mare greutate să expedieze un număr de cauze de patru ori mai mic decît cel al cauzelor pe care doi dintre colegii lor le expediaseră fără dificultate înainte. Către 1630—1640 se încheie cel de-al doilea ciclu.

Aprigile persecuții care s-au abătut asupra comunităților de noi creștini portughezi emigrați în Castilia după 1580, în special asupra aceleia din Madrid, duc la o ușoară înviorare a activității în anii 1640—1660, poate chiar mai mare decît ne indică curba, dacă ținem seama de complexitatea cazurilor judecate. Este cel de-al treilea ciclu. Apoi totul diminuează pînă la evasidispariție în secolul al XVIII-lea.

Să rezumăm. În primul rînd : niveluri de activitate foarte diferite în funcție de epoci. Trei sau patru procese

pe an în anii buni ai secolului al XVIII-lea ; aproximativ 30 în prima jumătate a secolului al XVII-lea ; 200 la jumătatea secolului al XVI-lea ; aproape 50 numai într-un singur an, 1490... În al doilea rînd : un ritm bine marcat, care scoate în evidenţă primii ani şi mijlocul secolului al XVI-lea şi, întrucîtva, mijlocul secolului al XVII-lea.

Nu pretindem că astfel am măsurat variaţiile întregii activităţi inchizitoriale, nici pe cele înregistrate de ponderea ei reală în ţară. Ştim bine, cauzele de credinţă nu constituie decît o parte a acestei activităţi, iar tribunalul judeca şi cauze de crimă în care erau implicaţi agenţi ai lui, făcea anchete asupra purităţii sîngelui în vederea recrutării acestora, dar, totodată, contra unei sume oferite de orice doritor, funcţiona ca semiagenţie publică care controla mai ales difuzarea scrierilor ; influenţa numeroase aspecte ale vieţii spaniole care nu constituiau neapărat cauze de credinţă. Dar, aşa cum o proclamă în scrisorile de împuternicire ale inchizitorilor şi cum o subliniază Consiliul Supremei, procesele de conştiinţă constituie nucleul activităţii inchizitoriale, restul nefiind decît accesorii. „Daţi-vă silinţa să rezolvaţi cauzele de credinţă, căci aceasta este principala activitate căreia trebuie să vă dedicaţi", reaminteşte o scrisoare a Consiliului adresată inchizitorilor din Toledo.

ŢINTELE PRINCIPALE

Pentru a explica curba activităţii (p. 19), trebuie să ne referim la diferitele categorii de „vînat" urmărite de Sfîntul Oficiu. Ţintele au cunoscut o evoluţie considerabilă, iar cuvîntul erezie a avut, în funcţie de epocă, un conţinut foarte diferit. Să revenim la Toledo şi să împărţim procesele, în care este cunoscut obiectul pe tipuri de delicte, reluînd apoi, după simplificare, clasificarea făcută de inchizitorii înşişi [5].

Simpla enunţare a categoriilor este grăitoare. Mai întîi, delictele clasice, asupra cărora insistă de regulă istoricii Inchiziţiei. În primul rînd, iudaismul şi mahomedanismul, delicte tipice, aproape exclusive, ale noilor creştini, *moriscos şi conversos* *, delicte ale minorităţilor, delicte împotriva creştinismului, semne de neasi-

* Vezi capitolul V. — *Nota trad.*

milare în societatea dominantă. Apoi protestantismul, căruia i-am asociat, dat fiind faptul că erau puține la număr, cele cîteva cazuri de iluminism întîlnite. Tot aici am inclus respingerea catolicismului roman, și el, fără îndoială, o „erezie". Existența unei categorii denumite „delicte împotriva Sfîntului Oficiu" nu-i va surprinde pe cei care cunosc cît de cît procedurile judiciare ale Vechiului Regim. Fiecare jurisdicție îi urmărește pe cei vinovați de ofense aduse membrilor ei, de insulte, de uzurpare a competenței ei. Avem, așadar, trei categorii de „eretici" și o categorie instituțională. Acestea nu sînt decît datele conforme scopurilor mărturisite ale tribunalului.

Ce se poate spune despre alte patru tipuri de delicte ? Sub formula „cuvinte scandaloase" grupăm ceea ce inchizitorii numeau astfel, sau „cuvinte eretice", sau „cuvinte eronate", plus blasfemiile și sacrilegiile. Această categorie este, deci, un conglomerat, deoarece, în practică, este greu de făcut o diferențiere exactă între elementele menționate. Un asemenea dosar va fi plasat arbitrar într-una din aceste cauze în funcție de obiceiurile schimbătoare ale epocii sau de dispoziția secretarilor. Toate aceste procese au în plus un element comun : delincvenții au atacat rareori în mod conștient și voit credința. Cuvinte aruncate nefericit de un meseriaș sau un țăran incult, glume echivoce după o masă bine stropită cu vin, cîteva cuvinte spuse cu năduf la adresa unui franciscan văzut adesea cerșind pe aceeași stradă, fraze proferate aproape întotdeauna de vechi creștini a căror credință și atașament față de Biserică nu pot fi puse la îndoială. Același lucru se întîmplă și cu bigamii, vrăjitoarele (de fapt, aproape toți tămăduitori și ghicitoare) și *a fortiori* cu suplicanții, preoți care speculează momentul confesiunii pentru a-i invita pe penitenții lor *ad turpia*. Și ne referim aici doar la Regatul Castiliei. În Aragon trebuie să completăm lista cu sodomia și bestialitatea. Fără să mai menționăm delictele secundare, cum ar fi contrabanda cu cai, care, la un moment dat, intra în competența Sfîntului Oficiu. De ce oare un tribunal însărcinat cu reprimarea ereziei se ocupa cu asemenea fleacuri ? Nu sîntem în fața unui caz de abuz de putere care probează natura intrinsec rea a instituției ?

Este ușor să te scandalizezi, și în această privință nu s-a făcut economie. Este, de asemenea, ușor să treci sub

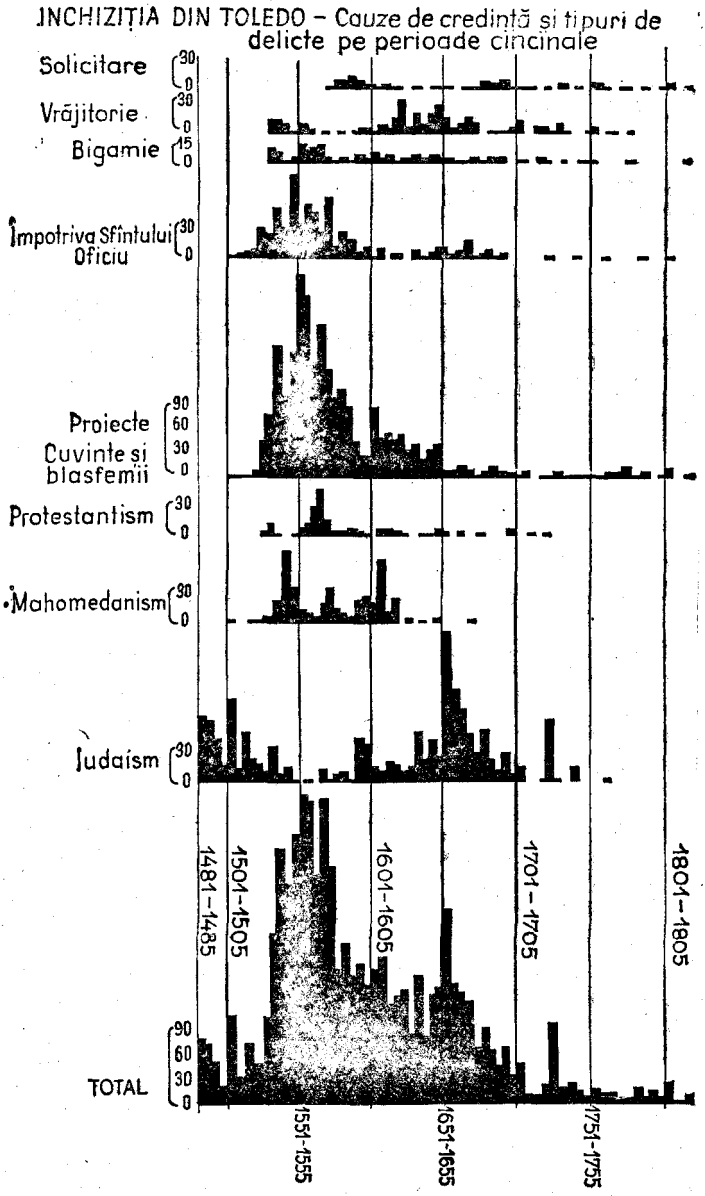
INCHIZIȚIA DIN TOLEDO – Cauze de credință și tipuri de delicte pe perioade cincinale
Solicitare
Vrăjitorie
Bigamie
Împotriva Sfîntului Oficiu
Proiecte
Cuvinte și blasfemii
Protestantism
Mahomedanism
Iudaism
TOTAL
30
0
15
90
60
1481-1485
1501-1505
1601-1605
1701-1705
1801-1805
1551-1555
1651-1655
1751-1755

tăcere problema[6]. Faptul că Inchiziţia s-a ocupat de asemenea lucruri nu este un accident. Toate aceste categorii „neclasice" reprezintă într-adevăr 55% din procesele judecate la Toledo în secolul al XVI-lea (sigur două treimi, odată operate corecturile necesare ţinînd seama de documentele pierdute), 41% — în secolul al XVII-lea, 55% în secolul al XVIII-lea. Istoria Sfîntului Oficiu nu poate fi înţeleasă fără să se ţină seama de acest aspect al activităţii lui, desigur, mai puţin prestigios, mai puţin dramatic decît celelalte, dar fără îndoială majoritar. Sperăm să facem dovada acestor afirmaţii în capitolele următoare.

Să revenim însă la evoluţia cronologică. Căci şi aici au existat cicluri. Primul durează de la origine pînă în jurul anului 1525. Este ciclul evreilor iudaizanţi care în acea epocă reprezentau cvasitotalitatea acuzaţilor cunoscuţi : 99,18% în secolul al XV-lea, pentru a fi exacţi... şi peste 91% la Valencia. Cîteva cazuri de *moriscos* *, cîteva de opoziţie faţă de tribunal, nimic altceva. Această primă perioadă corespunde perfect primului ciclu de activitate pe care l-am definit în paragraful precedent.

Către 1525, o schimbare profundă. Evreii iudaizanţi dispar, astfel încît la jumătatea secolului un inchizitor se plîngea că nu mai găseşte niciunul. Acum, pe primul loc se situează delictele vechilor creştini, dominînd net pînă prin 1590 şi scăzînd puţin pînă pe la 1630. Aceste cazuri şi, în special, grupul „cuvintelor scandaloase" determină traiectoria curbei totale.

Mahomedanismul, care nu avusese niciodată o mare importanţă la Toledo, a dobîndit, datorită evoluţiei evenimentelor naţionale, o mare răspîndire la jumătatea secolului. Iudaismul renaşte şi el ca urmare a afluxului de imigranţi portughezi şi, pe la 1630, redobîndeşte vechea preponderenţă. Pînă pe la 1720—1725, cînd s-a desfăşurat ultima mare vînătoare antievreiască pe care a cunoscut-o Spania, iudaismul ocupă locul central. Nu furnizează el oare jumătate din cauzele de delincvenţă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea ?

Secolul al XVIII-lea nu reclamă comentarii speciale.

Ne propunem, deci, că sintetizăm în patru perioade activitatea Inchiziţiei din Toledo. Două perioade caracterizate, în esenţă, de urmărirea evreilor iudaizanţi înca-

* Vezi capitolul V. — *Nota trad.*

drează un secol de „cuvinte scandaloase", totul urmat de un secol al XVIII-lea în care tribunalul lîncezește înainte de a-și da obștescul sfîrșit la începutul secolului al XIX-lea. Așadar, o instituție antievreiască cu o breșă în centru, în care, timp de un secol, ea se îndreaptă împotriva vechilor creștini. Este momentul de vîrf al activității ei.

UN MODEL CARE POATE FI GENERALIZAT ?

Vom găsi oare și în altă parte aceste patru epoci, pe care credem că le-am decelat la Toledo ? Este Toledo un caz reprezentativ ? În urmă cu doi ani această întrebare n-ar fi avut răspuns. O serie de lucrări recente fac acum posibile unele elemente ale răspunsului. Să analizăm fază cu fază.

Prima perioadă (1483—1525) se pare că e prezentă peste tot. O statistică omogenă, ca a noastră, a proceselor tribunalului din Valencia este greu de întocmit pe baza datelor furnizate de Ricardo Garcia Carcel. Și totuși, aprecierile acestui autor asupra activității respectivei inchiziții pînă în 1530 seamănă mult cu ceea ce am constatat noi la Toledo, atît în ceea ce privește ritmul cît și natura delictelor judecate : peste 900 de reconcilieri în perioada de grație între 1484 și 1488 ; 2 534 persoane judecate în întreaga perioadă, 51 pe an ; plus aproximativ nouă zecimi pentru iudaism[7].

Lista persoanelor compărute în autodafeurile din Zaragoza între anii 1484—1502, așa cum a fost publicată de Lea, ne conduce la concluzii asemănătoare, ținînd seama că este vorba de un total parțial, fiind excluși penitenții din afara autodafeurilor și reconciliații în perioada de grație[8].

1486 — 1490	307
1491 — 1495	186
1496 — 1500	74
	567

Dispunem, de asemenea, de statistica, după toate aparențele exactă, pe care ne-o furnizează părintele Miquel Carbonell [9] pentru Barcelona, pînă în 1505.

Perioada	În afara perioadei de grație	În perioada de grație	Total
1488—1490	308	253	561
1491—1495	307	48	355
1496—1500	147	—	147
1501—1505	136	—	136
TOTAL	898	301	1 199

Toți sînt evrei cu excepția a doi bigami, un blasfemator, un eretic incert, un musulman convertit, doi instigatori la erezie și un *impediente* (persoană care se opune activității Inchiziției).

Toate acestea atestă că în secolul al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, tribunalele Inchiziției spaniole se ocupau aproape exclusiv de evreii iudaizanți. După o scurtă perioadă de activitate intensă, odată curățate respectivele districte, numărul cauzelor judecate scade, în special la începutul secolului al XVI-lea.

Pentru cea de-a doua perioadă, dispunem de puțină vreme de primele rezultate ale anchetei făcute de Gustav Henningsen și Jaime Contreras asupra „relatărilor de cauze", de natură să revoluționeze cunoștințele noastre despre Inchiziție[10]. Cerem scuze pentru caracterul arid al expunerii ce urmează, dar acum pătrundem într-un domeniu aproape neexplorat, în care trebuie să înaintăm pas cu pas.

Vom reproduce o serie de tabele în care, pe baza cifrelor, facem o comparație sistematică a propriilor noastre date privind tribunalul din Toledo, pe de o parte, cu cele stabilite de Henningsen și Contreras pentru ansamblul Inchiziției spaniole din Sicilia, Sardinia, inclusiv America, și, pe de altă parte, cu cele furnizate de ei referitor la tribunalul din Zaragoza, singurul pentru care rezultatele obținute sînt practic definitive. Mai întîi cîteva observații. 1) Ancheta întreprinsă de Contreras și Henningsen se bazează exclusiv pe relatări de cauze și liste de condamnați, în timp ce noi completăm aceste serii cu alte documente. Deci, baza de lucru diferă, fapt deosebit de important pentru perioada dinainte de 1560—1570. Într-adevăr, înainte de această dată relatările de cauze nu erau complete, cifrele furnizate de cei doi sînt mult inferioare celor reale, iar repartizarea pe delicte poate fi deformată, exage-

rîndu-se latura factică a celor mai grave dintre ele. Pe de altă parte, din lipsă de documente, seria lor începe abia din 1540. După 1560—1570 noi lucrăm, practic, pe aceleași baze. 2) Ancheta lor nu este încă încheiată în pofida celor 50 000 de relatări de cauze analizate pînă acum. Deși incomparabil mai solide, cifrele de după 1560 rămîn parțiale. Or, tribunalele a căror activitate a fost studiată cel mai temeinic sînt cele din partea orientală a peninsulei, cele din districtul cu cele mai numeroase și reprezentative comunități maure convertite la creștinism. Este, deci, probabil ca importanța mahomedanismului să fi fost supraevaluată în aceste cifre. 3) În prezentarea globală a rezultatelor lor, Henningsen și Contreras adoptă un decupaj cronologic, cu întrerupere în 1614, care nu corespunde întru totul cu cel găsit de noi în cazul special al tribunalului din Toledo. Din comoditate și socotind că aceasta nu schimbă cu nimic datele fundamentale, noi am turnat propriile noastre date toledane în tiparul lor. 4) În sfîrșit, din cauza incertitudinii cifrelor absolute de care dispunem, preferăm să reducem totul la procente. La capătul fiecărei coloane redăm numărul total de cazuri pe baza cărora am obținut cifrele. Toate acestea trebuie avute în vedere atunci cînd se interpretează tabelele următoare[11].

1540—1559

(în %)

	Total	*Zaragoza*	*Toledo*
Iudaism	1,8	4	1,9
Mahomedanism	13,7	55,3	12,8
Protestantism	4,2	6,2	1,8
Iluminați	—	—	0,07
Proiecte	52	7,7	55,5
Bigamie	5,9	6,2	3,9
Solicitare	0,02	—	0,07
Împotriva Sfîntului Oficiu	11,3	9,6	19,7
Superstiție	1,5	1,2	1,9
Diverse	9,5	9,8	2.2
	100	100	100
Bază	4 182	481	1 346

1560—1614

(în %)

	Total	*Zaragoza*	*Toledo*
Iudaism	5,9	0,6	9,7
Mahomedanism	31,6	56,5	12,9
Protestantism	7,5	8,8	6,7
Iluminați	0,2	—	0,1
Proiecte	29,7	8,6	46,1
Bigamie	5,4	1,5	4,6
Solicitare	2	0,6	2,8
Împotriva Sfîntului Oficiu	9	11,4	12,7
Superstiție	3,8	1,2	1,5
Diverse	4,9	10,9	2,9
	100	100	100
Bază	29 584	4 194	2 269

Din lipsă de spațiu nu vom comenta în detaliu aceste cifre pasionante. Ne vom limita la o analiză a punctelor care sînt esențiale pentru expunerea noastră. Cea de-a doua perioadă a tribunalului din Toledo se caracterizează printr-o preponderență a acuzaților vechi creștini, care se traduce prin importanța grupului de delicte pe care le-am denumit „proiecte". Faptul că el reprezintă 52% din totalul lui Contreras și Henningsen pentru perioada dinainte de 1560 nu ne surprinde : acest procentaj este foarte apropiat de cel aproximativ 55% calculat de noi pentru Toledo, în aceeași perioadă. Nu la fel stau, însă, lucrurile pentru perioada 1560—1614, cînd „proiectele" reprezintă cu siguranță mai puțin de o treime din cauze, cedînd primul loc mahomedanismului. O analiză mai profundă a cazului aragonez ne oferă cheia misterului : represiunea antimusulmană, care a jucat permanent un rol important în anumite tribunale, crește considerabil și face ca inchizițiile respective să fie cele mai active : în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea Inchiziția din Zaragoza pare să fi judecat cel mai mare număr de delincvenți. Totul dă impresia că în regiunile unde comunitățile de *moriscos* sînt puternice și virulente, acestea absorb aproape întreaga activitate a Sfîntului Oficiu, vechii creștini rămînînd relativ la adăpost de furia tribunalului. În ceea ce privește delictele judecate, vom avea deci de-a face cu două tipuri de inchiziție.

Pe de altă parte, la Toledo constatăm o scădere a numărului cauzelor judecate către 1555—1560. Din motivele mai sus menționate, cifrele lui Henningsen și Contreras nu ne permit să tragem o concluzie privind generalizarea respectivului model. Dar ele atestă o creștere continuă a numărului de procese judecate către 1595. Putem admite că, pînă în 1570, ne aflăm în fața unei iluzii datorate caracterului, din ce în ce mai complex, al surselor folosite. După această dată este foarte posibil să se vorbească de un fenomen real pentru care procesele de mahomedanism nu sînt, poate, singurele răspunzătoare[12]. În acest caz, reducerea activității Inchiziției din Toledo ar fi survenit foarte devreme.

Curbele descendente, care caracterizează cea de-a treia perioadă toledană, se regăsesc pretutindeni.

	1540—1559	1560—1614	1615—1639	1640—1700
Total	4 182	29 584	7 565	7 765
			15 330	
Total pe an	209	538	302	127
			178	

La Zaragoza se judecau în medie 15 procese anual între 1615 și 1700, față de 75 — din 1560 pînă în 1615. 23 față de 42 de procese la Toledo.

1615—1700

(în %)

	Total	*Zaragoza*	*Toledo*
Iudaism	20,6	3,1	44,3
Mohamedanism	9	2,4	2,5
Protestantism	7	10,1	1,8
Iluminați	0,6	0,07	0,6
Proiecte	21,9	24,3	19,4
Bigamie	6,2	5,4	4,4
Solicitare	5,4	5,2	3
Împotriva Sfîntului Oficiu	4,2	6,1	6,8
Superstiție	16,7	21	11,9
Diverse	7,9	22,4	5,2
	100	100	100
Bază	15 326	1 292	1 949

Dispariția relativă a delictului „proiecte" se confirmă și la nivelul general, precum și o creștere a celui „superstiție".

Procentul iudaismului înregistrează pretutindeni o creștere. Dar acest avans este selectiv : de exemplu Zaragoza nu este afectată. Toledo, Sevilla, Llerena, Santiago, Valladolid... reprezintă, fără îndoială, grosul. Ca și în cazul *moriscos* este, deci, vorba de variații regionale notabile datorate repartizării inegale a comunităților portugheze în geografia națională.

În ceea ce privește secolul al XVII-lea, nu mai dispunem de relatări de cauze și nici de lucrările lui Henningsen și Contreras pentru a ne orienta. Am recurs la *Alegaciones fiscales,* un excelent catalog publicat recent de Natividad Moreno Garbayo. Este vorba de rezumate ale unor cauze de credință trimise Consiliului Supremei de diferite tribunale într-o perioadă în care numai Consiliul putea pronunța sentințe definitive. Tocmai pe baza acestor rapoarte judecătorii madrileni hotărau. Seria nu prezintă o continuitate decît începînd din 1730—1735 și nu are decît o legătură îndepărtată cu numărul și natura cauzelor realmente judecate. Dar comparația cu rezultatele obținute de noi pentru Toledo dovedește că, deși cifrele pe care le-am putut obține sînt ușor subevaluate, ele nu sînt deloc absurde[13].

Numărul cauzelor pe tribunale
(Alegaciones fiscales)

Tribunalul	*Total*	*Anual*
Santiago	208	3
Valladolid	186	2,3
Logroño	295	3,2
Zaragoza	330	3,9
Barcelona	220	2,4
Valencia	259	2,7
Cuenca	236	2,5
Toledo	186	2
Llerena	239	2,8
Sevilla	541	5,7
Cordoba	163	1,9
Murcia	361	4
Granada	262	3,1
Cour	268	3

Procentul tipurilor de delicte
(Alegaciones fiscales)
(Toate tribunalele)

	Număr absolut		*Procent*
Iudaism	312		7,5
Mahomedanism	80		1,9
Protestantism	22		0,5
Iluminați + Molinism	72		1,7
Proiecte	1 819		43,5
Bigamie	315		7,5
Solicitare	644		15,4
Împotriva Sfîntului Oficiu	216		5,2
Superstiție	382		9,1
Diverse	322		7,7
Total	4 184	Bază	4 184

Deci, principalele caracteristici întîlnite la Toledo se confirmă : reducerea activității, dispariția cazurilor de iudaism după 1730, proporția importantă a „proiectelor" care atestă lupta Sfîntului Oficiu împotriva iluminaților.

Ce concluzie putem trage de aici ? Credem că, în linii mari, cele patru perioade ale Inchiziției, așa cum le-am definit pentru Toledo, sînt valabile pentru întreaga peninsulă la tribunalele unde problema mahomedanismului rămîne secundară. Existența unor comunități de mauri convertiți importante și ferme în apărarea culturii lor determină puternice nuanțe în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea. În ce privește secolul al XVII-lea, concluziile noastre sînt asemănătoare, deoarece emigrația de *conversos* portughezi domină conjunctura. Toate acestea sînt, desigur, ipoteze. Grație ritmului în care avansează cercetarea în acest domeniu în curînd vom ajunge la certitudini.

DE LA CRUZIME LA ACOMODARE

Schimbarea nivelelor de activitate, schimbarea țintelor — aceste două mișcări se înscriu într-o tendință mai vastă de lungă durată : încetul cu încetul se observă o îmblînzire a tribunalului. Folosirea acestui termen la adresa

Inchiziției poate părea un paradox și am ezitat înainte de a-l pune pe hîrtie ; dar nu ne putem elibera de impresia că se trece de la o instituție crîncenă, feroce, în primele perioade, la un tibunal infinit mai civilizat.

a) *Cruzimea începuturilor.* Mai întîi cruzimea pedepselor. Să reamintim punctele fundamentale ale dreptului penal aplicat de Sfîntul Oficiu. Am văzut ce înseamnă o reconciliere în perioada de grație. Puteau fi arși pe rug patru categorii de eretici : 1) *Pertinax* — cei care refuzau să se denunțe în perioada de grație sau care, reținuți în afara acestei perioade, rămîneau fermi în erorile lor. 2) *Relapsos* — cei ce fuseseră reconciliați anterior — în perioada de grație sau nu — și recădeau în erezie. Aceste două categorii erau arse în persoană, „eliberate în persoană" în termeni tehnici. 3) Suspecții fugari. 4) Suspecții decedați. După un proces sumar, aceștia erau arși în efigie, „eliberați în efigie". Cînd era posibil, se recupera cadavrul ereticului decedat și se ardea pe rug. În caz contrar, era ars un manechin. În toate cazurile eliberarea sau reconcilierea erau însoțite de confiscarea bunurilor. Într-o primă perioadă, se pare că Inchiziția a aplicat strict și rigid dreptul. Lectura documentelor este cutremurătoare. Am elaborat următorul tabel pe baza listelor de condamnați păstrate și a proceselor pe care le-am putut găsi[14].

Inchiziția din Ávila : 1490—1500

Reconciliați	74	41,8%
Eliberați în efigie	31	17,5%
Eliberați în persoană	72	40,6%

Inchiziția din Valencia : 1484—1530

Reconciliați și deținuți	1 076	53,8%
Eliberați în efigie	155	7,7%
Eliberați în persoană	754	37,7%
Absolviți	12	0,6%

Inchiziția din Guadalupe : 1485

Liste de condamnați			*Procese păstrate*	
Reconciliați și deținuți	20	17,8%	24	41,4%
Eliberați în efigie decedați	41	36,6%	9	15,5%
Eliberați în efigie absenți	2	1,8%	8	13,8%
Eliberați în persoană	49	43,8%	14	29,3%

Inchiziția din Belalcazar : 1486

Liste de condamnați			*Procese păstrate*	
Reconciliați și deținuți	3	2,7%	3	15,8%
Eliberați în efigie decedați	60	56,1%	9	47,4%
Eliberați în efigie absenți	16	14,5%	2	10,5%
Eliberați în persoană	31	28,1%	5	26,3%

Frapează numărul enorm al condamnaților la eliberare în persoană. Evident, consultarea proceselor determină o nuanțare a impresiei lăsate de listele de condamnați care au tendința de a nu menționa persoanele condamnate la pedepse ușoare. Chiar și în aceste cazuri judecătorii nu aplicau legea orbește. În 1485, în Guadalupe, Isabel Gutierrez nu a abjurat decît *de vehementi,* deși făcea parte din categoria *pertinax.* Este adevărat, ea avea numai 13 ani... Același tribunal a condamnat-o pe Maria Gutierrez la eliberare în persoană, deoarece a tăinuit anumite lucruri în timpul confesiunii în perioada de grație. Dar alte persoane au reușit să scape numai cu o condamnare la închisoare conform dorinței inchizitorului sau pur și simplu cu 100 de lovituri de bici și o interdicție de ședere permanentă. Totuși, potrivit legii, ele făceau parte din categoria *relapsos.* Fapt este că circa 40% dintre persoanele judecate de tribunal în prezență, în afara perioadei de grație, au fost arse pe rug. Firește, multe dintre ele ar fi preferat să dispară abandonînd totul.

Această ferocitate este agravată de proporția de masă a fenomenului. Condamnările afectau comunități puțin numeroase. Familii întregi au fost distruse, iar Sfîntul Oficiu a căpătat pentru aceste comunități de *conversos* dimensiuni apocaliptice. Toate victimele Inchiziției din Belalcazar proveneau din Puebla de Alcocer. Cele ale Inchiziției din Guadalupe — din Puebla de Guadalupe... Tribunalul din Ciudad Real a judecat în 1484—1485 peste 200 de persoane. Or, nu existau decît aproximativ 50 de familii de *conversos* în oraș... Ricardo García Carcel a ajuns la aceleași concluzii în ceea ce privește Valencia.

Contemporanii au înțeles acest lucru, mult mai notabil dacă se ține seama de ceremoniile de reconciliere în perioada de grație care aruncau în stradă mii de penitenți, iar publicitatea făcută în jurul evenimentului și calitatea persoanelor implicate întăreau efectul asupra masei. „Duminică 12 februarie 1486 toți reconciliații din

şapte parohii din Toledo, 750 persoane, bărbaţi şi femei au pornit în procesiune de la San Pedro Martir (...). Bărbaţii într-un grup, cu capetele descoperite, fără încălţări, fără pantaloni ; fiindcă era foarte frig li s-a permis să-şi pună sub picioare o talpă, cu condiţia ca piciorul să rămînă descoperit ; purtau lumînări stinse în mînă. Femeile în alt grup, fără veşminte groase, cu capul descoperit, desculţe ca şi bărbaţii, cu lumînări în mîini. Printre ei se aflau multe persoane importante şi onorabile. Din cauza frigului, din cauza dezonoarei şi ruşinii ce le-o provoca numărul mare de oameni care îi priveau — căci venise multă lume să-i vadă —, mergeau gemînd cumplit, plîngînd. Cîte unii îşi smulgeau barba şi părul (...). În dramatica lor aventură, păşeau pe drumul pe care îl parcurgea procesiunea acestui Corpus *, pînă la catedrală. Ajunşi aici, după oficierea slujbei şi rostirea predicii, se ridica un notar care începea să-i strige pe fiecare în parte pe nume, spunînd : „cutare este aici" ? Cel reconciliat ridica lumînarea şi răspundea : „Da". Notarul citea atunci toate păcatele de evreu iudaizant de care se făcuse vinovat. 5 000 de persoane au împărtăşit această soartă în 1486 şi 1487 la Toledo. La Belalcazar, în 1486 [15], 300 de persoane au făcut acelaşi lucru.

În primii ani, se pare că procedura nu oferea acuzatului toate garanţiile dorite. Nu ne referim la procedura inchizitorială în sine, căreia îi este dedicat un întreg capitol al acestei cărţi. Ne limităm la cîteva însemnări pentru a arăta că chiar în interiorul sistemului inchizitorial primii ani au fost deosebit de duri, folosind remarcile pe care Haïm Beinart le face în introducerea la cartea despre procesele de la Ciudad Real [16].

Înţelegem cu uşurinţă că un tribunal care rezolva mai multe sute de cazuri într-un an şi jumătate nu avea timp să se ocupe de detalii, nici să studieze în profunzime fiecare caz. De altfel, atunci cînd timpul presa, în ajunul ceremoniei autodafeului se făceau procese colective, acordîndu-se aceeaşi sentinţă la 42 de persoane ale căror delicte erau mai mult sau mai puţin asimilabile. Sistem foarte regretabil, mai ales într-un domeniu atît de dificil şi delicat cum este dovedirea ereziei. Beinart notează că aú fost numeroşi cei condamnaţi la arderea pe rug din motive mai

* *Corpus* se numea cortegiul integral şi complex al festivităţii unui autodafe. *(V.K.)*.

mult sau mai puțin întemeiate, că avocații apărării au manifestat timp îndelungat o mare timiditate, de care s-au debarasat destul de tîrziu. După aceea au obținut rezultate foarte bune. În cursul primei perioade, tortura, dimpotrivă, pare să fi fost foarte puțin practicată ; ea a fost folosită, deși în cazuri rare, tîrziu. În pofida paradoxului aparent, ne permitem să susținem că tortura folosită *mai des* reprezenta indiciul unui progres și o garanție suplimentară pentru acuzat ; ea atesta din partea judecătorilor o mai mare dorință de a-și funda sentințele pe baze solide. Tortura era folosită în cazurile îndoielnice, permițînd curții să-și formuleze o opinie. „Tortura se practica în lipsă de probe", afirma Peña. „A-i rezista este și acesta un mijloc foarte eficace de a te elibera de suspiciunea de erezie", spunea el, și am putut verifica în cazuri precise veridicitatea acestei aserțiuni. Mai bine salvarea vieții după tortură, decît rugul fără tortură prealabilă.

b) *Prudență și acomodare.* Foarte repede se fac eforturi pentru asigurarea unei desfășurări mai organizate a proceselor. Este simptomatic că la jumătatea secolului al XVI-lea spaniolul Peña insista asupra necesității respectării formelor legale, în timp ce textul lui Eymerich, pe care îl comentează, pune accentul tocmai pe libertățile pe care inchizitorul și le poate lua pe baza lor... Scandaluri, ca cel al faimosului Lucero de Cordova, par să fi determinat Sfîntul Oficiu la o mai mare vigilență în acest sens, și găsim în corespondența de la jumătatea secolului al XVI-lea aluzii la perioada în care judecătorii erau teologi fanatici și la decepțiile provocate de această realitate Oficiului. Vom constata că, după primii ani, inchizitorul era aproape întotdeauna un jurist.

Consiliul Supremei veghea din ce în ce mai mult asupra desfășurării proceselor conform procedurii stabilite, fie prin inspecții periodice la tribunale, fie prin solicitarea de dosare în curs de judecată spre examinare. Această practică a apărut în prima jumătate a secolului al XVI-lea. S-a generalizat în secolul al XVII-lea, astfel că în cele din urmă Consiliul a intervenit direct în desfășurarea *cvasitotalității proceselor.* De altfel, din deceniul al șaselea al secolului al XVI-lea toate sentințele de eliberare trebuiau să-i fie prezentate înainte de executare, iar începînd din 1647 — toate sentințele fără excepție. Paralel, crește și numărul apelurilor, mai întîi la Inchizitorul general

și apoi la Consiliul Supremei. Și nu putem decît să confirmăm opinia lui Lea care consideră că aproape întotdeauna intervenția Consiliului însemna o îndulcire a pedepsei.

Preocuparea pentru o justiție mai informată se face simțită în desfășurarea proceselor. Interogatoriile devin mai precise, astfel încît la sfîrșitul secolului al XVI-lea încep să apară manuale care conțin, în ordine, toate întrebările ce urmau să fie puse delincvenților pentru fiecare tip de delict în parte. Ele trebuiau să fie puse *verbatim*, cuvînt cu cuvînt. Un adevărat algoritm al activității inchizitoriale... Se manifestă tot mai mult grija de a cunoaște foarte bine acuzatul pentru a aprecia cu exactitate răspunderea ce-i revine. Începînd din deceniul al șaptelea al secolului al XVI-lea, acestuia i se cere să-și povestească viața, este supus unui interogatoriu foarte precis pentru a i se verifica cunoștințele de dogmatică și de cultură generală. În același timp, se stabilește un sistem de circumstanțe agravante și atenuante, a căror amploare și complexitate ne-au surprins atunci cînd ele ne-au fost revelate de analiza relatărilor de cauze și de procese.

Toate acestea nu urmăreau numai să acorde garanții acuzatului. Dorința de a face activitatea tribunalului mai eficace, de a dezvălui mai bine culpabilitatea inculpatului au jucat un rol important. Aceste complicații au provocat, de altfel, întîrzierea proceselor, prelungirea lor. Dar echitatea (desigur, în cadrul sistemului dat) a avut, fără îndoială, de cîștigat.

Pentru că, începînd din secolul al XVI-lea, condamnările la moarte devin din ce în ce mai rare. La Toledo, ultima manifestare a vechiului stil are loc în 1501. Apoi se instalează calmul. Cîteva eliberări izolate, pînă la pîrjolul antiprotestant din deceniul al șaptelea, care nu a fost, așa cum vom vedea, decît un acces pasager, limitat strict la delictul de luteranism. Revenirea în forță a maurilor și a evreilor la sfîrșitul secolului a făcut să crească cifrele. La autodafeul din 14 noiembrie 1 599, la Logroño, din 48 de luterani, *moriscos* și *conversos*, 5 au fost eliberați în persoană și 8 în efigie (dintre care 7 fugari). Dar acesta este rezultatul mai multor ani de activitate în așteptarea unui autodafe... Într-un articol, pe care prin bunăvoința autorului l-am putut consulta, Gustav Henningsen, după examinarea a 50 000 de relatări de cauze ajunge la concluzia că între 1560—1700, numai aproximativ 1% dintre acuzați au fost executați, iar peste 2% eliberați în

efigie. Unul dintre capitolele următoare va furniza cîteva exemple precise atestînd această nouă atitudine [17].

Menţionăm că noi înşine am constatat în mai multe cazuri din secolul al XVII-lea că inchizitorii au făcut tot posibilul să nu trimită la rug *relapsos* sau *pertinax* care, după legi, nu puteau să scape de ultimul supliciu. Li se trimiteau misionari după misionari, li se acorda timp pentru a se converti, era pîndit fie şi cel mai mic semn de căinţă, fără iluzii în ce priveşte sinceritatea... [18].

Atitudine ce ar putea explica următoarea scenă, care, începînd din secolul al XVI-lea, nu mai constituia o excepţie : în timpul unui autodafe un condamnat la arderea pe rug cade la picioarele inchizitorului, declarînd că se converteşte şi se căieşte. Judecătorul îl ridică cu un gest teatral în faţa mulţimii, îl graţiază *in extremis* şi-l trimite în celulă unde este ţinut sub observaţie timp de cîteva săptămîni înainte de a fi reconciliat. Desigur, publicitate, căci efectul asupra mulţimii este colosal. Cu toate că acest lucru era strict interzis de regulament [19].

Deci, destul de repede, Sfîntul Oficiu ezită să ucidă. În majoritatea cazurilor grave pedeapsa normală este reconcilierea cu confiscarea bunurilor, aceasta din urmă nu întotdeauna aplicată, şi închisoarea pe viaţă. Dar, atenţie, în limbaj inchizitorial pe viaţă înseamnă maximum patru ani...

Dar să nu ne imaginăm inchiziţiile din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea ca modele de blîndeţe. În acelaşi timp, este absurd să li se atribuie terifiantele descrieri ce pot fi făcute tribunalelor în primii ani de activitate. Încă o dată, totul depinde de locuri, date şi circumstanţe. Capitolele următoare vor ilustra încă o dată această afirmaţie.

NOTE

1. Llorente foloseşte aici cifra condamnaţilor la moarte de Inchiziţia din Sevilla, dată de cronica lui Andres Bernaldez pentru perioada 1482—1489. El extrapolează cifra totală a sentinţelor după o metodă contestabilă.

2. Jean-Antoine Llorente. *Histoire critique de l'Inquistion d'Espagne*, Paris, 1918, vol. IV, p. 242, 247, 263, 271.

3. Henry Charles Lea. *A History of the Inquisition of Spain*, New-York, 1906—1907, reed. 1966, vol. IV, p. 516—525.

4. Pentru mai multe detalii legate de cele ce urmează, vezi Jean-Pierre Dedieu, „Les causes de foi de l'Inquisition de Tolède" în *Mélanges de la Casa Velasquez*, 1978, vol. XIV.

5. Curba „Total" din figura II nu corespunde curbei cauzelor de credință din figura I. Nu ținem cont aici decît de procese a căror natură este cunoscută cu certitudine, în timp ce în fig. I am inclus toate cazurile pe care le-am menționat.

6. În cartea sa *Histoire de l'Inquisition espagnole* — trad. fr. Albin Michel, 1966 — Henry Kamen nu consacră decît 17 pagini din 340 acestor delicte, iar dintre aceste 12 — vrăjitoriei.

7. Vezi Ricardo Garcia Carcel, *Origines de la Inquisición española. El tribunal de Valencia, 1478—1530*, Barcelone, 1976, p. 109—134, 167—175, 195—214, 241—304.

8. H. C. Lea. *Op. cit.*, t. I, p. 592—611.

9. Părintele Miquel Carbonell, *Liber descriptionis reconciliationisque... heréticorum*, publicată de Manuel Bofarull de Sartorio în *Coleccion de documentos ineditos del archivo de la Corona de Aragon*, vol. XXVII, Barcelone, 1865, p. 5—235. Autorul, arhivar al Casei de Aragon în perioada evenimentelor, pare să fi avut acces la arhivele tribunalului, caz aproape unic printre vechii istorici ai Inchiziției.

10. Rezultatele au fost publicate în articolul lui Gustav Henningsen la care ne-am mai referit, *El banco de datos del Santo Oficio*, și în comunicarea prezentată de Jaime Contreras la Simpozionul interdisciplinar al Inchiziției medievale și moderne, *Las causas de fé de la Inquisición española, 1540—1700. Analisis estadistica*, 5—9 septembrie 1978, Copenhaga. Am participat la acest simpozion.

11. Categoria „diverse" include procesele de sodomie și bestialitate judecate de tribunalele din Aragon.

12. Analiza statistică a cauzelor de credință menționate în catalogul tribunalului din Cuenca sugerează că aceasta era situația la Cuenca. Noi avem, însă, rezerve.

13. Natividad Moreno Garbayo, *Catalogo de Alegaciones fiscales*, Madrid, 1977. Un model.

14. Sursele noastre : pentru Avila, Fidel Fita, „Nuevos datos para escribir la historia de los judios espagñoles", în *Boletin de la Real Academia de Historia*, vol. XV, 1889, p. 313—346. Pentru Valencia, Ricardo Garcia Carcel, *Op. cit.*, p. 174. Pentru Guadalupe și Belalcazar, A.H.N., Inquisicion, Leg. 262, exp. no. 4. Procesele acestor două tribunale sînt dispersate printre cele ale tribunalului din Toledo, conservate la A.H.N. în seria „Judaismo" a cauzelor de credință.

15. Fidel Fita, „La Inquisición toledana. Relacion contemporanea...", în *Boletin de la Real Academia de la Historia*, t. XI, 1887, p. 294—295.

16. Haïm Beinart, *Records of the trials of the Spanish Inquisition in Ciudad Real*, trad. engleză, Ierusalim, 1974—1977.

17. Gustav Henningsen : *Op. cit.*

18. Vezi, bunăoară, povestea Isabelei Enriquez pe care o relatăm pe scurt în capitolul IV.

19. Vezi relatarea istoricului toledan Sebastian de Orozco asupra unui caz la care a fost martor ocular, Bibl. del Palacio Real de Madrid, Mss. 1846, F. 146 sq.

DISTRICTELE INCHIZIȚIEI SPANIOLE
1570 - 1820

CAPITOLUL II

INCHIZIȚIA SAU POLITICA PREZENȚEI

INSTITUIREA INCHIZIȚIEI

Este o problemă cunoscută de aproape întreaga lume. Nu ne rămîne decît să facem o succintă trecere în revistă.

Regii Catolici au moștenit fiecare, în 1474 și 1479, cele două regate ce treceau printr-o perioadă dificilă. Pentru a-și întări puterea ei trebuiau concomitent să țină în frîu o nobilime turbulentă care-și consolidase poziția în timpul războaielor civile din secolul al XV-lea, să-și însănătoșească finanțele, să creeze instituții de control politic și social și să asigure unitatea religioasă a Spaniilor.

Pe atunci, în Spania conviețuiau trei comunități religioase : creștinii, musulmanii și evreii. Conviețuire foarte veche, adesea dificilă, dar cîteodată rodnică și pașnică. Dar, ce păcat ! Creștinii, care în 1492 au încheiat Reconquista prin cucerirea orașului Granada, devin din acest moment cei mai puternici și doresc să-și impună rînduielile. Musulmanii au beneficiat de un răgaz ; evenimentele s-au precipitat în defavoarea evreilor.

Este adevărat, aceștia au fost dintotdeauna ținta diverselor afronturi, iar în Spania, ca și în restul Occidentului, exista un antisemitism latent. Poporul și, după cum se pare, stăpînii lui spirituali, călugării, considerau că evreii reușiseră prea bine, erau prea bogați, făcuseră prea repede avere. În plus, talentul pe care-l probaseră în domeniul finanțelor publice, în exercitarea medicinei și scrisului, au făcut din ei consilieri foarte ascultați, intimi ai regilor și marilor seniori. E suficient pentru a stîrni gelozia și ura. La fel, fanatismul religios, simple incidente provocate cîteodată de aroganța notarilor evrei îmbătați de putere au declanșat la sfîrșitul Evului mediu valuri de persecuții. În 1391, în numeroase orașe spaniole au avut loc adevărate „pogromuri" avant la lettre, cele mai importante declanșîndu-se la Sevilla, Barcelona, Valencia, Toledo.

Adesea, pentru a-şi salva viaţa, evrei dintre cei mai cunoscuţi s-au văzut obligaţi să îmbrăţişeze creştinismul. De atunci, aceşti convertiţi ce purtau numele de *conversos* sau *confesos* au alcătuit o categorie numeroasă. Curînd, însă, creştinii au pus la îndoială credinţa noilor convertiţi pe care îi acuzau cu uşurinţă că practică în taină iudaismul. Dar poziţia socială a *conversos* nu a slăbit, ci, dimpotrivă, ei au continuat să concureze înalta nobilime în exercitarea puterii şi adesea au contractat cu aceasta alianţe matrimoniale, urmînd, de altfel, o veche tradiţie. La începutul secolului al XVI-lea „El Libro Verde de Aragón", manual de genealogie, voia să demonstreze că principalele familii din regat au sînge evreiesc în vine.

Cu toate acestea, problema religioasă devenea deosebit de importantă. În 1467, la Llerena în Extremadura, doi *conversos* au fost arşi de vii pentru că practicau în secret religia mozaică. În campania de idei contra *conversos*, dominicanii, demascatori obişnuiţi ai ereziei, au jucat un rol determinant, mai ales Alonso de Hojeda, stareţ al mînăstirii din Sevilla, care a exercitat o mare influenţă asupra Regilor Catolici. El a descoperit că *conversos* din Sevilla se întruneau în taină pentru a profesa iudaismul şi a cerut suveranilor să acţioneze. O anchetă întreprinsă sub conducerea arhiepiscopului de Sevilla, Pedro Gonzales de Mendoza, a dovedit că în acest oraş, precum şi în întreaga Andaluzie şi Castilie, *conversos* practicau în secret iudaismul. Regii Catolici hotărăsc atunci să introducă Inchiziţia în Castilia şi solicită Romei o bulă de instituire.

Inchiziţia din Aragon le-a servit drept model : aceasta exista din secolul al XIII-lea ; totuşi, deşi tutelată de dominicani, ea depindea direct de Roma, iar în secolul al XV-lea nu mai desfăşura decît o activitate limitată. În restul Spaniei, ortodoxia credinţei era lăsată în grija episcopului local şi a tribunalului său ecleziastic. Este imposibil ca Ferdinand de Aragon, a cărui încăpăţînare de a impune Inchiziţia era remarcabilă, să nu fi intuit că extinderea acestei instituţii la întreaga Spanie reprezenta un mijloc de acţiune privilegiat. Mai ales că făcea să triumfe o formulă nouă în care rolul regilor devenea esenţial.

Într-adevăr, prin bula din 1 noiembrie 1478, papa Sixtus al IV-lea decidea numirea ca inchizitori a doi sau trei ecleziaşti în vîrstă de peste 40 de ani, dar acorda

regilor de Aragon și Castilia dreptul de a-i desemna și destitui. La 27 septembrie 1480, la Medina del Campo, dominicanii Juan de San Martin și Miguel de Modillo au fost desemnați inchizitori, iar Juan Ruiz de Medina — asesor al lor. Acestora li se acorda autoritate deplină asupra creștinilor botezați, și, imediat după desemnare, au luat drumul Sevillei, unde au început să-și exercite funcția în octombrie 1480, provocînd fuga sau zadarnica rebeliune a *conversos*. La 6 februarie 1481 a avut loc primul autodafe în cursul căruia au fost arse șase persoane.

Foarte repede s-a impus necesitatea creării de noi tribunale în restul țării. La 11 februarie 1582, o brevă ratifica numirea a șapte noi inchizitori, toți dominicani, printre care Tomás de Torquemada. S-au înființat tribunale la Córdova (1482), Ciudad Real și Jaen (1483); încetul cu încetul, se țesea pînza, se năștea plasa care, în mai puțin de un secol, avea să cuprindă întreaga Spanie și să o aducă la discreția Sfîntului Oficiu. Va trebui să revenim la acest „cîștig de teren".

Regilor Catolici nu le-a trebuit mult să înțeleagă profitul pe care-l puteau trage de pe urma Inchiziției, fie și numai în ce privește puterea statului ; de aceea, i-au făcut loc printre formele de organizare ale puterii. Din 1480, Cortesurile ce-și aveau sediul la Toledo au confirmat existența a patru mari consilii : de stat, al finanțelor, Castiliei, Aragonului ; un al cincilea își făcea apariția, Consiliul Inchiziției, denumit, începînd din 1483, Consiliul Inchiziției Supreme și Generale *(Consejo de la Suprema y General Inquisición)*. La început, acest consiliu era format din patru clerici, unul din ei fiind Inchizitor general.

Instituirea Inchiziției a determinat o opoziție vehementă, asupra căreia vom mai reveni. Să reținem doar că în Aragon, Ferdinand a profitat de conjunctură pentru „a reforma" vechea inchiziție : suveranul îi numea și remunera pe inchizitori, tribunalul depinzînd mai degrabă de rege decît de papă. Tribunalele Coroanei de Aragon : Zaragoza, Barcelona și Valencia se ocupau în primul rînd de *conversos*. Grație banilor lor, aceștia exercitau presiuni puternice asupra Romei pentru a determina o intervenție a papei. În 1482, Sixtus al IV-lea a emis o bulă în care condamna „setea de profit" a Inchiziției, judecățile sumare și tratamentul dur la care erau supuși numeroși creștini. În consecință, el cerea ca Sfîntul Oficiu să fie controlat de episcopi. Ferdinand a reacționat imediat și

l-a determinat pe papă să revină asupra deciziei. Mai mult, regele obținea și alte avantaje : îl obligă pe Sixtus al IV-lea să emită o bulă prin care, la 17 octombrie 1483, Torquemada, Inchizitor general al Castiliei, este numit Inchizitor general al Aragonului, Valenciei și Cataloniei, plasînd astfel întreaga Inchiziție spaniolă sub o autoritate unică.

Evident, reacția nu a întîrziat, căci aceasta punea în pericol vechile *fueros* (privilegii) ale Coroanei de Aragón. În plus, notabilitățile regatului, în special cele din Barcelona unde situația economică era critică, se temeau de plecarea în masă a *conversos*.

Fără să țină seama de opoziția supușilor săi și, firește, de aceea manifestată de *conversos*, în pofida importanței rolului acestora, Ferdinand numește în mai 1484 doi inchizitori la Zaragoza, pe Gaspar Juglar și Pedro Arbues de Epila. Activitatea intensă a noului tribunal a generat aceeași opoziție din partea *conversos*, grav amenințați, și a vechilor creștini atașați privilegiilor, iar aragonezii și-au exprimat cu fermitate refuzul. În același an 1484, magistrați din Teruel interzic intrarea în oraș a doi inchizitori trimiși să înființeze un tribunal ; aceștia sînt nevoiți să se retragă într-o localitate apropiată, Cella, de unde lansează excomunicări și interdicții împotriva Teruelului. Clerul orașului face apel la papă, care invalidează măsurile luate de inchizitori. Ferdinand recurge mai întîi la amenințări, apoi, în februarie 1485, cere autorităților aragoneze să pedepsească orașul rebel. În zadar. Regele este nevoit să facă apel la trupele care staționau la frontiera cu Castilia ; în fața forței, Teruelul cedează.

În acest timp, la Zaragoza, pe *conversos* începe să-i seducă ideea lichidării unuia dintre inchizitori. Crima, plătită apoi foarte scump, se comite la 15 septembrie 1485, în catedrala din Zaragoza unde inchizitorul Pedro Arbues de Epila e asasinat în timp ce îngenunchea în fața altarului major. În fața acestei drame, vechii creștini, care se opuseseră și ei inchiziției, își schimbă atitudinea. În afară de asasini, prinși și executați, represiunea a afectat în anii următori numeroase alte persoane, și Henry Kamen evocă pe bună dreptate „colosala campanie de arestări în rîndurile *conversos*" care urmărea „distrugerea definitivă a dominației politice și sociale a noilor creștini asupra administrației aragoneze"[1].

La Valencia opoziția a fost mai puțin violentă, mai „legalistă", dar n-a știut întotdeauna să-și exploateze avantajele asupra Coroanei.

Astfel, în 1484, valencienii îl acuză pe rege că le nesocotește privilegiile *(fueros)*, instalînd în oraș „străini" ca inchizitori ; căci *fueros* stipulau că numai persoane originare din această provincie aveau dreptul să exercite funcții publice în Valencia. În același timp, ei propun modificări ale procedurii inchizitoriale : anularea instrucției în cazul decesului acuzatului înainte de pronunțarea sentinței ; anularea confiscării automate a bunurilor celor întemnițați etc. Ca și barcelonezii, ei afirmau că Inchiziția va duce la ruinarea comerțului, punînd numeroși oameni pe fugă. *Los brazos* (ordinele) senioriale și ecleziastice se temeau și-ele ; cele senioriale subliniau pericolul „imperialismului jurisdicțional" reprezentat de Inchiziție[2], iar cele ecleziastice considerau că noua instituție sustrage importante venituri bisericii locale. Căci, i se spunea regelui, „Onorabilii inchizitori..., acționînd împotriva ereticilor și adepților sectei iudaice, au condamnat pe mulți și le-au confiscat bunurile aflate sub autoritatea directă a bisericii din Valencia[3]...". Acest aspect al lucrurilor va constitui una dintre cauzele profunde ale opoziției clerului față de voința regală.

Regele a încercat să atenueze tensiunea creată, acordînd clerului cîteva privilegii, dar, în paralel, a accelerat instalarea tribunalului. O misiune condusă de Juan Ruiz de Eliori a fost trimisă la rege. De această dată valencienii au fost mult mai fermi. Ei au subliniat că inchizitorul dominican Juan de Epiela nu a fost numit de papă, nu a fost desemnat de șeful provincial al ordinului său, nu este rezident al mînăstirii ordinului său din Valencia, elemente ce atestă încălcarea *fueros*. Totodată, valencienii s-au opus mai ales procedurii, secretului mărturiilor și sistemului abuziv de confiscare a bunurilor. Regele a respins ferm toate aceste obiecții, iar valencienii au fost obligați să cedeze temporar ; în 1486, însă, ei au publicat un manifest în care denunțau cu precizie *contrafueros* comise de suveran, în special : a) obligativitatea deținerii unui permis de vînzare de bunuri pentru cei care au abjurat și au fost reconciliați ; b) confiscarea bunurilor celor întemnițați în afara perioadei de grație ; c) confiscarea bunurilor posedate în momentul comiterii ereziei ; d) limitarea validității contractelor încheiate de condamnați sau reconciliați

pe o perioadă anterioară anului 1479 ; e) pedepsirea cu o sută de lovituri de nuia și însemnarea feței pentru fraudă fiscală. Tuturor acestor măsuri valencienii le-au opus privilegiile acordate de Iacob I care a recucerit la vremea respectivă Valencia de la musulmani.

Ferdinand Catolicul își impune din nou voința și demonstrează importanța pe care o acordă Inchiziției. El reamintește faptul că instituirea Inchiziției nu a atras proteste din partea Cortesurilor din Taragona și argumentează că *fueros* nu pot justifica erezia.

Pe de altă parte, regele ia toate măsurile necesare pentru a asigura eficacitatea tribunalului său din Valencia. În 1484, poruncește populației să facă o primire bună inchizitorilor, amenințîndu-i pe cei care vor crea dificultăți activității tribunalului. În 1484 și 1485, două ordonanțe succesive interzic invocarea bulelor papale împotriva Inchiziției. În noiembrie 1484, Ferdinand dă ordin guvernatorului Valenciei să se opună plecării eventualilor suspecți. Odată asigurat monopolul jurisdicțional, posibilele victime blocate, regele încearcă să lichideze ultimele puncte de rezistență, în special rezistența bisericii.

Într-adevăr, situația din biserica valenciană în acea epocă era întrucîtva specială : episcopii nu locuiau în oraș, ci erau reprezentați de un vicar general. Absența lor a facilitat instalarea Sfîntului Oficiu. Totuși, vicarul general, Macia Mercader, s-a opus violent inchizitorilor, în special lui Gualbes. Regele a reușit să obțină înlocuirea lui Mercader cu un alt vicar, Martí Trigo, evident, favorabil Sfîntului Oficiu.

Odată înfrîntă orice rezistență, Ferdinand l-a însărcinat pe starețul de la San Augustin și pe Pedro de Luna să elaboreze, în ianuarie 1485, justificări teoretice menite să legitimeze *a posteriori* lovitura monarhică. Și, astfel, inchiziția se instalează solid la Valencia.

O nouă ofensivă pusă la cale de *conversos* și sprijinită prudent de Leon X s-a manifestat în Cortesurile din Monzon în 1510, adică un sfert de secol mai tîrziu. Aragonezii, catalanii și valencienii și-au unit criticile împotriva Inchiziției : Cortesurile au cerut limitarea abuzurilor comise de membrii Sfîntului Oficiu, interzicerea activităților comerciale desfășurate de ei, suspendarea avantajelor fiscale de care beneficiau aceștia ; retragerea jurisdicției în cazurile de bigamie, blasfemie, cămătă ; reprezentarea episcopului local la procese ; acordarea de garanții acuzaților...

Leon X a aprobat, nu fără ezitări, aceste revendicări. În 1516 moare Ferdinand și adversarii încep să spere că noul suveran, Carol, va satisface măcar parțial cererile lor de reformă și va tempera violența inchizitorială. Cu atît mai mult cu cît Cortesurile din Castilia, reunite în 1518 la Valladolid, s-au situat pe aceeași poziție și au formulat revendicări similare. Dar, în pofida cîtorva concesii, noul suveran a urmat politica lui Ferdinand, fie direct, fie prin intermediul consilierului său, cardinalul Adrian, Inchizitor general din 1518 pînă în 1523 și viitor papă. Carol a reușit să obțină de la Roma anularea bulei în pregătire, care dădea satisfacție opoziției, însoțind diplomația sa cu amenințări voalate. Pentru a doua oară capitularea papei consolida Inchiziția, iar Carol V desăvîrșea opera lui Ferdinand.

Merită să dezvoltăm exemplul Valenciei, deoarece el demonstrează voința de nezdruncinat a Regelui Catolic de a impune Inchiziția în întreaga Spanie și în special în propriul său regat. Nu exista nici un dubiu că această nouă instituție era o întreprindere a regilor Spaniei și nu a papei, care la început s-a lăsat surprins, iar ulterior a manifestat frecvent, dar nu prea energic, rezerve sau opoziție. În 1518 era prea tîrziu : în momentul în care s-a declanșat marea criză germană, putea oare papa să se opună regelui Spaniei devenit împărat ? Întrebarea presupune și răspunsul.

Instrument al politicii regale, agent eficace al centralismului și pavăză în calea particularismului privilegiilor, Sfîntul Oficiu va începe să se organizeze, să instaleze pe întreg teritoriul spaniol tribunalele necesare unei acoperiri satisfăcătoare a spațiului politic și social, în sfîrșit, să-și impună prezența. Fără îndoială, pînă acum nu s-a acordat suficientă atenție acestei întreprinderi sistematice de control social. Este timpul s-o facem.

SPRE O ACOPERIRE RAȚIONALĂ A TERITORIULUI : PRETEXTUL GEOGRAFIC

Instalarea primelor tribunale a fost dificilă. În cîțiva ani ele au fost, totuși, înființate în întreaga Spanie, cu excepția Galiciei, Navarrei și regatului Granada.

Între 1480 și 1484 prima serie : Sevilla, Cordoba, Valencia, Ciudad Real, Jaen și Zaragoza. Andaluzia, unde *conversos* erau foarte numeroși, a fost dotată cu un dispozitiv aproape complet. Valencia și Zaragoza erau și ele importante centre de iudaism.

Din 1485 pînă în 1492 ritmul de instalare se accelerează, urcînd din Andaluzia spre Castilia și întărind prezența Sfîntului Oficiu în Aragon. Cele mai importante tribunale au fost instituite la Toledo (1485), Teruel, Barcelona (1486), Murcia (1488), Valladolid, Cuenca, Leon, Palencia (1492). În 1495 existau deja 25 de tribunale. Aria lor corespundea aproximativ cu aceea a diviziunilor ecleziastice. Granițele politice interne ale Spaniei nu contau : Orihuela din regatul Valencia depindea de tribunalul din Murcia, aflat în Castilia. Alfaro și Agreda, deși castiliene, țineau de Zaragoza. Districtele puteau fi modificate în funcție de necesități : Toledo pierde Alcazar în beneficiul Jaen-ului. Sevilla pierde Cadix în momentul creării tribunalului din Jerez. Pentru o mai mare eficacitate tribunalele nu aveau sedii fixe : inchizitorii din Barcelona organizau autodafeuri la Tarragona, Gerona, Perpignan, în afară de cele din orașul de reședință. Iar atunci cînd, în 1483, Pedro Diaz de la Costana și Francisco Sanchez de la Fuente au fost numiți inchizitori „pentru întreg *campo* de Calatrava și arhiepiscopatul Toledo" nu s-au instalat la Toledo unde noii creștini erau prea puternici. Ei au venit mai întîi la Ciudad Real, unde ținta lor a devenit o comunitate de *conversos* mai puțin importantă. După ce și-au consolidat puterea, s-au instalat în 1485 la Toledo. Această mobilitate constantă a tribunalelor corespunde primei perioade de luare în stăpînire a districtelor, perioadei „vizitei generale" la care se referă instrucțiunile lui Torquemada din 1498 și ale lui Deza [4]. Inchizitorii veneau în fiecare oraș însoțiți de un *fiscal* (procuror), notari și de portărei, cu alte cuvinte, de întreg tribunalul. Se citeau bulele papale și edictele regale care îi împuterniceau, iar toți cei prezenți, în frunte cu reprezentanții municipalității, jurau că vor sluji pe Dumnezeu și pe regé, că vor glorifica credința catolică, că-i „vor apăra și proteja pe administratorii Sfintei Inchiziții". După aceea, se rostea edictul de grație : cei care continuau să practice iudaismul aveau la dispoziție 40 de zile pentru a reveni la credința creștină printr-o penitență ușoară. Deși dificultățile au fost mari și inchizitorii

au întîmpinat rezistență, ei au știut totuși să exploateze prestigiul lor în popor împotriva ostilității unei mari părți a claselor dominante.

Către 1500 activitatea Sfîntului Oficiu se reduce foarte mult. Evreii, principalul centru de interes, devin din ce în ce mai rari. Or, pentru a exista, un tribunal avea nevoie de o activitate susținută, altminteri veniturile din amenzi și confiscări nu mai acopereau cheltuielile. Trebuia redus numărul tribunalelor ; suprimările se succed : Burgos și Palencia trec în 1499 la Valladolid, Leon în 1500, Sevilla înglobează Jerezul, Lérida este împărțită între Zaragoza și Barcelona etc.

La moartea Isabelei Catolica, separarea de facto a Castiliei de Aragon obligă Inchiziția să respecte noile frontiere : astfel, Murcia pierde Orihuela, atașată Valenciei în 1507.

În primii ani ai secolului al XVI-lea, Castilia, care în 1495 avea 16 tribunale, nu mai are decît 7. Circumstanțele se vor schimba și de-a lungul anilor Inchiziția își va desăvîrși implantarea ei teritorială.

În 1513, imediat după cucerirea Navarrei, Ferdinand Catolicul înființează aici un tribunal.

În 1520 este rîndul Galiciei, dar rezistența a fost atît de mare încît a trebuit să se renunțe pentru moment : puterile inchizitoriale au fost încredințate vicarului general al episcopatului Santiago. De-abia în 1572 Galicia acceptă definitiv Sfîntul Oficiu.

Regatul Granadei, cucerit de Regii Catolici în 1492, a fost teoretic împărțit între tribunalele din Cordoba și Jaen, care, de fapt, nu întreprind nimic în acest regat. *Moriscos* se temeau de venirea inchizitorilor și au obținut amînarea instalării unui tribunal la Granada, lucru ce se va întîmpla în 1526.

Paralel, se proceda la o reîmpărțire a districtelor în funcție de necesitățile practice. În 1510 se reînființează tribunalul din Cuenca, în 1515 se instituie cel din Orihuela, integrat în 1517 celui din Murcia ; în același an se desființează tribunalul din Teruel, iar Teruelul este înglobat în districtul Valencia ; în 1521 episcopatul din Calahorra trece din districtul Valladolid în Navarra, în 1526 cel din Jaen este dezmembrat și împărțit între Granada și Cordoba. Către jumătatea secolului numeroasele schimbări au conferit districtelor inchizitoriale granițe care, cu

mici excepţii, vor rămîne neschimbate pînă la desfiinţarea Inchiziţiei în 1820.

După 1560 şi pînă în 1820 graniţele districtelor nu se vor mai modifica. Se precizează graniţele asupra cărora mai existau îndoieli şi se procedează la reajustări de detaliu, cum ar fi localităţile din provincia Teruel care trec de la Inchiziţia din Zaragoza la cea din Valencia. În preajma lui 1650, Consiliul Supremei cere tribunalelor să-i trimită lista completă a localităţilor din districtele lor.

Singurele modificări în reţeaua tribunalelor au fost determinate de funcţionarea temporară a unui tribunal al flotei şi de înfiinţarea unui tribunal al Curţii. Deci, puţine schimbări. Dar să revenim la momentul în care se fixează graniţele.

Spania era împărţită în 14 districte (vezi harta de la pag. 35). În general, ele erau omogene ca suprafaţă : opt aveau o suprafaţă de 27 000—33 000 km² (Cordoba, Granada, Sevilla, Valencia, Santiago de Compostella, Calahorra, Cuenca, Murcia), trei — între 42 000 şi 48 000 km² (Llerena, Zaragoza, Toledo). Există totuşi excepţii : insulele Baleare şi Canare (5 014 km² şi respectiv 7 273 km²) şi Valladolid, un adevărat gigant cu 89 873 km² ; de altfel, inchizitorii se plîngeau de întinderea lui. Între 1507 şi 1541 acest ultim district a pierdut, însă, cel puţin un sfert din teritoriu : exista deci o preocupare de uniformizare. Aceste teritorii se caracterizau încă printr-o anumită masivitate în comparaţie cu districtele mici şi complexe din 1507. Controlul exercitat din Capitală, care ocupa o poziţie centrală, era, astfel, facilitat.

O ultimă precizare : libertatea în ce priveşte frontierele politice şi graniţele ecleziastice. În 1521, Cortesurile din Navarra protestau împotriva faptului că Inchiziţia se instalase la Tudela şi nu la Pamplona, capitala, şi, mai mult, în anumite cazuri erau consultaţi inchizitorii din Zaragoza, adevăraţi străini [5] ! În 1518 sindicii din Teruel se plîngeau că oraşul lor a fost ataşat inchiziţiei din Valencia : oare ei nu sînt cu adevărat aragonezi ?

La 21 noiembrie 1518 Consiliul Supremei dă Teruelul Zaragozei. Din martie 1519 el va depinde însă de Valencia. Criteriile inchizitorilor prevalau asupra politicului. În 1520, inchizitorii din Murcia au fost sfătuiţi să dea dovadă de prudenţă : în cazul unor arestări în rîndurile cîrmui-

torilor Orihuelei (partea valenciană a inchiziției castiliene din Murcia) cei vinovați trebuiau să fie încarcerați chiar în Orihuela și să fie interogați ca valencieni [6]. Dar Orihuela nu va fi în nici un caz cedată Valenciei.

În 1521, inchizitorii din Logroño se ocupau și de Navarra, Rioja și Țara Bascilor preluate de la Valladolid.

Dacă într-o primă perioadă circumscripțiile ecleziastice au fost respectate, ulterior ele au fost încălcate, ca și frontierele politice. Tribunalul din Zaragoza îngloba episcopiile din Lerida, Jaca, Barbastro și Huesca, plus părți ale celor din Taragona, Sigüenza, Pamplona și, evident, arhiepiscopia de Zaragoza. Inchizitorii din Toledo au abandonat dioceza din Alcazar, care făcea parte din arhiepiscopia toledană, căci era prea departe : Murcia și-a asumat răspunderea. Inchiziția nu ținea cont nici de privilegiile de jurisdicție garantate : existau mînăstiri și teritorii *vere mullius* (nu depindeau de nici un episcop).

Aceste schimbări atestă o singură preocupare : grija de a controla cît mai bine teritoriul. Valladolid se plîngea că i-a fost luată o parte din episcopia de Burgos ? „Această decizie, răspunde Consiliul, a fost luată nu pentru a vă micșora districtul, nici pentru a vă aduce prejudicii, ci pentru a-i pedepsi pe vinovați și pentru că ea convine mai bine slujirii Domnului și administrării justiției" [7]. Același tribunal protesta împotriva faptului că orașul Calahorra a fost dat tribunalului din Navarra : „Aceasta, deoarece tribunalul din Valladolid nu poate supraveghea așa cum se cuvine orașul Calahorra, căci districtul lui este prea întins" [8].

A controla districtul în prima jumătate a secolului al XVI-lea însemna a-l vizita. Tribunalul nu mai era itinerant ; el se stabilise, de regulă, în centrul districtului ; trebuia, deci, găsită o nouă metodă de control. Această necesitate devenise iminentă încă din 1500. Iată ce spuneau instrucțiunile lui Torquemada (1498) reluate de Deza (1500) : „Inchizitorii din toate inchizițiile să viziteze toate localitățile și satele din districte pe care nu le-au vizitat încă personal, și în fiecare din ele să primească martorii Inchiziției generale..." [9].

Aceleași instrucțiuni recomandau inchizitorilor să meargă fiecare în altă parte, împreună cu un notar secret pentru a cîștiga timp și, după examinarea mărturiilor la sediul tribunalului, să procedeze la arestarea vinovaților. Sediul tribunalului era centrul și pivotul activității

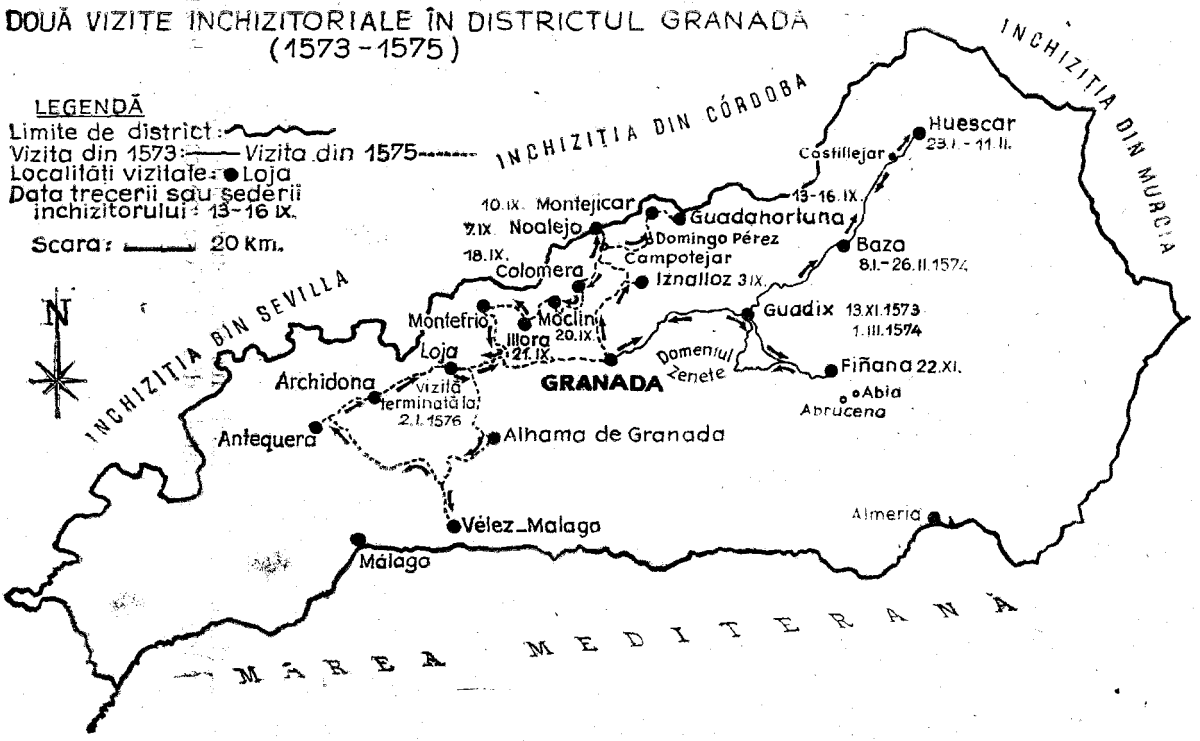
DOUĂ VIZITE INCHIZITORIALE ÎN DISTRICTUL GRANADA
(1573 - 1575)
LEGENDĂ
Limite de district:
Vizita din 1573: —— Vizita din 1575 ------
Localităţi vizitate: ● Loja
Data trecerii sau şederii inchizitorului: 13-16 IX.
Scara: 20 Km.
N
INCHIZITIA DIN SEVILLA
INCHIZITIA DIN CÓRDOBA
INCHIZITIA DIN MURCIA
Huescar
23.I. - 11.II.
Castillejar
13-16.IX.
10.IX. Montejicar
Guadahortuna
9.IX. Noalejo
Domingo Pérez
18.IX.
Campotejar
Baza
8.I.-26.II.1574
Colomera
Iznalloz 3.IX.
Guadix 13.XI.1573
1.III.1574
Montefrio
Moclin
Illora 20.IX
21.IX.
Loja
Domeniul Zenete
Fiñana 22.XI.
Abia
Abrucena
Archidona
GRANADA
vizita terminată la 2.I.1576
Antequera
Alhama de Granada
Vélez-Malaga
Almeria
Málaga
MAREA MEDITERANĂ

inchizitoriale. Pornind de aici, fiecare inchizitor călătorea cu un personal redus, avînd puteri limitate. Ruptura de vechiul sistem nu s-a produs în mod brutal, dar formula tribunalului fix și a vizitelor ce se completau reciproc se impunea. Să reamintim instrucțiunile lui Torquemada și ale lui Deza : „În fiecare an, unul dintre inchizitori trebuie să meargă prin orașele și satele din district. După ce fac publice edictele generale, să-i chestioneze pe cei ce au cunoștință de crime de erezie pentru ca aceștia să le denunțe. Celălalt inchizitor să rămînă la sediul tribunalului pentru a rezolva procesele în curs. Dacă nu există, fiecare să meargă în altă direcție și să facă ceea ce s-a spus mai sus" [10].

Ce se întîmpla, concret, în cursul unei vizite și cum se desfășura ea ? Vom vedea în continuare cum a evoluat practica, principiul vizitelor rămînînd neschimbat de-a lungul secolului al XVI-lea și o bună parte din secolul al XVII-lea.

Vom exemplifica prin două vizite făcute de inchizitorii din Granada în 1573 și 1575 [11] (vezi harta de la pag. 47), oprindu-ne ceva mai mult asupra celei dintîi. Miercuri, 11 noiembrie 1573, doctorul Mesía de la Sarte „inchizitor apostolic al cetății și regatului Granada" a plecat să viziteze episcopia Guadix, orașul Baza și împrejurimile acestuia, cetatea Huescar. El era însoțit de Diego de Torres, notar secret, Alonso Hernandez nunțiu, Garcia Chacon, interpret, Pedro Carrillo „făcînd oficiul de portărel".

În localitățile pe care le-a vizitat, inchizitorul a fost primit cu fast de municipalitate, de comisarul și *familiares* (vezi capitolul III) ai inchiziției.

Sîmbătă 14 noiembrie a fost rostit edictul credinței, o lungă expunere a tuturor păcatelor urmărite de Inchiziție. Fiecare în parte a fost invitat să vină să spună dacă „a auzit sau a văzut făcînd, pe oricine viu sau mort, prezent sau absent, cuvinte sau acte de erezie, suspecte, greșite, cutezătoare, scandaloase, blasfematoare". A urmat o listă care-i demasca pe evrei, pe adepții lui Mahomed, pe iluminați, protestanți etc., furnizînd în detaliu cuvintele sau gesturile după care puteau fi recunoscuți aceștia. Adesea, aceste edicte erau adaptate la situație ; într-un ținut cu mulți *moriscos*, cum era cazul Gaudix-ului, totul sau aproape totul se referea la practicarea religiei musul-

mane. Se acorda apoi un răgaz de cîteva zile, după care pedepsele posibile erau mult mai severe.

A doua zi, duminică, edictul credinței a fost din nou rostit, în mod solemn, la biserica Santiago, în prezența inchizitorului, a tuturor notabilităților din oraș, regiune și a demnitarilor bisericii, în fața unui numeros public. Edictului i-a urmat o predică. În ziua următoare, în aceeași biserică, edictul a fost rostit în *algaravia* [12] de interpretul Chacon pentru *moriscos* special convocați la această „ședință". Simultan, edictul a fost citit în împrejurimi, pe domeniul Zenete și în localitățile de „pe rio Almería, toate localități mici, din care cauză oamenii dau o fugă la Guadix, care e alături". Inchizitorul a vizitat apoi Fiñana, domeniul Zenete și a revenit la Guadix unde, odată încheiat răgazul acordat prin edictul credinței, s-a pronunțat sentința de anatemă, marți 8 decembrie, „ziua Fecioarei", toate acestea fiind făcute cu mare solemnitate. Iată instrucțiunile Sfîntului Oficiu în acest sens : sentința trebuie să fie citită în timpul liturghiei : preoții să se îndrepte în procesiune cu crucea acoperită cu un văl negru și încadrată de două lumînări spre amvon unde să fie citită sentința. Să se păstreze tăcere pînă la terminarea rostirii sentinței, apoi să se revină la altar ; în timp ce sună clopotele ca pentru mort, preoții să cînte cu voce joasă, dar inteligibil, pe două voci alternativ, psalmul : „O Doamne nu rămîne mut, iată că dușmanii tăi amenință..." După rostirea psalmului, pe același ton, să se pronunțe versetele : „Vii, noi am murit. Cine ne poate ajuta Doamne, dacă nu tu, deși te-am mîniat cu păcatele noastre ? (...). Cerurile vor arăta nelegiuirea lui Iuda (...), el va împărtăși soarta celora care i-au spus Domnului : «Departe de noi !» În ziua pierzaniei ei vor fi reduși la sclavie, ziua răzbunării se apropie [13]..."

Ceremonie impresianantă care pregătea auditoriul : inchizitorul nu avea nimic altceva de făcut decît să aștepte denunțurile. El a strîns 77 la Guadix și a pronunțat 5 hotărîri, problemele de mai mică importanță fiind rezolvate în cursul vizitei. După ce și-au îndeplinit misiunea, doctorul Mesia de la Sarte și suita au plecat la 7 ianuarie la Baza, unde edictul a fost citit din nou de mai multe ori, o dată în *algaravia* la Baza și în întreaga regiune. La 21 ianuarie au plecat la Huescar fără să se fi rostit sentința de anatemă. Aici a fost judecat mai întîi un caz particular : cel al unui călugăr care se căsătorise. Căsătoria era

atestată de un document trimis de colegul inchizitor rămas la Granada ; odată verificarea încheiată, călugărul a fost arestat și trimis la Granada pentru judecată.

Simbătă 23 ianuarie edictul credinței a fost rostit în împrejurimile Huęscar-ului. Joi 11 februarie, Mesia de la Sarte s-a întors la Baza unde a fost citită sentința de anatemă și unde a încheiat cazurile începute în ianuarie, întrerupte de procesul călugărului, cazuri, se pare, ușor de rezolvat, iar la 26 a revenit la Guadix pentru a pune *sanbenitos* * lipsă, trimise între timp de la Granada ; la Huescar și Baza ele nu a trebuit să fie înlocuite deoarece erau încă în stare bună. La 1 martie, după ce totul a fost pus la punct, inchizitorul a revenit la Granada după o zi de mers. El a lipsit aproape cinci luni de la sediul tribunalului ; în acest timp, a examinat 181 de cazuri din care 21 au fost judecate pe loc. În 1574 se pare că nu s-au făcut vizite. În 1575 licențiatul Mogrovejo a început, la 3 septembrie, o vizită care va dura patru luni (ea se va încheia la 5 ianuarie 1576). Itinerarul, mult mai lung și complex a fost reluat de două ori ; inchizitorul și-a avut „sediul" în 13 localități. La trecerea prin Noalejo a rostit edictul credinței în aer liber, desigur, într-o piață și cu acest prilej au fost expuse relicve venerate de mulțime.

La Antequera și Archidona au fost „examinate" *sanbenitos* din biserici, iar paracliserilor li s-a recomandat să aibă grijă de ele. Acesta nu era deloc un lucru secundar în cadrul unei vizite ; inchizitorii îi urmăreau îndeaproape pe *inhabiles* ** care ar fi dorit să dispară orice urmă de condamnare a lor sau a strămoșilor lor.

În 1561, cu prilejul unei vizite în episcopia Almeria inchizitorii au pus la loc 210 de *sanbenitos* de reconciliați și condamnați !

În sfîrșit, inchizitorul a strîns toate plîngerile și mărturiile împotriva membrilor locali ai inchiziției : comisar și *familiares*.

Astfel se desfășura o vizită ; dar, așa cum am mai arătat, practica s-a modificat în funcție de perioadă. Numai cazul Toledo, studiat pe întreaga perioadă de desfășurare a vizitelor de Jean-Pierre Dedieu, ne poate permite să înțelegem evoluția.

* Vezi capitolul IV. — *Nota trad.*
** Vezi capitolul IV. — *Nota trad.*

La Toledo activitatea itinerantă a tribunalului a durat pînă în 1493 şi, după o perioadă „moartă", vizitele au reînceput în 1500. (De la această dată Deza obligă la o vizită pe an). În continuare, vizitele se vor desfăşura regulat. Uneori activitatea era deosebit de intensă ; în 1513 un inchizitor a vizitat Ciudad Real, Almodovar del Campo, Almaden, Puebla de Alcocer, Herrera del Duque, Guadalupe, Puente del Arzobispo, Talavera la Reina şi a ajuns, în sfîrşit, la Toledo în martie 1514. În trei luni el a parcurs aproape 600 km !

Perioada 1525—1530 pare să fi marcat o cotitură. Vizitele au devenit mai numeroase ca oricînd, durata lor s-a prelungit, iar numărul proceselor judecate a crescut. În 1529, acesta era egal cu numărul celor judecate la Toledo. Deşi se ocupa în special de *conversos*, Inchiziţia a început să se intereseze şi de vechii creştini : sporeşte numărul blasfematorilor, al celor ce proferează cuvinte necuviincioase, greştie etc., al persoanelor judecate în timpul vizitelor. Acestea din urmă capătă, deci, o nouă importanţă. În 30 de ani au fost făcute 35 de vizite, în anumite perioade — două într-un an, ceea ce a permis inchizitorilor să parcurgă întreg teritoriul. Din 1550 pînă în 1559 au fost suficiente 11 vizite pentru a acoperi întregul district Toledo, conform unui plan sistematic : fiecare inchizitor relua itinerarul de acolo de unde colegul său îl întrerupsese în urmă cu un an.

În fiecare regiune, inchizitorul petrecea o perioadă îndelungată pentru a putea să viziteze toate localităţile importante şi să desfăşoare o activitate eficace.

Jean-Pierre Dedieu apreciază că între 1550 şi 1560 un inchizitor petrecea cel puţin o treime din „exerciţiul inchizitorial" în vizită şi că, tot atunci, erau pronunţate patru cincimi din numărul sentinţelor. Vizita era, deci, piesa forte a angrenajului Inchiziţiei în primele două treimi ale secolului al XVI-lea.

Inchizitorul era prezent practic peste tot ; îl vedem acţionînd, făcînd uz de puterile sale ; Inchiziţia devenea o realitate concretă în ochii oamenilor. Ea impresiona cu atît mai mult cu cît nu ezita să atace notabilităţile. Din 1525 pînă în 1560 tribunalul din Toledo a desfăşurat o vînătoare sistematică împotriva *inhabiles*, convocaţi cu prilejul vizitelor. Vizita era şi cel mai bun instrument de propagandă al Sfîntului Oficiu : ca un fel de autodafe, ea era marcată de ceremonii solemne şi pompoase menite

să impresioneze mulțimea care vedea cum toate notabilitățile se conformează ordinelor inchizitorului.

Către 1560 asistăm la o nouă schimbare. În 1561, instrucțiunile Inchizitorului general Valdés suspendă autonomia inchizitorului în timpul vizitei : el nu va mai putea judeca decît cazuri ușoare. Procedura cîștigă teren în detrimentul acțiunii imediate și exemplare care se materializa prin judecata pe loc.

Pe de altă parte, aceste deplasări erau costisitoare ; se întîmpla chiar ca o vizită să fie „deficitară", aducînd mai puține venituri decît cheltuielile făcute. Călătoriile erau dăunătoare sănătății inchizitorului. Astfel, într-o scrisoare adresată Consiliului Supremei, datată 23 august 1553, inchizitorul Valtodano explica : „În afară de forța fizică, insuficientă pentru a călători întreaga viață, nici salariile nu o permit". Cele două vizite din 1573 și 1575 în districtul Granada s-au desfășurat în mare parte în anotimpul rece și, în plus, în zonele muntoase. Vizitele au continuat să fie numeroase, dar durata lor a scăzut de la șase luni pînă la un an între 1530 și 1560 la trei sau patru luni către 1570, fixîndu-se după 1575 la patru luni, ceea ce corespundea unei obligații regulamentare. Ele reprezentau 10—15% din activitatea inchizitorului pînă în 1580, apoi — numai 6%. De la vizita minuțioasă și completă, din localitate în localitate, s-a trecut la o vizită „globală", aproximativă : inchizitorul se instala în două sau trei orașe de unde dispunea rostirea edictelor credinței pretutindeni în împrejurimi. O mostră a vizitelor făcute la Llerena din 1567 pînă în 1595 ilustrează foarte bine fenomenul [14] : din cele 11 vizite efectuate în această perioadă, 9 au fost făcute într-unul sau două orașe. De exemplu, în 1584 inchizitorul s-a deplasat la celălalt capăt al districtului, la Ciudad Rodrigo, unde s-a instalat și a dispus rostirea edictului credinței în orașele și tîrgurile episcopiei, iar apoi a așteptat denunțurile. Numai 2 afectează mai multe localități, respectiv 4 și 6, dar ele se referă la un sector din apropierea sediului tribunalului Inchizitorul pierdea contactul cu populația. Dacă reducerea numărului de procese expediate în timpul vizitei se explică prin noua reglementare, ce se poate spune despre scăderea considerabilă a denunțurilor în deceniul al optulea al secolului al XVI-lea ?

Consiliul Supremei a încercat să mențină sistemul în vigoare, dar înșiși inchizitorii s-au eschivat de la aceasta

sarcină. Unii se îmbolnăveau înainte sau în timpul vizitei, alții refuzau pur și simplu să plece, argumentînd cu lipsa de importanță a acestor deplasări făcute numai pentru cîteva cazuri.

Consiliul Supremei organiza periodic inspecții la tribunale pentru a controla comportamentul inchizitorilor și personalului acestora. Aceste inspecții erau încredințate inchizitorului de la un alt tribunal care folosea un chestionar, întotdeauna același, cu 49 de întrebări [15]. Întrebarea 29 se referea la vizitarea districtului aflat sub jurisdicția tribunalului. Aflăm astfel, încă în 1589, că *adelantamiento* (circumscripția) Cazorla din districtul Cordoba nu mai fusese vizitat de cel puțin 20 de ani. Inspecția la tribunalul din Sevilla, în 1628, a arătat că din 1619 nu mai fusese efectuată nici o vizită, pretextîndu-se că era mult de lucru la sediul tribunalului. Iată și un caz limită, cel al districtului Barcelona, unde o scrisoare din august 1576 a inchizitorilor adresată Consiliului Supremei arăta că Val d'Aran, în Pirinei, nu fusese vizitat niciodată [16].

În prima treime a secolului al XVII-lea vizita mai juca un anumit rol, după care, cu foarte mici excepții, dispare.

Prin comisari și *familiares*, Sfîntul Oficiu dispunea de o rețea de agenți locali care înlocuia vizitele. Comisarii erau clerici, reprezentanți ai Inchiziției în ținut ; puterea lor era limitată, dar ei jucau un rol important : citeau sau ordonau să fie citit edictul credinței, strîngeau denunțurile, procedau la arestări din ordinul tribunalului și inițiau anchete la cererea acestuia.

La sfîrșitul secolului al XVI-lea, activitatea Sfîntului Oficiu devenise mai birocratică. Sondajele efectuate la Logroño, Cuenca, Llerena și Granada ne-au permis să considerăm că Toledo este un caz reprezentativ pentru această evoluție.

Activitatea Sfîntului Oficiu se sedentarizează, nu se mai pleacă în căutarea delincvenților, ei sînt așteptați. Marele corp al Inchiziției pare să fie atins de paralizie, sclerozat, anunțînd, astfel, secolul al XVIII-lea, în cursul căruia instituția va înregistra o activitate redusă.

În cîteva decenii, Inchiziția a pus la punct o rețea de districte omogene, de o modernitate remarcabilă ; fără a ține seamă de vechile granițe politice sau ecleziastice, ea și-a întărit coeziunea, vizînd o mai mare eficacitate a

activității. Inchiziția a trecut, de asemenea, de la o activitate itinerantă la una sedentară care a rupt-o încetul cu încetul de popor. Odată spațiul geografic acoperit, a reușit oare Sfîntul Oficiu prin mijloacele folosite să controleze toate categoriile societății ?

UN CONTROL SOCIAL FĂRĂ LIMITE ?

Sfîntul Oficiu a dorit ca nici o categorie socială să nu rămînă în afara controlului lui. S-ar părea că a reușit în această tentativă, dar nu este decît o impresie, încă insuficient fundată de analiza statistică. Numai analiza la computer a ansamblului relatărilor de cauze efectuată de Gustav Henningsen și Jaime Contreras ne va permite să răspundem definitiv la această întrebare. Vom observa, pe de altă parte, că, grație tuturor acelor *familiares* distribuiți în ansamblul corpului social, Inchiziția putea pretinde că supraveghează întreaga societate. Dar distribuirea de *familiares* a fost făcută bine și în funcție de necesități ? Ne îndoim, iar capitolul următor va aduce precizări interesante în acest sens.

Pentru moment, vom prezenta numai rezultatele unor sondaje care se referă la tribunalele din Llerena. adică Extremadura, și Logroño, adică nordul Castiliei și provinciile basce, la sfîrșitul secolului al XVI-lea ; în fine, Toledo sau Castilia Nouă, pe o perioadă îndelungată, 1546—1700. În acest din urmă caz trebuie remarcat că sondajul 1546—1560, care corespunde cu perioada de vîrf a vizitelor inchizitoriale, informează mai ales despre situația din tîrguri și sate, în timp ce perioada 1560—1630 echilibrează reprezentarea orașelor și satelor, că perioada 1630—1700 se distinge printr-o concentrare a represiunii la Madrid și printr-o puternică creștere a numărului evreilor de origine portugheză (comercianți, bancheri, etc.).

Aceste sondaje nu au pretenția să ofere o reprezentare globală corectă asupra situației, deoarece au existat mari diferențe între regiuni. Procentele rezultate corespund unor ordine de mărime, căci cercetarea arhivelor atestă din cînd în cînd faptul că relatările de cauze au fost omise din alte serii.

Inchiziția i-a persecutat în aceeași măsură pe bărbați și femei ? Se poate constata imediat că bărbații au repre-

zentat trei pătrimi din acuzaţi, dar proporţia bărbaţilor şi femeilor a oscilat în funcţie de delicte : în cazul blasfemiei acuzatul este întotdeauna sau aproape întotdeauna un bărbat. Totuşi, în anumite regiuni şi în anumite perioade, procentul femeilor persecutate depăşeşte pe cel al bărbaţilor. Să luăm cazul limită al Granadei după revolta organizată de *moriscos*, care, în perioada 1573—1577, au reprezentat peste jumătate din acuzaţii judecaţi de acest tribunal : dintre *moriscos* 56% erau femei ! Procentul ridicat al femeilor din această categorie face ca ponderea acestora în totalul acuzaţilor, indiferent de delict, să se ridice la peste 43%. În marea criză, pe care a traversat-o regatul Granada confruntat cu un an de război, femeile au jucat un important rol de îndoctrinare, de catehizare şi de apărare a religiei lui Mahomed. Poate mai puţin spectaculoase, dar la fel de interesante, căci se referă la o perioadă îndelungată, sînt graficele întocmite de Mercedes Garcia Arenal în legătură cu *moriscos* judecaţi de tribunalul din Cuenca : curba femeilor urmăreşte îndeaproape linia bărbaţilor şi este evident că procentele globale vor reflecta acest lucru [17].

În funcţie de regiuni şi perioade, *moriscos* şi *conversos* au exercitat o influenţă mai mult sau mai puţin importantă. După expulzarea *moriscos* din regatul Granada, tribunalele castiliene — cel din Cuenca, printre altele, — au avut mult de lucru cu noii veniţi. În secolul al XVI-lea, evreii veniţi din Portugalia au îngroşat considerabil numărul acuzaţilor din numeroase tribunale. Nu trebuie să-i uităm nici pe străinii din zonele de frontieră sau de litoral : la Logroño, în perioada 1592—1598, francezii au reprezentat 13% ; tribunalul din Sevilla a judecat persoane de origine foarte diversă : bunăoară, din 1606 pînă în 1612, din 206 acuzaţi 49 au fost străini, mai ales portughezi, dar şi numeroşi francezi, germani, englezi, doi turci, un grec, un italian... [18].

Dacă analizăm acum pe stări, profesii, funcţii, meserii şi alcătuim grupe socio-profesionale, vom constata că la Toledo aproximativ un sfert din numărul acuzaţilor aparţineau lumii agricole ; meseriaşii şi micii comercianţi — o altă pătrime, negustorii şi bancherii — 8%, clerul — peste 11%, iar călugării — peste jumătate din această fracţiune. Ponderea femeilor în aceste diverse categorii înregistrează aproximativ acelaşi procentaj, mai puţin în cazul clerului.

La Logroño clerul reprezenta peste 12%, țăranii și păstorii — aproximativ 22%, în timp ce meseriașii și micii comercianți — 47% ! La Llerena, din 1589 pînă în 1592, cunoaștem apartenența socială a majorității acuzaților : 250 din 259. Aici clerul avea o pondere mult mai ridicată — 62 de persoane, din care 31 preoți, 26 călugări (din care 10 franciscani) și 5 călugărițe, adică un procent neobișnuit, 24,8%. Plugarii, muncitorii zileri, păstorii, căruțașii, surugii, catîrgii etc. reprezentau ceva mai mult de sfert, 66, adică 26,4%. Numărul meseriașilor, micilor comercianți din orașe sau tîrguri se ridica la aceeași cifră. Ultimul sfert era alcătuit din notabilități, numeroși medici și juriști (notari, avocați, judecători), mai puțin nobili (un *caballero*, un *hidalgo)* ; urmau cei din categoria „diverse" : soldați, studenți, servitori, sclavi, polițiști (trei *alguaciles).*

Cîteva concluzii provizorii : o puternică reprezentare a clerului și a oamenilor cu studii (juriști, medici) ; o slabă reprezentare a nobilimii ; o preponderență a citadinilor, confirmată de analiza seriilor toledane în care Madridul apare cu 20% din total, Toledo — cu 12% și mai multe orașe mici — cu aproximativ 2%. Cazul Logroño nu ne permite să tragem concluzii căci, cu toate că orașul Agreda întrunește singur 24% din numărul acuzaților, 72 din 77 sînt *moriscos,* fapt ce modifică datele. Totodată, Pamplona și Aguilar dețin și ele 5% din acuzați, iar Logroño — 10%.

Este greu de știut dacă numărul mic de nobili urmăriți se datorează unei slabe delincvențe în acest mediu sau faptului că Inchiziția închidea ochii. Este evident, însă, că activitatea Sfîntului Oficiu nu s-a oprit nici la scările palatelor, nici la porțile mănăstirilor. Astfel, *caballeros* puteau fi aspru pedepsiți cînd comiteau „păcatul rușinos". Anumite personaje la modă în epoca lor au dispărut brusc în închisorile secrete unde au avut mari necazuri ; acesta a fost cazul umanistului Juan de Vergara, al arhiepiscopului de Toledo, Carranza, al doctorilor Cazalla (care a murit pe rug), Constantino sau Egidio, al lui Juan de la Cruz, al părintelui Sigüenza, al călugărului Luis de León, al lui Jose Fernandez, el însuși inchizitor, sau al unor oameni de stat ca Macanaz sau Pablo de Olavide. Majoritatea victimelor marilor autodafeuri de la Valladolid (1559 și 1561) au fost femei și bărbați de origine socială foarte distinsă, mulți provenind din familii celebre, chiar din înalta nobilime. Să reținem pentru moment cazurile lui

Jose Fernandez de Toro, al călugărului Luis de León și al lui Pablo de Olavide care ilustrează situații diferite din epoci diferite.

Luis de León s-a născut în 1528 într-o familie foarte onorabilă : tatăl său era auditor la Cancelaria Granadei, fratele — guvernator al fortăreței Alhambra. O pată : bunicii din partea tatălui, evrei convertiți, fuseseră condamnați de Sfîntul Oficiu.

În 1542, Luis este trimis la Salamanca pentru a-și continua studiile. El intră la augustini, urmează universitățile din Toledo, Alcala și, în 1560, obține titlul de doctor în teologie. În anul următor obține o catedră la universitatea din Salamanca. Atitudinea sa combativă, exigentă și critică îi va atrage ostilitatea, în special, a dominicanilor. Au fost numeroase ocaziile în care s-a opus acestora, fie atunci cînd susținea candidaturi, fie cînd propunea el însuși înființarea de catedre. Evenimentele au luat, însă, o altă întorsătură cînd, în 1569, s-a ridicat o problemă doctrinară, fundamentală, în legătură cu Biblia. O nouă ediție sosită din Franța, însoțită de un comentariu contestat, a determinat Sfîntul Oficiu să creeze o comisie din care făcea parte și Luis de León. Conciliul din Trent proclamase în 1545 autoritatea Vulgatei * sfîntului Hieronymus. Or, Luis a criticat adesea această traducere și nu a ezitat să recurgă discret la surse ebraice. Încă o dată, el s-a opus violent dominicanilor. În cele din urmă, „clanul tradiționalist" a avut cîștig de cauză și s-a pus capăt comentariilor. În 1571, disensiunile ideologice, departe de a diminua, s-au ascuțit. Traducerea „Cîntării cîntărilor" al lui Luis a stîrnit acuzații. Chiar și prietenii săi „liberali", Grajal și Cantalapiedra, au fost cuprinși de panică și, după denunțul stareților mănăstirii dominicane din San Esteban, au fost arestați primii, ceea ce a provocat stupoare. La puțină vreme i-a venit rîndul lui Luis. Primul dintre cele zece capete de acuzare se referea la Biblie. Lui, marelui specialist în Sfînta Scriptură, i se reproșa că ar fi afirmat : „Vulgata conține numeroase erori și se poate scrie un text mai bun", știrbindu-i autenticitatea și autoritatea. Alte șapte acuzații se refereau la interpretarea Bibliei și la diversele ei traduceri. Procesul lent, minuțios, lung, va

* *Vulgata* — Biblia catolică oficială, tradusă în limba latină de sf. Hieronymus (347—420) și autentificată de Conciliul din Trent (1545). *(V.K.)*.

dura cinci ani ! Inchizitorii şi-au luat toate măsurile de precauţie. După ce a încercat să reacţioneze, Luis şi-a abandonat pretenţiile, agresivitatea şi a început să scrie. În acest timp, mănăstirea şi ordinul lui, al cărui strălucit reprezentant era, profesorii de la universitate s-au adresat Consiliului Supremei. În 1576, evenimentele s-au precipitat cînd calificatorii din Valladolid au stabilit caracterul heterodox al anumitor aspecte ale doctrinei lui Luis şi au propus să fie îndemnat să-şi dezmintă public, la universitatea din Salamanca, toate erorile. Evident, nu va mai avea dreptul să predea. Unii credeau chiar că ar trebui să fie torturat pentru a se obţine o mărturisire completă şi detaliată. Toate acestea au fost comunicate Consiliului Supremei. La 7 decembrie 1576, lovitură de teatru : Inchizitorul general, personaj moderat şi liberal, a ordonat pur şi simplu absolvirea călugărului şi teologului Luis de León. Puţin mai tîrziu, acesta îşi făcea intrarea solemnă şi triumfală în Salamanca. La ceremonia de graţiere desfăşurată la mănăstirea lui, el a adus un omagiu colegilor şi prietenilor mai puţin fericiţi decît el : Cantalapiedra, încă în închisoare, Grajal şi Gudiel, morţi în detenţie...

Mai puţin cunoscută este povestea lui Jose Fernandez de Toro, inchizitor la Murcia [9]. Influenţat de quietism, el manifestă această înclinaţie atunci cînd un ecleziast este adus în faţa sa fiind acuzat de solicitare *ad turpia* în confesional. Toro pare să se mulţumească cu un simplu caz de obsesie a demonului şi, sugerînd Consiliului Supremei să accepte punctul său de vedere, interzice preotului să oficieze slujbe şi să asculte mărturisirile „pînă ce va trece obsesia".

În 1706, el a fost promovat pe scaunul episcopal din Oviedo, unde se pare că reputaţia lui de quietist l-a precedat. Din nefericire pentru el, în acest oraş exista un colegiu de iezuiţi. Aceştia i-au făcut o primire bună, dar, ca şi dominicanii care încercaseră să afle în ascuns ce spunea Luis de León la cursurile lui, i-au acordat încredere pentru a-l face să vorbească. În ianuarie 1707, părintele Jose del Campo a trimis Consiliului Supremei un denunţ precis şi detaliat, arătînd cum, în cursul unei conversaţii, Toro i-a propus să-i explice doctrina lui Molinos. El a explicat şi descris cum se poate atinge culmea perfecţiunii în unirea cu Dumnezeu, în timp ce simţurile sînt abandonate

tentației. Cazul părea grav ; s-a făcut o anchetă la Murcia, unde femeile complice ale lui Toro au fost arestate și au mărturisit. Inchizitorul general s-a adresat Romei (afacerea Carranza a servit ca exemplu) ; papa a lăsat să se înțeleagă că-și rezervă dreptul de decizie, dar trebuia să se elucideze complet cazul. După ce s-a apărat și a prezentat argumente, înțelegînd în ce situație se află, Toro a început să facă mărturisiri parțiale și a cerut să fie judecat la Roma, unde a fost transferat în 1716. Din confesiunile și scrisorile lui au fost extrase 455 de proiecte cu păcate de diverse grade. Pentru a pune capăt situației el a renunțat la orice apărare și a recunoscut că a fost eretic, dogmatist suplicant, seducător, blasfemator etc. În ceea ce privește condamnarea, ceremonialul a fost același ca și pentru Carranza ; el a fost transferat la castelul San Angelo din Vatican, destituit din funcția de episcop și privat de avantaje, suspendat definitiv din funcțiile lui sacerdotale ; trebuia să-și sfîrșească zilele într-o mănăstire în afara Spaniei, respectînd anumite practici religioase.

Altă epocă, alt personaj — Pablo de Olavide [20]. S-a născut în 1725, la Lima, unde a făcut studii strălucite și a predat la universitatea San Marcos ; a fost întemnițat în 1754 în urma unor operațiuni frauduloase. Doi ani mai tîrziu primește titlul de cavaler de Santiago. Călătorește în Franța și devine un înfocat propagator al filosofiei luminilor, ceea ce îi facilitează învestirea cu funcții oficiale de către Aranda și Campomanes, miniștri liberali ai lui Carol al III-lea. Director al azilului San Fernando, unde a încercat să aplice noile idei ; ales deputat, reputația lui continuă să crească. În 1767 a fost numit intendent al Andalusiei și asistent al Sevillei, însărcinat de rege cu popularea Sierrei Morena, opera vieții sale și „operațiune model" a Spaniei luministe. Acumulează înalte funcții și onoruri ; consilier foarte ascultat al lui Carol al III-lea și al miniștrilor acestuia, participă și inspiră importante reforme — în special universitare și agrare. Activitatea depusă în Sierra Morena îl face cunoscut în întreaga Europă. Strălucit cozeur, acest personaj era, însă, descoperit în fața criticii. Prin el era vizată politica luministă a miniștrilor lui Carol al III-lea, în mod special a grupului filofrancez.

Întîmpină mari dificultăți în diverse consilii, se declanșează o campanie împotriva lui, îndeosebi la Sevilla unde

Inchiziția întreprinde o primă anchetă secretă. Motivul cel mai grav de acuzare era cel de impietate. Mai mult, el afirma superioritatea puterii civile asupra unei jurisdicții ecleziastice permanent suspectată de a prejudicia drepturile statului, ceea ce nu i-a atras bunăvcinţa inchizitorilor. Procedura şi-a urmat cursul. Plecarea ministrului Aranda îl lasă pe Olavide descoperit ; prietenii din guvern sînt şi ei supuşi unor atacuri violente. Se declanşează o luptă teribilă în care capucinul german, Romuald, „colonizator" al Sierrei Morena, dușman acerb al lui Olavide, joacă un rol foarte activ. Sesizînd primejdia ce-l paşte, Olavide încearcă să-şi spioneze dușmanii ; aceste stîngăcii precipită căderea lui, şi la 14 noiembrie, sub acuzaţia de erezie, el a fost arestat de *Alguacil Mayor* al Inchiziţiei, *grande d'España,* ducele de Mora. Îl aşteaptă doi ani de închisoare. Urmează : tratament dezonorant, sentinţă dezonorantă, libertate supravegheată, fuga în Franţa, întoarcerea în Spania, reabilitarea şi moartea în 1803. Omul învins şi-a repudiat ideile luministe. Inchiziţia l-a ales deoarece putea să acţioneze. Trebuia să cadă victimă o mare personalitate, care se bucura de încrederea şi admiraţia regelui şi a miniştrilor lui, pentru a da un avertisment acestora din urmă, împotriva cărora nu se putea întreprinde nimic fără a aduce un grav prejudiciu suveranului.

S-a insistat adesea asupra dușmăniilor care au permis ca personalităţi importante să fie denunţate Inchiziţiei, inamicii lor personali putînd fi inchizitorii înşişi, ca în cazul arhiepiscopului Carranza, sau inchizitorii din Sevilla în cazul lui Olavide. Ar fi periculos ca acest aspect să fie pus mai presus decît considerentele de ordin „ideologic". Pe inchizitori îi îngrijora un Carranza care părea nesigur pe plan teologic ; Luis de León era, poate, prea novator pentru a nu părea heterodox, iar în ce-l priveşte pe Olavide el întruchipa perfect acel curent cosmopolit care ameninţa autoritatea Bisericii. Şi din acest motiv Inchiziţia nu a ezitat „să lovească sus" şi cu putere. Cei mari beneficiau, desigur, de protecţie, ceea ce determina un comportament diferit al Inchiziţiei faţă de ei, dar ei ştiau tot atît de bine că rareori se aflau în afara razei ei de acţiune.

Capitolul precedent ne-a arătat felul cum Sfîntul Oficiu s-a interesat, în funcţie de epoci, de diversele categorii sociale ; la început aproape exclusiv de evrei, iar apoi,

încetul cu încetul, de vechii creștini. Au existat perioade „forte", perioade de criză în care întreaga activitate era concentrată asupra unei probleme particulare. Se pare, totuși, că inchizitorii au manifestat interes față de toate cauzele, în măsura mijloacelor materiale de care dispuneaù : prestigiul și autoritatea instituției depindeau de acest lucru.

Expansiune geografică, expansiune socială : pentru a le realiza Inchiziția s-a dotat cu mijloace eficace, de concepție modernă, cîteodată avansate față de timpul respectiv. A reușit cu adevărat ? Va trebui să așteptăm mult timp înainte de a face un bilanț precis, și, poate, aceasta nu are mare importanță. Deși nu a afectat direct totalitatea populației, Inchiziția a fost prezentă în mintea tuturor ; trebuia să se țină seama de ea : iată, poate, adevărata ei reușită. Ea a ajuns să facă parte din viața cotidiană, așa cum o dovedește literatura, bunăoară. Dacă în prima perioadă inchizitorul nu era decît un personaj necunoscut, descoperit cu prilejul unei vizite, Inchiziția Secolului de aur, cu întregul ei cortegiu de imagini, înspăimîntătoare sau liniștitoare, a pătruns în structura mentală a tuturor spaniolilor.

NOTE

1. Henry Kamen. *Op. cit.*, p. 58.
2. Ricardo Garcia Carcel. *Op. cit.*, p. 51.
3. *Ibid.*
4. Gaspar Isidro de Argüello. *Instrucciones del Santo Oficio...*, Bibl. Nat., Madrid, Mss. D. 118, F. 13.
5. A.H.N. Lib. 316, F. 166.
6. A.H.N. Lib. 317, F. 23.
7. A.H.N. Lib. 574, F. 66.
8. A.H.N. Lib. 317, F. 211.
9. Gaspar Isidro de Argüello. *Op. cit.*, p. 13—14.
10. *Ibid.*
11. A.H.N. Inquisición, Leg. 1953, exp. 74 și 75.
12. Ne aflăm într-un ținut maur : mulți dintre *moriscos* nu înțeleg bine castiliana și vorbesc *algaravia*, limbă arabă alterată în contact cu castiliana.
13. A.H.N., Inquisición. Leg., 4, Caietul „Orden que se ha de tener en la lectura y publicacion del edicto general".

14. A.H.N., Inquisición, Llerena, Leg. 1987 la 1989.

15. Vom reveni în capitolul următor asupra acestei interesante probleme.

16. British Museum, Ms. Eg. 1507, fos. 61—62.

17. Mercedes Garcia Arenal. *Inquisición y Moriscos. Los procesos del tribunal de Cuenca*, Madrid, Ed. Siglo XXI, 1978.

18. A.H.N. Inquisición, Sevilla, Leg. 2075.

19. H.C. Lea : *Op. cit.*, t. IV, p. 72.

20. Marcelin Defourneaux. *Pablo de Olavida el afrancesado*, Paris, P.U.F., 1959.

CAPITOLUL III

PUTEREA INCHIZITORIALĂ

Prezența remarcabilă a Inchiziției pe întregul teritoriu, instalarea trainică a tribunalelor permanente bine repartizate în țară, în sfîrșit, sistemul vizitelor — toate acestea nu înseamnă deloc, așa cum am văzut, că Inchiziția ar fi fost o instituție descentralizată sau, cu atît mai puțin, regionalizată. Chiar în primul secol al istoriei ei, ea a fost, dimpotrivă, un model de centralizare. Cu o structură piramidală a puterii, cu un caracter foarte modern, ea a acționat cu o eficacitate excepțională care a făcut din ea nu numai aliatul privilegiat al catolicismului roman, ci, mult mai mult, un element esențial al aparatului de stat, cel mai bun auxiliar al lui Leviathan.

Desigur, nu ne-am obișnuit să privim astfel Inchiziția. Dar această carte va argumenta, după părerea noastră, o teză căreia Ricardo Garcia Carcel i-a adus, prin cazul Valencia, primul element hotărîtor. În același timp, dorim să demonstrăm nu numai că între monarhia spaniolă și Inchiziție a existat o strînsă colaborare, ci și faptul că, timp de peste două secole, a existat o identitate între aparatul de stat și puterea inchizitorială.

E absolut inutil să insistăm asupra certitudinilor și să repetăm ceea ce alții au spus foarte bine. Toată lumea știe că Inchiziția a fost de timpuriu condusă de un consiliu, denumit în 1483 *Consiliul Inchiziției Supreme și Generale*, pe scurt *Suprema*. Cum s-a mai spus, un consiliu de guvernare ca și altele. Firește, era vorba de un tribunal ecleziastic supus autorității papale, dar ne va fi ușor să dovedim că această dependență era mai mult teoretică decît reală. Că Roma a acceptat să creeze Inchiziția la cererea Regilor Catolici și că, deci, și-a asumat răspunderea pentru această instituție e incontestabil. Dar această

creaţie i-a scăpat aproape imediat de sub control şi de fiecare dată cînd papa a vrut să se opună vreunei iniţiative a Inchiziţiei spaniole sau să-i diminueze puterea, el a eşuat. Cu toate acestea, se poate susţine întotdeauna că noua inchiziţie este similară vechiului *opus romanum.* Sau, după cum afirma Henry Kamen — a cărui luciditate este cel puţin o dată contestabilă —, că fără Roma „tribunalul ar fi încetat să existe", că „bulele de numire, regulile canonice, sferele jurisdicţiei erau, toate, supuse aprobării prealabile a papei" [1]. Bineînţeles, dar aceasta înseamnă a confunda dreptul cu fapta : de jure, papalitatea controlează Inchiziţia spaniolă şi ea răspunde în faţa istoriei pentru activitatea acestei instituţii ; de facto, Inchiziţia era un instrument al monarhiei spaniole.

Putem ignora faptul că unii membri ai *Supremei* au făcut parte şi din *alte* consilii de guvernare ? Putem ignora rolul *politic* jucat de diverşi Inchizitori generali, prin definiţie preşedinţi ai *Supremei* ? Cisneros, Inchizitor general din 1505 pînă în 1517. Adriaan de Utrecht, fost preceptor al lui Carol al V-lea din 1517 pînă în 1522. Diego Espinosa, Inchizitor general din 1566 pînă în 1571 şi... preşedinte al Consiliului Castiliei, ca şi Diego Sarmiento de Valladares din 1669 pînă în 1694 sau Larreategui din 1733 pînă în 1740 !

Pentru a îndepărta orice îndoială, pentru ca toată lumea să înţeleagă modul de funcţionare şi sensul sistemului trebuie să fie date răspunsuri satisfăcătoare la cîteva întrebări esenţiale. Cum controla *Suprema* activitatea aparatului inchizitorial, cum se înfăptuia supravegherea ierarhiei ? Cine erau inchizitorii şi care era natura puterii lor ? Care erau mijloacele umane şi materiale de care dispuneau inchizitorii pentru a-şi îndeplini misiunea ? Dar trebuie să ţinem seama că inchizitorii erau şi ei oameni : acest fapt asigura — din fericire ! — o distanţă între intenţiile puterii şi activitatea cotidiană.

INCHIZIŢIA — PUTERE CENTRALIZATOARE : SUPRAVEGHEREA IERARHIEI

Consiliul Suprem al Inchiziţiei, ai cărui membri erau (realmente) numiţi de rege, desfăşura o intensă activitate : consilierii se întruneau luni, miercuri şi vineri dimineaţă ;

marți, joi și sîmbătă seara. Legătura acestui consiliu cu guvernul Spaniilor era una *organică*, deoarece doi membri ai Consiliului Castiliei asistau *cu regularitate* la ședințele de seară. Majoritatea consilierilor erau selecționați dintre inchizitorii tribunalelor de provincie, alături de care figurau prelați sau juriști (titrați) cu o certă experiență. Consiliul cunoștea, deci, din interior felul cum funcționa sistemul, iar consilierii îi cunoșteau personal pe inchizitorii din provincie, chiar și personalul mai puțin important, datorită inspecțiilor periodice organizate de *Suprema* cu participarea consilierilor.

Sarcinile Consiliului erau numeroase : el elabora instrucțiunile cărora trebuiau să se conformeze tribunalele provinciale, cum ar fi celebrele instrucțiuni ale lui Deza din 1500 sau ale lui Valdes din 1561 ; el le modifica sau le completa în funcție de conjunctura politică sau religioasă. De la sfîrșitul secolului al XVI-lea, în special, Consiliul a îndrumat și reorientat permanent activitatea tribunalelor din provincie prin intermediul faimoaselor *cartas acordadas*, veritabile circulare al căror conținut era pregătit și hotărît în sesiunile *Supremei*.

Consiliul controla activitatea inchizitorilor provinciali, examina cu grijă rapoartele asupra vizitelor efectuate de inchizitori în districte, cerceta amănunțit relatările de cauze care, cel puțin din 1565, au devenit regulate ; cunoaștem și exemple anterioare : prima relatare este cea toledană datînd din 1550 ; Gustav Henningsen semnalează alta din 1540, iar noi am găsit una din aceeași perioadă (Zaragoza). Aceste relatări constituie o remarcabilă sinteză a activității tribunalelor.

Consiliul judeca cauze în apel, examina întotdeauna cauzele cele mai grave, cele care antrenau o condamnare la moarte, și comuta adesea pedepsele capitale în pedepse cu închisoare sau galere pe viață ; el arbitra și în cazurile de vot contradictoriu, destul de frecvente în procesele importante ; în sfîrșit, îi judeca pe membrii Sfîntului Oficiu ale căror crime erau dovedite, de exemplu *familiares* vinovați de asasinat.

Influența *Supremei* asupra instituției a crescut din ce în ce mai mult, iar puterea ei de control s-a amplificat fără încetare. Arhivele o dovedesc. Astfel, relatările de cauze au devenit tot mai amănunțite : la început, pe la mijlocul

secolului al XVI-lea, se limitau la cîteva rînduri ; un secol mai tîrziu, cel mai neînsemnat caz însemna un rezumat de peste o pagină, iar dacă cazul era important *Suprema* primea cîteva pagini.

În secolul al XVIII-lea, în perioada destrămării, a decadenței instituției, inițiativele aparțineau numai *Supremei*. Cazul din Teruel, din 1754, în cele din urmă aplanat, nu a fost declanșat de denunțuri, de rapoarte făcute de *familiares* sau de comisari, nici măcar din inițiativa tribunalului din Valencia de care depindea Teruel-ul, ci din inițiativa personală a Inchizitorului general, Francisco Perez de Prado y Cuesta, care era pe atunci... episcop de Teruel.

Modul de funcționare a Consiliului era reglementat de o ierarhie foarte strictă. Votul se derula în ordinea vechimii membrilor, cei mai vechi votau ultimii. Consiliul era prezidat de Inchizitorul general. Din 1481 pînă în 1820 au funcționat 45 de Inchizitori generali, media mandatului fiind de aproximativ șapte ani și jumătate, dar aceasta nu este decît o medie. Cinci inchizitori generali au păstrat postul peste 20 de ani : Fernando de Valdes (1546—1566), Gaspar de Quiroga (1573—1594), Diego de Arce y Reinoso (1643—1665), Diego de Sarmiento y Valladares (1669—1694), Felipe Beltran (1761—1783). Dimpotrivă, alții nu și-au exercitat mandatul decît cîteva luni : Juan Pardo de Tavera în 1538, Alonso Fernandes de Aguilar y Cordoba în 1699 și Diego de Astorrga y Cespedes în 1720.

În general, era vorba de o funcție de durată care permitea Inchizitorului să controleze bine aparatul, deși au existat conflicte între Consiliu și președintele lui. Legătura Consiliului cu înalta Biserică era evidentă : marea majoritate a inchizitorilor generali erau prelați care controlau deja o episcopie sau o arhiepiscopie. Șase dintre ei au fost, concomitent, inchizitori generali și primați ai Spaniei, adică arhiepiscopi de Toledo, iar alți 12 erau cardinali sau au devenit în timpul mandatului.

Suprema nu ezita să controleze activitatea unui tribunal sau activitatea personală a fiecărui inchizitor. Ea îl însărcina pe unul dintre membrii ei cu o misiune de inspecție sau, mai frecvent, încredința unui inchizitor de la un alt tribunal această misiune, acordîndu-i depline puteri pentru a-și putea duce la bun sfîrșit ancheta. La încheierea misiunii inchizitorul întocmea un raport amănunțit pe

care îl înainta *Supremei* : raportul putea antrena destituirea sau mutarea „cuvioşilor părinţi" a căror activitate nu era satisfăcătoare.

Aceste rapoarte de inspecţie nu au fost suficient studiate, fapt extrem de regretabil, căci ele aduc lămuriri preţioase în legătură cu modul de funcţionare a tribunalelor, prezentîndu-i pe inchizitori mai aproape de imaginea oamenilor obişnuiţi. De îndată ce sosea la tribunalul vizat, inspectorul aduna martorii pe care-i alegea după bunul lui plac : de fapt, aproape întregul personal al tribunalului, de la inchizitor pînă la aprozi şi gardienii închisorii, era interogat. Dar şi deţinuţii ce se aflau atunci în celule în aşteptarea procesului, şi condamnaţii care-şi ispăşeau pedeapsa, şi *familiares* ai Sfîntului Oficiu şi alte persoane puteau fi folosite ca martori. Astfel, inspectorul a audiat 63 de martori la Cordoba în cursul vizitei din 1577, 37 — în timpul anchetei din 1597. La Sevilla, inspecţia din 1628 atestă audierea a 95 de martori din care 32 făceau sau făcuseră parte din tribunal. Unii erau *familiares* sau condamnaţi „reconciliaţi", alţii — magistraţi sau ofiţeri din oraş.

Aceste inspecţii nu aveau o anumită periodicitate. Ştim, de pildă, că tribunalul din Cordoba a fost inspectat în 1544, 1577, 1589, 1597 ; cel din Sevilla — în 1611 şi 1628. Ancheta putea să vizeze o persoană anume desemnată prin proces-verbal, împotriva căreia existau acuzaţii : de exemplu, la Cordoba, în 1597 cel vizat era inchizitorul, doctor Alonso Ximenez de Reynoso, iar raportul final a reţinut împotriva lui 39 de delicte ; la Sevilla, în 1611 ţinta a fost inchizitorul Alonso de Hoces împotriva căruia inspectorul a enunţat 30 de capete de acuzare. După cît ştim, recordul aparţine inchizitorului din Cordoba, doctor Cristobal de Vallesillo, care, în 1589, a fost acuzat de 106 delicte de către doctorul Luis de Capones, inchizitor din Sevilla însărcinat cu inspecţia. Poate că noi cercetări vor descoperi dosare şi mai încărcate.

Majoritatea inspecţiilor aveau, însă, un caracter general : o vizită amănunţită a închisorilor, cu aprecieri privind starea fiecărei celule ; o examinare a deţinuţilor şi a stării sănătăţii lor ; inspectarea „secretului", a cheltuielilor, materialelor şi, bineînţeles, a întregului personal al tribunalului.

La anchete inspectorii foloseau un chestionar-model cu 49 de întrebări pe care le puneau martorilor. Informa-

țiile pe care doreau să le obțină vizau exercitarea funcțiilor inchizitoriale : sîrguința și competența inchizitorilor, nivelul lor de cultură, respectarea instrucțiunilor. Care era comportarea acestora față de acuzați ? Erau suspecți de a fi îngăduitori față de acuzați ? Au ezitat să deschidă procese împotriva anumitor suspecți ? Au controlat mărturiile ? Au folosit tortura fără să dețină suficiente probe ? Dar ancheta se interesa și de persoana inchizitorilor, de moralitatea lor : care erau relațiile dintre ei ? Aveau concubine cunoscute public sau întrețineau relații cu deținutele, nevestele sau fiicele celor acuzați ? Puteau fi corupți ? Au vizitat districtul lor în mod regulat sau nu ?

Chestionarul se interesa de *familiares*, de numărul lor, de condiția lor, de legalitatea numirii lor ; de soarta deținuților care trebuiau să fie „tratați în mod onest", de apărarea lor, de comportarea judecătorului care se ocupa de bunurile acuzaților, a executorului sechestrelor, și, în sfîrșit, a ofițerilor de poliție.

Inspecția presupunea cîteva luni de anchete și prilejuia întocmirea unui raport voluminos. Cel întocmit la Sevilla în 1628 număra 1 023 coli, adică peste 2 000 de pagini. Raportul conținea o listă a plîngerilor reținute împotriva fiecărui membru al personalului : de exemplu, raportul întocmit după ancheta din 1577 la Cordoba prezenta următoarele plîngeri :

— 2 împotriva inchizitorului licențiat Andres de Alba (devenit inchizitor de Valladolid) ;

— 3 împotriva inchizitorului licențiat Alonso de Reynoso (devenit inchizitor de Toledo) ;

— 18 împotriva inchizitorului licențiat Francisco Gasca Salazar (devenit inchizitor de Zaragoza) ;

— 20 împotriva inchizitorului dr. Alonso Lopez, rămas la Cordoba ;

— 13 împotriva inchizitorului licențiat Juan de Portella, rămas la Cordoba ;

— 10 împotriva procurorului (*fiscal*-ului) Quintana :

— 7 împotriva lui Juan Lopez de Alegria, notar secret ;

— 7 împotriva lui Sebastian Camacho, notar secret ;

— 4 împotriva lui Juan Carrillo, notar secret ;

— 4 împotriva lui Alonso Gallego de la Cueva, notar al sechestrelor ;

— 1 împotriva lui Miguel de Ybarguen, aprod.

Suprema dispunea, astfel, de un extraordinar dosar personal pe care îl folosea la orientarea carierei oamenilor, la promovarea sau distrugerea lor. În ceea ce-l privește pe istoric, el descoperă oamenii, smulge masca cu care inchizitorii apar în tribunal.

CINE ERAU INCHIZITORII SAU NATURA PUTERII

Ciudat ! Cea mai mare parte a istoricilor Inchiziției s-au ocupat foarte puțin de această problemă pe care noi o considerăm esențială : cine erau inchizitorii ? Inclusiv Lea...

O dată în plus, Julio Caro Baroja, cu perspicacitatea-i obișnuită, a pus în termeni clari problema în strălucitul și succintul său eseu consacrat lui *Señor inquisidor*. „Să admitem că cunoaștem multe lucruri despre Inchiziție în general (...). Dar iată că personajul cel mai important al tribunalului nu apare, practic, în operele apologeților, detractorilor, istoricilor sau criticilor. (...) Personajul la care mă refer este inchizitorul, scris cu minuscule. De Inchizitorul cu majuscule s-a vorbit foarte mult. Acest inchizitor poate fi Torquemada sau cardinalul Cisneros. Marele Inchizitor, un prelat mai puțin cunoscut, un cardinal birocrat, precum cardinalul Espinosa, don Fernando Niño de Guevara sau cardinalul Zapata. Dar cine este, cum este inchizitorul ? De la sfîrșitul secolului al XV-lea pînă la începutul secolului al XIX-lea el a fost un personaj obișnuit al vieții spaniole (...). Prin ce prismă să-l studiem ? Prin ceea ce este el ca «funcționar», adică din punct de vedere general sau prin ceea ce îl definește ca om, prin cel său ?" [2].

Acest lung citat era necesar. În accepția comună cuvîntul inchizitor nu-l implică pe cel de funcționar. Coșmarurile și spaimele provocate de inchizitor, această aureolă de romantism negru care înconjoară personajul nu-l deslușește niciodată pe funcționar. Și totuși ! Dacă majoritatea inchizitorilor au fost mai întîi funcționari, oameni angajați într-o „carieră", pe un făgaș al onorurilor și funcțiilor, dacă activitatea lor inchizitorială a fost, uneori, în această carieră o etapă ? Funcționari conștiincioși sau neglijenți mai degrabă decît călugări fanatici obsedați de hăituirea sufletelor păcătoase, dornici de a supraveghea și pedepsi ? Se știe, bunăoară, că exista regula

generală în majoritatea tribunalelor ca inchizitorii să suspende audierile la oră fixă, chiar și în cazul celor mai dificile interogatorii, chiar și atunci cînd acuzații ajungeau în pragul mărturisirii ? Iată funcționari care-și cunosc drepturile : este ora prînzului ! [3].

Trebuie neapărat să spulberăm un mit. Pentru că inchiziția medievală a fost instituția dominicanilor, pentru că Inchiziția spaniolă sub Regii Catolici a fost dominată la început de dominicani, pentru că primul Mare Inchizitor a fost dominicanul Torquemada, avem impresia că inchiziția spaniolă a fost condusă și controlată de ordinul fraților predicatori, care, după cum se știa, au jucat un rol esențial în lupta împotriva ereziei.

Este adevărat, printre cei 45 Mari Inchizitori au fost cîțiva dominicani : în afară de Torquemada, îi putem aminti pe Garcia de Loaysa (1538—1546), Luís de Aliaga (1618—1625), Antonio de Sotomayor (1632—1643) sau pe Jaime Tomas de Rocaberti (1694—1699) care a fost, concomitent, conducător al dominicanilor și Mare Inchizitor. Dar vom vedea că prezența dominicanilor printre vîrfurile Sfîntului Oficiu a fost episodică, ei nu au dispus niciodată de o poziție dominantă în *Suprema*.

Se poate spune că situația era similară și în tribunalele provinciale, că inchizitorii cu minuscule, potrivit expresiei lui Julio Caro Baroja, nu erau în majoritatea lor dominicani. Acest lucru este adevărat chiar dacă proporția dominicanilor a fost mai mare la începutul istoriei tribunalului : La Valencia, între 1478 și 1530, din 20 inchizitori recenzați numai cinci erau dominicani, față de 12 preoți, toți canonici ai unor catedrale, și 3 persoane despre care nu deținem informații precise [4].

Care era, totuși, originea inchizitorilor ? Explorarea prețiosului fișier alcătuit de Jean-Pierre Dedieu pentru tribunalul din Toledo, deși se referă numai la secolele al XV-lea și al XVI-lea, permite schițarea unui răspuns, mai ales că tribunalul din Toledo era, fără îndoială, cel mai important : *Suprema* îi trimitea la Toledo pe cei mai remarcabili inchizitori, pe cei care întruchipau perfect modelul funcției.

Jean-Pierre Dedieu a recenzat la Toledo 57 de inchizitori între 1482 și 1598. Călugării strălucesc prin absență : se pare, un singur dominican ! Este semnificativă solida

formație universitară a acestor inchizitori : printre ei, 41 de licențiați și 14 doctori. 96,5% dintre inchizitori erau juriști. Ei făceau parte din caterogia din care provenea *realmente* guvernul Spaniilor din timpul lui Carol al V-lea și, mai ales, cel al lui Filip al II-lea.

Să-i privim mai îndeaproape. Nu numai că erau juriști ; o mare parte din ei au trecut prin cele mai celebre colegii universitare *(colegios mayores)*, care au constituit o pepinieră pentru înalta administrație și consiliile de guvernare : cel puțin 12 dintre inchizitorii toledani au absolvit colegiul San Bartolomé din Salamanca, cel mai ilustru ; șase — colegiul Santa Cruz din Vallodolid, aproape la fel de celebru ca și primul, iar alți șase — alte colegii cu mare renume. Această importantă cohortă (42,1%) de oameni cu studii la cele mai renumite colegii, acest excepțional grup de *bartolomicos* (21%) spune foarte mult despre calitățile intelectuale ale inchizitorilor toledani și, în același timp, despre dorința lor de a face o carieră strălucită pe calea spre putere.

Și, de fapt, în momentul numirii lor la tribunalul din Toledo unii făceau deja parte din eșaloanele superioare ale ierarhiei ecleziastice : 26 (45,6%) erau canonicii unor catedrale, alții erau vicari sau cantori. Iar cariera lor ulterioară atestă justețea acestui diagnostic : 14 dintre inchizitorii toledani au făcut parte din Consiliul Supremei, 10 au devenit episcopi și 4 arhiepiscopi (la Granada, Compostela, Palermo și Burgos). Doi viitori Inchizitori generali figurează și ei în eșantionul nostru.

Dar nu numai în funcții bisericești și-au folosit talentul inchizitorii noștri toledani : mulți dintre ei au devenit auditori la cancelariile din Granada și Valladolid, iar trei — președinți ai acestor înalte curți. Alții — chiar președinți ai unor mari Consilii, bunăoară Francisco Tello de Sandoval — președintele Consiliului Indiilor, iar Mauricio Pazo y Figueroa — președintele Consiliului Castiliei. Cît despre Antonio Zapata de Mendoza, care făcea parte din înalta nobilime, acesta va deveni în secolul al XVII-lea vicerege al Neapole.

Astfel, chiar de la sfîrșitul secolului al XVI-lea itinerarul politic al unei persoane provenind dintr-o mare familie putea să treacă prin Inchiziție : născut în 1550, Antonio, fiul contelui de Barajas, a urmat cursurile colegiului San Bartolomé din Salamanca devenind, încă de foarte tînăr, canonic la catedrala din Toledo. Iată-l, apoi, ca-

pelan la fostul lui colegiu din Salamanca, moment în care începe etapa inchizitorială a vieții lui : mai întîi este trimis la tribunalul din Llerena, apoi, în 1584 (la 34 de ani), este numit la Toledo. Începe cariera de prelat : episcop de Cadiz, apoi de Pamplona, arhiepiscop de Burgos, cardinal de Santa Cruz, Antonio Zapata de Mendoza va deveni Inchizitor general (1626—1632), patriarhul Indiilor și vicerege al Neapole.

S-ar putea spune, pe drept cuvînt, că este vorba de o carieră excepțională favorizată de originea înaltă a celui în cauză. Bineînțeles ! Dar iată drumul parcurs de Francisco Tello de Sandoval : și el proaspăt absolvent al colegiului San Bartolomé, licențiat, devine canonic la catedrala din Sevilla, apoi, în 1540, inchizitor la Toledo. Mai tîrziu, i se va încredința misiunea de a face o vizită în Mexic. Devenit episcop de Osuna, apoi de Plasencia, va prezida succesiv cancelaria din Granada, pe cea din Valladolid și în sfîrșit Consiliul Indiilor. O mare carieră în care funcția politică este cel puțin tot atît de importantă ca și activitatea pastorală de prelat.

Ce se poate spune atunci despre Fernando de Valdes ! Născut într-o familie nobilă din Salas, în Asturias, și el și-a făcut studiile la colegiul San Bartolomé, după care a reușit să ocupe cele mai înalte funcții în biserică și stat : a fost succesiv episcop de Orense, Oviedo, Leon, Sigüenza și arhiepiscop de Sevilla ; dar și membru al Consiliului Supremei și Mare Inchizitor : dar și președintele Cancelariei din Valladolid și președintele Consiliului de Stat sub Filip al II-lea !

S-ar putea face o paralelă între cariera lui Valdes și aceea a lui Garcia de Loaysa. Și ce să spunem, în sfîrșit, despre Ramos Jose de Arce, Inchizitor general din 1797 pînă în 1808 ! Este cazul limită. La el nu se mai pune problema credinței și dogmelor, acest inchizitor nu era decît un auxiliar al puterii : omul lui Godoy cu care făcea orgii, amantul preferat al marchizei de Mejorada, nu este acest inchizitor... francmason ? O bătaie de joc !

Să revenim la itinerare mai clasice. Nu lipsesc, într-adevăr, oameni care și-au împlinit cea mai mare parte a carierei urcînd treptele ierarhiei Sfîntului Oficiu. Sub Carol al II-lea, Diego de Sarmiento y Valladares, student la colegiul Santa Cruz din Valladolid părăsește acest mare

colegiu pentru a deveni procuror al Inchiziției din Valladolid, apoi inchizitor la același tribunal, mai tîrziu consilier al *Supremei*, în sfîrșit, Inchizitor general timp de 25 de ani (1669—1694), deținînd, în același timp, funcția de episcop de Oviedo și de Plasencia. Asemănător a fost și cazul *riojanului* * Juan Marin de Rodiezno, născut în 1628 la Najera, care și-a început studiile la Granada sub protecția unui unchi ce prezida pe atunci judecătoria orașului [5]. Student al altui mare colegiu din Salamanca, cel din Cuenca, și-a început cariera la Sfîntul Oficiu ca procuror la tribunalul din Cordoba în 1655 ; apoi a fost inchizitor la Granada, încheindu-și viața ca episcop de Badajos, din 1681 pînă în 1706.

Toate aceste cariere sînt semnificative : solide studii universitare, în care dreptul civil și canonic *(Leyes y Canones)* au o pondere la fel de mare ca și teologia, sînt condiții necesare pentru a păși pe calea puterii. Pentru cei mai dotați sau cei mai norocoși, dar și pentru cei mai abili, itinerarul are întotdeauna aceleași etape : un mare colegiu universitar, intrarea în consiliul de canonici sau vicariatul unei dioceze, debutul la Sfîntul Oficiu ca procuror, exercitarea funcției de inchizitor la unul sau mai multe tribunale, chemarea la Consiliul Supremei și ridicarea la rangul de episcop, președinția unuia dintre tribunale (Granada și Valladolid în Castilia ; Barcelona, Zaragoza și Valencia în Aragon ; tribunalele din Indii) ; în sfîrșit, o distincție majoră — președinția unuia dintre marile Consilii ale regatului : Consiliul Indiilor, Consiliul Castiliei, Consiliul de Stat... Politica și religia sînt indisolubil legate, dar mai ales în exercitarea puterii.

Pentru a obține această putere există deci luptă, concurență. Să nu ne închipuim că studiile înalte au dat inchizitorilor noștri doar gustul speculației intelectuale, ori le-au permis să acceadă la o concepție pacificatoare în relațiile umane. Julio Caro Baroja reamintea oportun că „universitatea era o școală a violenței intelectuale", în care profesorii încercau să-și formeze o clientelă, constituind cu studenții lor partide pe care le ridicau unele împotriva altora. Practica delațiunii era atît de frecventă încît licențiații sau doctorii deveniți inchizitori nu aveau nici un fel de scrupule în a o recomanda creștinilor pentru a

* La Rioja — regiune în Spania. — *Nota trad.*

descoperi eroarea, erezia sau grave delicte de morală. Cele mai remarcabile virtuți ale spiritului puteau să se îmbine cu ambiția exacerbată, cu invidia, orgoliul, ostentația și duritatea. Bunăoară, acest Diego de Simancas, al cărui portret a fost schițat de Julio Caro Baroja : jurist de mare și incontestabilă competență, renumit specialist în științe politice, autorul unei cărți despre Republică, al unui tratat despre majorat... În ciuda reușitei sale „profesionale", căci a făcut mult timp parte din *Suprema*, el a fost un ambițios întotdeauna nemulțumit, un orgolios, convins de meritele sale, dovedind o mare înverșunare în a-și distruge adversarii, ca de exemplu pe nefericitul arhiepiscop Carranza...

Să revenim la procesele verbale de inspecție pe care le-am evocat anterior. Acestea sînt explicite : inchizitorii noștri erau și ei oameni. Cu unele excepții (de pildă, cazul lui Lucero care a ridicat Cordoba împotriva sa), nu-i putem considera monștri. Nici sfinți. Pur și simplu oameni, cu slăbiciunile, amabilitatea, meschinăria, cu impulsurile lor de generozitate, cu gesturile lor de milă, pasiunile și preferințele lor, cu nepăsarea, ridicolul lor...

Ce i se reproșa, de exemplu, doctorului Alonso Ximenez de Reynoso, inchizitor la Cordoba, care figura cu 39 de capete de acuzare în procesul-verbal al unei inspecții desfășurate în 1597 ? Setea sa de putere : „Vrea să domine și să supună pe toată lumea". Urmează exemple concrete : vrea să-și impună voința celorlalți membri ai tribunalului, insultă personalul Sfîntului Oficiu etc. Dar și lipsa lui de zel care întîrzie rezolvarea unor cazuri : nu participă la unele audieri pentru a merge la vînătoare, nu se prezintă la anumite ședințe de tortură, trebuind să fie căutat... Rezultatul — unele persoane nu au putut fi aduse la autodafeul din 1595, pentru că procesul lor nu era încheiat, și una dintre acestea, doctorul Ramirez de Messia, a murit în închisoare. Totodată, Ximenez de Reynoso era acuzat că ar fi acceptat cadouri, că a acordat funcția de *familiar* în schimbul a 400 reali, că a făcut trafic de influență... În sfîrșit, că trăiește în concubinaj cu o doamnă din Granada, doña Maria de Lara, pe care o întreține într-o manieră atît de notorie, încît a devenit subiect de bîrfă al întregii Cordobe : nu a instalat-o el în *juderia* ★

★ Cartier evreiesc. — *Nota trad.*

cu mama și fratele ei ? Nu vine ea noaptea la inchizitor și rămîne cu el pînă în zori ? Unii martori sînt foarte precișii : amanții se culcă împreună, goi, și lenjeria patului poartă amprenta îmbrățișărilor lor ; inchizitorul se prezintă la tribunal cu fire de păr lung și blond pe veșminte, vizibil epuizat după nopțile de dragoste. Se spune că a deflorat-o pe doña Maria cînd era procuror la Granada și că a avut trei copii cu ea. Dar, în absența ei, are nevoie de alte femei pe care le aduce la reședința sa pentru a face muzică și a cînta.

Astfel, Alonso Ximenez de Reynoso întruchipează inchizitorul autoritar și corupt. Alonso de Hoces, inchizitor la Sevilla, împotriva căruia inspecția din 1611 a reținut 30 de capete de acuzare, era mai curînd un personaj de comedie : violent, exagerat, venal, incompetent și, culmea, iubitor de poezie, muzică și dans. Alonso de Hoces profera cu ușurință injurii : l-a făcut pe unul dintre colegii săi necinstit, nu ar dori să-i fie nici lacheu ; pe altul l-a făcut escroc *(bellaco)* ; l-a amenințat pe un *familiar* al Sfîntului Oficiu, l-a înjurat pe altul, a insultat-o pe o văduvă onorabilă, de moravuri ireproșabile, pretinzînd că trăiește în concubinaj ; era iute la mînie și lovea imediat. Lipsea adesea de la audieri, nu păstra secretul instrucțiunilor, accepta numeroase cadouri, fie direct, fie prin intermediul servitorilor lui, și se spune că aceștia și el însuși au făcut avere : sînt citate 11 cazuri de mituire. Raportul afirma chiar că îi sfătuia pe justițiabili să-i corupă pe judecători. În sfîrșit, Alonso de Hoces era acuzat de comportare nedemnă : în loc să meargă călare, cu o figură gravă ca ceilalți inchizitori, se ducea pe jos de la Triana la Sevilla, se plimba în jurul Bursei împreună cu negustorii, vorbea cu oricine. Cînta cuplete indecente, recita poemele deocheate ale lui Gongora, cînta la ghitară, cînta *seguidillas* * în compania unor desfrînați și dansa în public. Într-un cuvînt, a pierdut orice credit și a compromis reputația Sfîntului Oficiu. În sfîrșit, capul de acuzare numărul unu : era un incult *(falta de letras)*.

În ceea ce-i privește pe inchizitorii din Cordoba inspectați în 1577 (Francisco Gasca și Alonso Lopez) și pe procurorul Quintana, aceștia s-au făcut vinovați de indulgență excesivă față de acuzați sau deținuți. De pildă, ei au permis doctorului Diego Perez, arhidiacon din Jaen,

* Cîntece populare. — *Nota trad.*

să aibă cărți și hîrtie în celulă, să asiste la slujbele religioase, să iasă în curte pentru a se recrea. Unui deținut i-au dat o ghitară și cărți de joc, iar altora le-au dat voie să primească alimente de la familiile lor...

Să rezumăm. Inchizitorii nu alcătuiau cîtuși de puțin o castă de călugări fanatici, rupți de restul lumii. Aleși în mare parte (aproximativ 90%) din rîndul clericilor, ei făceau deja parte din înalta ierarhie bisericească pentru care erau pregătiți prin educația și calitățile lor. Prin formația lor, erau în majoritate juriști eminenți și, firește, erau puși să facă dreptate, să aplice legile civile și religioase, exercitîndu-și astfel meseria. Ei puteau fi oameni de o remarcabilă calitate intelectuală, și, bunăoară, Claire Guilhelm ne-a dezvăluit modul în care, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, inchizitorii din Toledo au condus interogatoriile cu „preafericitele" : „După părerea noastră, aceste interogatorii se remarcă prin sobrietate și rigoare. Inchizitorii nu recurg la acel joc de complicitate cu acuzatele bazat pe întrebări echivoce, sugerînd răspunsuri bizare și fantasmagorice. Întrebările se referă mai ales la felul cum aceste femei practică orațiile mentale, atingînd diverse grade (...). Nici un fel de interes binevoitor față de impulsurile stranii, mîinile împreunate, durere și sleirea puterilor, extaz și reverie [6]...".

Acești oameni erau angajați în cursa pentru putere, erau preocupați de o carieră care putea să-i conducă pe cei mai buni sau mai abili la președinția uneia dintre cele mai importante curți de justiție din regat, să le asigure un loc într-unul dintre Consiliile de conducere, sau o episcopie. Funcția inchizitorială nu reprezenta pentru ei decît o etapă, mai mult sau mai puțin îndelungată, în a lor *cursus honorum*. Iar exercitarea puterii inchizitoriale se putea cu greu deosebi de celelalte puteri, fie și numai din cauza frecventelor implicații politice ale activității inchizitorilor [7]. Pe de altă parte, acestora le erau caracteristice pasiunile și slăbiciunile celorlalți oameni : orgoliul și ambiția erau trăsăturile lor dominante, iar în cursa pentru onoruri ei nu-i cruțau pe concurenți. Unii erau violenți sau chiar brutali, alții erau rapace, în timp ce alții nu puteau renunța la plăcerile carnale. Puteau iubi muzica, dansul, poezia și cita pe Gongora. Chiar dacă printre ei erau și sadici, existau, totuși, și unii capabili de compasiune și ge-

nerozitate. În fine, oameni ai vremurilor respective, nici mai mult nici mai puțin.

MIJLOACELE PUTERII : OAMENI ȘI RESURSE

Cînd scriem inchizitori ne gîndim la judecători : doi sau trei la un tribunal, alături de care trebuie să-i adăugăm pe procurori. Desigur, fiecare tribunal dispunea și de un important personal de execuție fără de care nu ar fi putut să-și ducă la bun sfîrșit misiunea.

În 1500, la Valencia existau doi inchizitori și un asesor, procurorul, un agent de poliție *(alguacil)*, trei notari, doi curieri, un perceptor de amenzi și confiscări, un aprod, doi gardieni și un chirurg. Postul de perceptor a fost dedublat ; în 1519 și în 1523 au apărut un medic și un judecător al bunurilor confiscate. Adică 18 persoane, în 1523.

La sfîrșitul secolului al XVI-lea, la Sevilla echipa era și mai numeroasă : trei inchizitori, un procuror, un judecător al bunurilor confiscate, patru secretari, un perceptor, un agent de poliție, un avocat al trezoreriei, un gardian al închisorilor secrete, un notar secret, un contabil, un notar al bunurilor, un curier, un aprod, un gardian al închisorii pe viață, doi capelani, un medic. În total, 22 de persoane, fără a socoti și cîțiva subalterni. În plus, tribunalul din Sevilla avea experții lui titularizați pentru calificarea cauzelor, șase juriști și șase teologi. Desigur, este vorba de unul dintre tribunalele cele mai redutabile.

Toți aceștia aveau funcții precise : notarul de sechestre trebuia să înregistreze toate bunurile puse sub embargo în așteptarea deciziei privind restituirea sau confiscarea lor ; notarul secret înregistra declarațiile martorilor și acuzaților, iar notarul general juca rolul de secretar al tribunalului înregistrînd sentințele, edictele, organizînd autodafeurile. Un *alguacil* era însărcinat cu arestarea suspecților, cu urmărirea fugarilor ; curierii, însărcinați inițial cu transmiterea depeșelor în teritoriul aflat sub controlul tribunalului, au ajuns să acționeze ca delegați ai inchizitorilor, funcțiile lor amplificîndu-se ; aprodul juca și el rolul de purtător de cuvînt al tribunalului. În ce-l privește pe perceptor, Garcia Carcel îl considera un funcționar de prim rang, deoarece el era în fiecare tribunal un impu-

ternicit „al finanțelor regale". Aceasta, poate, înainte de 1530, cînd valoarea realizată a bunurilor confiscate de la evreii iudaizanți era considerabilă, căci mai tîrziu această funcție și-a pierdut din importanță redobîndind-o doar episodic, bunăoară din 1650 pînă în 1680.

În jurul anului 1530, cînd tribunalele au prins rădăcini și s-au sedentarizat, ele trebuiau să conteze pe o rețea de informatori și agenți suficient de calificați pentru a li se atribui responsabilități importante. Astfel se explică crearea în acea epocă, așa cum subliniază Jean-Pierre Dedieu, a unei rețele foarte dese de comisari și *familiares*, „o rețea de control teritorial, unică sub Vechiul Regim, care nu va fi depășită înainte de crearea Gărzii civile". *Familiares* merită ei singuri un studiu, dar nu trebuie să neglijăm nici rolul comisarilor cărora li se încredințau misiuni foarte importante. Și ei erau adesea juriști, posesori de licențe. Ricardo Garcia Carcel se pripește cînd afirmă că „inchiziția valenciană nu a avut comisari". Chiar înainte de 1530, și fără îndoială după această dată, ca și celelalte inchiziții ea a avut comisari chiar și în localitățile mici : bunăoară, la 1 august 1658, unul din inchizitorii din Valencia îi scria comisarului Sfîntului Oficiu din La Torre de Lloris, Juan Bautista Malferit, cerîndu-i să facă cercetări în registrele parohiale pentru a procura dovada căsătoriei lui Martinez Escribano, alias Andrez de Ruperez. La 11 august, extrasul din registrul de căsătorii și declarațiile a patru martori erau expediate de către comisar tribunalului din Valencia. De asemenea, tribunalul din Valencia și Inchizitorul general au cerut în 1754 comisarului din Teruel să deschidă o anchetă în legătură cu o procesiune considerată sacrilegiu.

Comisarii erau însărcinați, în special, să conducă anchete în localitățile îndepărtate de sediul tribunalului, să audieze martori și să înregistreze declarațiile lor. Tot în legătură cu cazul de poligamie a lui Martinez Escribano, comisarul din Quintanar, Andrez Clemente de Arotegui, va fi însărcinat în septembrie 1659 de inchiziția din Cuenca cu audierea martorilor. În orașele importante, Sfîntul Oficiu dispunea de sprijinul mai multor comisari. Astfel, în 1597 cînd cazul Herrera a fost înaintat tribunalului din Cordoba, întrucît toți martorii se aflau la Jaen, Inchiziția i-a însărcinat pe cei doi comisari din oraș, licențiații Arias Pizarro și Ortega, să-i audieze pe martori și să înregis-

treze depozițiile lor. În felul acesta, se cîștiga timp și se economiseau bani. Evident, tribunalul din Toledo dispunea de mai mulți comisari la Madrid. Comisarii care s-au ocupat de „preafericitele" judecate de tribunalul din Toledo în secolul al XVII-lea erau toți juriști, licențiați sau chiar doctori.

Mai trebuie să spunem care erau resursele financiare de care dispunea Sfîntul Oficiu. În această privință vom fi concișI, deoarece nu avem nimic nou de adăugat la remarcabilele lucrări ale lui Ricardo Garcia Carcel, confirmate recent, în cazul Toledo, de un articol al lui Jean-Pierre Dedieu. La rîndul său, Henry Kamen, a făcut precizări foarte clare.

Este un fapt cert că Inchiziția nu a fost obligată să trăiască din amenzi și confiscări. La Valencia, de exemplu, pînă în 1530 încasările au fost întotdeauna superioare cheltuielilor (inclusiv salariile), cu excepția a patru ani : 1492, 1501, 1519, 1525. Și finanțele regale profitau din plin de mănoasa exploatare a bogățiilor evreiești. Dar, după 1530, deficitul devine o realitate, din care cauză Sfîntul Oficiu s-a văzut nevoit să-și asigure resurse proprii, independente de amenzi și confiscări, lucru de care s-a ocupat în special Inchizitorul general Valdes. Inchiziția primea veniturile acumulate din anumite avantaje ecleziastice, paralel cu *juros* [8] sau rente. Cu toate acestea, căutarea de noi resurse, după secătuirea filonului evreiesc, a fost o direcție a politicii Inchiziției. Astfel, după Jean-Pierre Dedieu, prin creșterea numărului vizitelor în perioada 1510—1560 s-ar fi urmărit, printre altele, depistarea delictelor și... a amenzilor. Dar de aici și pînă la a crede că lipsurile au determinat inchiziția să-și extindă jurisdicția asupra altor delicte este un pas pe care ezităm să-l facem. Explicația ni se pare mult mai simplă : orice administrație, orice organism uman caută să-și extindă influența, cîmpul de acțiune, să-și asigure cîștiguri. În lipsa evreilor... erau buni și *moriscos,* blasfematorii și atîția alții !

E adevărat că Inchiziția ar fi avut dificultăți financiare și mai mari dacă mulți dintre slujitorii ei nu s-ar fi bucurat de avantaje ecleziastice. Că penuria de fonduri a favorizat corupția, așa cum a fost cazul lui Alonso de Hoces și numeroase altele la Valencia, descoperite de Garcia Carcel.

FAMILIARES: MILIȚIE AUXILIARĂ SAU GRUP DE PRESIUNE ?

Cazul acestor *familiares* ai inchiziției, deja abordat de mai multe ori, merită să fie studiat mai îndeaproape, cu atît mai mult cu cît, în ansamblu, el a fost foarte puțin analizat : astfel Henry Kamen, deși bine documentat, consacră acestora mai puțin de două pagini, făcîndu-se mai ales ecoul nemulțumirilor pe care creșterea numărului lor le-a provocat în societatea civilă [9].

Familiares, așa cum afirmă Kamen, erau „angajați laici ai Sfîntului Oficiu gata întotdeauna să îndeplinească misiunile pe care le solicita tribunalul", iar, în schimbul serviciilor făcute, beneficiau de anumite privilegii ? Definiția este corectă, deși nu ține seama de cronologie ; dar trebuie să știm și care era originea calității de *familiar,* cine erau *familiares,* cum erau desemnați și cum s-au comportat.

Familiares au apărut foarte devreme în istoria Inchiziției spaniole, astfel că în 1501 Garcia Carcel a putut număra 25 la Valencia. Este sigur că ei au apărut din necesitatea de a conta pe un număr de auxiliari laici capabili să participe direct la o urmărire sau o arestare, fapt confirmat de actul de numire care era însoțit de o autorizație explicită de port armă. De exemplu, Augustin Moranti din Castellon de Villanueva, *familiar* al Sfîntului Oficiu, este cel care, la 9 iulie 1658, îl arestează pe trigamul Martin Escribano, despre care am mai vorbit. Dar *familiares* puteau juca, de asemenea, rolul de informatori și spioni, de „coloana a cincea", după expresia lui Henry Kamen. De altfel, în 1617, cazul „preafericitei" din Almagro care a rămas neîncheiat *(inconcluso)* a apărut în urma unui denunț făcut comisarului Inchiziției de un *familiar* al Sfîntului Oficiu, Alonso Martinez Castellanos.

Totuși, așa cum bine observă Kamen, majoritatea denunțurilor au pornit de la vecini, prieteni, rude, iar rolul *familiares* în această privință nu a fost decît secundar. Ei au servit în principal ca poliție auxiliară, acționînd prin mandat de împuternicire ca braț laic în absența puținilor *alguaciles* de care putea dispune Inchiziția. Numele lor se explică, probabil, prin condițiile în care erau numiți la început, la masa inchizitorilor, în cursul vizitelor pe care aceștia le efectuau în districtul respectiv.

Cert este că creşterea rapidă a numărului *familiares* a fost direct proporţională cu activitatea instituţiei. Astfel, la Valencia numărul lor a crescut de la 25 în 1501 la 57 în 1568. La Cordoba creşterea a fost şi mai rapidă şi, de altfel, vom lua acest tribunal ca exemplu pentru a schiţa o sociologie a *familiares* şi a analiza sensul evoluţiei acestei categorii.

Se pare că în 1544 numărul *familiares* de la Cordoba a atins cota maximă : numai în oraşul Cordoba existau 78 plus 20 la Baeza, 20 la Ubeda... Iar pentru a şti cîţi erau în acea epocă în întregul ţinut al Cordobei ar trebui să cunoaştem numărul celor din Jaen, Andujar, Cabra, Lucena, Montilla, Montoro, Martos, Ecija, Palma del Rio, din localităţile mai mici care şi ele depindeau de Cordoba, din districtul *(partido)* Calatrava, din *adelantamiento* Cazorla etc. Dar, oricum, este cert că inspecţia din 1544 a înregistrat plîngerile populaţiei împotriva numărului excesiv de *familiares,* ale căror privilegii de tot soiul făceau ca viaţa să fie grea pentru ceilalţi. Atunci s-a decis o primă limitare : numărul de *familiares* din Cordoba a fost limitat la 55, iar al celor din Baeza, Ubeda, Jaen, Ecija etc. urma să fie reglementat. *Concordia* din 1553 a redus numărul *familiares* din Cordoba la 40 ; această măsură a fost respectată o perioadă îndelungată după cum atestă inspecţia făcută în 1577 şi memoriul întocmit de *familiares* în 1580..., pentru ca, în secolul următor, numărul lor să crească din nou.

Reacţia constatată la Cordoba a fost generală şi a dus la acordul din 1553, menţionat mai sus, pentru regatul Castiliei, apoi la acordurile pentru Valencia din 1554 şi pentru Aragon din 1568. Henry Kamen precizează că respectivele acorduri au limitat numărul *familiares* la 805 pentru tribunalul din Toledo, 1 009 pentru cel din Galicia, 554 în ţinutul Granadei, 1 215 în cel al Zaragozei şi 905 la Barcelona. Acestea sînt totuşi cifre ridicate.

Dar cine erau *familiares* ? Din ce sectoare ale populaţiei erau ei aleşi ? Situaţia a înregistrat o evoluţie permanentă aşa cum ne-o dovedeşte cazul Cordobei.

În 1544, la capătul unei perioade de recrutări intense, nu mai poate exista nici un dubiu. Mica populaţie urbană de meseriaşi şi prăvăliaşi, în special vechi creştini, este aceea care a furnizat Sfîntului Oficiu poliţia auxiliară de

care avea nevoie. Cunoaștem profesia a 68 de persoane din 78, după cum urmează :

Familiares din Cordoba în 1544, pe profesii

Pielărit (cizmari, samaragii, șelari, hămurari, finisori de piele, blănuri, marochineri...)	23
Textile și confecții (croitori, dărăcitori, țesători, pălărieri...)	19
Prelucrarea metalelor (fierari, aurari, lucrători de obiecte din fier)	6
Construcții (muncitori din cariere, dulgheri, zidari)	5
Brutari	5
Împletitori și negustori de coșuri împletite	2
Agricultură (tescuitori, zarzavagii, plugari)	6
Catîrgii	1
Majordom de biserică	1
Total	68

Observăm că grupul *familiares* nu includea nici un *caballero*, nici un reprezentant al burgheziei urbane, al negustorilor și oamenilor legii. Omogenitatea grupului este absolut impresionantă ; să tragem concluzia că într-o primă fază *familiares* au fost recrutați din rîndurile micii populații cu „simțăminte" antisemite ? Sîntem tentați s-o credem.

Și aceasta cu atît mai mult cu cît orașul Cordoba nu este o excepție : în 1544, la Baeza — nici un *caballero* printre cei 20 de *familiares ;* nici un *caballero* la Ubeda, unde cele cîteva indicații pe care le deținem în legătură cu meseriile corespund modelului cordoban (vopsitori, zidari, cizmari, dărăcitori, plugari etc.).

În 1580, cînd generația precedentă a fost înlocuită, sociologia *familiares* se modifică foarte mult. Din 40 de *familiares* opt sînt deja *caballeros,* al căror nume era precedat de titlul de *don,* iar patru dintre ei erau *veinticuatro* de Cordoba [10]. Este posibil ca alți *familiares,* despre al căror statut social nu deținem informații, să fi fost *hidalgos :* bunăoară, Bartolome Ximenez de la Pastora, Diego de Esquibel, Juan Ximenez de Escobar, Lorenzo de Almagro, Hernando Alonso de Arriaga, Gonzalo Parrillo de Cordoba etc. În plus, un alt *familiar,* care nu era *caballero,* Martin Alonso de Cea, era și el un *veinticuatro* de Cordoba, ceea ce-l situa pe o treaptă înaltă a ierarhiei orașului. Alți *familiares* erau magistrați

municipali, doi dintre ei — juraţi. Se mai aflau printre ei trei negustori şi un notar public. Astfel, în 1580, meseriaşii şi prăvăliaşii au devenit minoritari. Desigur, ei nu au dispărut : pe listă se află un dărăcitor, un ţesător, un ciorăpar, un croitor de veste, doi marochineri, un cizmar etc. Chiar dacă adăugăm un plugar şi un tescuitor, această categorie nu mai constituie decît ceva mai mult de o treime din efectiv, în timp ce în 1544 ea alcătuia cvasitotalitatea *familiares*.

De ce această schimbare ? Ipotezele cele mai plauzibile sînt următoarele : prestigiul instituţiei, contestat la începutul secolului al XVI-lea, s-a întărit, iar reprezentanţii păturilor dominante ale societăţii urbane s-au grăbit să-l exploateze. În plus, calitatea de *familiar* era o sursă aproape inepuizabilă de privilegii şi a devenit din ce în ce mai căutată.

Într-adevăr, numeroase procese atestă că *familiares* şi-au apărat cu îndîrjire privilegiile ; astfel, în 1586, mulţi *familiares* din Cordoba, care nu erau *caballeros* (nu aveau dreptul la titlul de *don*), dar dispuneau de o bună situaţie economică, fiind înscrişi pe listele *caballeros de contia* [11], intentează un proces împotriva *corregidor* *-ului din Cordoba, care le-a cerut să se prezinte la *alarde* — o paradă militară — cu arme şi cai. Degeaba a încercat *corregidor*-ul să demonstreze că în oraşele din Andaluzia, unde existau *caballeros de contia*, *familiares* care nu erau *hidalgos*, dar aveau *contia*, nu erau scutiţi de un astfel de serviciu ; Inchiziţia a hotărît să le protejeze privilegiile... aşteptînd ca Majestatea Sa să ia o hotărîre. Acest proces atestă că în 1580 mulţi *familiares*, despre care nu ştim nimic, precum şi mulţi meseriaşi erau bogaţi. Începînd din această perioadă, *familiares* au o situaţie socială confortabilă.

Acest proces şi altele referitoare la *familiares* din Jaen, Montoro, Moron de la Frontera, Sevilla, care datează toate din anii '80 ai secolului al XVI-lea, subliniază importanţa privilegiilor sociale şi economice pe care le au *familiares* ; ei erau scutiţi de obligaţia de găzduire, de aceea de a incartirui militari, de participarea la parăzi (*alardes*), erau exceptaţi de la taxa pentru curăţenia oraşului (cazul Sevillei), de la contribuţia la aprovizionarea Invincibilei armade etc. Totodată, procesele ne

* Înalt magistrat în vechea Spanie. — *Nota trad.*

demonstrează că în categoria *familiaturas* erau din ce în ce mai multe notabilităţi sau oameni bogaţi şi că această categorie a generat vii nemulţumiri în rîndurile populaţiei urbane, deoarece privilegiile unora făceau tot mai grea viaţa umilă a celorlalţi.

E adevărat, aceste privilegii nu constituiau mobilul interesului pe care *caballeros* îl manifestau faţă de calitatea de *familiar,* deoarece ei beneficiau oricum de ele. Dar *familiatura* avea marele avantaj de a facilita portul de armă şi, mai ales, de a acorda un privilegiu de jurisdicţie care putea fi preţios. Mai mult, investirea cu calitatea de *familiar* era precedată de o anchetă genealogică, puritatea originii categoriei de *familiares* fiind astfel explicit atestată.

Cel mai simplu e să reproducem textul unui act prin care se acorda calitatea de *familiar.* Iată-l pe cel redactat pentru Bartolome de Ortega Cabrio, unul dintre personajele cele mai influente din oraşul Ubeda :

„Noi, inchizitorii apostolici ai oraşelor şi episcopatelor Cordoba şi Jaen (...) considerăm, după anchetă, că voi, don Bartolome Ortega Cabrio, locuitor al Ubedei, sînteţi demn de încredere pentru a deveni unul dintre cei ce servesc Sfîntul Oficiu al Inchiziţiei.

Din acest motiv, vă numim şi vă desemnăm *familiar* al Sfîntului Oficiu, căci este voinţa noastră să fiţi unul dintre *familiares* ai Inchiziţiei din oraşul Ubeda şi noi cerem justiţiilor ecleziastice şi laice din acest oraş şi le ordonăm, precum şi justiţiilor din toate celelalte oraşe, să ţină seama că sînteţi *familiar* şi că beneficiaţi de toate privilegiile de care trebuie şi pot să se bucure titularii (acestei condiţii) în conformitate cu dreptul, datina şi înscrisurile Majestăţii Sale.

Vă acordăm autorizaţie şi drept pentru ca să puteţi purta şi să purtaţi atît arme ofensive cît şi defensive, ziua şi noaptea, în public sau în secret.

Şi, în virtutea sfintei supuneri şi sub ameninţarea de excomunicare şi a o sută de ducaţi pentru cheltuieli extraordinare ale Sfîntului Oficiu, noi cerem justiţiilor ecleziastice şi civile din districtul nostru şi *alguaciles* să nu vă sechestreze sau să vă ridice sus-numitele arme şi să nu violeze privilegiile şi scutirile de care trebuie să se bucure *familiares,* să nu vă deranjeze sau nemulţumească în nici un fel.

În virtutea acestui lucru, vă ordonăm să înmînaţi acest înscris semnat cu numele noastre unuia dintre secretarii sus-numitului Sfînt Oficiu şi să vă înscrieţi în registrul şi matricula în care sînt înregistraţi *familiares* ai Sfîntului Oficiu.

Întocmit la 6 aprilie 1581 de licenţiatul Molina de Mediano din ordinul domnilor inchizitori".

Constatăm că actul afirmă în două rînduri şi în modul cel mai ferm exceptarea oricăror *familiares* de la justiţia obişnuită şi că el autorizează portul de arme „ofensive sau defensive". Nu este, deci, surprinzător că, într-o Andalusie unde apăruseră germenii perioadei de violenţă aristocratică, asemenea privilegii erau foarte căutate. De aceea găsim numeroşi *caballeros* printre *familiares*: la Cordoba sau Sevilla, ca şi în mici urbe precum Ubeda, Baeza, Andujar, Iznatoraf... În cazul unor crime sîngeroase, ai căror protagonişti sau complici au fost, justiţia inchizitorială a dat dovadă de o uimitoare indulgenţă faţă de *caballeros — familiares*...

Devenită mai curînd o sursă de privilegii decît un angajament de serviciu, aşa cum a fost la începutul istoriei Sfîntului Oficiu, *familiatura* nu putea evita riscul venalităţii. Inspecţiile la tribunale atestă că în mai multe rînduri unii inchizitori au traficat titlul de *familiar*, fie vînzîndu-l, fie primind cadouri din partea solicitanţilor: inchizitorul din Sevilla, Alonso de Hoces, a trebuit, bunăoară să răspundă în 1611 la mai multe acuzaţii de acest fel. Însăşi *Suprema*, avînd dificultăţi financiare a pus în vînzare, în 1651, titluri de *familiar* la preţul de 1 500 de ducaţi. Venalitatea a permis cu siguranţă unor noi creştini să se infiltreze în diverse locuri în această miliţie „sfîntă". Nu era aceasta cea mai bună garanţie ?

Un sondaj rapid făcut în catalogul de *familiares* de la tribunalul din Cordoba ne-a permis să formulăm cîteva ipoteze în legătură cu evoluţia situaţiei după 1630: e adevărat, am întîlnit printre *familiares* mulţi *caballeros*, *veinticuatros* de Cordoba sau *regidores** permanenţi din cîteva oraşe învecinate: Cabra, Martos, Ubeda etc., cavaleri ai unor importante ordine militare, chiar posesori ai unor titluri nobiliare, cum ar fi Aguayo marchiz de

* Consilieri. — *Nota trad.*

Santaella. Mulţi alţii exercitau profesii libere cum ar fi acelea de notar, medic, farmacist, sau aveau o poziţie solidă în comerţ. Cu toate acestea, numărul plugarilor este remarcabil.

Pe de altă parte, calitatea de *familiar* devenea adesea un bun patrimonial şi se încerca conservarea lui. După 1630, peste un sfert din *familiares* din Cordoba erau urmaşii unui tată, bunic, socru sau unchi care acţionaseră în această instituţie şi se bucuraseră de privilegii. De semnalat, de asemenea, prezenţa printre *familiares* a cîtorva femei : Catalina Augustin de Canete din Montilla în 1648 şi Luisa de Agarbe y Armejo din Andujar în 1790.

Numeroase notabilităţi au văzut în *familiatură* doar un element de prestigiu, iar în cazul *caballeros* — un element de putere şi de control social. Dar acapararea posturilor de *familiares* de către notabilităţi a diminuat, fără îndoială, eficacitatea instituţiei ca poliţie a credinţelor şi moravurilor. Notabilităţile au folosit avantajele instituţiei fără a se considera angajate în serviciul ei. Auxiliari redutabili ai puterii inchiziţionale la începutul istoriei Sfîntului Oficiu, *familiares* nu vor mai reprezenta, în special după 1650, decît întruchiparea privilegiilor inutile şi insuportabile, de care se va folosi ideologia luminiştilor pentru a contesta puternicul tribunal. Aceasta este cel puţin ipoteza noastră actuală.

NOTE

1. Henry Kamen. *Op.cit.*, p. 148.

2. Julio Caro Baroja. *El señor inquisidor y otras vidas por oficio*, Madrid, Alianza Editorial, 1970, p. 17—18.

3. Numai lectura integrală a proceselor poate revela pe deplin acest fenomen. Totuşi, el poate fi observat în relatările de cauze de la tribunalele americane, care sînt mult mai amănunţite. De exemplu, relatările de cauze de la Lima, la sfîrşitul secolului al XVII-lea.

4. Ricardo Garcia Carcel. *Op. cit.*, p. 135—136.

5. Julio Caro Baroja. *Op. cit.*, p. 21—22.

6. Pentru mai multe detalii vezi Claire Guilhem : *Des femmes, l'Inquisition et la foi*, teză de doctorat în istorie, exemplar dactilografiat, Toulouse-Le Mirail, 1976.

7. Vezi cap. XI „Pentru stat, împotriva statului".

8. *Juro* — titlu de proprietate veşnică asupra unui venit al Coroanei aducător de profit anual.

9. Henry Kamen. *Op. cit.*, p. 154—155.

10. *„Veinticuatro"* — consilier municipal. Denumirea, care apare numai în Andaluzia, îşi are originea în faptul că, la început, consilierii municipali din anumite oraşe erau în număr de douăzeci şi patru.

11. Categorie socială care apare mai ales în Andaluzia. Nu erau nobili, dar aveau o bună poziţie economică şi erau capabili să echipeze un cal pentru război.

CAPITOLUL IV

INCHIZIȚIA SAU PEDAGOGIA FRICII

FRICA ȘI EXPLICAREA EI

În mai 1652, la Sevilla, ca și în celelalte orașe din Andaluzia, a izbucnit o puternică revoltă : creșterea brutală a prețurilor la produsele de primă necesitate, după trei ani de epidemii, de mizerie și foamete, a determinat populația să iasă în stradă, să atace arsenalul orașului și să se înarmeze. Timp de cîteva zile, sevillanii, stăpîni ai străzilor, au devastat hambarele, au deschis închisorile, redîndu-le deținuților libertatea. Dar nu s-au atins de închisorile inchiziției. „Curioasă excepție, comentează Antonio Dominguez Ortiz ; ea dovedește respectul terifiant pe care ea (Inchiziția) îl inspira".

Este foarte adevărat. Timp de trei secole, Inchiziția a domnit prin frică. Ordinea pe care a inspirat-o era măsura fricii. Inchizitorii cei mai conștienți au dorit să obțină următorul rezultat : frica trebuia să ridice cel mai formidabil dintre obstacole în calea ereziei.

Iată-l, de exemplu, pe Francisco Peña reeditînd în 1578, actualizîndu-l, *Manualul inchizitorilor* întocmit la sfîrșitul secolului al XIV-lea de Nicolau Eymerich, tipărit pentru prima oară în 1503 și care a fost, după cît se pare, manualul cel mai răspîndit (va fi editat din nou în 1585 și 1587). Peña este deosebit de explicit : „trebuie reamintit că principalul scop al procesului și al condamnării la moarte nu este salvarea sufletului acuzatului, ci obținerea liniștii publice și *terorizarea poporului (ut alii terreantur)*. (...) Nu încape nici o îndoială că avertizarea și *terorizarea poporului* prin pronunțarea sentințelor, impunerea *sanbenitos* este o acțiune bună". Și referitor la justificarea execuțiilor în efigie a celor condamnați în contumacie : „În cazul condamnărilor în contumacie, este indicat să se

confecționeze un manechin pe care să fie atîrnată o tăbliță cu numele și condiția condamnatului, să fie predat apoi călăului, exact așa cum se procedează în cazul în care condamnatul e prezent (...) practică foarte lăudabilă, al cărei efect terifiant asupra poporului este evident..."

Rezultatul este cel scontat. Sfîntul Oficiu răspîndește teroare, picură frica în sufletele celor bogați și săraci, ale savanților și neștiutorilor, ale oamenilor bisericii și ale țăranilor. „Au venit la mine unii foarte alarmați, spunîndu-mi că trăim vremuri grele și că, probabil, împotriva mea va fi formulată o acuzație și că risc să compar în fața inchizitorilor. Dar aceste cuvinte m-au amuzat și m-au făcut pur și simplu să rîd. Nu m-am temut cîtuși de puțin de acest lucru", constata Teresa de Avila, fără a-i acorda o mare importanță.

Certitudine de nezdruncinat sau inconștiență ? Căci cazul lui Luis de Leon, al arhiepiscopului Carranza... ar fi putut să-i dea de gîndit Teresei. În tot cazul, oamenii simpli nu aveau o asemenea siguranță. Inchiziția era cea mai redutabilă sperietoare cu care oamenii se amenințau unii pe alții la cea mai mică necuviință. Sau, cu mai multă indulgență, oamenii se atenționau : „aveți grijă cum vorbiți" ; avertismentele de acest fel raportate de martori făceau dificile procedurile. De pildă, la Granada, o femeie bine intenționată o sfătuia pe o tînără maură să abandoneze practicile ei musulmane, în caz contrar „va fi arsă de Sfîntul Oficiu". O altă maură cerea interlocutoarei ei creștine să păstreze tăcerea în legătură cu cele ce i-a mărturisit, „deoarece la Granada te arde". Arestarea putea declanșa o asemenea teamă și disperare, încît ducea uneori la sinucideri, așa cum s-a întîmplat cu Diego Mendez, negustor din Valladolid, *converso* de origine portugheză, care s-a spînzurat în 1625 în celulă, sau cu *converso* valencian Rafael Bario, sau cu croitorul *morisco* Luis Correon, care s-a spînzurat în celula lui din Llerena în 1591.

Această recurgere la frică era, însă, pe atunci originală ? Justițiile obișnuite, cel puțin justițiile criminale, urmăreau aceleași scopuri. „În cazul pedepsei corporale, teroarea era suportul exemplului : *teroarea fizică, groaza colectivă* erau imagini ce trebuiau să se întipărească în memoria spectatorilor, ca și semnul pe fața sau pe umărul condamnatului", subliniază Michel Foucault. Totuși, e perfect adevărat — și poporul revoltat din Sevilla o do-

vedește prin comportamentul său — că Inchiziția genera și mai multă frică. De ce ?

Răspuns sugerat : *procedura inchizitorială.* Luis Sala-Molins este, în ceea ce-l privește, convins, și una din ideile majore ale introducerii pe care o face la frumoasa sa ediție a *Manualului inchizitorilor* este aceea că metodele Inchiziției erau „mai rele decît celelalte", că prin modul de a efectua o anchetă, de a judeca, absolvi sau condamna, Inchiziția a instaurat un „regim penitenciar diferit de celelalte".

Poate. Dar trebuie să privim mai îndeaproape. Și mai ales să nu ne mulțumim, pentru a ne funda convingerile, cu instrucțiunile dintr-un manual, dintr-un ghid de conduită a inchizitorului. Ceea ce trebuie să știm este modul în care s-au comportat în realitate inchizitorii față de acuzați. Pentru aceasta, trebuiau citite mii de documente în legătură cu cazurile cele mai diverse ; documente de la Zaragoza sau Sevilla, de la Valencia sau Llerena, Granada sau Valladolid ; texte din secolele XV, XVI, XVII sau XVIII. Este ceea ce am făcut noi și alții înaintea sau în același timp cu noi. Căci Luis Sala-Molins o spune clar : „În momentul decisiv, instituția este inchizitorul". Or, pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în Occident întreaga procedură era de natură inchizitorială, excepție făcînd Anglia după Marea revoluție. Prezentînd *Manualul inchizitorilor,* Sala-Molins scrie : „Teoria se dovedește în întregime orientată spre mărturisire, căreia-i subordonează ansamblul procedurii. Mărturiile, depozițiile, tortura, apărarea sînt tot atîtea elemente ale aceluiași scop : a-l determina pe suspect să mărturisească, a-l înfrînge definitiv". Indubitabil. Dar intențiile, obiectivele justițiilor civile erau diferite ? Michel Foucault amintea : „Scrisă, secretă, insinuată, pentru a-și întruni probele în conformitate cu reguli riguroase, informația penală este o mașină care poate scoate la iveală adevărul în absența acuzatului. Și prin însuși acest fapt, deși legea nu i-o cere cu strictețe, această procedură va tinde în mod necesar spre mărturisire". Desigur, pentru că mărturisirea era cea mai puternică probă, cea mai valoroasă. Dar și pentru că, mărturisind, acuzatul se judeca și se condamna singur.

Chiar dacă procedura este contestată, aceasta nu se referă la întreaga procedură și nici la principiul care a animat-o. Indiferent dacă Inchiziția medievală a fost răs-

punzătoare sau nu de acest tip de procedură, el a fost adoptat de justițiile occidentale. Dacă inchiziția a fost foarte temută, dacă ea a terorizat, care sînt adevăratele explicații ale acestei înspăimîntătoare puteri ? Trebuie să le stabilim, să înlăturăm ideile preconcepute atunci cînd ele sînt false. Veselă treabă pentru istoric.

EXPLICAȚII GREȘITE : TORTURA

În catalogul ideilor preconcepute, cea mai tenace se referă la folosirea torturii. Cu multă vreme în urmă, Lea a arătat că inchiziția spaniolă a folosit tortura în mai mică măsură decît se credea. După el, Kamen, și, recent, Garcia Carcel, au adus elemente noi la dosar. Dar dacă dorim să înțelegem și să știm trebuie să deschidem tot dosarul, să-l îmbogățim și să-l susținem.

Pînă în secolul al XVIII-lea tortura a ocupat un loc strict, fiind recunoscută în dreptul criminal clasic. Ea a fost una dintre metodele obișnuite de obținere a adevărului, deși numeroși judecători nu i-au acordat mult credit, recunoscîndu-i ambiguitatea. Mai ales modul de tortură este foarte departe de atrocitățile contemporane. Tot Michel Foucault definește foarte corect această tortură, să-i spunem clasică : „Nu este vorba de tortura dezlănțuită a interogatoriilor moderne ; ea este, desigur, crudă, dar nu sălbatică. Este vorba de o practică reglementată, care se supune unei proceduri bine definite ; etape, durată, instrumente, lungimea corzilor, greutatea poverilor, număr de colțuri (...) toate acestea sînt, în funcție de diferite obiceiuri, codificate cu grijă. Tortura este un joc judiciar strict și, ca atare, în afara tehnicilor inchiziției, ea se aseamănă cu vechile probe care erau folosite în procedurile acuzatorii : ordalii, dueluri judiciare, judecățile lui Dumnezeu. Între judecătorul care pune întrebarea și suspectul torturat există, totuși, ceva ca un fel de competiție ; pacientul este supus unei serii de probe, progresiv înăsprite, pe care le trece rezistînd, sau eșuează mărturisind[1]".

Mai bine spus nici că se poate. Dar cum concepeau inchizitorii tortura și folosirea ei ?

Eymerich, care-și redactase *Manualul* la sfîrșitul secolului al XIV-lea, a fost extrem de prudent : inchizitorul nu trebuia să recurgă la tortură decît în lipsă de alte

probe. Şi dacă era nevoit s-o facă, convins fiind că acuzatul îi ascunde adevărul, era indicat să ordone o torturare moderată a acuzatului, fără vărsare de sînge, „reamintindu-şi întotdeauna că supliciile sînt înşelătoare şi ineficace". Eymerich sfătuia să se păstreze maniera tradiţională „fără să se caute noi suplicii sau să se inventeze altele mai rafinate". El propunea să fie dozate în funcţie de gravitatea crimei presupuse, noţiune foarte importantă, la care vom reveni.

Principiile lui Eymerich erau permanent ratificate de *Instrucciones*, cele din 1484 de la Sevilla ; din 1488, 1500, 1561 de la Madrid ; sau instrucţiunile din 1576, 1627, 1630, 1667. La rîndul său, Francisco Peña, comentînd şi completînd opera lui Eymerich, examinează cazurile copiilor şi bătrînilor care nu pot fi loviţi decît cu lovituri de băţ (!) sau biciuiţi ; şi cel al femeilor însărcinate care nu trebuie să fie nici torturate nici terorizate... înainte de naştere. Peña îi condamnă vehement pe „judecătorii sîngeroşi care, în căutarea unei vane glorii, — şi cê fel, Dumnezeule ! — impun noi torturi celor mai necăjiţi acuzaţi, încălcînd astfel legea şi onestitatea". Concluzia lui Peña este absolut clară : „Inchizitorul nu trebuie să uite niciodată această sentinţă a legiuitorului : acuzatul va fi torturat în aşa fel încît să fie sănătos pentru eliberare sau execuţie". *Manualul* lui Pablo Garcia, cel mai complet dintre toate, de mai multe ori reeditat în secolul al XVII-lea, este şi el foarte explicit în acest sens.

Avertismentul lui Peña demonstrează că anumiţi inchizitori au inventat noi torturi, că nu s-au mulţumit cu supliciile obişnuite : *potro, garrucha, toca,* despre care vom spune mai tîrziu cîteva cuvinte. Deţinem şi unele probe că, la început, Inchiziţia s-a folosit de alte metode de tortură (dar fără să ştim care). În marele lor efort de a reduce Inchiziţia la dreptul comun, Cortesurile din Aragon în 1510, 1512 şi 1519, întrunite la Monzon, apoi la Zaragoza ; Cortesurile catalane în 1515, la Lerida ; în sfîrşit, Cortesurile din Castilia şi Valladolid în 1518 au cerut, în unanimitate, nu suspendarea torturii, ceea ce ar fi fost de neconceput, ci respectarea dreptului comun în această materie, interzicerea *inovării,* a recurgerii la noi torturi[2].

Această descoperire nu contravine cîtuşi de puţin afirmaţiei noastre iniţiale. Nu există nici un motiv care să ne facă să credem că printre numeroşii judecători, civili

sau ecleziastici, monopolul sadismului l-ar fi deținut doar cîțiva inchizitori. Dar aceasta este o opinie care nu are valoare științifică. Pentru a putea afirma că tortura intolerabilă, aceea care punea în pericol viața acuzatului sau risca să-l lase infirm pe toată viața, a fost ceva excepțional dispunem de argumente obiective și, de altfel, solide. Chiar și dacă facem abstracție de instrucțiunile care interziceau oficial acest gen de tortură. Iată-le.

Cele patru procese-verbale ale vizitelor evocate în capitolul anterior și care se referau la Cordoba (1577 și 1579) și Sevilla (1611 și 1628), unde activitatea inchizitorilor era minuțios prezentată, nu atestă nici un caz de acest fel. Dimpotrivă, în 1577, la Cordoba, procurorul Quintana și cei doi inchizitori Lopez și Gasca au fost acuzați de indulgență excesivă față de anumiți deținuți. Tot la Cordoba, în 1579, inchizitorul Alonso Ximenez de Reynoso nu prea asista la ședințele de tortură, astfel încît colegii săi erau obligați să-l atenționeze.

Alte exemple. La Valencia, Ricardo Garcia Carcel a examinat toate procedurile din anii 1478—1530 : 2354, este adevărat, unele incomplete. El nu a găsit decît 12 procese în care aplicarea torturii era certă : *garrucha* sau *potro* în toate cazurile.

Un alt fapt și mai semnificativ : numărul bărbaților și femeilor care au rezistat torturii fără să mărturisească este considerabil. Cei mai mulți *moriscos* din Hornachos, torturați în timpul marii razii făcute de Inchiziție aici din 1589 pînă în 1592, au rezistat supliciilor și nu au mărturisit. Cei cinci *conversos* suspecți de practicarea iudaismului, arestați în 1622 de tribunalul din Valladolid, au rezistat toți cinci torturii și cazurile lor au fost suspendate. La Sevilla, între 1606 și 1612, au fost torturate 21 de persoane : 11 au mărturisit parțial delictele de care erau suspectate, dar celelalte 10 au negat cu obstinație. Astfel, două maure au rezistat la trei ședințe de tortură, adică maximum permis. Constatăm, de asemenea, că un număr important de bărbați acuzați de Sfîntul Oficiu din Zaragoza de unul dintre cele mai grave păcate, sodomie sau bestialitate, au „învins" tortura, potrivit termenului exact utilizat în document.

Desigur, aceasta presupune o remarcabilă rezistență la suferință. Dar situația se explică și prin natura supliciilor și prin regulile cărora judecătorii erau obligați să se

supună şi pe care, spre deosebire de judecătorii laici, le respectau cu stricteţe aproape întotdeauna.

Cîteva cuvinte despre supliciile amintite : *garrucha* era un scripete care manevra o coardă legată la încheieturile mîinilor victimelor. Coarda era ridicată lent la o anumită înălţime apoi coborîtă brusc, dintr-o dată sau prin smucituri succesive ; *potro* era o planşă de care era legat cel supus supliciului cu funii pe care călăul le strîngea progresiv, pînă cînd ele pătrundeau în carnea victimelor ; în sfîrşit *toca* era o pîlnie din pînză prin care apa dintr-un vas curgea încet în stomacul celui torturat. La Sevilla, de exemplu, în 1607, sclavul turc al ducelui de Medina Sidonia, Manuel de Mendoza, a suportat fără să mărturisească 12 strîngeri de funii şi trei carafe mici cu apă : astfel, el a îndurat în acelaşi timp *potro* şi *toca*. Marea majoritate a acuzaţilor nu erau supuşi, în general, la mai mult de trei strîngeri de funie.

Torturile cu *garrucha* şi *potro* aplicate la Valencia sînt descrise cu precizie într-un text remarcabil citat de Ricardo Garcia Carcel, din care merită să fie traduse şi reproduse cel puţin cîteva pasaje :

„Tortura trebuie să fie administrată foarte lent şi cu moderaţie în funcţie de gravitatea delictului, iar călăul nu trebuie să-i sperie pe torturaţi, nici să-i ameninţe, şi nu trebuie să vorbească cu ei (...). Inchizitorii trebuie să aibă grijă ca funiile să fie legate de către călău la mîna stîngă (...), în aşa fel încît cei torturaţi să nu rămînă fără mînă şi să nu li se fractureze oasele, iar strîngerile de funie pe braţ nu trebuie să fie făcute în serie şi repede ; dacă funia e strînsă rapid efectul se pierde şi ei suportă tortura ; tot în cazul torturii cu *potro*, de la o rotire de funie la alta trebuie să treacă timp ; în ceea ce priveşte *garrucha*, ea trebuie să fie administrată foarte încet, căci dacă coarda se trage prea repede ei suportă durerea dintr-o dată şi apoi nu o mai simt...

Cît despre repetarea torturilor, ea trebuie bine cîntărită şi nu poate fi practicată dacă nu apar noi indicii, numai în cazul şi după metoda permisă, în conformitate cu dreptul ; supliciul poate continua chiar dacă nu au apărut noi indicii, dar numai în cazul în care suspectul nu a fost torturat destul, în funcţie de mărturii şi indicii...[3]".

După cum se vede, este o problemă de dozaj, în care un rol important îl au rezistenţa la suferinţă, forţa sau

slăbiciunea caracterului, dar și numărul mărturisirilor și importanța indiciilor. În privința dozajului decideau inchizitorii ; uneori, și medicii chemați ca experți.

Francisco Tomas y Valiente ne prezintă, de exemplu, cazul unui umil țesător toledan, Alonso de Alarcon, persecutat în 1636 pentru blasfemii eretice. Procurorul a ordonat ca acuzatul să fie torturat. Dar sănătatea lui Alarcon provoca anumite temeri și inchizitorii au găsit de cuviință ca el să fie examinat în prealabil de doi medici, Puelles Escobar și Bermudez, care au formulat același diagnostic : inculpatul poate fi torturat pe partea stîngă, dar nu pe partea dreaptă, deoarece nu mai putea folosi mîna dreaptă în urma unui atac de paralizie ! Inchizitorii au dat curs recomandării și Alarcon a fost culcat pe planșă și i s-au aplicat două rotiri de funie [4].

Tot la Toledo. Cazul unei femei, „preafericita" Ana de Abella, acuzată în 1654 de a fi „o eretică mistificatoare, «iluminată», uzînd de pacte implicite sau explicite cu demonul". Procurorul a cerut ca ea să fie încredințată călăului, dar mai întîi „să fie supusă torturii pentru ca să mărturisească tot adevărul despre ea și despre complicii ei". Inchizitorii nu au dat curs cererii procurorului. Ana de Abella, văduvă săracă și solitară, era o fire violentă care uneori avea accese de demență. Fără somn și poftă de mîncare, ea distrugea obiectele personale, făcea scandal colegelor de detenție. În loc să fie încredințată călăului, inchizitorii au încredințat-o medicilor și, astfel, ea a dispărut de la tribunal. Desigur, procesul ei a fost suspendat.

Să revenim la cazuri mai obișnuite. Tortura trebuia să fie proporțională cu gravitatea acuzațiilor care planau asupra suspectului. O singură mărturisire și, fără excepție, tortura se oprea la primele mișcări : două sau trei înfășurări de funie, o călătorie cu *garrucha*. Dacă acuzatul „ținea", avea cîștig de cauză. Textul stipula că în acest caz, el a eliminat indiciile *(purgar los indicios)*. Cauza lui era suspendată, iar el era pus în libertate. Dacă, dimpotrivă, mai mulți martori făceau denunțuri asemănătoare și dacă indiciile se acumulau, proba era mult mai dură. Dar dacă acuzatul o surmonta, indiferent de păcate, el își salva viața. Aceasta a determinat Inchiziția, spre deosebire de justițiile civile, să nu aplice tortura unui acuzat convins de crima sa prin probe copleșitoare.

E adevărat, semnificația dată torturii era în avantajul persoanelor cu o mare rezistență la durere și cu o reală forță morală. Destinul putea fi cu totul altul în cazul persoanelor asupra cărora, a priori, planau suspiciuni identice. Iată un exemplu.

Ne aflăm la Sevilla în 1611—1612, într-o perioadă în care *conversos* de origine portugheză beneficiau de o grațiere incontestabilă obținută în schimbul aurului. Dar iată că în fața tribunalului sevillan apar două femei acuzate, ambele, de practicarea iudaismului, una fiind mama sau mătușa celeilalte. Prima, Ana Lopez, are 45 de ani, trăiește la Osuna și a fost denunțată de nepotul ei ; arestată la 17 decembrie 1610, ea neagă totul, rămîne fermă, persevează sub tortură ; cauza ei a fost suspendată, iar ea a fost pusă în libertate. Cealaltă, Maria Lopez, 22 de ani, locuia tot la Osuna unde exista o comunitate numeroasă de *conversos*. Și ea a fost denunțată de un singur martor, cu siguranță același, căci este vorba tot despre un minor deținut de Sfîntul Oficiu din Granada și a fost arestată în aceeași zi. La început Maria neagă la fel ca și Ana și obține martori care depun în favoarea ei ; fiind însărcinată, nu va putea fi supusă torturii decît la cîteva săptămîni după naștere, la 15 februarie 1612. Marcată probabil de naștere și de detenția prelungită, Maria nu a avut sau nu a mai avut aceeași rezistență ca Ana. La a treia rotire a funiei a mărturisit și din acel moment o va face întruna. Verdictul va fi „reconciliere" cu doi ani de închisoare, șase ani de surghiun din Osuna și confiscarea tuturor bunurilor [5].

E clar. Este, însă, adevărat că folosirea torturii nu a constituit niciodată o regulă pentru inchiziție și în anumite epoci poate fi considerată o excepție. Conjunctura politică sau religioasă a modificat atît de mult comportarea judecătorilor, încît trebuie să ne ferim să generalizăm.

Și altceva. Tortura nu a fost folosită niciodată pentru anumite delicte : inchiziția din Valencia nu a folosit-o în cazul proiectelor injurioase, scandaloase sau îndrăznețe, blasfemiei, bigamiei. La Sevilla, în anii 1606—1612, tortura nu a fost aplicată nici bigamilor, nici blasfematorilor, nici persoanelor urmărite pentru magie sau pentru proiecte eronate referitoare la păcatul trupesc ; de altfel, ne putem ușor da seama că tortura era rezervată cazurilor de erezie (evreilor iudaizanți, sectanților lui Mahomed, luteranilor, eventual „iluminaților" etc.), iar în regatul Aragon per-

soanelor suspectate de sodomie sau bestialitate. În schimb, preoții acuzați de „solicitare" au fost întotdeauna scutiți de tortură.

Totuși, nu toate persoanele suspecte de erezie au fost torturate, chiar dacă au mărturisit sau nu. Să vorbim în cifre, lăsînd la o parte exemplul Valenciei unde proporția cazurilor de tortură este atît de mică încît devine suspectă ; la Granada, din 1573 pînă în 1577 Sfîntul Oficiu a examinat 563 de cazuri și, în final, a judecat 256. Din aceste 256 procese numai în 18 (7,03%) s-a folosit tortura. *Moriscos* au constituit marele batalion de ținte ale Inchiziției. Or, numai 8 *moriscos* au fost torturați. Și aceasta nu pentru că ceilalți ar fi mărturisit fără dificultăți : 15 *moriscos* au negat de la început pînă la sfîrșit. „Protestanții" au fost tratați mai dur : 15 au fost judecați și 6 dintre ei — torturați.

La Sevilla, din 1606 pînă în 1612, Sfîntul Oficiu a judecat 184 persoane din care 21 au fost torturate (11,4%) : de data aceasta *moriscos* au fost cei mai afectați — 14 din 31 au fost torturați. În schimb, în 1606 numai trei luterani din 12 au fost supuși supliciului. Am constatat că protestanții englezi s-au bucurat de o mare înțelegere. Motivul : după pacea din 1604 Spania trăiește o idilă diplomatică cu Anglia lui Iacob I. Dimpotrivă, pentru *moriscos* climatul s-a înăsprit : perioadele de expulzare explică atitudinea severă.

Așa arată conjunctura. Noi exemple : atitudinea Sfîntului Oficiu din Valladolid față de *conversos* în anii '20 ai secolului al XVII-lea, mai exact între 1622 și 1626. În acești cinci ani, numărul de *conversos* arestați de Sfîntul Oficiu a fost de 104, dar în perioada 1622—1624 urmăririle nu au fost numeroase și nici una dintre cele 13 persoane arestate în 1622 și 1623 nu a fost torturată. *Conversos* trăiesc fericita epocă a ducelui de Olivares pe care îl susțineau cu banii lor. Dar, în 1624, cazul doctorului Enriquez, medicul ducelui de Alba, îngropat după obiceiurile mozaice, modifică situația. Astfel, între 1624 și 1626 înregistrăm 18 cazuri de *conversos* torturați de Sfîntul Oficiu din Valladolid.

Să rezumăm. Tortura inchizitorială nu a fost decît un avatar al procedurii penale „clasice". Aplicarea, modalitățile și domeniile de practicare au fost foarte limitate. Procedură puțin frecventă, aproape excepțională (în total 10%

din cazuri ?), ea nu justifică cîtuşi de puţin faima redutabilă a Inchiziţiei.

EXPLICAŢII GREŞITE : CUMPLITA SEVERITATE A PEDEPSELOR

Michel Foucault ne reaminteşte ierarhia pedepselor, aşa cum figura ea în ordonanţa din 1670 care a ghidat în Franţa pînă la Revoluţie *formele practicii penale*. Iat-o : „Moartea, tortura în lipsă de probe, galerele, biciul, amenda, surghiunul " [6].

Este corect ca tortura să fie inclusă printre sentinţe, cînd de fapt ea este un mijloc de cercetare ? Dar să lăsăm asta şi să subliniem mai curînd că ordonanţa uită alte pedepse des aplicate, cum ar fi închisoarea pentru o perioadă determinată sau confiscarea bunurilor.

Inchiziţia nu a recurs la alte pedepse. Ele sînt mereu aceleaşi, asociind pedepsei temporale una spirituală : mustrări, abjurări pentru o greşeală uşoară *(de levi)* sau pentru o greşeală gravă *(de vehementi)*, recluziune pe timp limitat pentru instruirea întru credinţă, suspendare din funcţii ecleziastice pentru preoţi, chiar degradare ; prezentarea la autodafe în veşminte de penitent...

Desigur, Foucault nu uită să precizeze că „supliciile propriu-zise nu constituiau nici pe departe pedepsele cele mai frecvente". Fără îndoială, „proporţia verdictelor de condamnare la moarte din perioada clasică este importantă : hotărîrile luate la Châtelet în perioada 1755—1785 atestă 9 pînă la 10% pedepse capitale..." [7].

Inchiziţia se remarcă oare printr-un număr mare de verdicte de condamnare la moarte sau de pedepse foarte grave, (galere, închisoare pe viaţă) ? Da şi nu. Da — înainte de 1530, nu — după această dată, adică după ce a trecut marele val de represiune împotriva evreilor iudaizanţi, pe care, fără nici o îndoială, trebuie să-i considerăm principalele victime ale Sfîntului Oficiu. Credem că primul capitol al acestei cărţi a demonstrat suficient de bine acest fapt. Trebuie să revenim, însă, la această perioadă pentru a scoate şi mai bine în evidenţă importanţa cronologiei.

Să recurgem din nou la lucrarea lui Garcia Carcel. Înainte de 1530 inchiziţia din Valencia a judecat, deci, 2 354 procese. Nu cunoaştem natura pedepselor acordate

unui număr de 357 acuzați, restul de 1 997 sentințe sînt cunoscute. Să eliminăm încă 155 cazuri, cele ale persoanelor arse în efigie, condamnate în contumacie, căci sînt numeroase exemple de persoane condamnate la această pedeapsă al căror proces a fost redeschis atunci cînd au căzut în mîinile Sfîntului Oficiu și care nu au mai fost condamnate la pedeapsa capitală. De altfel, *Manualul inchizitorilor* prevede în mod explicit această procedură. Cunoaștem, deci, efectiv soarta a 1 824 persoane : 754, adică 40,93% au fost date pe mîna călăului. Este o proporție impresionantă, chiar înspăimîntătoare. Desigur, Garcia Carcel precizează că tribunalul din Valladolid a fost cel mai sever după cel din Sevilla. Dar, după părerea lui H.C. Lea, care a folosit greșit exagerările lui Juan Llorente și a redus considerabil, poate chiar prea mult, numărul condamnaților la moarte, tribunalul din Toledo ar fi ordonat arderea pe rug a 297 persoane din 1 483 pînă în 1501, iar cel din Zaragoza — 124 într-o perioadă de timp comparabilă, 1485—1502. Acestea sînt, totuși, cifre ridicate : o atare severitate putea lesne să terorizeze poporul.

Dar după 1530, mai ales după marile autodafeuri de la Valladolid și Sevilla din 1559 și 1561 împotriva luteranilor, schimbarea este evidentă. Pedeapsa cu moartea a constituit o excepție. Calculele făcute de J. Contreras și G. Henningsen, la care ne-am mai referit în primul capitol, atestă acest fapt în termeni precișI. Propriile noastre sondaje o confirmă indubitabil : perioadele alese, de cîțiva ani fiecare, se referă la regiuni diferite. Concluziile acestor sondaje sînt cît se poate de semnificative.

Granada din 1573 pînă în 1577, imediat după terminarea războiului, unde se instalează un climat favorabil amplificării represiunii, cel puțin împotriva *moriscos :* 286 persoane judecate și 4 condamnări la moarte, adică 1,39%. Llerena sau Extremadura din 1589 pînă în 1592, moment în care Inchiziția își propune cucerirea bastionului maur din Hornachos : 259 persoane urmărite și o singură condamnare la moarte, un *morisco,* adică : 0,38%. Sevilla, din 1606 pînă în 1612 : ani foarte obișnuiți în aparență, dar care includ expulzarea maurilor : 206 sentințe și nici o condamnare la moarte. De data aceasta — 0%. Valladolid din 1622 pînă în 1626, perioadă liniștită : 73 de procese, nici o pedeapsă capitală. Încă o dată — 0%.

Ultimul exemplu : autodafeul din Llerena de la 23 aprilie 1662, la sfîrșitul unei perioade caracterizate prin foarte

multe represiuni care, după căderea lui Olivares, i-a vizat pe evreii portughezi. Extremadura, provincie la granița cu Portugalia, a fost, evident, foarte afectată de aceste represiuni. La autodafeul din 1662 s-au pronunțat 110 condamnări, din care trei la arderea pe rug, adică 2,72%.

Deci, în cele cinci cazuri analizate procentajul condamnărilor la moarte nu atinge niciodată cifra trei. Eșantionul luat cuprinde 917 persoane, adică aproximativ jumătate din numărul celor judecate la Valencia înainte de 1530.

Să tragem de aici concluzia că Inchiziția a condamnat masiv la alte pedepse deosebit de grele, cum ar fi galerele, pe termen limitat sau pe viață ? De fapt, la Granada s-au înregistrat 33 de condamnări la galere din 286 de sentințe (11,53%) și 25 din 206 la Sevilla (12,13%). Dar numai patru condamnați la galere din 259 de procese la Llerena (1,54%) și patru din 78 la Valladolid (5,12%). Dacă examinăm mai atent lucrurile constatăm că aproape toți cei condamnați la galere (evident, întotdeauna bărbați) erau poligami sau *moriscos*.

Concluzia pare că se impune de la sine : primele decenii ale activității inchizitoriale au imprimat în memorie o asemenea teroare, încît frica a persistat vreme îndelungată după declanșarea represiunii. Deci, Inchiziția teroriza nu pentru că omora, ci pentru că omorîse cu 40 de ani în urmă mii de persoane, ceea ce, evident, era foarte mult.

De fapt, o asemenea ipoteză nu rezistă analizei. În ansamblu, creștinii nu puteau ignora faptul că majoritatea victimelor erau kabbaliști. Trebuie reamintit că 91,6% din persoanele persecutate de Sfîntul Oficiu la Valencia înainte de 1530, adică în vremea arderilor pe rug, erau kabbaliști. Or, cazul Valenciei este cazul general. La Barcelona s-a ajuns chiar la 99%, iar proporția celor care practicau iudaismul în rîndul condamnaților a depășit întotdeauna 90%. Dacă creștinii se temeau foarte mult de Sfîntul Oficiu, aceasta nu însemna că le era frică de moarte. În zadar pe tot cuprinsul *Manualului* Eymerich și Peña îi vedeau pe eretici pe rug : aceste recomandări nu mai aveau nimic comun cu realitatea. Există, totuși, trei excepții : la urcarea pe tron a lui Filip al II-lea, atunci cînd *Suprema* și-a propus să distrugă germenii Reformei în Spania ; în regatul Aragon, cînd Sfîntul Oficiu a judecat

bărbați pentru păcate abominabile [8]; în anii 1648—1660, după căderea lui Olivares, cînd *conversos*, de preferință portughezi, au devenit din nou inamicul public numărul unu. Dar și acum ne aflăm departe de masacrele inițiale. Inchizitorii se schimbaseră. Le repugna să mai trimită la moarte și nici chiar evreii iudaizanți nu mai erau destinați rugului. E semnificativ cazul doñei Isabel Enriquez, soția *corregidor*-ului din Alba de Tormes, Andres Lopez de Fonseca, el însuși condamnat la închisoare pe viață în 1624 de Sfîntul Oficiu din Valladolid. Isabel a fost acuzată de numeroși martori că a participat la ceremonii oficiate după ritualul evreiesc și, în mod deosebit, la înmormîntarea medicului particular al ducelui de Alba, Jorge Enriquez, ale cărui funeralii s-au desfășurat după ritualul mozaic. Cazul ei era clar. A fost, totuși, torturată *in caput alienum*, adică pentru a obține informații despre complici, și a denunțat cîteva persoane, dar mai tîrziu și-a retractat mărturisirile, ceea ce, după cum știm, le anulau. Condamnată la ardere pe rug, ea a primit în ajunul ceremoniei vizita a trei oameni ai Bisericii, aleși pentru știința și elocința lor, care au încercat s-o convingă să-și descarce sufletul înainte de a muri. Demersul a fost zadarnic, și ea a plecat la autodafe împreună cu ceilalți penitenți. În timpul predicii, care făcea parte din ceremonial, a cerut să vorbească cu confesorul ei; Isabel i-a mărturisit că a participat la diverse ceremonii ale cultului mozaic împreună cu alte persoane, printre care și soțul ei. Dar, mai tîrziu, a refuzat să recunoască o parte din aceste mărturisiri și îndeosebi prezența soțului ei la una din ceremonii, susținînd că el nu se afla la Alba de Tormes în ziua aceea și, deci, nu a putut participa. Ancheta deschisă a dovedit că această declarație era falsă: doctorul Lopez de Fonseca se afla în acea zi la Alba de Tormes. Procurorul a acuzat-o atunci pe Isabel că confesiunea ei a fost mincinoasă și a condamnat-o din nou la arderea pe rug. Ea a cerut atunci încă o audiență și a recunoscut că a mințit. La 22 iunie 1624 pedeapsa i-a fost comutată în reconciliere și închisoare pe viață (dar nu implacabilă). Astfel, inchizitorii au acceptat de cîteva ori să amîne sentința și în cele din urmă să anuleze condamnarea la moarte atunci cînd condamnata se afla „la doi pași de rug". Este adevărat, Peña, contrar părerii lui Eymerich, recomanda să nu fie cruțată viața nepocăitului „care la doi pași de rug spune că vrea să abjure". El considera această convertire inacceptabilă

din punct de vedere juridic și lipsită de sinceritate [9]. Dar, în 1624, inchizitorii din Valladolid au hotărît altfel în legătură cu Isabel Enriquez și cu soțul ei, căci, conform *Manualului,* acesta ar fi trebuit să fie condamnat la moarte pentru a fi recăzut în erezie. Dar chiar înainte de 1530, García Carcel a găsit numeroase cazuri de acest gen care nu au primit pedeapsa capitală.

Tot astfel, în 1606, inchizitorii din Sevilla au dialogat mult timp cu francezul Mathieu Decamps care și-a preamărit credința luterană ; el a mărturisit că a fost preot al „sectei", urmărind să salveze sufletele fraților lui și că este pregătit să primească martiriul Sfîntului Oficiu. Salvarea acestui luteran convins îi interesa foarte mult pe inchizitorii din Sevilla, care, în cele din urmă, au obținut „reconcilierea" lui. Acest lucru l-au obținut și pentru lacheul sevillan născut la Paris, Carlos Galdo, un alt luteran fervent. Pentru ambii închisoarea pe viață nu era implacabilă, deci exista posibilitatea de a dobîndi libertatea cu condiția, totuși, ca Mathieu Decamps să se întoarcă viu după cinci ani de galere pe navele Regelui Catolic.

Este evident că Inchiziția a torturat mai puțin decît justiția civilă și, după fobia omuciderii din primele decenii, nu a mai omorît decît în mod excepțional. Și în secolul al XVIII-lea pedeapsa capitală a fost pronunțată foarte rar : în 1714, 1725, 1763, 1781. Trebuie să arătăm că aceste excepții sînt atroce, deoarece victimele nu se făcuseră vinovate decît de delicte de opinie sau de moravuri. Ele nu s-au dedat la violențe împotriva oamenilor sau bunurilor lor. Inchizitorii le justificau, afirmînd că cele mai grave erau crimele de erezie, deoarece reprezentau o agresiune împotriva sufletelor, împotriva spiritului sau cea mai păcătoasă dintre sinucideri, aceea a sufletului. Tocmai astfel vor Eymerich și Peña să-și justifice în mai multe rînduri severitatea: crimele de erezie sînt cele mai îngrozitoare. Și foarte multă lume în secolul al XVI-lea gîndea ca ei. Oricum, trebuie să respingem afirmația lui Luís Sala-Molins: „În jurul Inchiziției, fără ea sau împotriva ei, alte tribunale se umanizau în timp ce tribunalul roman devenea mai dur" [10]. Sau, să încadrăm această duritate în limitele unei cronologii foarte precise : 1478—1530 sau, poate, numai 1478—1516. Cînd, în 1578, Peña reeditează, comentîndu-l, *Manualul* lui Eymerich, Sfîntul Oficiu, departe de a-și înăspri atitudinea, continuă să-și atenueze

severitatea. Oricare ar fi influența lui, un manual nu este tot una cu realitatea trăită.

Este un adevăr care trebuia rostit în pofida ideilor preconcepute, chiar dacă el scandalizează. Dar să nu ne înșelăm. Mașina inchizitorială rămîne necruțătoare. Ea nu mai arde corpurile, evită supliciile, cruță viețile. Dar distruge voința, răvășește inimile, înăbușe focul ideilor, îi aduce la disperare pe unii, îi liniștește uneori pe alții, reinstalîndu-i într-o comunitate. Chiar repudiind cruzimea, inchiziția și-a păstrat întreaga putere de a teroriza.

EXPLICAȚII CORECTE : ANGRENAJUL SECRETULUI

Popoarele Spaniei nu au primit favorabil instituirea procedurii inchizitoriale. Juan Llorente, cîteodată suspect, a adunat în legătură cu această temă un mănunchi de documente convingătoare. Dar care au fost acuzațiile formulate împotriva modului de a proceda al Sfîntului Oficiu de către aragonezi la Cortesurile din Monzon în 1510 și 1512, apoi la Cortesurile din Zaragoza în 1518, de catalani la Cortesurile din Lerida în 1515, de castilieni la Cortesurile din Valladolid în 1518 ? Aceleași. Ceea ce-i contraria cel mai mult pe spanioli era secretul în care erau ținuți acuzații imediat după arestare. De altfel, închisorile Inchiziției apar în documente sub denumirea de „închisori secrete". Acuzații nu știau nici de ce erau învinuiți, nici de cine ; nu puteau fi vizitați de familie și nici nu puteau comunica între ei. Anonimatul martorilor a fost considerat de mulți o inovație scandaloasă. De pildă, cererile prezentate lui Carol al V-lea în 1518 de Cortesurile din Aragon conțin numeroase articole referitoare la martori (art. 5, 7, 8, 9, 18, 25) : articolele 7 și 8 afirmă dreptul acuzaților de a cunoaște numele martorilor care au depus împotriva lor și conținutul acestor depoziții ; articolul 9 cere ca pedeapsa talionului să fie aplicată martorilor mincinoși. Pe de altă parte, articolul 11 cere dreptul de vizită pentru rudele acuzaților. Catalanii au formulat aceleași revendicări, iar ordonanța imperială întocmită de cancelarul flamand al lui Carol, Jean Le Sauvage, pe care o reproduce Llorente, dar care nu a fost publicată, poate din cauza morții premature a cancelarului, ar fi redus efectiv Inchiziția la practicarea dreptului comun eclezias-tic. Prevederile ordonanței imperiale se refereau în

mod explicit la abuzul de secret, iar articolele 10, 11, 15 și 16 reglementau audierea martorilor a căror identitate și declarații urmau să fie cunoscute de acuzați. De asemenea, articolul 13 acorda dreptul la vizită persoanelor apropiate acuzaților : soție, copii, părinți și prieteni. În felul acesta, protestul, apărut în 1485 la Zaragoza, împotriva acestei proceduri „foarte noi și nicicînd folosite, foarte dăunătoare regatului", a fost pe punctul de a avea sorți de izbîndă. De fapt, cele trei scrisori din 1519 ale papei Leon al X-lea păreau să anunțe victoria adversarilor noii proceduri, poate și datorită banilor pe care *conversos* îi distribuiau la Roma. Dar decesul lui Leon al X-lea în decembrie 1521, urcarea pe scaunul papal a cardinalului Adriaan de Utrecht, dornic să mențină formidabila putere a tribunalului, presiunea monarhiei spaniole au făcut ca brevele să fie în cele din urmă anulate și să învingă înspăimîntătoarea procedură a secretului.

Într-adevăr, toate procedurile de atunci erau legate de secret. Să-l citățm din nou pe Michel Foucault : „În Franța, ca și în majoritatea țărilor europene — cu excepția notabilă a Angliei —, întreaga procedură criminală, inclusiv sentința, erau secrete, adică inaccesibile nu numai publicului, ci și acuzatului. Ea se desfășura în lipsa sau cel puțin fără ca el să cunoască acuzația, motivele, depozițiile, probele" [11]. Edictul din 1498, contemporan cu instaurarea procedurii inchizitoriale în Spania — și aceasta, poate, nu cu totul întîmplător —, cerea ca anchetele să fie cît se poate de secrete. Iar ordonanța din 1670 făcea imposibilă cunoașterea de către acuzat a etapelor procedurii, a identității martorilor, a conținutului depozițiilor acestora. Astfel, procedura secretului, pe care Inchiziția spaniolă o va duce la perfecțiune, era conformă unei tendințe a epocii, pe care o identificăm lesne cu dezvoltarea statului modern, cu setea lui de putere și de control asupra supușilor, mai cu seamă dacă avem în vedere cu cîtă perseverență oamenii care reprezentau statul în Spania — Ferdinand de Aragon, apoi Cisneros, Carol Quintul însuși — au acționat pentru a menține această procedură. Nu este mai puțin adevărat că opoziția puternic generată de respectiva procedură judiciară în Spania dovedește caracterul insolit, noutatea acesteia din urmă. Ea era realmente o agresiune împotriva a ceea ce oamenii numesc libertățile lor.

Și este sigur că această procedură a servit mult Sfîntului Oficiu, ușurîndu-i sarcina. Este suficient să parcurgi *Instrucțiunile* sevillene din 1484, sau cele madrilene din 1561, sau și mai bine să-i citești pe Eymerich și Peña. Ei nu fac altceva decît să pună în gardă împotriva dezvăluirii numelui martorilor. Iată ce spune Eymerich : „El (inchizitorul) să țină seama de pericolul pe care îl reprezintă puterea familiei, a banului sau a relei-voințe și va vedea atunci că sînt foarte puține cazurile în care va putea să dezvăluie numele denunțătorilor...". Iar Peña îi vine în ajutor : „În jurisdicția inchizitorială nu se mai publică astăzi, în nici un caz și nicăieri, numele martorilor sau al denunțătorilor pentru motivele evidente enumerate de Eymerich". Urmează o lungă justificare la sfîrșitul căreia Peña admite numai, ca și instrucțiunile madrilene din 1561, posibilitatea de a-i comunica acuzatului data depoziției, locul și data delictului. De asemenea, cu rare excepții, el este împotriva confruntării între martori și acuzați, deoarece „dacă se face o confruntare nu mai există secret [12]".

Intenția este clară. Căci, la adăpostul secretului, delațiunea ia amploare, iar Inchiziția o încurajează intens, de fapt ca pe o operă sfîntă, chiar creatoare de indulgență, așa cum afirmă cu ușurință Eymerich, garanția mîntuirii eterne ! [13] Toți delatorii sînt acceptați, fie că sînt ei înșiși eretici, excomunicați, infami, criminali sau sperjuri. Este respinsă numai mărturia dușmanului de moarte al acuzatului, cel pe care spaniolul îl numește „dușman capital".

În ceea ce privește secretul a existat o concordanță între teorie și practică. Printre cele 49 de întrebări care constituiau interogatoriul din vizitele de inspecție făcute inchizitorilor era și una, cu numărul șase, referitoare la respectarea secretului. Lectura integrală a patru procese-verbale întocmite în urma vizitelor (Cordoba 1577 și 1597, Sevilla 1611 și 1628) ne-a convins că vizitatorul inchizitorial controla cu foarte multă grijă respectarea secretului. Și în procesele ale căror piese le-am citit regula secretului a funcționat perfect. Cel puțin în aparență. Atunci cînd judecătorii citeau acuzaților mărturiile depuse împotriva lor, ei omiteau nu numai identitatea martorilor, ci și elementele care ar fi permis să fie recunoscuți. Iată, bunăoară, procesul trigamului Martín de Escribano, desfășurat la Valencia între 1658 și 1660. Sfîntul Oficiu a adunat 23 de

mărturii împotriva lui. Cînd, la 23 februarie 1660, au „făcut publice" mărturiile, judecătorii s-au mulțumit să numeroteze mărturiile și să le citească astfel acuzatului, furnizîndu-i ca singură precizare data depoziției.

Să ne imaginăm acum drama unui acuzat absolut obișnuit. Nu este vorba de un eretic fervent, de un om cu o gîndire originală care cunoaște perfect motivele arestării sale ; nici de un kabbalist cultivat, care se poate teme de denunțuri din partea apropiaților săi ; și nici de un bigam care și-a schimbat numele și căruia nu-i este greu să știe de ce a fost acuzat. Este mai curînd vorba despre un om șters, care în momente de furie a blestemat sau care a vorbit frumos despre păcatul trupesc, care a riscat într-o zi să afirme că statutul celor căsătoriți este mai presus decît cel al călugărilor. Sau despre o femeie analfabetă care într-o zi a îndrăznit să vină la o vrăjitoare și să-i ceară un elixir al dragostei ; sau despre o femeie în vîrstă, de o evlavie mistuitoare, obsedată de angoasa mîntuirii, care a adunat în jurul ei alte femei ca să se roage și să mediteze pentru o apropiere mai directă de creatorul lor. Pentru acești bărbați și femei arestarea de către oamenii Sfîntului Oficiu a însemnat deja o lovitură de trăsnet. Și iată că apar în fața necruțătorului tribunal după o detenție de mai multe zile sau de mai multe luni, dacă a fost necesar să fie audiați martori veniți de departe ori pentru moment absenți. Ei au fost izolați de lumea exterioară, fără vești de la familie, pradă propriei groaze și imaginații. Și iată-i, în cadrul sobru al tribunalului. Li se cere mai întîi să depună jurămînt, să jure că vor păstra secretul anchetei, să promită că vor spune adevărul. Sînt întrebați despre starea lor civilă, meserie, dacă, din întîmplare, nu au rude arestate și reconciliate de Sfîntul Oficiu. Li se pun întrebări în legătură cu practica lor religioasă, cu nivelul lor de instruire religioasă. În sfîrșit, procurorul îi întreabă pe acuzați dacă bănuiesc motivul pentru care au fost aduși în fața Sfîntului Oficiu. Ei pot foarte bine să nu-l cunoască exact, să se întrebe ei înșiși. Într-un moment cînd propria credință putea fi trăită ca o pasiune, care creștin nu-l contrazicea pe interlocutorul său atunci cînd venea vorba despre un articol al dogmei, despre izbăvirea păcatelor, despre purgatoriu, despre puterea papei ? Cine putea să pretindă că nu a pronunțat niciodată o frază greșită ? Așa că acuzatul putea foarte

bine să destăinuie tribunalului lucruri intime despre care judecătorii nu bănuiau nimic.

Din acest moment interogatoriul îl încolțea pe acuzat, îl opunea lui însuși, îi răstălmăcea cuvintele și îi smulgea noi mărturisiri. În acest sens, secretul funcționa ca un angrenaj. Iar Luis Sala-Molins avea dreptate cînd afirma că existau puține șanse „de a ieși nevătămat dintr-un tribunal inchizitorial". Reluăm eșantioanele noastre și admitem că ies nevătămați din această aventură toți cei ale căror procese au fost suspendate, ceea ce presupunea eliberarea imediată și restituirea bunurilor lor, dacă acestea fuseseră puse sub sechestru ; și toți cei care au fost absolviți, ceea ce însemna redobîndirea tuturor onorurilor.

Valencia între 1478 și 1530 : 12 absolviri din 1 862 sentințe cunoscute, un procent derizoriu de 0,65% ! García Carcel nu citează, însă, nici o suspendare de proces, ceea ce pare greu de crezut. Este posibil ca o bună parte din cele 357 de cauze ale căror concluzii nu le cunoaștem să se fi încheiat cu suspendarea. E doar o ipoteză. Granada 1573—1577 : 22 absolviri sau suspendări din 286 de cauze judecate, adică 7,69%. Llerena 1589—1592 : 55 absolviri și suspendări din 259 de sentințe, adică 21,23% — cel mai bun procentaj pe care-l cunoaștem. Sevilla 1606—1612 : 48 absolviri și suspendări din 206, adică 23,30%, cea mai înaltă cotă. Valladolid 1622—1626 : 18 absolviri și suspendări din 78 de cauze judecate, adică 23,07%. Iată și autodafeul din 1593 de la Zaragoza : 29 de suspendări și absolviri din 139 de cauze, adică 20,86%.

Poate că acest mănunchi de exemple este prea firav. Dar, dacă obținem unele confirmări, am putea admite că după 1570 numai 20% din acuzați reușesc să scape fără mari daune. Înainte de această dată — și mai puțini. Bineînțeles, anumite pedepse erau ușoare — o admonestare, uneori însoțită de amendă. Ea era totuși o condamnare și prejudicia grav reputația acuzatului.

Desigur — și aceasta putea fi o șansă pentru acuzați —, regula secretului era încălcată sau eludată mai des decît se crede. Inspecția din 1577 la Cordoba dezvăluie, de pildă, că inchizitorul Gasca le-a permis la doi deținuți să primească alimente de la familiile lor, precum și scrisori. Aceeași inspecție arată că spălătoresele comunicau cu deținuții traversînd o curte interioară ; se descoperă că o deținută a născut în închisoare după o detenție atît de lungă,

încît copilul nu ar fi putut fi conceput decît în închisoare, ceea ce, oricum, presupunea un minimum de comunicare ! Intendentul Inchiziției, Pedrosa, pe care îl vom regăsi pe banca acuzaților, era, fără îndoială, tatăl și, probabil, tot el era cel care a înlesnit legăturile deținuților cu exteriorul [14]. Dar cazul din Cordoba nu este deloc o excepție. Vizita din 1611 la Sevilla stabilește că inchizitorul Alonso de Hoces a încălcat el însuși secretul anchetei cel puțin de patru ori. La Llerena, în anii 1589—1590, Juan Duran Medina, gardianul închisorii „secrete", a fost cel care a înlesnit legăturile deținuților cu exteriorul, întreținînd relații de prietenie cu unii dintre ei. O dată a mers atît de departe încît a lăsat deschisă din neatenție (!) ușa unei celule, permițînd astfel fuga unui deținut.

Pe de altă parte, relatările puteau fi atît de precise încît reîmprospătau memoria acuzaților, permițîndu-le să-i identifice pe cei care i-au denunțat. Nu le rămînea decît să aducă dovada că pe acești martori nu se poate conta, deoarece erau dușmani de moarte ai lor. Trebuie relevat că Inchiziția admitea o definiție largă a dușmanului „capital". S-o ascultăm pe „preafericita" Juana Bautista în fața tribunalului din Toledo în 1636 : „martorii despre care am luat cunoștință (este vorba de mărturii) nu sînt demni de încredere și de credit, deoarece spun lucruri de necrezut, nu-și justifică spusele și vorbesc după ureche, iar opiniile lor sînt lipsite de temei. Căci sus-numiții martori sînt «dușmanii mei capitali» și pentru a-și potoli nedreapta lor mînie și a mă dezonora au depus mărturie. Cel care-mi inspiră cea mai mare teamă și neîncredere, cel pe care-l acuz ca dușman *capital* este Luis Gomez, deoarece el a susținut că am avut o fiică în timp ce eu sînt fecioară și în această privință am avut foarte multe certuri (...), și Micaela Tribino este dușmanca mea *capitală*, pentru că a vrut să mă facă să părăsesc camera pe care o ocupam în casă..." [15].

Motivul invocat pentru a respinge mărturia Micaelei este neconvingător. De fapt, erau suficiente două sau trei certuri în public, bine susținute de cîteva înjurături, atestate de martorii apărării, pentru ca recuzările să fie admise. Lectura procedurilor ne dezvăluie nenumărate cazuri de identificare a martorilor de către acuzați, cazuri frecvente de recuzări acceptate de Sfîntul Oficiu. De altfel, Peña recunoștea : „cazurile de dușmănie de moarte sînt numeroase și variate". Deci, secretul putea fi dejucat.

Recuzarea putea să îmbunătățească soarta acuzatului fără să-l salveze, deoarece Inchiziția admitea că două mărturii care concordă sînt suficiente pentru a întemeia o convingere, dacă nu pentru a justifica o condamnare. În plus, tribunalul, chiar dacă accepta cu destulă ușurință recuzările, cultiva incitarea la denunț și nu-i persecuta pe martorii mincinoși, deși trebuia s-o facă. Întrebarea numărul 14 a interogatoriului din vizitele de inspecție se referea la căutarea de posibili martori mincinoși, dar acest lucru nu pare să-l fi preocupat în mod deosebit pe vizitator. Atunci cînd în 1627 s-a dovedit destul de repede că martorii acuzării împotriva „preafericitei" Jeronima de Noriega sînt sperjuri și rău intenționați, iar procesul suspendat, ei nu au fost persecutați pentru denunțurile calomnioase. Această atitudine dovedește cît de mult ținea Sfîntul Oficiu să conserve suportul mărturiilor secrete care-i alimentau activitatea.

EXPLICAȚII CORECTE : MEMORIA STIGMATULUI

Protestul opiniei publice spaniole împotriva dreptului inchizitorial la începutul secolului al XVI-lea era determinat și de insolitul blam care-i afecta și pe copiii condamnaților Sfîntului Oficiu. Iată cum evocă Juan de Mariana acest protest : „Ceea ce li se părea cel mai ciudat era faptul că copiii trebuiau să plătească pentru delictele părinților". Proiectul de ordonanță imperială pregătit de Jean le Sauvage prevedea, de altfel, retragerea *sanbenitos*, acele tunici ale stigmatului care trebuiau să fie expuse în bisericile din localitățile unde domiciliau condamnații pentru a perpetua memoria stigmatizării lor.

Se știe că acest protest a fost reprimat de voința regală. Și nu există nici un dubiu că una dintre cele mai profunde explicații ale fricii pe care o inspira Sfîntul Oficiu era reputația infamantă care marca o întreagă familie după condamnarea gravă a unuia dintre membrii ei.

Inchiziția dispunea de trei mijloace pentru a stigmatiza un bărbat sau o femeie. Cel mai puțin grav era penitența publică, deoarece era o chestiune de moment și putea să se șteargă cu timpul ; o parte din condamnați trebuiau să apară în procesiunea penitenților în timpul unuia dintre marile autodafeuri ce aveau loc anual sau o dată la doi-

trei ani în fiecare din orașele unde exista un tribunal. În cursul ceremoniei, condamnații își abjurau greșelile *de levi* (caz de bănuială ușoară) sau *de vehementi* (caz de bănuială gravă) și dacă se căiau erau „reconciliați" public. Persoanele care fuseseră condamnate doar pentru blasfemie sau delicte de moravuri erau expuse pe jumătate goale spre batjocura publică și primeau, tot în public, o sută pînă la două sute lovituri de bici. Numai în cazul în care un penitent se denunța spontan pentru o greșeală rămasă secretă el era scutit de penitență publică, potrivit regulii : „Pentru o greșeală secretă o penitență secretă".

Celelalte două pedepse erau mult mai grave, deoarece dăinuiau în timp și continuau să afecteze două sau trei generații. Astfel, condamnații puteau fi obligați să poarte *sanbenito*, o tunică de culoare galbenă (neagră în cazul unei condamnări la moarte) cu o cruce roșie pe ea. Dacă era vorba de simpli blasfematori, bunăoară, portul *sanbenito* nu era obligatoriu decît în timpul ceremoniei. Dar dacă era vorba de condamnați pentru erezie și „reconciliați" ei trebuiau să poarte *sanbenito* cîțiva ani sau chiar toată viața. Era o măsură atît de dură încît a provocat o rezistență înverșunată, și, în cele din urmă, s-a stabilit expunerea acestor veșminte în bisericile parohiale sau în catedrale după ce ele au fost purtate un timp. Sfîntul Oficiu a acceptat această concesie, dar a vegheat ca *sanbenitos* să fie expuse întotdeauna la vedere, iar numele condamnaților să fie brodate lizibil pe ele (Instrucțiunile din 1561). Astfel, în timpul turneului său în 1577, vizitatorul Inchiziției din Cordoba a constatat că multe din numele înscrise pe tunici nu erau lizibile, deoarece *sanbenitos* fuseseră plasate în chilia catedralei, sub burlanele de scurgere a apei, și a cerut să se facă imediat ordine. În timpul vizitei în 1573 făcute pe teritoriul aflat sub jurisdicția sa inchizitorul din Granada, Diego Mesia de Lasarte, a verificat atent starea *sanbenitos* expuse în bisericile din orașele prin care a trecut. El a constatat cu satisfacție că ele se aflau în stare bună și în locuri potrivite la Huesca și Baza. Dimpotrivă, la Guadix, a ordonat să fie puse din nou la loc cîteva *sanbenitos* care lipseau. Doi ani mai tîrziu, inchizitorul Mogrovejo recomanda paracliserilor să curețe periodic aceste *sanbenitos*.

Indubitabil, multe reputații îndoielnice în materie de credință au fost perpetuate prin acest mijloc. Se știa că X sau Y avea un *sanbenito* într-o biserică chiar dacă avu-

seseră grijă să-şi schimbe domiciliul. Aflăm, bunăoară, că unul dintre bărbaţii arestaţi la Granada în 1573 sau 1574 avea un *sanbenito* la Cordoba. Alt exemplu : o familie bogată de *conversos* din Jaen, familia Herrera, şi-a procurat documente false care atestau o descendenţă imaculată. Dar, nenorocire ! Un foarte vechi martor denunţă existenţa unui *sanbenito* purtat cîndva de un bunic „reconciliat" de Sfîntul Oficiu şi expus într-una din bisericile oraşului.

Inchiziţia a recurs foarte mult la această pedeapsă, pe timp limitat sau pe viaţă. Ea era aplicată întotdeauna ereticilor : evrei iudaizanţi, mauri convertiţi, luterani... De pildă, tribunalul din Toledo a condamnat, din 1575 pînă în 1610, 186 de persoane să poarte *sanbenitos* şi încă 183 din 1648 pînă în 1794. Cel din Granada a condamnat la aceeaşi pedeapsă 112 oameni, aproape toţi mauri convertiţi, numai între anii 1573—1577. La Sevilla, din contra, din 1606 pînă în 1612 nu au existat decît 12 condamnaţi la portul acestei ruşinoase tunici. Se înţelege că în numeroase biserici s-au întreprins adevărate expediţii clandestine pentru a face să dispară aceste veşminte ale tenebrelor.

La fel de gravă sau şi mai gravă era inaptitudinea. Urmaşii condamnaţilor la moarte sau chiar ai celor condamnaţi la închisoare pe viaţă după „reconciliere" erau în situaţia de inaptitudine civilă ca şi condamnaţii înşişi. Nu aveau voie să poarte haine de mătase şi bijuterii, arme, să încalece cai şi nici chiar catîri. Lucru şi mai grav — le era barată calea spre practicarea a numeroase profesii, spre realizarea vocaţiei : nu-şi puteau menţine rangul sau exercita funcţii publice. Le era interzisă, cel puţin teoretic, practicarea medicinei, a profesiei de comisionar, de comerciant de stofe, de măcelar. Ei nu puteau merge în Indii.

Inaptitudinea era, evident, îndreptată împotriva descendenţilor evreilor : pedeapsa urmărea să-i excepteze de la o mare parte din activităţile economice şi de la funcţii sociale, domenii în care aveau o mare pondere. Dovadă este faptul că inaptitudinea datează de la instrucţiunile lui Torquemada din 1484 şi de la decretele Regilor Catolici din 1501, adică dintr-o epocă în care instituţia se ocupa exclusiv de reprimarea kabbalei. Apoi, ea a lovit şi în descendenţii ereticilor de alte categorii.

Atunci cînd Sfîntul Oficiu îi judeca pe inapții care sfidaseră interdicțiile, în general îi sancționa cu amenzi substanțiale. Se constată că delictul de inaptitudine era prezent înainte de toate în jurisdicțiile unde exista un mare număr de *conversos*, în special Llerena și Valladolid sau Zaragoza și Sevilla, dar după 1620. Astfel Marie-José Marc a înregistrat 30 de condamnări pentru inaptitudine din 259 de cauze judecate de tribunalul din Llerena din 1589 pînă în 1592, adică 11,58% — un procent remarcabil. Dar toți condamnații erau din Albuquerque, localitate cu o numeroasă comunitate de *conversos*, lovită foarte dur de Sfîntul Oficiu cu 20 de ani în urmă. M.-J. Marc a reconstituit patru familii din Albuquerque în care fiii și nepoții condamnaților din 1572 erau considerați inapți și după 20 de ani : este vorba de familiile Lopez, Rodriguez, Herrera și Castro. În felul acesta, Inchiziția contribuia la consolidarea segregației între noii și vechii creștini și a prejudecăților referitoare la puritatea sîngelui [16].

Cazul lui Cristobal Rodriguez arată ce însemna inaptitudinea pentru oamenii obișnuiți să ocupe un loc important în ierarhia socială. Acest Rodriguez, fiu și nepot al unor persoane condamnate de Sfîntul Oficiu, era, totuși, în 1590 *regidor* permanent și *alferez* (comandant de miliție) în burgul Los Santos unde fusese și *alcalde de la Hermandad*, adică ofițer de poliție. Poziția lui era scandaloasă și a fost denunțat. În fața tribunalului a prezentat un înscris în care se arăta că avea dreptul să exercite aceste funcții. Aflase de la mama lui că, într-adevăr, fusese conceput după căsătorie, dar dintr-o relație de adulter cu un creștin vechi. Astfel, în ochii judecătorilor și mai ales ai lumii era mai bine să fii adulterin decît fiul legitim al unui eretic. E posibil ca declarația mamei să fi fost o minciună menită să prezerve viitorul social al fiului ei.

EXPLICAȚII CORECTE : SPECTRUL MIZERIEI

Francisco Tomas y Valiente a relatat povestea unui obscur țesător, Antonio Alarcon, judecat la Toledo în 1635 pentru blasfemie eretică. Alarcon a fost în cele din urmă condamnat la abjurare *de levi*, o sută de lovituri de bici și la surghiun din regatul Toledo și orașul Madrid pentru o perioadă de șase ani.

Cîteva luni mai tîrziu Alarcon adresa Consiliului Supremei o cerere de grațiere, solicita să fie iertat de surghiun. El argumenta că are soție și șase fiice pe care trebuie să le întrețină și că nu va reuși dacă este obligat să ia drumul surghiunului. Cererea i-a fost respinsă cu toate că nefericitul Alarcon, ciung și olog, își proferase blasfemiile într-un moment de rătăcire, care, de altfel, nu era primul. Aceasta însemna condamnarea unei familii numeroase la mizerie.

Tomas y Valiente atrage astfel atenția asupra importanței economice a surghiunului, și aceasta pe drept cuvînt. Căci pentru un rentier, un preot sau un călugăr surghiunul nu avea consecințe grave. Cu totul alta era situația unui negustor, prăvăliaș, meseriaș, plugar, a căror activitate profesională și venituri erau legate de mulți ani sau, poate, dintotdeauna de același oraș, de aceeași clientelă, de același pămînt.

Surghiunul pe termen limitat sau pe viață era pronunțat cu destulă ușurință de Sfîntul Oficiu pentru delicte minore cum ar fi blasfemie „eretică", vorbe deșănțate sau piedici în calea acțiunii Inchiziției : la Granada între 1573 și 1577 numai 15 condamnări la surghiun din 286 sentințe, adică 5,24%. Dar 32 din 259 de procese la Llerena, adică 12,35% ; 32 la Sevilla din 206 cauze, adică 15,53% ; 9 din 78 la Valladolid, adică 11,53%. Desigur, surghiunul pe viață era foarte rar ; frecvent el se limita la 1, 2, 4 ani, chiar la șase luni. Suficient, însă, pentru a lăsa familii modeste pradă unor dificultăți economice insurmontabile.

De altfel, Inchiziția mînuia arma economică cu o deosebită eficacitate. Inaptitudinea nu constituia numai un mijloc de a prejudicia pe termen lung reputația unei familii. Ea permitea și aplicarea de amenzi contravenienților. În afară de aceasta, ea îi îndemna pe inapți să-și procure o dispensă, plătind o taxă regelui și o alta papei ; prin dispensă dispăreau interdicțiile aplicate ascendenților lor. Cum amenda era mai mult sau mai puțin proporțională cu bogăția fiecăruia, ea constituia, concomitent, un mijloc de a umple casa de bani a Inchiziției și de a-i sărăci pe descendenții vechii minorități religioase.

Unii autori au afirmat cu ușurință că o arestare însemna *ipso facto* confiscarea bunurilor inculpaților. În realitate, era vorba de punerea sub sechestru, care nu afecta cu nimic destinația acestor bunuri ; Garcia Carcel afirmă

contrariul : „În practică nu există nici o diferență între sechestrarea teoretic temporară și confiscarea definitivă“ [17]. Putem reproduce numeroase exemple în care bunurile au fost înapoiate efectiv [18]. Confiscarea intervenea atunci cînd acuzatul era condamnat la moarte sau reconciliat, dar niciodată, se pare, cînd acuzatul era numai constrîns să abjure *de levi* sau *de vehementi*. În aceste cazuri, el putea fi amendat. Astfel, la Sevilla din 1606 pînă în 1612 Sfîntul Oficiu a condamnat 158 din 206 persoane la diverse pedepse. Dar numărul de confiscări de bunuri nu se ridica decît la 10, iar cel al amenzilor era foarte scăzut — numai 5.

Dacă studiem cu atenție confiscările de bunuri și amenzile (care se mai pot numi și „capitulări“) observăm că ele i-au afectat mai ales pe *conversos*, despre care se dovedea că practicau în continuare iudaismul, și pe maurii care nu se convertiseră cu adevărat. Dorința de a slăbi din punct de vedere economic minoritățile religioase în folosul vechilor creștini este cel puțin tot atît de evidentă ca și nevoia Inchiziției de a-și procura bani. De ce la Valencia Sfîntul Oficiu i-a împovărat pe penitenți cu „capitulări“ (de exemplu, 22 în 1487, reprezentînd 16 000 de scuzi valencieni) și a amplificat confiscările ? Pentru că victimele lui sînt *conversos* ? 91,6% dintre acuzați ! De ce la Granada, din 1573 pînă în 1577, numărul confiscărilor a fost foarte ridicat : 107 din 286 cauze judecate ? Deoarece prada era alcătuită mai ales din *moriscos* supuși la amenzi variabile. Cum se repartizează cele 47 de amenzi date de tribunalul din Llerena între 1589 și 1592, într-o perioadă în care evreii iudaizanți, hăituiți de peste douăzeci de ani, erau, de o mare discreție ? 28, adică 60%, erau inapți, toți descendenți ai *conversos* și 4 mauri convertiți.

Atunci cînd după 1640, apoi din 1721 pînă în 1725, s-a dezlănțuit din nou represiunea împotriva kabbaliștilor, în general portughezi, confiscările de bunuri au fost la mare preț, aducînd adesea adevărate averi. Astfel dosarul nr. 2067 al secției Inquisicion de la *Archivo Histórico Nacional* conține 101 inventare de bunuri confiscate de Sfîntul Oficiu din Sevilla, aparținînd în majoritate unor negustori instalați acolo sau la Osuna. Unele dintre aceste inventare indică valori considerabile. Henry Kamen a avut dreptate insistînd pe drept cuvînt asupra sumelor enorme smulse de Inchiziție de la bancherii portughezi chiar înainte de căderea lui Olivares : 300 000 de ducați vărsați de Manuel Fernandez Pinto în 1636 ! 250 000 de ducați luați de la

Diego de Saravia în 1641 ! 100 000 de ducaţi de la Pasarino în 1646 !

Aşadar, Inchiziţia nu se mulţumea numai să pedepsească. Ea a creat o memorie a ruşinii ; „ea lua bunurile ; ea distrugea onoarea".

PUTEREA EXEMPLELOR

O lovitură de trăsnet a zguduit Spania catolică în 1559. Bartolome de Carranza, arhiepiscop de Toledo, dominican celebru care reprezentase în două rînduri ţara sa la Conciliul din Trent, a fost arestat de Sfîntul Oficiu pentru afirmaţii considerate eretice de unii teologi din acelaşi ordin, ca de pildă Melchor Cano, afirmaţii pe care ei le-ar fi decelat în *Comentariile asupra catehismului creştin* ale arhiepiscopului. Cu cîteva luni înainte, papa Paul al IV-lea autorizase Inchiziţia să întreprindă, în mod excepţional, timp de doi ani, acţiuni împotriva episcopilor care depindeau numai de papă, cu condiţia ca ei să fie judecaţi la Roma. Tocmai în baza acestei autorizaţii a putut fi arestat Carranza. În ciuda faptului că a fost permanent reclamat de Roma, în special de o delegaţie în 1565, el a rămas în închisoare în Spania fără să fi fost transferat.

Bineînţeles, nu era pentru prima oară cînd Inchiziţia se atingea de o personalitate atît de celebră, în ciuda precauţiunilor recomandate de manuale cînd era vorba de puternicii acestei lumi. Pînă acum lovise în numeroşi clerici cu renume şi nobili. E adevărat, la Valencia şi înainte de 1530 numai patru nobili şi 27 de ecleziaşti au fost judecaţi, ceea ce reprezintă un procent mic ; dar el corespunde unei epoci în care tribunalul se ocupa aproape exclusiv de mozaicii ostentativi. Cînd domeniul jurisdicţional al instituţiei s-a extins, persoane suspuse au căzut şi ele mai des în plasa Sfîntului Oficiu.

Înainte de 1559 se semnalaseră cîteva cazuri : cazul secretarului unui arhiepiscop din Toledo, un distins adept al lui Erasmus, Juan de Vergara, încă în 1533 ; apoi cel al abatelui benedictin Alonso de Virues, predicatorul împăratului ; al umanistului Diego de Uceda, al profesorului din Alcala, Mateo Pascual. Tot în 1559, marile autodafeuri de la Valladolid şi Sevilla au constituit exemple teribile, deoarece savanţi ca Augustin de Cazalla la Valladolid, Constantino Ponce de la Fuente şi Juan Gil Egidio la

Sevilla au fost executați în persoană (Cazalla) sau în efigie ; în timpul acestor autodafeuri, alte persoane suspuse au fost reconciliate și condamnate la închisoare pe viață : bunăoară, don Pedro Sarmiento și don Luis de Rojas, fiul și nepotul marchizului de Poza ; don Juan de Ulloa, cavaler și comandor de Santiago ; doña Maria de Rojas, călugăriță la mînăstirea Santa Catarina din Siena și fiica marchizei de Alcañizes ; doña Mencia de Figueroa, doamnă de onoare a reginei, și mulți alți reprezentanți ai nobilimii.

Ulterior, Inchiziția a continuat să dea exemple spectaculoase : în 1572, de pildă, a deschis un proces împotriva a trei renumiți profesori de la Salamanca, printre care unul dintre cei mai renumiți mistici spanioli, Luis de Leon. În 1593, a procedat la fel cu un alt ilustru profesor, Francisco Sanchez *el Brocense*. În secolul al XVII-lea, Inchiziția a atacat chiar și personalități cu foarte mare popularitate, cum ar fi maica Luisa de Carrion care a generat un adevărat cult și care, în 1634, a fost urmărită pentru impostură și vrăjitorie. Începînd din 1650, s-a ocupat de evreii portughezi bogați. În secolul al XVIII-lea, pentru a distruge prestigiul de care se bucurau ideile noi, Inchiziția a reușit, în ciuda scăderii influenței ei, să-i atace pe reprezentanții cei mai de seamă ai spiritului Luminilor, chiar cînd aceștia erau miniștri. Așa s-a întîmplat cu Macanaz, sub Filip al V-lea, sau cu Pablo de Olavide, victima ultimului mare proces al Inchiziției, deschis în 1776, în urma căruia cariera lui politică a fost distrusă.

Din aceste exemple putem trage concluzia că Sfîntul Oficiu nu a ținut deloc seama de privilegiile decurgînd din origine sau statutul social și că clericii au fost în mod deosebit vizați : la Llerena, în anii 1539—1592, din 259 de persoane judecate 65 erau clerici, adică un procent foarte ridicat — 25,30. Exemplele celebre nu sînt, deci, izolate.

Dar poate și mai mult Inchiziția a știut să folosească exemplar pedeapsa și să marcheze pentru totdeauna imaginația populară. Evocînd schimbările suferite de „arta de a pedepsi" și instituirea practicii „îndulcirii" pedepselor, Michel Foucault scria : „În cazul supliciului corporal teroarea era suportul exemplului : frica fizică, groaza colectivă, imagini care trebuiau să se imprime în memoria spectatorului (...). Acum, suportul exemplului este lecția, discursul, semnul descifrabil, regia și cadrul...". Inchiziția a reușit, însă, foarte curînd și foarte bine să asocieze cele două demonstrații, aceea a supliciului și aceea a semnelor și

discursului. Un autodafe era, înainte de toate, o ceremonie religioasă cu mare fast, un „act de credință" public, căruia regii și Curțile lor i-au împrumutat charisma * prezenței lor în ocaziile cele mai faimoase (de pildă, autodafeurile de la Valladolid din 1559 și 1561) ; chiar și Bourbonii, după ce au încercat să le ocolească, au asistat la autodafeuri.

Martori de tot felul : religioși, călători, au descris adesea autodafeurile desfășurate cu sutele în secolele XVI și XVII, deoarece în fiecare din cele 14 tribunale existente au avut loc autodafeuri în fiecare an sau cel puțin la doi, trei sau patru ani. O interminabilă procesiune, la care participau autoritățile civile și religioase (bunăoară, personalul judecătoriilor din Granada și Valladolid, *los corregidores,* consiliile de canonici ai catedralelor, călugări din unele mănăstiri), traversa orașul îndreptîndu-se spre o mare piață unde era ridicat eșafodul : acolo avea loc predica, tot acolo penitenții își abjurau erorile, ereticii căiți erau „reconciliați" în mod solemn în prezența unei mulțimi, adesea imense, care participa efectiv la ceremonie rugîndu-se, cîntînd sau plîngînd. Scenariul era impresionant : zgomotul tobelor și al trompetelor, îmbrăcămintea penitenților care purtau semnele stigmatului după un cod familiar inițiaților : bonetă, căluș, glugă, coardă, *sanbenitos* de diferite culori ; șiruri jucăușe de flăcări mici de lumînări, efigii ale celor condamnați în contumacie sau măști adesea cu grimase, sicrie în care erau duși condamnații decedați prematur ; teatru al ierarhiilor pămîntești și spirituale, mărturisiri și cînte, obstinația diabolică a damnaților... Cine putea să reziste forței de sugestie a unui asemenea *spectacol* în care sunetele și mirosurile tulburau simțurile ?

Urmau supliciile care mobilizau alți actori și se desfășurau pe alte scene. Simpla biciuire a blasfematorilor sau a desfrînaților și mulțimea care uneori își bătea joc, glumea pe seama victimelor. Cazurile mai rare, dar terifiante, ca arderea pe rug, flăcările focului ce mistuiau efigiile și corpurile celor căzuți din nou în păcatul ereziei și ale ereticilor impenitenți, uneori răsucindu-se în ultimele convulsii ale vieții.

---

* *Charisma* — noțiune greacă, avînd în creștinism sensul de *har* sau *grație divină*, adică de înzestrare a unui credincios ori a unui grup cu însușiri speciale, de către Sfîntul Duh. *(V.K.)*

NOTE

1. Toate citatele precedente au fost extrase din excepționala lucrare a lui Michel Foucault : *Surveiller et punir*, Paris, Gallimard, 1975. Trebuie să recurgem și la interesanta ediție a *Manualului inchizitorilor* cu o introducere, traducere și note de Louis Sala-Molins, Paris, Mouton, 1973.

2. Juan Antonio Llorente. Titlul exact este *Memoria critica sobre cual ha sido la opinion nacional de España acerca del tribunal de la Inquisición.* Mai multe ediții recente sub titlul : *La Inquisición y los españoles.*

3. Ricardo Garcia Carcel. *Op. cit.*, p. 184—185.

4. Francisco Tomas y Valiente în *Historia 16, Numero especial. La Inquisición*, decembrie 1976, p. 19—36.

5. A.H.N., Inquisición, Sevilla, Leg. 2075.

6. Michel Foucault. *Op. cit.*, p. 36.

7. Op. cit., p. 36—37.

8. Vezi capitolul X consacrat acestei probleme.

9. *Manualul inchizitorilor, op. cit.*, p. 178 sq.

10. *Op. cit.*, p. 42.

11. Michel Foucault. *Op. cit.*, p. 39.

12. *Manualul inchizitorilor, op. cit.*, p. 134.

13. *Ibid.*

14. A.H.N., Inquisición, Leg. 1853, Exp. I.

15. Citat de Claire Guilhem. *Op. cit.*

16. Marie-José Marc. *Comportaments et mentalités en Extremadure à la fin du XVIe siècle.* Teză de doctorat în istorie, exemplar dactilografiat, Toulouse — Le Mirail, 1976.

17. Ricardo Garcia Carcel. *Op. cit.*, p. 145. Greșeala acestui autor, de altfel bine informat, provine din faptul că înainte de 1530 tribunalul din Valencia i-a persecutat mai ales pe evreii iudaizanți ale căror bunuri au fost confiscate efectiv.

18. Relatările de cauze din Sevilla din 1606 pînă în 1612 A.H.N. Secția Inquisición, Leg. 2075.

CAPITOLUL V

UNIFICAREA RELIGIOASĂ ŞI SOCIALĂ. ÎNĂBUŞIREA MINORITĂŢILOR

OFENSIVA ÎMPOTRIVA EVREILOR ŞI KABBALIŞTILOR

Anul 1478 a pecetluit pentru totdeauna soarta comunităţii evreieşti din Peninsula Iberică şi, în special, din regatele Castilia şi Aragon. O eră nouă, caracterizată prin suferinţă, teamă, suspiciune şi sărăcie, începe pentru una dintre minorităţile cele mai laborioase şi bogate ale populaţiei spaniole. În Evul mediu, prin numărul şi poziţia lor socială, evreii deţineau un loc privilegiat în societatea castiliană. Ei alcătuiau, în special, o burghezie urbană ce acaparase activităţile comerciale şi financiare ; serveau regalitatea în calitate de consilieri, perceptori, administratori ai domeniilor Coroanei ; în sfîrşit, deţineau în exclusivitate anumite sectoare ştiinţifice, cum ar fi medicina, probă a înaltului lor nivel de cultură. Totuşi, majoritatea evreilor ducea o viaţă obscură şi modestă în maghernţele lor de meseriaşi. Toţi aparţineau însă lumii urbane ; după spusele lui Andres Bernaldez, cronicar al Regilor Catolici, evreii erau : „...negustori, misiţi, perceptori, comercianţi, intendenţi ai nobilimii, funcţionari, croitori, cizmari, tăbăcari, ţesători, băcani, colportori, negustori de mătăsuri, fierari, bijutieri ; practicau şi alte meserii asemănătoare ; nici unul nu a lucrat pămîntul şi nu a devenit plugar, dulgher sau zidar..." [1].

De-a lungul secolelor XI, XII şi XIII a existat o toleranţă reciprocă între cele trei principale comunităţi spaniole : creştină, mozaică şi maură ; în fiecare stat, minorităţile dizidente erau bine acceptate, fapt anacronic într-o epocă în care în Europa creştea intoleranţa religioasă. Această coexistenţă se baza în parte pe un echilibru militar şi politic între musulmani şi creştini, echilibru rupt după victoria creştinilor asupra musulmanilor în bătălia de la Las

Navas de Tolosa, în 1212. Învingătorul și-a impus treptat legea. Încă la începutul secolului al XIV-lea, situația politică s-a degradat în detrimentul evreilor ; ea era agravată de evenimente nefaste care făceau ravagii pe atunci în întreaga Europă : epidemii teribile, foamete, războaie și crize economice. Trebuia să se găsească un țap ispășitor, un *chivo expiatorio*. A fost ales evreul. Atunci au început pogromurile „avant la lettre", al căror prototip a fost episodul din 1391, cînd la Sevilla au pierit peste 4 000 de persoane. Toate marile orașe cu *aljames* (cartiere speciale rezervate evreilor) au fost antrenate în această mișcare. Evreii care au fost cruțați au fost obligați să primească botezul pentru a scăpa de moarte. Acești convertiți cu forța și nu din convingere, al căror număr sporea continuu, au fost considerați încă de la început falși creștini care practicau în secret vechea lor religie. În vocabularul omului de pe stradă au apărut cuvinte noi pentru a-i desemna : *marrano, judaisante* și *judeoconverso*.

Paralel, împotriva evreilor au fost adoptate și măsuri discriminatorii : un decret din 1412 le interzicea să poarte veșminte de mătase, arme, să exercite o funcție publică sau să posede titluri onorifice ; același decret le interzicea să practice meserii ca acelea de băcan, dulgher, croitor, măcelar ; îi obliga să se stabilească în locuri rezervate (ghetouri) și le anula dreptul de a-și schimba domiciliul.

Noua clasă de *judeoconversos* păstra, însă, poziția socială dobîndită de evrei : ea acapara activitățile financiare și comerciale, o parte importantă a funcțiilor de răspundere în municipalități, exercita medicina și un număr mare de meserii. Dealtfel, botezul le-a deschis porți pînă atunci închise : funcții ecleziastice și la Curte. Convertirile prezentau și un interes deloc neglijabil : favorizau căsătoriile mixte, între creștini vechi și noi, ceea ce asigura pătrunderea noilor creștini în rîndurile nobilimii din Castilia și Aragon. O petiție din 1449 adresată episcopului din Cuenca releva că cele mai nobile familii din Spania aveau sînge evreiesc. În Aragon, aproape întreaga aristocrație se afla în această situație, bunăoară familia Henriquez din care descindea, după mamă, Ferdinand Catolicul. Pe de altă parte, *conversos* au întemeiat familii puternice, stîrnind nemulțumirea nobilimii care dorea să-și păstreze privilegiile : don Juan Pacheco, marchiz de Villena și mare maestru al ordinului de Santiago era descendent al evreului Ruy Capon. Fratele lui, don Pedro Giron, era mare

maestru al ordinului de Calatrava și nepot al arhiepiscopului de Toledo.

Dar exista o problemă esențială care afecta viața religioasă, otrăvind relațiile dintre *conversos* și creștini : *judeoconversos* continuau să practice în secret sau în public vechile lor ritualuri și numai puțini dintre ei deveneau creștini sinceri : „Nu găseai printre *conversos* creștini adevărați, lucru bine cunoscut în Spania" [2].

Din primele zile ale domniei lor, în 1474, Regii Catolici au hotărît să extirpeze acest rău din regat. Împotriva evreilor au început să fie aplicate măsuri discriminatorii și rasiale : în aprilie 1481, evreii din Castilia au primit ordin să se retragă în ghetouri. La sfîrșitul anului, un ordin de expulzare parțială a fost dat împotriva populației evreiești din Andalusia. În 1482, episcopatele din Sevilla și Cordoba, iar în 1486 diocezele din Zaragoza, Albarracin și Teruel au exilat pentru totdeauna de pe teritoriul lor comunitățile evreiești. La 31 martie 1492, 12 ani după instituirea Inchiziției, a fost publicat un edict de expulzare prin care evreilor din Spania li se acorda un termen de patru luni pentru a alege între botez și exil. Potrivit afirmațiilor lui Dominguez Ortiz, 200 000—250 000 de persoane au preferat să fie botezate, în timp ce 150 000 au preferat exilul [3], printre ei și bancherul Isaac Abrahanel care finanțase cucerirea Granadei.

Astfel, problema *converso* se punea cu tot mai multă acuitate, căci ea devenea masca ereziei. Cu toate că ura populară împotriva acestor noi creștini sporea, ei făceau parte integrantă din societatea spaniolă în care jucau un rol important prin puterea lor financiară și intelectuală. Propaganda antisemită și anti-*conversos* sprijinită de predicatori, în special de Alonso de Hojeda, stareț dominican din Sevilla, o determinase pe Izabela Catolica să instituie un aparat inchizitorial cu 14 ani în urmă. Încă de la instalarea lui, tribunalul Sfîntului Oficiu a acționat operativ. Ca urmare a unei tentative de complot pusă la cale de o persoană importantă, noul creștin Diego de Susan, pentru salvgardarea onoarei și preponderenței *conversos*, la 6 februarie 1481, la Sevilla, a avut loc primul autodafe. În cursul ceremoniei, șase persoane au urcat pe rug, toți cetățeni bogați cu funcții onorifice. Confruntați cu acțiunile inchizitoriale, *conversos* au încercat să lupte cu disperare. Asasinarea, în noaptea de 15 septembrie 1485, a lui

Pedro Arbues, inchizitorul Zaragozei, nu a fost decît consecința deznădejdii de care erau cuprinși noii creștini. După instalarea Sfîntului Oficiu, aceștia trăiau în spaimă și teroare, incapabili să se revolte fățiș împotriva arbitrariului arestărilor și creșterii numărului autodafeurilor organizate de tribunalul inchizitorial. Dar asasinarea lui Arbues a fost o greșeală politică gravă comisă de *conversos,* căci între 1486 și 1503 inchiziția aragoneză a pus capăt influenței lor politice și sociale, prigonindu-i fără încetare. În decursul acestor 16 ani s-au organizat numeroase autodafeuri. Clasa bogată, cultivată și dominantă din Zaragoza a fost lovită în plin prin condamnarea unui mare număr de persoane din rîndurile ei. Familiile nobile de noi creștini au avut și ele aceeași soartă : 15 membri ai familiei Santangel, care deținea de peste o jumătate de secol posturicheie în guvernul aragonez, au fost judecați de Sfîntul Oficiu ; printre ei : Luis, făcut cavaler de Juan al II-lea, și vărul lui, cel care a finanțat expediția lui Cristofor Columb. În această perioadă, 68 de persoane au fost arse pe rug, adică 42% din numărul condamnaților ; în majoritatea cazurilor, ele nu aparțineau lumii meseriașilor sau agriculturii, ci unor familii bine plasate în ierarhia socială.

La Mallorca, tribunalul a fost necruțător : din 1488 pînă în 1499, el a pronunțat 347 pedepse capitale fără ca importanta comunitate de *conversos* din insulă să reacționeze. În Castilia s-a întîmplat la fel : primii 12 ani ai activității Inchiziției au fost expresia unui conflict rasial și de clasă fără seamăn în întreaga istorie a Spaniei. Astfel, numeroși evrei iudaizanți au preferat fuga și exilul : la autodafeul din 10 iunie 1491, la Barcelona, trei persoane au fost arse pe rug și 126 au fost condamnate în contumacie.

Decretul din 31 martie 1492 nu a rezolvat problema unității religioase. Coexistența, admisă pînă în 1506, a catolicismului și islamismului nu a favorizat o integrare rapidă a diferitelor obiceiuri și culturi. Dimpotrivă, ea a contribuit la înăsprirea politicii Sfîntului Oficiu. Exemplul Valenciei este caracteristic. În urma predicilor sfîntului Vincente Ferrer, la începutul secolului al XV-lea, importanta comunitate evreiască de 1 000 de familii se convertise în majoritatea ei, creînd o altă problemă de erezie : iudaismul. În prima jumătate a secolului al XV-lea, au existat între 30 și 40 de procese de erezie, iar în secolul următor mai multe sute de evrei iudaizanți au fost arși pe rug.

După moartea lui Torquemada în 1498, noul Inchizitor general, don Diego de Deza, a continuat să aplice aceeași politică. Secolul al XVI-lea a debutat tot sub semnul represiunii și intoleranței : tribunalul din Valencia a judecat 15 cazuri în 1496 și 63 în 1499. Descoperirea sinagogii din casa cuplului Salvador Vives și Castellana Guoret, unchiul și mătușa lui Luis Vives, în ianuarie 1500, a constituit pentru Sfîntul Oficiu dovada stării de erezie în care trăiau acești *conversos*. Pentru a le demasca și mai bine, inchizitorii au întocmit, după mărturiile unor evrei persecutați, un registru de obiceiuri și practici evreiești și iudaizante. Evreul recita în mod obișnuit Psalmii lui David ; respecta Sabbatul (ziua de odihnă de la sfîrșitul săptămînii cînd se schimbau îmbrăcămintea și așternutul, se punea o față de masă albă și nu se aprindea lumina) ; sărbătoarea Paștilor Mielului (în fiecare an, la 14 martie, pentru a comemora masa care a precedat plecarea din Egipt) ; respecta, de asemenea, postul Ispășirii și al reginei Ester, în luna septembrie, Paștele azimilor și ierburilor amare ; practica anumite ritualuri în viața cotidiană : circumcizia, toaleta copiilor și a morților, pregătirea rituală a cărnii (nervul sciatic și grăsimea erau scoase). Iudaizantul era mai puțin tradiționalist și mai puțin atașat obiceiurilor vechii lui religii, fără îndoială din lipsă de cărți ; practicile lui erau mai libere.

Știm că 91,6% din victimele Inchiziției din Valencia înainte de 1530 au fost *conversos* condamnați la diferite pedepse. Familii întregi au fost exterminate, ca, de pildă, cea a lui Luis Vives : nouă dintre rudele lui au fost arse pe rug (părinții, bunicul din partea mamei, doi unchi mai îndepărtați, doi unchi apropiați și doi veri).

Represiunea împotriva noilor creștini a avut o influență nefastă asupra mediului intelectual. Valencia era celebră prin activitatea științifică din domeniul medicinei ; ea deținea acest privilegiu încă din Evul mediu, perioadă în care conviețuirea rasială și religioasă cu musulmanii îi permisese să asimileze cultura arabă. Crizele din secolul al XIV-lea au creat un dezechilibru economico-social care a adus prejudicii unității culturii iudeo-arabe. În consecință, cultura evreilor s-a estompat pînă la completa dispariție. Pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea, medicii și chirurgii valencieni au avut o situație socială și științifică privilegiată. Diversele reforme făcute în cea de-a doua

jumătate a secolului al XV-lea le-au permis să aibă un cvasimonopol asupra studiilor medicale în Castilia și Aragon : în 1462 ei au organizat studii reglementare de chirurgie ; în 1478, au obținut permisiunea de a face disecție pe cadavre ; în 1502 s-a creat o secție de chirurgie în cadrul universității. Pe de altă parte, introducerea tiparului în Peninsula Iberică, pentru prima oară la Valencia în 1474, a facilitat o mai bună difuzare a documentelor scrise. Încă din primii ani ai secolului al XVI-lea, tribunalul Sfîntului Oficiu a atacat această clasă privilegiată, arestîndu-l mai întîi pe liderul ei Alcanyc. Considerat conducător al mișcării pentru renovare științifică la Valencia în a doua jumătate a secolului al XV-lea, el a fost examinator al medicilor timp de mai mulți ani, profesor la universitate încă de la fondarea acesteia și a creat, cu mult înainte de înființarea universității, o școală pentru cei ce doreau să se consacre chirurgiei. Arestarea lui la 9 februarie 1504, încarcerarea pînă la 24 noiembrie 1506 (cea mai lungă detenție a unui deținut înainte de 1530) și arderea lui, ca și a soției lui, pe rug au însemnat semnalul de începere al unor represiuni sistematice împotriva cercurilor științifice [4]. Inchiziția nu-l va condamna numai pe medic, ci și familia lui : astfel, au fost judecați 11 membri din familia lui Pedro Tomar, patru din familia lui Ferrer Torrella. Cazul lui Jaume Torres și al anturajului său este și mai caracteristic. Jaume Torres, profesor de chirurgie între 1515 și 1521, făcea parte dintr-o familie de medici : unchiul său, medic la Gandia, arestat de Sfîntul Oficiu mai era încă judecat în 1521 [5] ; fiica lui era soția unui profesor de la facultatea de medicină, mort de ciumă înainte de a fi arestat. Din 25 de membri ai familiei reprezentînd patru generații, nouă persoane au fost condamnate de tribunalul inchizitorial [6].

Universitatea a fost afectată indirect de activitatea Sfîntului Oficiu, căci ea avea doar șapte *conversos* printre profesorii considerați, aproape toți, vechi creștini. După inventarierea bibliotecii lui Jaume Torres în momentul arestării lui s-a constatat că nivelul cultural al acestei generații de medici era foarte ridicat. Ea vehicula idei avansate față de epoca respectivă, marcînd o ruptură definitivă cu mișcarea scolastică susținută de Inchiziție.

În 1516, venirea la putere a unui rege tînăr, viitorul Carol Quintul, a repus în cauză activitatea Sfîntului Oficiu, dar, așa cum am văzut, fără succes.

ARBORELE GENEALOGIC AL FAMILIEI TORRES

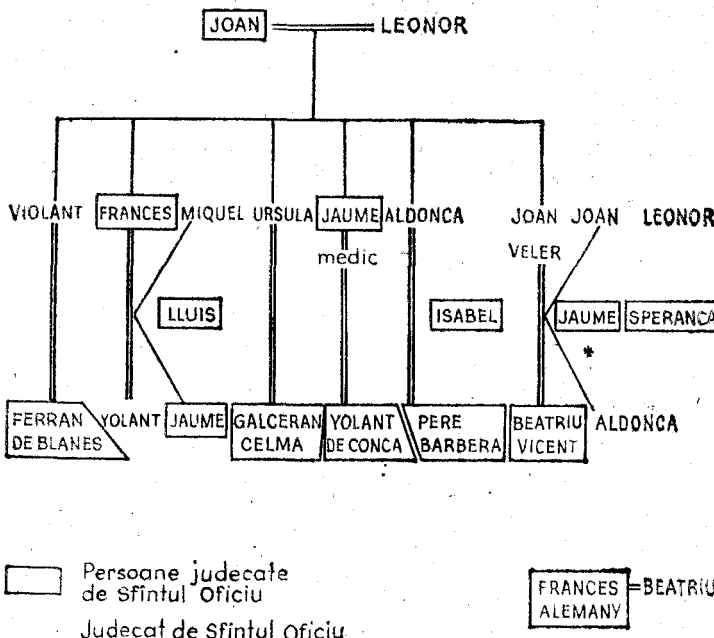

Revolta socială declanşată de *germanias* [7] a manifestat o opoziţie certă faţă de administraţia regală şi în mod deosebit faţă de fiscalitate. Deşi foarte mulţi răzvrătiţi erau *conversos,* ei nu s-au ridicat niciodată împotriva Inchiziţiei. Cu toate acestea, în timpul răscoalei, Sfîntul Oficiu a judecat un mare număr de noi creştini acuzaţi de a fi aţiţat la revoltă. Autodafeul din 14 februarie 1521 condamna 68 de persoane, cel din 19 mai — 50 de persoane, iar cel de la 1 martie 1522 — 37 de persoane.

Mai tîrziu, tribunalul din Valencia şi-a înteţit prigoana împotriva tuturor *conversos.* În ciuda acestui fapt, numărul victimelor a scăzut din cauza exterminării progresive a evreilor şi a autoexilării sau a morţii lor naturale. Treptat, majoritatea urmaşilor s-au integrat voluntar în mase. Datorită originii lor, *conversos* purtau realmente semnul stigmatului. De la începutul secolului al XVI-lea, s-a dezvoltat conceptul de *limpieza de sangre,* adică puritatea sîngelui, bază a integrităţii rasiale vechi creştine, apărut

în urma pătrunderii în toate păturile societății a idealurilor cavalerești : onoarea și mîndria moștenite de la Reconquista. Repercusiunile sociale ale acestei noțiuni au apărut odată cu introducerea progresivă a discriminării rasiale față de *converso*, urît din cauza activităților lui comerciale și financiare și a originii lui religioase. Criteriul purității sîngelui devine element de referință în societatea spaniolă. Celor cărora nu erau *ex puro sanguine procedente* li se refuza accesul la universități (Salamanca, Toledo, Valladolid sau Sevilla), la ordine militare (Santiago, Alcantara și Calatrava), la anumite ordine religioase (dominican, hieronimit, franciscan și mai tîrziu iezuit) ; ei nu puteau să facă parte din personalul inchizitorial, să ocupe slujbe ; dar în acest ultim caz interdicția nu era respectată din motive economice. Încă de la instituirea ei, Inchiziția a aplicat interdicția formulată în *Instrucțiunile* lui Torquemada, publicate la Sevilla în 1484 : „... Copiilor și nepoților condamnaților li se interzice (de Inchiziție) să ocupe sau să posede slujbe sau funcții publice, să primească onoruri, să devină preoți, să fie judecători, primari, ofițeri de poliție, magistrați, jurați, administratori, controlori sau inspectori de măsuri și greutăți, comercianți, notari, copiști publici, avocați, grefieri, contabili, trezorieri, medici, chirurgi, negustori, perceptori, misiți, arendași, precum și titulari ai altei funcții publice“ [8].

SITUAȚIA SOCIALĂ A EVREILOR IUDAIZANȚI DIN ALBURQUERQUE

COMERȚ	B	F*
negustori	12	2
negustori de animale	1	—
negustori de postavuri	1	—
negustori de pînzeturi	1	—
negustori de mărunțișuri	1	—
negustori de haine vechi	—	1
MESERII		
a) *textile*		
țunzători	5	2
dărăcitori	—	4
vopsitori	2	1

* Meserie practicată de tații sau soții lor.

țesători	1	2
croitori	9	6
pălărieri	1	—
b) *pielărie*		
cizmari	23	7
c) *metale*		
fabricanți de săbii	1	—
fierari	—	1
arămari	—	1
rotari	1	1
d) *mici meserii*		
căruțași	—	2
catîrgii	—	2
MEDICINĂ		
medici licențiați	—	1
medici bacalaureați	1	—
medici	—	2
farmaciști	—	2
DREPT		
juriști bacalaureați	1	—
juriști	—	1
avocați	4	—
notari	5	2
FUNCȚII ȘI SLUJBE		
a) *urban*	—	—
b) *ordine militare*	—	—
c) *Sfîntul Oficiu*	—	—
d) *rentieri*	2	1
AGRICULTURĂ		
țărani	—	1
muncitori agricoli	—	2

Notă: B: bărbați
F: femei

Totuși, sub domnia lui Carol Quintul nu a existat o politică de persecutare sistematică. Reforma din Germania și pătrunderea ideilor protestante în Spania l-au făcut pe Filip al II-lea, devenit rege în 1556, să reanime activitatea inchizitorială și un nou val de represiuni s-a abătut asu-

pra tuturor *conversos* în cea de-a doua jumătate a secol al XVI-lea. De pildă, în Extremadura, provincie aflat granița cu Portugalia, a avut loc o epurare radicală în 1560 și 1570, în mod deosebit la Albuquerque, un mic burg agricol, situat la nord de Badajos, de care depinde din punct de vedere administrativ, la cîțiva kilometri de granița portugheză, caz ce poate fi luat ca exemplu.

Între 1566 și 1575, au fost judecate 240 de cauze, din tre care 196 de cazuri de evrei iudaizanți [9]. Important comunitate de *conversos* care trăia aici deținea un loc so cio-economic tipic ; ea alcătuia burghezia comercială (pos tăvari, negustori de mărunțișuri, comercianți, boiangii țesători, croitori, cizmari, fabricanți de săbii, fierari, arma tori, rotari, pălărieri și negustori de haine vechi) ; lume „micilor meserii" (căruțași și catîrgii), clasa „cultivat (medici, farmaciști, juriști, avocați, notari). Această mic societate reprezenta 26 de *fuegos* sau familii, respectiv 1 de membri, din care 100 au fost judecați de Sfîntul Ofici care a distrus astfel celulele familiale, dar și sistemul ec nomic ancestral. În cazul meseriașului, de exemplu, mes ria se transmitea din tată în fiu de-a lungul generațiil Același lucru se întîmpla cu avocatul, proprietar al fun ției lui plătite și ereditare. Foarte puțini au reușit să sca de persecuțiile Inchiziției care stigmatizau pentru totde una oameni și urmași ai acestora fără să țină seama d rangul lor social. În trei ani, Sfîntul Oficiu a extermin una dintre cele mai înalte familii din Badajoz : cea a *reg dor*-ului Lorenzo Angel, legat prin alianțe matrimoniale c burghezia comercială. Între 1569 și 1571, au fost judecat șapte persoane : trei au fost arse pe rug (bunicul, Diego Ro în 1569 ; tatăl, Lorenzo Angel, în 1571 ; fiul, Diego Ro Angel, în 1571) ; patru au fost „reconcialiate" : mama în 1570, nora în 1569 și cele două fiice condamnate la închi soare pe viață în 1571, după ce și-au mărturisit greșelile la autodafeul din 1570 [10]. În general, Albuquerque a fost mai lovit decît restul Extremadurei. Au existat numai cinci cazuri de abjurare *de levi* și *de vehementi*, 13 persoane au fost arse pe rug, nouă au fost arse în efigie, iar 13 au fost condamnate în contumacie. Reprimarea a continuat fără întrerupere timp de nouă ani (1566—1575), creînd un mai de suspiciune și de teroare în rîndul populației ace orășel. Comunitatea evreiască iudaizantă a dispărut, prețul unui dezastru economic determinat de dispariț

ARBORELE GENEALOGIC AL FAMILIEI ROL ANGEL

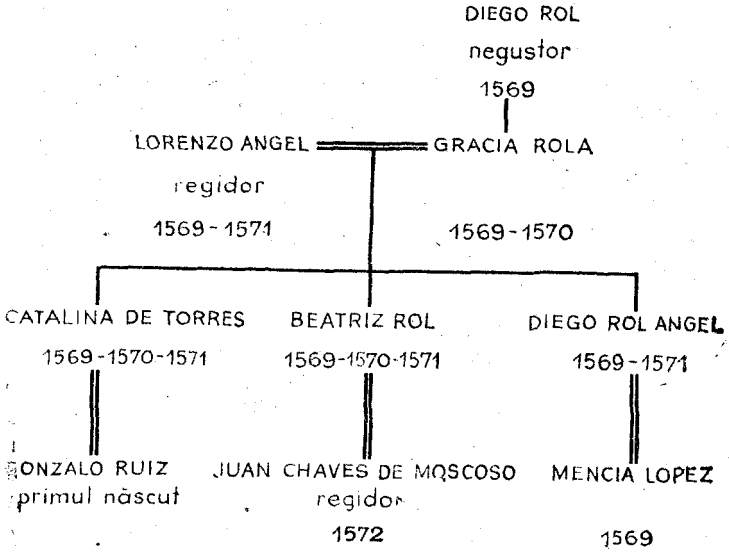

N.B. Datele corespund autodafeurilor la care persoanele au participat.

nor corporații, ca aceea a cizmarilor (23 de condamnări). 5 ani mai tîrziu, Inchiziția a judecat numai un singur az de evreu iudaizant.

În 1580, anexarea regatului Portugaliei la Coroana Castiliei a avut o repercusiune nefastă asupra minorității ibefice de *conversos*. În momentul edictului din 1492 în Portugalia se afla un mare număr de evrei iudaizanți fugiți din Spania și, grație unei politici de toleranță, aceștia au putut să-și facă o situație. Această perioadă de acalmie a luat sfîrșit în 1547, atunci cînd Roma a publicat bula de instituire a unui tribunal al Sfîntului Oficiu, autonom, copie a celui din regatul spaniol. Pînă la anexarea Portugaliei, cele trei tribunale : Lisabona, Evora și Coïmbra, au organizat în total decît 34 autodafeuri cu 169 cazuri neredințate justiției laice și 1998 penitenți — o proporție mică pentru o țară cu o importantă comunitate de *conversos*, reprezentînd o cincime din populație. Situația s-a schimbat în 1580, sub arhiducele Albert de Austria, guver-

nator și Mare Inchizitor al Portugaliei. În acel an, au avut loc 34 autodafeuri cu 222 condamnări la ardere pe rug. În fața acestui pericol, maranii au încercat să se refugieze în Spania unde situația economică le era favorabilă. Noile posesiuni din America au creat un comerț înfloritor și, chiar dacă legile le interziceau să emigreze în Indii, foarte mulți *conversos* s-au instalat în Mexic sau la Lima, unde alcătuiau adesea oligarhia comercială.

Pînă în 1624, exilații portughezi au trăit în liniște grație sumelor importante vărsate Coroanei, confruntată pe atunci cu mari dificultăți financiare : în 1601 au obținut anularea anumitor obstacole puse în calea imigrării, plătind suma de 1 860 000 de ducați, iar în 1605 un decret pontifical le acorda iertarea generală pentru toate erorile comise. Inchiziția a respectat acest armistițiu ; de exemplu între 1606 și 1612 la Sevilla, unde comunitatea de marani era numeroasă, tribunalul a judecat foarte puține cazuri. Nu au existat decît două condamnări cu pedepse ușoare : Geronimo Rodriguez Pardos în vîrstă de 21 ani, care, în 1606, s-a autodenunțat. El a fost reconciliat, cu șase luni de instruire religioasă într-o mănăstire, dar și-a pierdut averea. Și, în 1612, o femeie care, după ce a mărturisit sub tortură, a fost reconciliată, cu confiscarea bunurilor, a primit doi ani de închisoare, din care unul de *recogimiento**, și șase ani de deportare. Procesul lui Hernan Perez în 1606, acuzat de episcopul din Puerto Rico, s-a încheiat prin achitarea lui și restituirea bunurilor sechestrate în momentul arestării. În anii 1607, 1608, 1610 și 1611 inchizitorii nu au judecat nici un *converso*, urmînd politica Spaniei din acea perioadă [11]. Dar la sfîrșitul domniei lui Filip al III-lea, Sfîntul Oficiu sesizează pericolul reprezentat de marani, așa cum o dovedește creșterea numărului evreilor iudaizanți la autodafeuri. La autodafeul din 2 decembrie 1625, de la Cordoba, din 45 de condamnați 39 erau de origine portugheză, iar patru au fost arși pe rug. În anii 1623—1624, cazul Enriquez prejudiciază situația *conversos* instalați la Valladolid și în regiune. Acest oraș, capitala regatului între 1601 și 1606, a fost unul dintre principalele centre de primire a maranilor portughezi. În 1622, medicul ducelui de Alba, Jorge Enriquez, a murit și, după mărturii anonime, a fost înmormîntat după ritualul evreiesc.

* Reculegere în izolare. — *Nota trad.*

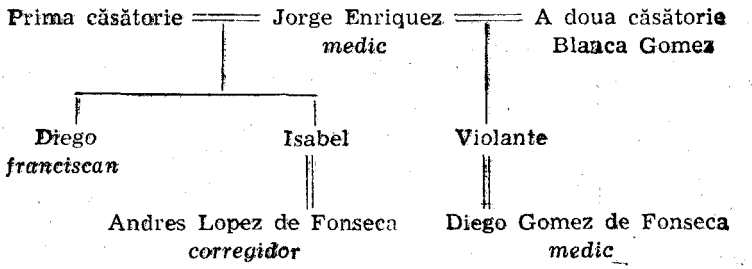

A urmat arestarea întregii familii, ca și a prietenilor lui intimi.

Au fost arestați pentru iudaism : văduva, doña Blanca Gomez, copiii, don Diego, călugăr franciscan, doña Isabel și soțul ei, Andres Lopez de Fonseca, *corregidor*, care locuiau în Alba de Tormes, doña Violante și soțul ei Diego Gomez de Fonseca, doctor în Alba de Tormes ; doña Ana Rodriguez, văduvă, care locuia în Alba de Tormes, și Isabel de Paredes au fost acuzate de a fi practicat la înmormîntarea defunctului obiceiuri evreiești. Isabel de Paredes, a cărei legătură de rudenie cu familia Enriquez nu este cunoscută, era suspectată de a se fi ocupat de toaleta mortului. Aceste obiceiuri de igienă, după cît se pare puțin obișnuite în secolul al XVII-lea, erau luate drept ritualuri evreiești și denunțate ca atare la diverse procese ; o probă de acuzare insuficientă, deoarece cinci persoane au fost absolvite în 1624 : Isabel de Paredes, doña Ana Rodriguez, doña Blanca Gomez, Diego Gomez de Fonseca și don Diego Enriquez. Tribunalul inchizitorial a condamnat numai două persoane : pe Isabel Enriquez și pe soțul ei, Andres Lopez de Fonseca, ambii acuzați de iudaism. Supusă torturii *in caput alienem*, ea a declarat că a participat în cîteva rînduri la ceremonii evreiești. El, deși ocupa un loc important în ierarhia socială ca *corregidor*, nu a scăpat de judecata Sfîntului Oficiu. Mărturisirea unei prime reconcilieri în 1604 și originea lui portugheză au influențat foarte mult verdictul inchizitorilor. La 20 de ani după iertarea generală acordată de Roma maranilor, toleranța față de această minoritate era din nou contestată. Procesul lui Andres Lopez de Fonseca [12] a avut repercusiuni pe plan local, căci în anii următori Inchiziția i-a persecutat în special pe *conversos* de origine portugheză. În 1625, au fost ares-

tate 52 persoane ; dintre ele 34 erau născute în Portugalia, iar șase aveau o origine portugheză mai îndepărtată sau legături de rudenie cu *judeoconversos* portughezi. Același lucru s-a întîmplat și în anul următor, cînd din 23 de condamnați 13 aveau legătură cu această țară. Ca și în cazul Enriquez, *familiile* au împărtășit aceeași soartă : în 1625 și 1626, au fost arestate 15 familii, adică 34 de persoane — o dovadă a faptului că aparatul inchizitorial din Valladolid dorea să distrugă nucleele kabbaliste. În afară de aceasta, strînsa colaborare a tribunalului din Valladolid cu cele portugheze, în special cu cel din Coimbra, în lupta împotriva emigrării maranilor din Portugalia nu reprezenta altceva decît materializarea politicii represive și de exterminare aplicată împotriva maranilor prinși între două focuri.

În 1626, primul grav impas financiar din timpul domniei lui Filip al IV-lea a facilitat integrarea în societatea castiliană a bancherilor portughezi, care luau astfel locul bancherilor genovezi falițti. În pofida protestelor, primul ministru, contele duce de Olivares, s-a orientat spre finanțele evreilor, mijloc de a reface visteria secătuită a statului. În 1628, sub influența contelui duce, Filip al IV-lea a acordat bancherilor portughezi libertatea de a se stabili și de a face comerț, măsură ce le-a permis să-și extindă influența asupra principalelor căi de comerț între Spania și America. Începînd din 1627, în domeniul finanțelor regale apar nume cu rezonanță portugheză, ca Fernandez Pinto, Nuñez Saravia și Duarte Fernandez. Cu toate acestea, maranii nu au putut să scape de consecințele originii lor. După războiul victorios al țării lor împotriva Coroanei Spaniei, în 1640, ei au început să fie considerați de castilieni a cincea coloană. Încă înainte de căderea lui Olivares, în 1643, asupra lor s-a abătut năpasta : în 1636, Inchiziția i-a intentat un proces bancherului Manuel Fernandez Pinto acuzat de iudaism. În decursul anilor, acesta îi împrumutase lui Filip al IV-lea 100 000 de ducați. Tribunalul a reușit să-i smulgă în timpul procesului enorma sumă de 300 000 ducați sub formă de confiscări. Cazul lui Juan Nuñez Saravia a fost și mai caracteristic. El s-a aflat printre cei zece bancheri portughezi care au acordat Coroanei în 1627 un împrumut de 2 159 438 de ducați. În 1630, el a fost denunțat ca iudaizant și protector al evreilor iudaizanți, dar Sfîntul Oficiu nu a luat nici o măsură împotriva lui și a continuat să adune probe din Franța și America,

care-l acuzau că ar ajuta material coreligionari din străinătate. Arestarea lui, ca și cea a fratelui lui, la începutul anului 1632 și condamnarea la abjurare *de vehementi* și la o amendă de 20 000 de ducați la autodafeul de la Toledo din 13 decembrie 1637 i-au distrus reputația — numele lui nu va mai figura niciodată pe lista bancherilor în serviciul Coroanei.

Eforturile depuse de Olivares pentru a-i integra pe marani în societatea spaniolă s-au dovedit zadarnice, și după căderea lui financiarii portughezi care trăiau în Spania s-au trezit într-o situație dificilă : fără patrie și fără sprijin oficial. Pentru evreii iudaizanți începea o nouă perioadă de reprimare dirijată de succesorul Inchizitorului general călugărul Antonio de Sotomayor, Arce Reinoso, care a organizat o vînătoare împotriva tuturor celor suspectați de iudaism, indiferent că aparțineau înaltei finanțe sau lumii meșteșugarilor. Secolele XVII și XVIII au însemnat distrugerea unor familii puternice, ca cele ale lui Saravia, Montesinos și Enriquez. Diego de Saravia, rudă cu Juan Saravia, a fost arestat, judecat și condamnat la confiscarea a 250 000 de ducați de aur în 1641. În 1646, i-a venit rîndul bătrînului bancher Manuel Enriquez. La autodafeul de la Cuenca din 1656 figurează Mendez Brito reconciliat o dată cu Fernando de Montesinos Tellez. Primul a fost condamnat la abjurare *de vehementi,* la portul de *sanbenito,* la expulzare și la o amendă de 6 000 de ducați ; cel de al doilea — la aceeași pedeapsă, dar la o amendă mai mare : 10 000 de ducați. Ambii erau oameni bogați și făceau parte din înalta finanță. În momentul arestării, Montesinos poseda o avere evaluată la 567 256 ducați, din care o parte era blocată la Amsterdam ; mobilierul său era apreciat la 10 000 ducați. Alarmat de căderea marilor bancheri ai Coroanei, guvernul a încheiat un acord cu Inchiziția la 7 septembrie 1654, în baza căruia Sfîntul Oficiu nu trebuia să se intereseze decît de bunurile personale ale inculpaților, lăsînd pe seama Consiliului Coroanei sarcina de a se ocupa de sumele investite în contul societăților. În felul acesta, se făcea o distincție între persoana bancherului și instituția pe care o conducea. Represiunea nu i-a ocolit nici pe acei *conversos* care dețineau funcții publice. Francisco Coello, administrator al impozitelor la Malaga, a apărut la autodafeul din 1654 ; Diego Gomez de Salazar, administrator al monopolului tutunului în Castilia, a fost reconciliat la

autodafeul din Valladolid la 30 octombrie 1664. Puțini au fost cei care au reușit să scape, ca de pildă Manuel Cortizos de Villasante. Acesta, născut la Valladolid din părinți portughezi, a ajuns să dețină cele mai înalte demnități din regat. Spre sfîrșitul vieții, el era cavaler al ordinului de Calatrava, señor de Arrifana, membru al Consiliului finanțelor și secretar al *Contaduria Mayor de Cuentas* (cel mai important serviciu al trezoreriei regale), onoruri pe care le-a obținut în prima jumătate a secolului al XVII-lea cînd rigorile *limpieza de sangre* erau încă drastic aplicate. La moartea sa, în 1650, s-a aflat că nu încetase niciodată să practice iudaismul și că a fost înmormîntat după ritualul evreiesc. Rangul social și strălucirea carierei lui i-au salvat familia de la dezastru. Pînă la războiul de succesiune, Cortizos-ii au continuat să ocupe funcții înalte în serviciul Coroanei. Dacă recrudescența persecuțiilor a afectat marile familii de marani bogați, cei mai mulți *conversos* de condiție modestă au suportat în tăcere politica represivă a Inchiziției. Un contemporan care trăia la Madrid ne-a lăsat o relatare dramatică despre această perioadă : „Începînd de sîmbăta trecută, Inchiziția madrilenă a aruncat în închisoare 17 familii portugheze (...). Pe strada Peromostenses s-a construit în grabă o închisoare destul de mare pentru a-i primi pe toți nenorociții care cad zilnic în capcană. Unii afirmă că la Madrid nu există nici un singur portughez, indiferent de clasa din care face parte, care să nu practice iudaismul" (18 septembrie 1655). „Luni 13, la miezul nopții, inchiziția a arestat 14 comercianți și bancheri portughezi, printre care doi negustori de tutun. Acești oameni proliferau ca ciupercile" (16 septembrie 1655). „Nu mai există nici un vînzător de tutun la Madrid pe care Inchiziția să nu-l fi arestat. Acum cîteva zile, ea a arestat două familii întregi, părinți și copii..." (23 octombrie 1655)[13]. Registrele de confiscări ne confirmă creșterea numărului arestărilor : la Cordoba, de exemplu, în anii 1541—1543, suma bunurilor sechestrate se ridica la 10 501 126 maravedis (28 488 ducați), iar un secol mai tîrziu (1652—1655) suma era de 52 100 115[14]. În această perioadă, numărul cazurilor judecate pentru iudaism se detașează net ; la autodafeul de la Llerena din 23 aprilie 1662, din 88 de persoane prezente 78 au fost condamnate pentru iudaism cu 71 de reconcilieri, 2 persoane au fost arse pe rug și 4 în efigie. Majoritatea celor acuzați erau portughezi sau urmași ai acestora, care

locuiau în centre mari : Trujillo, Caceres, Placencia, Merida, Don Benito, Villanueva de la Serena, Almendralejo şi Valencia de Alcantara unde se ocupau în principal cu comerţul ; cei doi condamnaţi la moarte erau negustori[15].

Pentru a scăpa de prigoana Sfîntului Oficiu, foarte mulţi au ales exilul. În ultimii 20 de ani ai domniei lui Filip al IV-lea, 12 000 de familii s-au expatriat, printre care cea a fraţilor Cardoso, administratori de impozite. Dar numai cei mai bogaţi au putut să se stabilească în străinătate ; ei au lăsat în urma lor o situaţie economică dezastruoasă datorată creşterii numărului falimentelor în rîndurile negustorilor din Madrid şi alte oraşe. Lipsită de ajutorul financiar al maranilor, Spania a început să decadă.

Sub domnia lui Carol al II-lea, eliminarea bancherilor portughezi a continuat. Luis Marquez Cardoso, directorul monopolului de stat al tutunului, dintr-o familie bogată care deţinea în societate acelaşi rang ca şi Cortizos-ii, a fost reconciliat împreună cu soţia sa la autodafeul din Toledo în 1669. Francisco Baez Eminente, considerat cel mai mare bancher din Castilia, a fost condamnat în 1691. Dar pentru familia lui se pare că a fost aplicat acordul din 7 septembrie 1654, deoarece fiul lui a continuat să servească Coroana. În 1691, inchiziţia a arestat şi judecat alţi doi bancheri, Simon Ruiz Pesoa şi Francisco del Castillo, originari din Ecija. Domniile ultimilor doi habsburgi s-au caracterizat prin eliminarea cercurilor financiare *conversos.*

Evreii iudaizanţi au continuat să fie principala ţintă a Sfîntului Oficiu în întreaga a doua jumătate a secolului al XVII-lea, dar intensitatea hecatombelor a scăzut după 1680. La autodafeul de la Granada din 30 mai 1672 s-au înregistrat 90 de victime din care 79 erau *conversos,* iar din aceştia — 57 portughezi. Autodafeul de la Madrid din 30 iunie 1680 a condamnat 104 evrei iudaizanţi din 113 penitenţi, iar 20 de persoane au fost arse pe rug. Arderile pe rug au continuat şi la Mallorca, unde inchizitorii duceau o politică de exterminare sistematică a urmaşilor evreilor : *chuetas.* Aceştia cunoscuseră o perioadă de persecuţii sub domnia Regilor Catolici. Mai tîrziu, o anumită toleranţă a permis tuturor *conversos* să trăiască liber şi să practice în secret vechea lor religie. Comunitatea

evreilor iudaizanți fidelă tradițiilor ancestrale deținea în mîinile ei meșteșugurile, comerțul și finanțele din insulele Baleare. În 1675, moartea pe rug a tînărului Alonso Lopez a aprins scînteia, iar doi ani mai tîrziu a fost decretată arestarea tuturor *conversos*. În 1678, tribunalul inchizitorial a arestat 237 de persoane suspectate de a fi pus la cale un complot. În primăvara anului 1679, au avut loc la Mallorca cinci autodafeuri la care au fost pronunțate 221 de reconcilieri. Confiscările făcute cu ocazia arestărilor se ridicau la frumoasa sumă de 2 500 000 de ducați. Anihilați pentru un timp, *chuetas* au reacționat zece ani mai tîrziu printr-o tentativă de complot sub conducerea lui Onofre Cortez și a lui Rafael Valls. În 1691, în cursul a patru autodafeuri au urcat pe rug 37 de persoane. Pînă în epoca contemporană, evreii iudaizanți, abandonați tristei lor soarte, au înfruntat cu curaj calamitățile discriminării rasiale care interzicea căsătoriile mixte (nu din cauza legilor, ci datorită obiceiurilor) și exercitarea oricărei funcții publice.

Secolul al XVIII-lea a debutat cu schimbarea dinastiei care nu a adus, însă, nici o modificare în practicile religioase și în mentalitatea indivizilor. Domnia lui Filip al V-lea a cunoscut ultimul val de represiuni în deceniile al treilea și al patrulea. După cum afirmă Lea, cele 64 de autodafeuri care au avut loc între 1721 și 1727 au condamnat peste 824 de evrei, iar pe rug au urcat 100 de victime[16], număr mare ce se explică printr-un nou val de portughezi sosiți în timpul războiului de succesiune. Unul dintre cele mai celebre cazuri a fost acela al doctorului Zapata, medic regal, condamnat pentru iudaism în cursul unui autodafe care a avut loc la Cuenca la 14 februarie 1725. Născut în 1660 la Murcia, din părinți portughezi, Zapata a practicat iudaismul din fragedă copilărie. A făcut studii strălucite la universitățile din Valencia și Alcala. În anii ultimului deceniu al secolului al XVII-lea, suspectat de iudaizare, el a fost arestat de inchiziția din Cuenca care, în lipsă de probe suficiente, i-a redat libertatea. Cariera nu i-a fost afectată, deoarece a devenit medicul cardinalilor Portocarrero și Borja și a fost admis la Societatea regală din Sevilla. Practicile lui religioase au atras, totuși, atenția Sfîntului Oficiu. După ce a fost arestat și torturat, el a fost condamnat la abjurare *de vehementi*, la un an de închisoare, 10 ani de surghiun și la confiscarea a jumătate din bunuri. Zapata a ocupat un

loc important în istoria evreilor, iar urma lăsată de cariera și scrierile lui în gîndirea spaniolă e la fel de importantă. El a combătut dogmatismul care domnea atunci în medicină ; opera lui postumă *Ocaso de las formas aristotélicas*, apărută în 1745, a constituit un atac bine fundamentat împotriva exagerărilor scolasticii și ale cultului lui Galien, împotriva bazelor medicinei tradiționale în Spania secolului al XVIII-lea.

Orice *converso* din acele vremuri a cunoscut și el urgii tot atît de mari ca și cele trăite de strămoșii lui. Tabelele de confiscări ale tribunalului din Llerena[17] fac posibilă urmărirea evoluției cronologice a persecuțiilor în secolele XVI, XVII și XVIII. Cazurile judecate la autodafeurile din 10 iunie 1541 și 24 iulie 1542 ridică suma confiscărilor la 1 841 260 maravedis, cifră modestă ce corespunde unei perioade calme de acțiuni antievreiești sub Carol al V-lea, preocupat, în special, de erezia protestantă. Între 1657 și 1664, suma confiscărilor bunurilor a 60 de familii a fost de 19 919 743 maravedis ; sosirea în număr mare a portughezilor (să ne reamintim că Llerena se află la mai puțin de 200 km de granița portugheză) după 1580 și căderea lui Olivares, protectorul comunității *conversos*, în 1643, explică creșterea sumei. Între 1706 și 1727, autodafeurile s-au succedat rapid : 30 noiembrie 1719, 30 noiembrie 1722, 26 iulie 1723, 4 februarie 1725, 26 august 1725 și 22 iunie 1727, în cursul cărora, între 1721 și 1725, 40 de persoane au fost condamnate, din care una a urcat pe rug[18]. Suma confiscărilor s-a ridicat la 42 021 724 maravedis luați de la 29 de victime, o probă a duritații inchizitoriale față de eretici. Între 1728 și 1740, confiscările de bunuri ale acuzaților au adus Inchiziției 36 808 289 maravedis. În 1741, 1742, 1743 și 1744 numărul autodafeurilor și, deci, al cazurilor judecate scade : bunurile confiscate au fost evaluate la 3 072 920 maravedis.

Totuși, Llerena nu a cunoscut un val de represiune comparabil cu cel ce s-a abătut asupra Madridului, Sevillei, Granadei, Cordobei și Murciei între 1720 și 1725. La Granada, de pildă, din 269 penitenți 60 de condamnați au fost arși în persoană sau în efigie[19]. Orașele bogate, unde interesele economice și financiare erau mari, au fost mai afectate decît celelalte.

Către jumătatea secolului al XVIII-lea, comunitatea de *conversos* nu mai constituia o problemă religioasă

gravă. Ultimul val de represiuni a provocat declinul și anihilarea practicilor iudaizante din Spania. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea procesele împotriva unor *conversos* erau rare. Ultimul a avut loc la Toledo în 1756. Între 1800 și 1820 nu au fost consemnate decît 16 cazuri de iudaism dintre care zece erau străini, iar șase persoane erau acuzate de erezie.

Această diminuare rapidă era consecința lipsei de „materie primă" și a evoluției ideilor. Prin reabilitarea *chuetas* din Mallorca sub domnia lui Carol al III-lea castilienii făceau un pas spre toleranță.

Totuși, influența în declin a Sfîntului Oficiu s-a făcut simțită pînă in 1820, iar criteriul *limpieza de sangre,* încă în vigoare la începutul secolului al XIX-lea, nu a permis integrarea socială și religioasă a *conversos.* În 1811, Cortesurile din Cadiz au abolit acest statut care a fost revigorat în 1824 sub domnia lui Ferdinand al II-lea. Totuși, situația politică și influența gîndirii europene au făcut să dispară, treptat, dar pentru totdeauna, din Spania legile rasiale : în 1865, nu mai era necesar să probezi *limpieza de sangre* pentru a ocupa o funcție publică.

Abolirea aparatului inchizitorial în prima jumătate a secolului al XIX-lea nu a putut să șteargă din memorie cele peste patru secole de persecuții și represiuni. Spania contemporană suporta consecințele actelor ei. Decretul din 1492 adusese un prim prejudiciu evoluției regatului Castilia-Aragon. Fuga și exilul a 150 000 de evrei a distrus echilibrul demografic și a creat o breșă largă în populația spaniolă. Judecînd mii de nefericiți *conversos,* Sfîntul Oficiu stigmatiza o parte din populație a cărei dispariție din societate a creat o gravă problemă : Spania se priva încetul cu încetul de forțele ei dinamice și bogate. Trei faze de represiune în decursul secolelor XV, XVI, XVII și XVIII au distrus progresiv lumea meșteșugurilor, comercială și financiară ; primele perioade de funcționare a tribunalului inchizitorial s-au caracterizat printr-un număr fără precedent de autodafeuri, prin condamnarea la arderea pe rug a unui mare număr de eretici și *conversos.* După venirea maranilor portughezi la sfîrșitul secolului al XVI-lea, Sfîntul Oficiu a declanșat o vînătoare susținută și exterminatoare împotriva evreilor iudaizanți, indiferent de poziția lor socială. Începutul secolului al XVIII-lea a cunoscut ultimul val de persecuții.

Dacă, la origini, politica inchizitorială susținută de Regii Catolici avea o motivație realmente religioasă, ea a acționat apoi după alte criterii sub influența urii populare față de necreștini și a factorilor economici. Statutul privind *limpieza de sangre*, creat în întregime de vechiul creștin, marcat din plin de prestigiul lui militar ca învingător al eretismului maur, a inculcat mentalității castiliene conceptul de discriminare rasială și socială. Spania a cunoscut atunci două categorii de indivizi : omul liber și omul exclus, prizonier al condiției lui. Pentru a scăpa de soarta lui mizerabilă, fără viitor, pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea, evreul a preferat în multe cazuri să aleagă botezul. Această soluție l-a salvat un timp de persecuțiile Inchiziției. Cu toate acestea, cultura și ideologia străvechi rămîneau trainic înrădăcinate în el, căci a continuat să practice în secret ritualurile și obiceiurile vechii lui religii. De fapt, puțini *conversos* au devenit creștini sinceri. Fuga și exilul erau cea de-a doua soluție pentru a fi liber și, începînd cu secolul al XVI-lea, evreii iudaizanți au emigrat în Țările de Jos, Italia și Anglia.

Cei care au rămas în Spania au fost urmăriți, prinși și condamnați. Numărul lor este încă ipotetic. Potrivit documentelor consultate, cazurile referitoare la femei au fost deosebit de numeroase, dat fiind atașamentul lor față de tradițiile familiale și religioase. Fie că aparțineau păturii muncitoare sărace a meșteșugarilor, ori „înaltei burghezii" bogate, ori clasei cultivate ce evolua în anturajul Curții, *conversos* au suportat pasiv, după o puternică rezistență inițială, consecințele politicii Sfîntului Oficiu care exprima într-o manieră radicală tensiunile și pasiunile societății spaniole.

OFENSIVA CONTRA MAURILOR CONVERTIȚI *(MORISCOS)* [20]

Atunci cînd în 711 arabii și barbarii conduși de Muza Ben Nusayr și Tarik au pătruns în Spania, peninsula a căzut în mîinile musulmanilor și a rămas șapte secole sub dominația lor, cel puțin parțial. Creștinii repliați în munții din nord au organizat cruciada care a fost, în același timp, un război de eliberare. Un război îndelungat și foarte greu, marcat de cîteva evenimente de importanță capitală : căderea Toledo-ului în 1085 — eliberarea jumătății de

nord a țării, apoi victoria de Las Navas de Tolosa în 1212. După aceea, timp de peste un secol nu s-a mai produs nici un eveniment major ; a urmat, apoi, cucerirea Granadei în 1492 de către Regii Catolici, fapt ce a marcat victoria Reconquistei și înfrîngerea islamului.

Dar populația maură, redusă la o minoritate într-o țară creștină, intrase în istoria Spaniei și făcea parte integrantă din ea.

După capitularea Granadei, suveranii au acceptat ca maurii să fie considerați supuși liberi ai Coroanei, avînd dreptul de a-și exercita cultul. Dar, din inițiativa lui Hernando de Talavera — primul episcop al Granadei și, apoi, sub influența cardinalului Cisneros a început să fie promovată o politică de evanghelizare. Spre deosebire de predecesorul său, Cisneros a adoptat o atitudine mai fermă, chiar brutală, care a dus la convertiri forțate, dar și la revolte violente. Revoltele i-au servit drept pretext lui Cisneros pentru a-i obliga pe musulmani să aleagă între botez și exil. După răscoala maurilor din lanțul Alpujarra din împrejurimile Granadei, Isabela Catolica a publicat în 1502 o ordonanță care dădea dreptul maurilor din provinciile Castiliei să aleagă între convertire și exil. Mai tîrziu, Valencia și regatul Aragon au avut aceeași soartă. Încetul cu încetul, toți musulmanii din Spania au fost convertiți cu forța și în 1526 se afirma că în țară, cel puțin teoretic, nu mai existau musulmani.

Cei care au optat pentru botez au alcătuit noua minoritate cunoscută sub numele de *moriscos*. Din acest moment Spania catolică se va strădui să-i asimileze. Dar, în ciuda eforturilor depuse în acest sens, problema *moriscos* nu a fost niciodată rezolvată, iar monarhia a luat în cele din urmă decizia de a-i expulza, acțiune ce s-a desfășurat la începutul secolului al XVII-lea, sub Filip al III-lea, în mai multe etape.

Dar de la căderea Granadei pînă la expulzare s-a scurs peste un secol, în decursul căruia istoria *moriscos* s-a redus la o rezistență înverșunată împotriva asimilării. Comunitatea maură a avut permanent sentimentul că a fost trădată. Prin „Capitulațiile" de la Granada, Regii Catolici se angajaseră să respecte exercitarea religiei musulmane conform tradiției de toleranță a Evului mediu spaniol. Acest angajament nu a fost respectat și, în plus, intoleranța a fost extinsă și asupra regatului Aragon.

Drama acestor mauri convertiți *(moriscos)* consta în faptul că ei erau acuzați de a nu fi aderat la o religie care le era străină și în spiritul căreia nu fuseseră niciodată educați. De asemenea, li se reproșa că modul de viață și comportarea lor nu erau compatibile cu cele ale creștinilor. În sufletul lor musulmanii au continuat să respecte în secret islamul și ritualurile lui, trăind la marginea societății.

Obiceiurile pe care toți *moriscos* se străduiau să le respecte constant se refereau la prescripțiile alimentare. A nu bea vin, a nu consuma carne de porc era o regulă sfîntă stabilită de Mahomed, Profetul. Maurii convertiți vedeau în respectarea acestui precept o condiție a mîntuirii lor ; în același timp, însă, el constituia un indiciu flagrant al aderiunii la comunitatea islamică. Aceste practici alimentare aveau pentru ei o asemenea importanță încît o maură putea, de exemplu, s-o determine prin forță pe fiica sa să scuipe o bucată de carne de porc pe care tocmai voia s-o înghită. În plus, carnea destinată consumului trebuia să provină de la un animal sacrificat într-un anume fel. Gabriel Madrono a fost surprins pe cîmp în timp ce tăia gîtul unui miel după obiceiul islamic. Această faptă îl va duce direct la închisoarea inchizitorială.

În schimb, abținerea de la vin pare să fi fost mai puțin generală. La Granada, în timpul răscoalei, au fost văzute chiar femei care beau. Diverse decrete regale au încercat să reprime delictul beției, după cît se pare foarte răspîndit la *moriscos*, ceea ce dovedește că ei nu respectau întotdeauna această interdicție.

Desigur, *moriscos* au conservat practicile religioase compatibile cu situația lor. Astfel, dintre toate ritualurile musulmane, cel al rugăciunii coranice a fost cel mai respectat. Unii l-au practicat chiar și în închisoare ! Rugăciunea sau *çala* putea fi făcută oriunde : acasă, pe marginea drumului, cel mai adesea în grup, la prieteni ; aceasta din urmă era o caracteristică a comunității : toate manifestările făceau obiectul unei întruniri familiale sau amicale. La Hornachos, localitate în majoritate maură, comunitatea profita de timpul în care creștinii se aflau la liturghie pentru a se întruni și a face rugăciuni în grădinile din împrejurimi.

Rugăciunea era rostită de cinci ori în cursul unei zile : în zori, la mijlocul zilei, după-amiază, la apusul soarelui

și la începutul nopții. Rostită către soare răsare, rugăciunea era însoțită de înclinări și prosternări : ea conținea formule de slavă adresate lui Allah și Profetului său. *Moriscos* recitau de preferință *Fatiha,* primul capitol din Coran, rugăciune considerată echivalentul lui *Pater noster* creștin. Îmbrăcau adesea veșminte speciale, dar întotdeauna făceau *guadoc*-ul, adică abluțiunea rituală care preceda rostirea *çala. Musulmanul* nu putea face rugăciunea decît după ce se purifica. *Guadoc*-ul se limita la toaleta anumitor părți ale corpului, iar apa folosită trebuia să fie curată, fără miros, gust, culoare și, în plus, să nu fie nici fiartă, nici încălzită la soare. Acest obicei a fost, probabil, strict respectat dacă judecăm după cazul lui García Carrasco care pleca la munca cîmpului purtînd cu sine o mică cană cu apă de care se servea pentru a face abluțiunea. Oamenilor bolnavi sau celor ce călătoreau în regiuni aride Coranul le permitea să folosească pămînt sau nisip. Această măsură de toleranță nu le era necunoscută maurilor convertiți, deoarece mai mulți *alfaquis* din Hornachos o semnalează.

Se întîmpla ca în alte ocazii ei să-și spele întreg corpul, ceea ce, desigur, îi șoca pe creștini.

O altă obligație rituală a fost constant și aproape unanim respectată : postul Ramadanului. El dura o lună și era obligatoriu, cu excepția bolnavilor și călătorilor. De la răsăritul la apusul soarelui *moriscos* nu mîncau nimic și așteptau noaptea pentru a se reface.

La sfîrșitul Ramadanului, era prima din cele patru mari sărbători, *Alagher Asçagher,* adică „mica sărbătoare" sau „sărbătoarea ruperii postului", deoarece încheia Ramadanul. Dura trei zile și era sărbătoarea milosteniei în care se dădea de pomană celor săraci. Maurii din Granada din epoca nasridă (1232—1492) plăteau un tribut de grîu. Leonor Hernandez a fost denunțată că a postit și că la sfîrșitul lunii a privit luna : în plus, soțul ei a plecat în oraș pentru a-i înștiința pe prieteni de apropierea acestei sărbători.

A doua sărbătoare era *Ahetelquivir* sau „marea sărbătoare", aceea a jertfei oilor : *moriscos* o numeau Paște și comemorau sacrificiul lui Abraham.

A treia, sau *Lalaaçora,* avea loc la patruzeci de zile după cea de-a doua. *Moriscos* aduceau, în cea de-a zecea zi a lunii lui Muharram, onoruri Profeților și, printre ei,

lui Isus. Cu acest prilej ei trebuiau să postească și să se abțină de la păcat.

În sfîrșit, după trei luni, avea loc ultima dintre cele patru sărbători, *Atheucia,* dar despre ea nu deținem nici un fel de informații.

Ei țineau vinerea și în această zi obișnuiau să schimbe așternutul și lenjeria. Noaptea, rude și prieteni se adunau pentru a cînta, a dansa și a mînca mîncarea preferată. În 1538, Juan de Burgos a fost adus în fața tribunalului din Toledo deoarece organiza la el reuniuni unde se venea *„por la noche à tocar y bailar zambras y comer alcuzcus"* („noaptea pentru a cînta și dansa zambra și a mînca cuscus").

În ce privește pelerinajul la Mecca, pe care orice credincios este îndemnat de Coran să-l facă cel puțin o dată în viață, se pare că *moriscos* nu l-au efectuat niciodată. Am găsit într-o povestire un singur exemplu : un pelerinaj făcut de un maur aragonez la sfîrșitul secolului al XVI-lea sau la începutul secolului al XVII-lea. Din cauza dificultăților pe care le presupunea, majoritatea maurilor nu au întreprins un pelerinaj.

Pomana, care era inclusă în cele cinci obligații rituale ale islamului, se făcea, în general, așa cum am văzut, cu ocazia sărbătoririi întreruperii postului sau vinerea. De preferință era trimisă joia noaptea, la ora la care sosea sărbătoarea de vineri. Ea era dată săracilor și văduvelor comunității. Ea putea fi în natură : la sfîrșitul unei mese la Maria Merino fiecare dintre cei șapte invitați au luat cu sine o cană cu făină. Altădată s-au dat de pomană ulcioare cu ulei.

Marile evenimente, adică nașterile, căsătoriile sau decesele erau celebrate, cît era posibil, după tradițiile comunității.

Cele mai importante ritualuri la naștere erau *fadas,* adică închinarea noilor născuți Celui de sus. Cînd copilul împlinea șapte zile, el era spălat, i se făceau inscripții pe frunte și i se puneau în jurul gîtului amulete cu versete din Coran. Apoi, i se alegea un nume islamic și, la sfîrșit, se sacrifica un animal. Trebuie adăugată circumcizia, care se făcea la început în cea de-a opta zi, dar care a fost progresiv amînată pînă la cel de-al optulea an.

Ritualul purificării avea loc cu ocazia căsătoriei. Soția, care purta adesea o bonetă colorată pe cap, era condusă

la casa viitorului soț, al cărei prag îl trecea păşind cu dreptul.

În sfîrşit, cu prilejul unui deces se întruneau cei mai apropiați pentru a aduce un ultim omagiu dispărutului. În prealabil, mortul era spălat din cap pînă în picioare şi, apoi, aranjat cu o deosebită grijă : era parfumat cu mireşme (de laur, rosmarin sau floare de portocal), îmbrăcat cu o cămaşă curată sau cu cele mai frumoase veşminte şi acoperit cu un cearşaf nou. El era vegheat într-o cameră luminată numai de lumînări, unde familia se ruga pentru odihna sufletului răposatului. Apoi, corpul neînsufleţit era îngropat în pămînt virgin, cu capul spre răsărit, în cimitirul aflat în afara localităţii. Pe mormînt se punea apă, pîine şi struguri stafidiţi.

Trebuie remarcat că *moriscos* au respectat acest obicei aproape constant, căci, chiar în anii răscoalei de la Granada, ei au imprimat întregul fast acestor ceremonialuri. Fiecare se îngrijea ca aceste ritualuri să fie respectate de ai lui, neezitînd să folosească în acest scop şi forţa.

Unii *moriscos* se comportau numai conform tradiţiilor lor, dar ne par ciudate unele aspecte ale vieţii lor, anumite practici a căror natură şi finalitate sînt aparent lipsite de sens şi scăpă complet modului nostru de înţelegere. De ce Alvaro Haïti de Perales şi soţia sa nu făceau dragoste decît direct pe pămînt sub o învelitoare, din respect, pretindeau ei, pentru legea lui Mahomed ?

Alţii se dedau la practici de magie şi vrăjitorie, considerate cu mult mai grave, deoarece presupuneau o intervenţie a diavolului.

Relaţiile pe care *moriscos* le întreţineau cu creştinii trădau o mare ambiguitate şi o neîncredere reciprocă. Ei nu puteau duce o viaţă separată de creştini tocmai din cauza structurii habitatului care, fatalmente, îi făcea pe unii să vadă ce se întîmplă în casa celorlalţi.

Cît despre Inchiziţie, ea se bucura de un astfel de prestigiu în ochii creştinilor, încît aceştia nu ezitau să împărtăşească sistematic Sfîntului Oficiu bănuielile lor în legătură cu cutare sau cutare individ. Ei mergeau atît de departe, încît denunţau abuziv atitudini sau cuvinte absolut inocente.

Moriscos se distingeau în primul rînd prin limba lor : ori vorbeau *algaravia*, ori se exprimau în castiliană cu multe dificultăţi. Ei mai puteau fi recunoscuţi după un nume, prenume sau poreclă de origine arabă. În anumite

circumstanţe, un *morisco* nu-şi putea ascunde apartenenţa la secta islamică. Astfel, o femeie este surprinsă într-o curte făcîndu-şi rugăciunea musulmană ; un trecător vede un băiat complet gol ce spală un urcior şi constată că este circumcis.

Deosebirile apăreau mai ales atunci cînd *moriscos* erau invitaţi la masă de un vecin, vechi creştin. Mulţi dintre ei nu au putut să-şi ascundă aversiunea faţă de mîncărurile cu carne de porc pe care creştinii le serveau adesea intenţionat pentru a-i forţa să-şi dezvăluie credinţele intime. Juan Herrador din Alcala a refuzat să mănînce din farfuriile în care fusese o asemenea mîncare şi să folosească cuţitul cu care fusese tăiat porcul. În schimb, Diego García va accepta cu plăcere invitaţia vecinului său, deoarece ne aflăm în postul Paştilor şi este sigur că gazda sa nu-i va oferi carne de porc.

Este greu, de asemenea, să-ţi controlezi întotdeauna limbajul. De pildă foarte mulţi *moriscos* pronunţau numele lui Mahomed cu orice prilej. Joana, o sclavă din Malaga, s-a urcat pe un scaun cu o găleată de apă fierbinte : gata, gata să cadă, cere ajutorul Profetului... dar, vai, cu voce tare. Altul, în timpul unei discuţii, pentru a da mai multă greutate cuvintelor sale, spune : *„Por la verdad de Mahoma"*.

Tocmai din aceste motive relaţiile deveneau dificile într-un cuplu în care bărbatul era *morisco*, iar nevasta veche creştină, sau în închisoare, într-o celulă colectivă în care imediat se formau două grupuri antagonice. În închisoarea din Cuenca, *moriscos* scoteau din saltelele găurite paie pe care le împleteau în formă de cruce şi le aruncau la picioarele creştinilor, în timp ce aceştia simţeau o plăcere deosebită să prăjească şi să mănînce ostentativ carne de porc.

Adesea, mînia era un rău sfetnic. Ea genera duritǎţi verbale : *moriscos* erau adesea provocaţi de creştini, cărora le făcea plăcere să li se adreseze cu „cîine de maur", să-l insulte şi să-l blesteme pe Profet, lucru pe care un *morisco* nu putea să-l tolereze şi care, de regulă, îl scotea din fire.

Fideli în străfundul sufletelor lor islamului, pe care îl practicau în secret, ei s-au opus, totodată, cu înverşunare asimilării doctrinei catolice şi preceptelor ei. Ei foloseau tot felul de stratageme pentru a anula efectul ceremoniilor de la care nu se puteau sustrage. În 1573, de exemplu, la

Belmontejo, Juan Sierra a spălat cu apă caldă capul fiului său la întoarcerea de la botez pentru a șterge orice urmă de apă sfințită sau de uleiuri sfinte. Unii mergeau pînă acolo încît își înlocuiau copilul cu un altul deja botezat.

Se căsătoreau, dacă era posibil, după ritualul musulman. Inchiziția considera concubinajul un lucru suspect, iar dacă era vorba de *moriscos* îl considera un refuz de a recunoaște sacra instituție a căsătoriei. Dar cuplurile care trăiau în concubinaj erau numeroase : Alvaro Merino din Hornachos îi sfătuia pe verii săi primari, originari din Ronda și refugiați în casa lui, să se căsătorească pentru a scăpa de persecuțiile Inchiziției care-i acuza că trăiau împreună.

Moriscos încercau să se sustragă și de la înmormîntări făcute după ritualul creștin sau, pentru a anula efectele acestora, le completau cu ritualuri autentic musulmane. De aceea, la *Junta* din Madrid din 1587, sub Filip al II-lea, s-a hotărît ca toți *moriscos*, fără excepție, să aibă un mormînt conform canoanelor creștine și să fie înmormîntați în același cimitir ca și creștinii.

Ei refuzau să meargă la liturghie, iar dacă din întîmplare asistau, adoptau o atitudine lipsită de respect. Foarte mulți preoți se plîngeau de proasta comportare a „enoriașilor *moriscos*". Unii dintre ei făceau gesturi obscene în momentul culminant al slujbei. Alții veneau după începerea slujbei și plecau înainte de încheierea ei. Și aceasta în ciuda faptului că un *alguacil* supraveghea biserica duminica și în zilele de sărbătoare obligatorii. Erau surprinși duminică muncind, fără cel mai mic respect pentru ziua Domnului, sau erau găsiți vinerea sau în zilele postului Paștilor așezați la masă în fața unui miel fript sau pregătindu-și o supă cu carne. Primeau în silă sfaturile preoților și se dovedeau incapabili să spună corect rugăciunile.

Părinții amînau cît mai mult educația catolică a copiilor lor. În același timp — și acest lucru era un mod de a prezerva conștiința religioasă de grup —, organizau însușirea credințelor musulmane. Acestea se transmiteau cel mai frecvent în familie, de la părinți la copii, dar și în reuniuni de prieteni sub conducerea unor *alfaquis*, pe care Inchiziția îi vîna asiduu, sau, în lipsa lor, a unor *moriscos* foarte docți în credința și ritualurile islamice.

Cărțile și manuscrisele arabe erau instrumente indispensabile pentru supraviețuirea islamului. Astfel, foarte

multe scrieri arabe au fost găsite la *moriscos,* chiar în regiunile cele mai periferice : cărți de rugăciuni sau tratate despre îndepărtarea demonilor, manuale despre viața socială și lucrări specializate ; toate acestea într-o mare varietate.

Dar opoziția dintre *moriscos* și creștini s-a înscris și într-o polemică teologică. *Moriscos* atacau Biserica, contestau anumite taine, cum ar fi confesiunea și euharistia. Confesiunea era adesea obiectul batjocurii sau curiozității *moriscos* care nu acceptau rolul de intermediar al preotului între Dumnezeu și om. Atunci cînd puteau, transformau confesiunea în deriziune, așa cum s-a întîmplat, de pildă, la Miravete : în acest sat, preotul era surd și toți *moriscos* se duceau să se confeseze lui ; marea lor plăcere era să răspundă la toate întrebările „*no, no, no*", și să-l audă pe acesta țipînd, spre marele amuzament al celor care asistau la scenă. Erau contestate elemente esențiale ale dogmei : Sfînta Treime, virginitatea Mariei ; statuile, icoanele și crucile erau pentru ei tot atîtea teme polemice.

De la refuzul de a se conforma practicilor religioase creștine pînă la batjocorirea tainelor Bisericii nu era decît un pas, iar, adesea, ei nu rezistau tentației. Se întîmpla chiar și să parodieze cultul. Dar cum li se putea reproșa ceea ce creștinii înșiși făceau cu multă plăcere cînd era vorba de islam ? De fapt, nu era decît un mod de a răspunde la provocările adversarului.

Majoritatea creștinilor erau ostili populației maure ; cele trei sentimente predominante erau disprețul, ura și teama. Creștinii reproșau acestor *moriscos* mai ales faptul că erau prea prolifici, prea harnici și prea avari. Oamenii de rînd nu puteau să nu-i invidieze pentru bogăția pe care o obțineau prin activități comerciale și prin practicarea meșteșugurilor. În regatul Valencia populația creștină considera că, datorită docilității lor, *moriscos* contribuiau la menținerea unui regim seniorial aproape insuportabil. Din nefericire, această ostilitate a provocat adevărate masacre : la Granada, la 2 aprilie 1569, 110 *moriscos* au fost asasinați în interiorul închisorii Audienței. Aceste manifestări violente se explică prin teamă : permanenta teamă de răscoală, teama de a fi capturați de pirații nord-africani, teama de a cădea în mîinile *bandoleros* *. Unele temeri

* Tîlhari, bandiți. — *Nota trad.*

erau întemeiate, dar altele nu erau decît produsul imaginației populare.

Aversiunea creștinilor față de *moriscos* era amplificată și de sentimentul că aceștia din urmă veneau dintr-o rasă bastardă ; musulmanii vin de la Ismael, fiul sclavei Agara, în timp ce creștinii se consideră descendenți direcți ai lui Isaac. Această concepție rasistă în legătură cu originea musulmanilor justifica aplicarea statutului purității sîngelui față de *moriscos*, deși el nu a fost folosit atît de riguros ca în cazul evreilor iudaizanți. Într-adevăr, resentimentul creștinilor față de *moriscos* era mult mai slab decît cel pe care-l inspirau evreii. *Moriscos* erau disprețuiți, temuți, dar nu trezeau un sentiment de repulsie fizică sau teologică.

Această ură era reciprocă. Ea se traducea la *moriscos* prin refuzul de a se amesteca cu ceilalți ; dar teama de a da în vileag credințele lor intime și de a se expune unor mari necazuri explica această atitudine. Contactele cu creștinii — căci, totuși, ele existau — se materializau mai ales în tentative de prozelitism, în discuții în care *moriscos* încercau să convingă că religia lor e superioară. Miguel de Palma, originar din Zafra, a fost pus la index pentru simplul fapt că a afirmat că legea maurilor era superioară celei evreiești. Femeile consumau și ele multă energie pentru a cîștiga noi adepți ai islamului, cu toate că Inchiziția era deosebit de severă față de aceste manifestări.

La pericolul de a vedea creștini seduși de islam se adăuga și teama ca *moriscos* să nu stabilească relații prea bune cu turcii și cu maurii din Africa de nord. Numeroși *moriscos* au fost acuzați că întrețin legături secrete cu „necredincioșii" ! Spania se afla în război cu turcii, deznodămîntul acestuia era nesigur, iar prezența acestora din urmă în munți fusese semnalată de mult, în special în timpul răscoalei din *Alpujarras*.

Coastele spaniole constituiau teatrul incursiunilor permanente ale piraților, adesea *moriscos* renegați, refugiați la Alger. Astfel, în 1579 în Andaluzia și în 1586 la Valencia, maurilor li s-a interzis să locuiască în regiuni de coastă, deoarece de aici puteau fugi mai ușor.

În arhivele Inchiziției există numeroase procese intentate unor persoane care au fost prinse în momentul în care încercau să fugă în Maghreb ; cînd reveneau în Spania, creștinii povesteau lucruri îngrozitoare despre ororile la care fuseseră supuși în timpul captivității pe pămînt

maur. Într-adevăr, *moriscos* credeau în revanșă, iar în profețiile, foarte numeroase în Spania secolului al XVI-lea, găsim exprimată această speranță. Esența acestor profeții era legată de Coran sau de Mahomed. Ele afirmau credința în victoria islamului și numeroși *moriscos* credeau în venirea Marelui Turc care-i va elibera și le va permite, la rîndul lor, să-i asuprească pe toți creștinii.

Spania epocii moderne lupta concomitent împotriva maurilor convertiți și protestanților și se pare că a fost realizată o apropiere între cele două comunități sau, cel puțin, o încercare de apropiere. Pe drept cuvînt, divizarea creștinilor era un argument polemic pentru *moriscos*, care încercau să demonstreze că nu te poți atașa unei religii și unei Biserici aflate în pragul schismei.

Această ciudată apropiere s-a produs în cursul secolului al XVI-lea și în ultimul sfert al secolului al XVII-lea. Protestanții și *moriscos* aveau o situație socială și politică analogă — a unei minorități oprimate și opuse ordinii existente. Ei manifestau aceeași sensibilitate religioasă și făceau apel la autoritatea Scripturii. Adoptau poziții comune : condamnau prezența statuilor în biserici, criticau clerul și biserica romană etc. Un fapt interesant, *moriscos* cunoșteau doctrinele protestante din cărțile ce pătrundeau clandestin în Spania, în special la Valencia, Granada, Aragon, unde comunitatea era foarte numeroasă.

Inchizitorii din Zaragoza erau îngrijorați de faptul că *moriscos* și protestanții făceau casă bună, ceea ce i-a determinat, încă de la începutul domniei lui Filip al II-lea, să se ocupe de acei *moriscos* care plecau la Béarn, unde influența Reformei era mare, și care nutreau pretenții anexioniste asupra Aragonului. *Moriscos* au mers atît de departe, încît l-au rugat pe Henric al IV-lea, regele Franței, să le vină în ajutor. În procesele inchizitoriale de la Toledo au fost găsite cîteva cazuri de convertire a unor *moriscos* la protestantism. Ei credeau în mod eronat că această convertire este un mijloc de a scăpa de opresiunea inchizitorială. Totuși, importanța acestor relații nu trebuie exagerată, căci contactul a fost slab, *moriscos* servindu-se de ceilalți doar pentru a furniza argumente și ca sprijin politic.

Începînd cu Regii Catolici, monarhia spaniolă a făcut din unificarea religioasă unul dintre principalele ei obiective. În mod deosebit ea s-a străduit să-i asimileze pe

moriscos și să-i unească cu populația creștină. În cadrul acestei vaste acțiuni, care viza extirparea islamului în Spania și urmărea să-i determine pe *moriscos* la o adeziune sinceră, Biserica, guvernul și Inchiziția au adoptat, pe rînd sau simultan, diverse măsuri ; Inchiziția a rămas, însă, principalul organ al represiunii : ea controla și dirija cele mai energice și mai coerente acțiuni pentru a soluționa problema în funcție de conjunctură.

Ciclul evenimentelor e același în diferite provincii cu populație musulmană : la început, hotărîrea privind botezul forțat, apoi revolta armată a maurilor convertiți, în sfîrșit, reacții oficiale care ratificau asimilarea deplină, acordîndu-se, totodată, o perioadă de grație.

Represiunea varia în spațiu și timp. Momentele dure au alternat cu perioade de acalmie, cînd Inchiziția era nevoită să facă concesii, și tocmai regii, în special Carol Quintul, au fost cei care au temperat zelul Sfîntului Oficiu.

Primul care a organizat represiunea inchizitorială împotriva comunității de *moriscos* a fost Alfonso Manrique — al cincilea Inchizitor general, arhiepiscop de Sevilla și mai tîrziu cardinal al bisericii romane. El a întocmit un catalog de acuzații contra comunității de *moriscos*, care era publicat în fiecare an, sub formă de edict, într-una din duminicile din postul Paștilor. Creștinii erau obligați, în termen de șase zile și sub amenințarea excomunicării, să denunțe toate gesturile și cuvintele folosite de *moriscos* în comportare sau limbaj ce contraveneau credinței creștine.

Există un aspect al problemei asimilării față de care Inchiziția era deosebit de sensibilă : instruirea religioasă a maurilor convertiți. I s-a reproșat adesea că persecuta persoane convertite de puțină vreme și superficial instruite. De fapt, în prima jumătate a secolului, Inchiziția era constant invitată să dea dovadă de indulgență, avînd în vedere că *moriscos* erau neofiți în credința catolică.

Atunci au fost create școli, mănăstiri, seminarii pentru instruirea copiilor *moriscos*, au fost organizate misiuni evanghelice, iar în 1566 a fost editată la Valencia *doctrina christiana en lengua arabiga y castellana*. Aceasta era opera arhiepiscopului valencian don Martín de Ayala, care dorea să facă catehismul mai accesibil maurilor. În acest sens, eforturile au continuat de-a lungul întregului secol al XVI-lea, dar mijloacele folosite au fost insuficiente, iar eșecul — evident.

Autoritățile au încercat să recurgă la căsătoriile mixte, încurajîndu-le ; diverse decrete îi obligau pe *moriscos* să se amestece cu creștinii, dar *limpieza de sangre,* prejudecată foarte răspîndită, și gravele consecințe practice ale acesteia nu au permis generalizarea respectivelor căsătorii.

Regele, papa, episcopul local sau chiar Inchiziția au dat adesea edicte de grațiere : se propunea oricărui *morisco* absolvirea de erezie cu condiția să-și mărturisească păcatele. Dar aceste edicte au avut un efect minim, deoarece *moriscos* nu doreau deloc să devină creștini și se mulțumeau să folosească aceste edicte pentru a cîștiga timp și a scăpa de urmărirea Inchiziției.

Măsurile luate pentru a face să dispară orice urmă de islam abundau. Asemenea ordonanțe s-au succedat încă din epoca convertirii obligatorii și urmăreau să-i determine pe *moriscos* să se conformeze uzanțelor și obiceiurilor noilor stăpîni. Încetul cu încetul, toate aspectele vieții religioase și sociale a maurilor au devenit obiectul unei interdicții.

Primele edicte regale despre care avem cunoștință datează din 1501 și se referă, primul, la băile din Granada, și, al doilea, la cărți. Cărțile și manuscrisele arabe susceptibile să transmită dogma coranică trebuiau să fie predate autorităților, cu excepția cărților de medicină, filosofie sau a cronicilor. Urmînd exemplul Regilor Catolici, Inchiziția a desfășurat o adevărată vînătoare împotriva cărților respective de-a lungul întregului secol. O condamnare din acest motiv presupunea obligatoriu confiscarea bunurilor, care putea fi însoțită de flagelare publică sau chiar de galere.

Alte edicte vizau portul de armă și de veșminte arabe, limba, *zambras* (dansuri), *degüello* (ritual islamic — tăierea unui animal pentru consum) și, în sfîrșit, obiceiurile legate de naștere, căsătorie și înmormîntare. Această listă de interdicții anula toate particularitățile culturale ale *moriscos.* Ei au încercat în zadar să intervină pe lîngă Carol Quintul ; au oferit și bani pentru ca interdicțiile să fie anulate.

În 1526, *moriscos* din Granada s-au trezit cu Inchiziția din Jaen transferată în orașul lor. Venirea ei a suscitat o emoție atît de mare, încît inchizitorul Manrique le-a acordat o perioadă de grație de trei ani, timp în care ei puteau să vină să-și mărturisească greșelile și să beneficieze de indulgență. Erau excluși cei care se încăpățînau

să nu recunoască, transmiteau credința musulmană, precum și cei ce practicau circumcizia copiilor lor. Totuși, trei ani mai tîrziu, la primul autodafe care a avut loc aici, printre cei 89 de penitenți figurau doar trei *moriscos*.

Cunoaștem puține lucruri despre activitatea tribunalului între 1530 și 1549, dar persecuțiile au fost severe, dacă judecăm după numeroasele acțiuni întreprinse de *moriscos* pentru a atenua efectele lor. Ceea ce-i preocupa cel mai mult pe granadini era confiscarea bunurilor, pedeapsă aplicată fără excepție în orice proces de mahomedanism. În schimbul anulării acestei sancțiuni ei s-au arătat dispuși să ofere : 120 000 de ducați în 1543, 200 000 în 1555, 100 000 Coroanei și 3 000 anual Inchiziției începînd din 1558. După numeroase negocieri oferta a căzut. Opoziția față de acțiunile Sfîntului Oficiu era, bineînțeles, opera acestor *moriscos* persecutați, dar petițiile trimise la Curte au fost sprijinite de căpitanul general al Granadei, de nobilii spanioli și chiar de arhiepiscop. Reprezentanții vechii nobilimi maure s-au raliat și ei acestor petiții.

Din 1550 pînă în 1580 represiunea inchizitorială a fost destul de limitată, dar faptul că 609 *moriscos* au fost „reconciliați" cu confiscarea bunurilor dovedește că Sfîntul Oficiu nu renunțase la politica lui de spoliere a noilor creștini. Se estimează că între 1550 și 1570 Sfîntul Oficiu a confiscat anual bunurile a 60 de *moriscos*. Aceasta explică de ce, după dispersarea granadinilor în întreaga Castilie — consecință a războiului din *Alpujarras* (1569), inchizitorii au avut dificultăți în a aduna cei 3 000 de ducați pe care trebuiau să-i predea anual Consiliului Supremei. Practica confiscării bunurilor posedate de *moriscos* indică clar una din cauzele rebeliunii. În același timp, se înregistrează o creștere a numărului de *moriscos* condamnați în comparație cu celelalte categorii. Acțiunile Inchiziției împotriva *moriscos* au atins apogeul în ultimii cinci ani de dinaintea răscoalei din *Alpujarras ;* după aceea s-a înregistrat o scădere a lor, lucru firesc după ce au fost expulzați *moriscos*. Victimele preferate au devenit, ca înainte de 1530, evreii iudaizanți.

Pentru a înțelege importanța crescîndă a confiscărilor din acea epocă trebuie să ținem seama de cîțiva factori : tribunalul trebuia să se îngrijească de nevoile lui bănești și nu avea prea multe surse de venituri pentru a-și plăti cheltuielile curente, întotdeauna foarte mari. În 1571, de

pildă, chiar după ce s-a dispensat de o mare parte din personal, Inchiziția din Granada avea 29 de *oficiales* ale căror salarii se ridicau la peste 1 100 000 de maravedis anual. În plus, demnitarii primeau subvenții generoase pentru locuințe, se alocau sume substanțiale pentru construirea și întreținerea caselor inchizitoriale ; la toate acestea se adăugau banii pentru hrana deținuților prea săraci pentru a și-o asigura singuri, precum și banii pentru pregătirea *autodafeurilor*. S-au înregistrat deficite importante, iar în 1567 o recoltă slabă datorată secetei a avut consecințe grave asupra situației financiare a Inchiziției din Granada. Zvonurile despre o revoltă la Albaicin au provocat o asemenea panică, încît inchizitorii au cumpărat arme pentru a se apăra.

Din 1560 pînă în 1568, persecuțiile la care erau supuși *moriscos* s-au amplificat din două motive : intensificarea războiului împotriva turcilor și eșecul negocierilor privind anularea sechestrelor, în 1569. În plus, inchizitorii au vizitat districtele pînă atunci exceptate și au întreprins acțiuni împotriva delictelor care înainte nu erau reprimate. În 1560, Consiliul Supremei a hotărît că anumite ritualuri (purificarea prin spălare, *zambras* și *deguëllo*) trebuie să fie pedepsite ca practici eretice în ciuda insistenței inchizitorului inspector care cerea ca aceste delicte să fie tratate cu clemență, deoarece se datorau mai curînd ignoranței decît unor intenții eretice. În timpul inspecțiilor efectuate în diverse regiuni inchizitorii au manifestat o mare severitate. Dar apogeul acestei severități a fost atins în timpul unei vizite făcută de inchizitorul Gonzales la Malaga, în 1568.

Este interesant de constatat că frica de Inchiziție nu se limita la noii convertiți. La Granada, unde exista o numeroasă populație de vechi creștini, Sfîntul Oficiu nu găsea locuințe pentru personalul său, deoarece „locuitorii refuzau să-i lase pe agenții Inchiziției să intre în casele lor". Începînd din 1560, odată cu creșterea banditismului și a amenințării unei insurecții generale, la rîndul lor, inchizitorii au început să se teamă de *moriscos* ; ei știau că deținuții din închisorile secrete erau priviți ca martiri ai islamului și că, în eventualitatea unor tulburări, primul atac va fi îndreptat împotriva edificiilor Inchiziției, ceea ce corespundea realmente intențiilor conjuraților. La 1 martie 1567, Inchiziția din Granada informa *Suprema*

despre insecuritatea în care trăiau oamenii Inchiziției și-i cerea o gardă suplimentară.

La Valencia problema era mai complexă. În această provincie trăia cea mai numeroasă populație maură din întreaga Spanie, aproape exclusiv rurală, asuprită de latifundiari. Răscoala din 1520 declanșată de *germanias,* revoluție urbană îndreptată împotriva nobilimii locale, a sugerat instigatorilor acestei mișcări ideea de a-i elibera pe supușii mauri și de a-i boteza pentru a da astfel o lovitură puterii senioriale. Din 1520 pînă în 1522 mii de mauri au fost botezați cu forța. Dar răscoala a fost înăbușită ; din acel moment se putea crede că botezurile făcute cu forța nu vor mai fi considerate valabile, iar *moriscos* vor fi îndreptățiți să redevină musulmani. Numai că autoritățile, și în mod deosebit Inchiziția, nu au înțeles astfel lucrurile, iar Sfîntul Oficiu a avut grijă să vegheze ca acești proaspeți creștini să respecte întru totul noua lor condiție religioasă.

La început, monarhia a preconizat o politică pașnică și în acest sens Inchizitorul general s-a adresat la 28 aprilie 1524 tuturor tribunalelor. Totuși, spectrul represiunii își făcuse apariția. Carol Quintul a fost dezlegat de papă de jurămîntul prin care se angajase să nu-i persecute pe ultimii musulmani din Spania. În paralel, el trebuia să ia măsurile necesare pentru a-i converti. În mai 1525, Manrique a acordat anumite puteri pentru Valencia lui don Gaspar de Avalos, episcop de Guadix. Întîmpinînd rezistență, asimilarea pe cale pașnică a cedat treptat represiunii.

La 13 septembrie, regele a ordonat să fie botezați toți musulmanii. Dacă acceptau, beneficiau de aceleași libertăți ca și creștinii. Concomitent, menghina se strîngea prin măsuri indirecte. La 8 decembrie, regele a dat un ultimatum : convertirea sau expulzarea prevăzută pentru sfîrșitul anului 1525.

În ianuarie 1526, conducătorii *moriscos* au obținut din partea Coroanei și a Marelui Inchizitor, Manrique, o *Concordia* sau un acord secret favorabil lor : printre altele, acordul interzicea Inchiziției să acționeze împotriva maurilor și bunurilor lor timp de 40 de ani ; ei puteau să poarte veșminte diferite de ale creștinilor și să folosească limba lor timp de 10 ani. Dar maurii trebuiau să consimtă să fie botezați. Acest acord a fost făcut public în 1528 și se pare că nu a satisfăcut marea masă de *moriscos.* În provincii

au izbucnit revolte, punctul fierbinte fiind la Sierra de Espadan.

De altfel, în pofida acestui acord și a bulelor pontificale din 1530 și 1532 care dădeau Inchizitorului general posibilitatea de a-l absolvi sistematic pe orice *morisco* penitent, Sfîntul Oficiu nu și-a slăbit activitatea împotriva noilor convertiți : din 1532 pînă în 1540, cea mai mare parte a celor 441 de persoane judecate pentru erezie la Valencia erau *moriscos*.

Problema religioasă era înainte de toate o problemă politică care conținea o contradicție flagrantă. De fapt, seniorii nu doreau ca schimbarea religiei *moriscos* să implice și o schimbare a statutului lor de servi. La rîndul lor, *moriscos* refuzau „să trăiască ca creștini și să plătească ca mauri". Or, regele nu se hotăra să-i oblige pe seniori să-i trateze pe *moriscos* ca oameni liberi, iar Inchiziția nu era interesată de acest aspect al lucrurilor, ci numai de apostazia maurilor convertiți.

La început, în Aragon, unde, ca și la Valencia domnea Ferdinand, asupra maurilor nu s-au exercitat presiuni pentru a se converti, căci ei erau protejați de puternica nobilime latifundiară și de autoritatea Cortesurilor. Ei alcătuiau o considerabilă forță de muncă, de unde și expresia „cu cît mai mulți mauri, cu atît mai multe profituri". Inchizitorilor li se recomanda în permanență să-i lase în pace. În 1510, în Cortesurile din Monzon s-a ajuns la un compromis : maurii din Aragon, ca și cei din Valencia, nu vor fi nici expulzați, nici obligați să accepte botezul. Acest angajament a fost reînnoit în 1519 de Cortesurile din Zaragoza.

Dar, cînd, la rîndul lor, maurii din Valencia au fost obligați să se convertească, existența unor comunități musulmane în Aragon a devenit incompatibilă cu o Spanie hotărîtă să impună creștinismul aproape peste tot. Maurii din Aragon au trebuit să se lase botezați în aceeași perioadă cu cei din Valencia, iar Inchiziția avea ordinul să-i supravegheze. Totuși, la Cortesurile din Monzon, în 1528, regele a cerut să nu se acționeze împotriva lor atîta timp cît nu vor avea o educație religioasă satisfăcătoare.

În 1533, seniorii au protestat împotriva tribunalelor inchizitoriale care puneau stăpînire pe pămînturile confiscate de la victime, ceea ce însemna propria lor pedepsire, deoarece pămînturile le aparțineau.

Nu numai în Granada, Valencia și Aragon erau mulți *moriscos* ; în Castilia, mai ales, existau numeroase localități unde comunitatea de *moriscos* era majoritară. Credem că prezintă interes să ne oprim asupra istoriei uneia dintre ele, bunăoară, aceea din Hornachos.

Hornachos este astăzi un orășel cu 7 200 de locuitori, situat în sud-estul Extremadurei. El se află la 270 km de Madrid și face parte din provincia Badajoz, districtul Almendralejo. Originea acestui orășel urcă în timp pînă în epoca romană, iar întemeierea lui este legată de micile lucrări practicate pe terenurile învecinate.

Situat pe versantul meridional al muntelui cu același nume, Hornachos are o poziție geografică privilegiată : e apărat de vînturi și nu suferă de lipsa apei, iar depărtarea de marile drumuri îi asigură o izolare perfectă.

În secolul al XVI-lea și în primii nouă ani ai secolului al XVII-lea, populația lui era alcătuită, cu rare excepții, din *moriscos*. Se pare că această populație era originară din Extremadura, dar este posibil ca, după răscoală, un număr de granadini să se fi alăturat acestei comunități.

Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, nu existau mai mult de o sută de creștini, dintre care 20 de preoți ce se pierdeau printre cei 4 000—5 000 de mauri. Tocmai acest caracter majoritar explică permanența independență a comunității.

Un fapt curios : se pare că Inchiziția nu s-a ocupat de ei decît foarte tîrziu. Studiile demografice asupra comunității de *moriscos* din Extremadura atestă omisiuni în ceea ce privește Hornachos. Aceste omisiuni sînt puse pe seama fricii clerului de locuitorii acestui orășel.

Am găsit, totuși, rezumatele unor procese inchizitoriale intentate locuitorilor Hornachos-ului, care datează din 1590—1592, adică cu aproximativ 20 de ani înainte de expulzarea generală. În acea perioadă, tribunalele au judecat 133 de cauze ce implicau 81 de indivizi. Majoritatea lor erau între 30 și 50 de ani, dar existau și foarte mulți bătrîni, chiar de 80 de ani. Cei mai mulți erau meșteșugari și agricultori ; printre acuzați erau *regidores* și chiar avocați.

S-a încercat aducerea lor pe calea credinței, așa cum s-a procedat cu toți ceilalți *moriscos* din Spania : în acest scop, în 1530 arhiepiscopul de Sevilla, don Alonso Manrique, fost episcop de Badajoz, a creat o mănăstire de franciscani. Inutil, căci violența lor a fost atît de mare, încît

într-o zi au distrus statuia sfîntului Iacob, patronul Spaniei, și au scos ochii statuii sfîntului Petru !

Caracterul marginal și opoziția neînduplecată față de integrare, care se explică în mare parte prin izolarea geografică, au conferit acestei comunități un caracter original. Reputația extraordinară dobîndită de-a lungul timpului a fost poate singurul motiv pentru care Inchiziția nu s-a interesat decît foarte tîrziu de Hornachos.

Această comunitate nu trăia numai în respectul credinței și tradițiilor islamice, ca toate celelalte comunități de *moriscos* din Spania, ci se distingea prin acte de altă natură, menționate în relatările despre procesele inchizitoriale : locuitorii Hornachos-ului se dedau la omoruri, agresiuni, furturi, fabricau monede false. Ei terorizau întreaga regiune și se considerau o republică. Se reuneau în „Consiliul de stat" într-o grotă.

E adevărat, ei nu erau persecutați. Corupeau persoane influente de la Curte, iar nepedepsirea delictelor de care se făceau vinovați se datora și absenteismului magistraților spanioli. Se bucurau de privilegii, cum ar fi portul de armă, și de alte libertăți acordate de Filip al II-lea.

Faptul că erau majoritari le dădea un sentiment de securitate ; pentru ei clandestinitatea era relativă. În această comunitate, în care o anumită libertate de acțiune era posibilă din motivele arătate, se luau, totuși, măsuri de precauție pentru a se preveni un denunț. De ce Alonso Tello de Las Ovejas îi cere tovarășului său de drum să se posteze pe un loc mai ridicat în timp ce el își face rugăciunea, dacă nu pentru a veghea să nu vină cineva ?

În plus, ei aveau mare grijă să evite denunțurile : Maria Terino și rudele ei au oferit 50 de ducați unei persoane pentru ca aceasta să nu le denunțe Sfîntului Oficiu. Alții au recurs la metode mai violente : astfel Gonzalo Garcia Larios l-a omorît cu o lovitură de archebuză pe *alcaldele Hermandad*-ului din Hornachos. Cît despre *regidorul* Alvaro Gonzalez, el a făcut uz de funcția sa punînd să fie asasinate persoanele care-și exprimaseră dorința de a se prezenta în fața Inchiziției pentru a face mărturisiri în legătură cu coreligionarii lor.

Așa se face că Inchiziția, al cărei rol era de a apăra Biserica și de a reprima orice manifestare de fidelitate față de islam, a luat cunoștință de delicte a căror natură nu fusese inițial de resortul ei. Rapoartele inchizitorilor confirmă faptul că această comunitate a comis numeroase

delicte. Dar lucrurile nu s-au oprit aici. Căci, după ce au debarcat în primele luni ale anului 1610 pe coasta africană, în apropiere de Tetuan, maurii s-au regrupat și au creat la Sale (Maroc) o republică independentă de sultan și și-au format un stil de viață asemănător cu cel din Spania, creînd o redutabilă republică de corsari.

Cunoaștem din sursă sigură că expulzarea lor a fost hotărîtă înainte de aceea a maurilor din celelalte localități din regiune, iar preotul din Hornachos declara în acel moment : „Apoi, Consiliul a considerat că acești oameni merită o pedeapsă mai mare decît ceilalți din cauza atrocității delictelor pe care le-au comis. Nu este de dorit ca în acest oraș să mai rămînă măcar unul singur, căci ei sînt indivizi foarte periculoși și dau un exemplu rău".

Printre reproșurile formulate de *moriscos* la adresa Inchiziției găsim adesea rapacitatea ! Așa putem înțelege mai bine cuvintele Isabelei de Linan care-i instiga pe cei ce se aflau în detenție cu ea să nege că sînt musulmani dacă nu doresc să-și piardă toate bunurile. Într-adevăr, un om acuzat de „mahomedanism" era, în general, sancționat cu excomunicarea, cîteodată provizorie, dar întotdeauna cu confiscarea definitivă a bunurilor... Atunci cînd suspectul era arestat, bunurile lui erau imediat sechestrate. *Alguacil*-ul lua, în plus, 20 de ducați pentru întreținerea deținutului. Dacă nu primea această sumă, proceda la vînzarea publică a anumitor bunuri sechestrate. Inchiziția lua un anumit procentaj din bunurile confiscate, dar nu știm cît, poate 10%. După cum am văzut, la Granada partea Inchiziției era mai mare.

În 1534, regele a cerut inchizitorilor din Valencia să nu confiște bunurile *moriscos* urmăriți pentru erezie și apostazie, și nici bunurile aparținînd unor *alfaquis* și celor care au căzut din nou în erezie. Pedepsele pecuniare nu trebuiau să depășească 10 ducați, ce reveneau Bisericii pentru acțiuni pioase. Amenzile aduceau Inchiziției circa 500 de livre pe an.

Dar aceste atenuări ale rigorii inchizitoriale implicau, ca și la Granada, o compensație financiară : în conformitate cu un acord din 1571, *moriscos* erau obligați să plătească în două rate 50 000 de scuzi valencieni, adică 2 500 de livre. *Moriscos* din Aragon, care obținuseră în 1534 cu sprijinul nobilimii condiții similare, trebuiau să verse anual peste 32 000 de scuzi Inchiziției din Zaragoza.

Aceste venituri au dispărut după expulzare, situația financiară a mai multor tribunale înrăutățindu-se. Inchizitorii au adresat numeroase cereri regelui pentru a remedia această situație.

Inchiziția era socotită de scriitorii *moriscos* un fel de tribunal al diavolului „prezidat de un demon care are drept consilieri minciuna și orbirea", o aluzie la caracterul secret al procedurii. Ea servea obscurantismului pînă într-atîta, încît *moriscos* îi suspectau pe mulți creștini că practică religia împotriva propriei lor voințe pentru a scăpa de persecuții. Cuvintele nu pot exprima întru totul ura și groaza pe care ea le inspira. Un manuscris *morisco* afirmă, de pildă, că inchizitorii sînt aliații diavolului, iar anumiți gînditori afirmau chiar că regina Isabela se află în infern pentru că a creat Inchiziția.

Moriscos nu puteau să ierte Inchiziției însăși existența ei, deoarece activitatea inchizitorială îi obliga să trăiască în clandestinitate și să se organizeze în societăți semioculte. Fără ea și fără presiunea psihologică pe care o exercita asupra creștinilor, ei nu ar fi trebuit să se teamă de aceștia.

Cum putea trăi un musulman pe pămînt creștin ? Islamul permitea credincioșilor săi aruncați într-o lume ostilă și nevoiți să îmbrățișeze o altă religie să-și ascundă credința și să nu destăinuie ceva ce le-ar fi putut pune în pericol viața. Deci, *taquiya* sau nemanifestarea credinței era mijlocul de a se apăra împotriva Sfîntului Oficiu. Un text din 1504, răspunsul unui muftiu din Oran dat *moriscos* din Granada descrie precauțiile pe care aceștia trebuiau să le ia pentru a continua să-și practice religia. El afirma necesitatea de a se preface pentru a supraviețui.

Inchiziția îi acuza pe *moriscos* de ipocrizie, reproș cel puțin ciudat, dat fiind faptul că ea nu le-a lăsat nici o posibilitate de a alege. Temîndu-se de Sfîntul Oficiu, ei reacționau în diferite moduri : uneori amenințau sau încercau să corupă pe cei care intenționau să depună mărturie împotriva lor, alteori ei erau cei care-i denunțau pe coreligionarii lor pentru a scăpa, dar, cel mai adesea, solidaritatea rămînea o regulă ; oamenii liberi îl invocau pe Alah, cerîndu-i să vină în ajutorul nefericiților prizonieri ai Inchiziției. *Moriscos* acuzau Sfîntul Oficiu că dorește damnațiunea lor, forțîndu-i să renege islamul și să comită faptele cele mai îngrozitoare pentru a înăbuși în ei orice urmă a religiei lor.

În cele trei sferturi de veac care au precedat expulzarea lor, maurii au constituit ținta principală a inchizitorilor din Valencia, Zaragoza și Granada. În perioada 1550—1580, ei au reprezentat la Granada cea mai mare parte a penitenților, iar la cele 12 autodafeuri din aceeași perioadă 780 din cei 998 de condamnați, adică 78,1% erau *moriscos*. La Toledo, din 606 persoane 190 erau *moriscos*, iar la Murcia, unde evreii iudaizanți erau mai numeroși, la autodafeul din septembrie un sfert din condamnați erau *moriscos*.

Inchizitorii le aplicau două feluri de tratament : „reconcilierea" însoțită de confiscarea bunurilor pentru toți cei acuzați de „mahomedanism" ; întrucît pentru inchizitori un *morisco* era, de regulă, un adept al islamului, această pedeapsă era cea mai uzitată. Examinarea problemelor financiare a dovedit, după cum am văzut, cît de mult au contribuit *moriscos* la creșterea veniturilor Inchiziției.

Cel de-al doilea tratament — pedeapsa capitală — a fost aplicat rar, infinit mai puțin decît în cazul evreilor iudaizanți și, poate, chiar al protestanților. Cei mai vizați erau șefii religioși și *relapsos*. Tot la Granada, în aceeași perioadă (1550—1580), 14 *moriscos* au fost arși pe rug, dar șase au fost condamnați la pedeapsa capitală fiind considerați criminali de război în primul an al răscoalei. *Moriscos* arși în efigie ating o cifră mai ridicată : 65 față de 8 nemauri, din care jumătate fugise în Africa, iar cealaltă jumătate dispăruse în închisorile secrete din cauza torturilor, sinuciderilor, bolii sau bătrîneții. Din 1589 pînă în 1592, în Extremadura, din 101 *moriscos*, dintre care 81 proveneau din acest faimos Hornachos, unul singur a fost ars în persoană, un anume Juan de Guzman, originar din Guadalcanal și nu din Hornachos. În regatul Granadei, între 1573 și 1577, doar trei condamnați din 152 au fost arși pe rug.

A existat sau nu uniformitate în persecutarea *moriscos* de-a lungul întregului secol al XVI-lea ?

Să luăm un exemplu : Cuenca. Inchiziția locală și-a intensificat activitatea împotriva *moriscos* în trei momente : 1520—1535, 1565—1575 și 1605—1610 ; aceasta înseamnă că la începutul activității ei împotriva *moriscos* perioadele de acțiune intensă a Inchiziției includ cele două principale

înfruntări între *moriscos* și creștini — răscoala din Granada din 1568—1570 și expulzarea generală din 1609—1614.

Este greu de stabilit numărul total al victimelor dintre *moriscos*. Tot la Granada, în decursul secolului al XVI-lea au trecut prin fața tribunalului inchizitorial între 1 000 și 1 500 de persoane. Pentru o comunitate de 150 000 de locuitori și într-un răstimp de o generație și jumătate, acest număr reprezintă puțin. Represiunea inchizitorială a fost, deci, relativ moderată, dar ea a continuat pînă în epoca expulzărilor.

Doi factori explică, în parte, politica Inchiziției : avea nevoie de bani și dorea să-i aducă pe *moriscos* la credința adevărată. De fapt, ea a fost mai puțin severă decît tribunalele civile, ca, de pildă, *Capitania general* din Granada sau *Audiencia*. Ea a întîmpinat o rezistență mai mult sau mai puțin fermă în funcție de două împrejurări : importanța sprijinului obținut de *moriscos* și mărimea comunității respective.

La sfîrșitul secolului al XVI-lea, constatînd eșecul acțiunilor ei, Inchiziția a împărțit cu nobilimea și Coroana responsabilitatea deciziei privind expulzarea generală, din care cauză, prin ironia soartei, a fost obligată să suporte pierderea uneia dintre cele două principale surse de venituri.

NOTE

1. Andres Bernaldez. *Memorias del reinado de los Reyes Catolicos*, Biblioteca Reyes Catolicos, Madrid, 1962, p. 256.
2. Henry Kamen. *Op. cit.*, p. 33.
3. Antonio Dominguez Ortiz. în *Historia 16*, decembrie 1976, *art. cit.*, p. 39.
4. Sursele citate de Ricardo Garcia Carcel : *Op. cit.*, Leg. 345 și 347. Arhivele regatului Valencia, Maestre Racional.
5. *Op. cit.*, Leg. 338—347.
6. A.H.N., Inquisición, Valencia, Leg. 5, 311.
7. Răscoala *germanias* s-a limitat la regiunea Valencia. Ea a fost aproximativ contemporană cu aceea a *Comunidades* din Castilia, pentru că s-a desfășurat între 1519 și 1521.
8. Henry Kamen. *Op. cit.*, p. 130.
9. A.H.N., Inquisición, Llerena, Leg. 1987, și 1988.
10. Antonio Rodriguez Monino : *Evreii iudaizanți din Badajoz din 1493 pînă în 1599*, în *Revue des études juives*, 1956, p. 74.
11. A.H.N., Inquisición, Sevilla, Leg. 2075.

12. A.H.N., Inquisición, Valladolid, Leg. 2135, exp. 1, 3, 6, 8, 9.
13. Henry Kamen. *Op. cit.*, p. 234.
14. Henry Kamen. „Confiscations in the economy of the Spanish Inquisition" în *Economic History Review*, seria 2, vol. XVIII nr. 3, 1965, p. 514—515.
15. A.H.N., Inquisición, Leg. 1287, exp. 39.
16. H.C. Lea. *Op. cit.*, p. 553.
17. Henry Kamen, vezi nota 14.
18. Henry Kamen. *Histoire..., op. cit.*, p. 241.
19. *Ibid.*
20. Paginile ce urmează se datoresc aproape în exclusivitate următorilor : Antonio Dominguez Ortiz și Bernard Vincent. *Historia de los moriscos*, Bibl. de la Revista de Occidente, Madrid, 1978, nr. 36 ; Louis Cardaillac. *Morisques et chrétiens*, Paris, Lib. Klincksieck, 1977 ; Marie-José Marc. *Comportaments et mentalités en Extremadure à la fin du XVI-ème siècle, op. cit.*, teză de doctorat în istorie ; Dominique Peyre : *Comportaments et mentalités dans le royaume de Grenade 1573—1577*, teză de doctorat în istorie, exemplar dactilografiat, Toulouse-Le Mirail, 1976.

CAPITOLUL VI

INCHIZIȚIA ȘI DEVALORIZAREA DISCURSURILOR FEMININE

AUTORITATEA CUVÎNTULUI FEMININ...

La 22 iulie 1529, la Toledo, „preafericita" *(beata)* Isabel de la Cruz, sora unui franciscan din Guadalajara, mergea la autodafe pentru a fi biciuită public și condamnată la închisoare pe viață.

Principala acuzată dintr-o serie de procese în care erau implicați *alumbrados,* Inchiziția recunoștea în ea pe autentica inspiratoare a unui curent mistic care propovăduia dăruirea totală lui Dumnezeu, etică periculoasă prin sugerarea perfecțiunii conferite de această dragoste.

Ea se bucura de o considerabilă popularitate în întreaga Castilie Nouă, și pentru a lovi spiritele bănuite că ar fi căzut sub influența ei spectacolul edificator al pedepsirii ei a fost repetat în toate orașele unde a predicat.

Este vorba de un proces celebru, nu atît datorită acestei „preafericite", fiică a unor *conversos,* cît faptului că a fost primul proces intentat de Inchiziție iluminismului.

Un secol mai tîrziu, la Toledo, o altă femeie, *beata* și ea, Ana de Abella, a fost urmărită, arestată și interogată de Sfîntul Oficiu.

Să ascultăm acuzația :

„Nesocotind frica de Dumnezeu, punînd în pericol mîntuirea eternă și disprețuind justiția pe care *Vuesta Suprema* o face cu dreptatea cu care acest tribunal este obișnuit, ea a comis o erezie și este eretică, apostată, mistificatoare, iluminată, recurgînd la pacte implicite sau explicite cu Diavolul, crezînd în lucruri diabolice și susținînd și făcînd uz de propoziții contrare Sfintei Credințe Catolice, crezînd în lucruri imaginare și iluzii diabolice ce merg împotriva celor în care crede și pe care le propovăduiește Sfînta Biserică Catolică Romană. (...)

Și o declar pe numita Ana de Abella vinovată de a fi comis aceste delicte de erezie apostată, de iluminată, min-

cinoasă, de a simula sfinţenia, de sacrilegiu, expertă în prefăcătorie în mărturisirile ei şi în răspunsurile la interogatorii, de falsă şi simulată penitenţă, pentru care a fost pedepsită cu excomunicarea majoră şi confiscarea bunurilor din ziua în care a comis delictele respective.

Bunurile ei vor fi atribuite consiliului Majestăţii Sale, predînd persoana ei justiţiei laice spre a fi condamnată (...), încît justiţia laică să-i dea osînda cu toată rigoarea dreptului, în persoana şi în bunurile ei, spre a-i servi ca pedeapsă şi spre a fi o pildă pentru ceilalţi. (...) În acest scop cer ca deţinuta să fie supusă torturii pentru a o face să mărturisească întreg adevărul despre ea şi complicii ei. Tortura nu trebuie să înceteze pînă cînd nu va mărturisi [1].

La prima vedere s-ar părea că în decurs de un secol Inchiziţia nu şi-a temperat deloc rîvna represivă.

Împotriva Anei de Abella, eretica iluminată, procurorul a cerut pedeapsa cu moartea. La terminarea procesului, tribunalul o consideră nebună şi dispune internarea ei în ospiciul din Balsamo.

Printr-un straniu procedeu, eretica apostată a devenit o individualitate inclasificabilă, pe care inchizitorii au refuzat s-o judece, plasînd-o într-un spaţiu incalificabil : nebunia.

Arhivele inchiziţiei dezvăluie numeroase cazuri de acest fel, păstrate într-o serie puţin explorată, aceea a *ilusas* şi *iludentes*. Predominau procesele acestor femei numite *beatas*, care puteau fi întîlnite în Spania în orice acţiune religioasă caracterizată prin exaltare. Fiice ale oraşelor, ele îl servesc pe Dumnezeu, ca această *beata* care, precedînd demersurile reformatoare ale Terezei de Avila, a mers pe jos la Roma cerşind, pentru a cere autorizaţii de întemeiere a unor mănăstiri ale desculţelor, în timp ce sfînta se afla încă în faza meditaţiei. Tereza de Avila, deşi îl urma pe apostol : „Ca în toate Bisericile sfinţilor, femeile voastre să tacă în biserică, căci lor nu le este îngăduit să vorbească, ci să se supună, precum zice şi legea" (Pavel, Întîia Epistolă către Corinteni, XIV, 33—34), visa la „libertatea de a predica, de a confesa şi de a duce Sufletele la Dumnezeu [2]".

Iată că va trebui să ne referim la *ilusas* şi să forţăm anonimatul delictului, avînd în vedere că este vorba numai de femei.

Timp de trei secole, Sfîntul Oficiu le-a interogat, torturat şi pedepsit pe *ilusas*.

După cît cunoaștem, toate tribunalele din Spania au fost implicate, cu excepția celor din Galicia, Navarra, Catalonia și regatul Valencia. Cercetări sistematice ne vor permite, poate, să valorificăm această afirmație, căci, dacă aceste regiuni nu au cunoscut femei *ilusas*, ele au fost în schimb focare importante în Spania ale altei iluzii : vrăjitoria.

Deci, femei a căror istorie nu s-a scris încă.

Trebuie să-l credem pe Menendez y Pelayo care, cu aproape un secol în urmă, a refuzat să reînvie cuvintele lor, considerînd „că este preferabil ca aceste cazuri să fie date uitării, deoarece prezintă interes numai pentru un istoric de moravuri, care încearcă să-și satisfacă o curiozitate aproape puerilă" ? Istoricul heterodocșilor spanioli a refuzat să facă istorie cu povestioare despre femei. Istoriografia subiectului abundă în reflecții de acest gen.

Indiferent dacă parvin de la laici sau religioși, de la apărătorii sau adversarii Inchiziției, opiniile în legătură cu această temă coincid, făcînd apel la întreaga misoginie a cititorului, în sensul că aceste cazuri exprimă stupiditatea și confuzia din mintea unui sex.

Ca și istoricul, inchizitorul este un om al scrisului și, deci, ca și el va numi stupiditate ceea ce se transmite numai pe cale orală.

Zelul inchizitorial care a dat cuvîntul iluminatelor înainte de a le arunca în uitare dovedește o voință de cunoaștere pe care se cuvine ca istoricul să o analizeze.

Vom da, deci, cuvîntul stupidității... și vom vedea.

Nu trebuie să credem că pe vremea *ilusas* spaniolii împărtășeau înclinația Sfîntului Oficiu de a îngroșa stupiditatea feminină.

De pildă, în secolul al XVII-lea, Filip al IV-lea, slab și chinuit, era înconjurat de duhovnice. Sora Maria de Agreda, delicată maestră în epistole, a fost o sursă discretă de inspirație, în timp ce maica Luisa de Carrion era cunoscută și venerată de întreaga Curte. Această religioasă întemeiase la Carrion de los Condes (provincia Palencia) o confrerie *(hermandad)* de devotați, apărători ai Imaculatei Sfinte Fecioare, care număra, în 1625, 40 000 de adepți, printre care se numărau Filip al IV-lea, frații lui, Infantele care se afla la *Descalzas reales*, prințul Filibert de Savoia, cinci cardinali ; confreria avea 150 de mănăstiri.

Considerată sfîntă în cele două Castilii datorită minunilor care i se atribuiau și care figurau în trei cărți, smul-

geau cu toții bucăți din stofa atinsă de ea, purtau medalioane și iconițe cu chipul ei.

În 1634, Inchiziția s-a arătat îngrijorată de această popularitate și de ortodoxia afirmațiilor Luisei. Persecutată de tribunalul din Valladolid pentru impostură și vrăjitorie *(impostura y hechizos)*, Maria Luisa de Carrion a murit de moarte naturală în celulă, la vîrsta de 76 de ani (28 octombrie 1636), înainte de judecata definitivă. Ea era atît de populară, încît Inchiziției i-au trebuit 12 ani pentru a extirpa după condamnare cultul al cărui obiect fusese Luisa de Carrion, chiar și în îndepărtatul Cadiz.

Femeile s-au lăsat cucerite de această modă. Ele au găsit în acel „eu" al deliberărilor intime un mod de promovare individuală ; nu ca soție-mamă, călugăriță sau prostituată, ci ca o prezență după propria alegere.

O promovare refuzată de Biserică, deoarece femeile nu aveau dreptul la cuvînt. Teresa de Avila, care și-a sfărîmat ardoarea autorepresivă, nu va fi publicată decît după moartea sa, grație intervenției părintelui Luis de Leon în favoarea unei opere considerate periculoasă de Inchiziție.

Cu toate acestea, modelul de autoreprimare care constituia autobiografia ei a fost socotit vreme îndelungată o operă ce nu trebuie să fie pusă la dispoziția femeilor.

Faptul că a reușit să scape de Inchiziție se explică mai curînd prin respectul și supunerea ei față de confesori, de Biserică și ierarhia bisericească, decît prin scrierile ei care lăsau să se întrevadă ceva din monstrul ce o poseda.

Cu cîteva decenii înainte ca ideologia familiei și căsătoriei creștine să orienteze și să canalizeze „eul" feminin, au existat, deci, femei care au acaparat credința și s-au exprimat prin ea ; individualități inclasificabile pe care oamenii din acea epocă le-au ascultăt, cerîndu-le „să abordeze anumite forme de compromis irealizabile în plan colectiv, să simuleze tranziții imaginare, să întruchipeze sinteze incompatibile".

Să nuanțăm această afirmație.

Beatas, care în prima jumătate a secolului al XVI-lea au inspirat în parte iluminismul, reanimat de gîndirea lui Erasm, erau adevărați sfetnici respectați de elita teologică a vremii și semănau puțin cu cele care, două secole mai tîrziu, răspund nevoii de miraculos, de minuni a unui popor care, respins de ritualurile spectaculoase, confunda credința cu superstiția.

Dar este tot atît de adevărat că interesul Inchiziției față de ele nu a scăzut niciodată.

Ilusas pe care le-a persecutat sînt, într-adevăr, aceste individualități inclasificabile, în majoritatea lor *beatas*, fără altă protecție decît reputația sfințeniei lor care a făcut din ele personalități venerate, deci suspecte pentru zelul inchizitorial.

În 1511, *beata* din Piedrahita, considerată unanim sfîntă, a fost persecutată de Inchiziție pentru iluminism. Contemplativă, ea cădea în lungi extazuri și afirma că dialoghează cu Christos, a cărui mamă nu-l părăsește niciodată.

Cazul ei a fost suspendat atît datorită faptului că Sfîntul Oficiu nu a reușit să descopere erori în vorbele ei, cît și înaltei protecții de care se bucura.

•

S-a scris că Spania secolului al XVI-lea a cunoscut o viață religioasă fără precedent. Toată lumea a participat cu o mare satisfacție la exaltarea divinității, fără a se putea face o distincție între practicile ostentative și intensitatea credinței.

Totuși, încă de la jumătatea secolului al XVI-lea, Inchiziția a frînat această mișcare necontrolabilă. Un exemplu : sub influența Indexului din 1559, literatura ascetomistică, înfloritoare la venirea lui Filip al II-lea pe tron, a dispărut. Iar în 1601 dominicanul Alonso Giron a cerut interzicerea publicării în castiliană a literaturii de acest gen.

După exemplul reformei carmelite, „refugiu pentru orațiunea mentală amenințată", credința vie s-a închis în mănăstiri.

Să reamintim persecuțiile cărora le-au căzut victimă Tereza de Avila, Juan de la Cruz, Ignațiu de Loyola, Luis de Leon și atîția alții. Că toți cei ce au participat într-o oarecare măsură la Contra-Reforma catolică din Spania au fost hărțuiți și că scrierile lor, considerate echivoce, nu au fost publicate decît după moartea lor.

Judecarea scrierilor, din care lipseau opere esențiale în castiliană, a constituit domeniul preoților și confesorilor, consilierilor și intermediarilor de acum înainte indispensabili.

Și tocmai ceea ce le caracterizează pe *ilusas*, ale căror cauze le-am examinat, este rezistența opusă dictatului rigidității comunitare.

Ele pretindeau să fie sfinte în viață. Ele erau astfel *las siervas de Dios.*

„Preafericita" madrilenă, doña Geronima de Noriega, al cărei proces a fost suspendat de Inchiziție în 1628, deși „hulitoare eretică, împărtășind erorile *alumbrados,* mistificatoare și victimă a mirajului diavolesc etc.", este un model [3].

Doña Geronima de Noriega, văduvă în vîrstă de 36 de ani, era o *beata* din ordinul carmelitelor. Ea purta veșmintele ordinului și declara că „a făcut legămînt de umilință, de veșmînt onest și de reculegere domestică".

Angajamentul ei a survenit după pierderea soțului și fiului. În umbra Carmelului ea și-a încredințat viața spirituală unui călugăr al acestui ordin, un confesor doct care o va îndruma spre perfecțiune.

Deși trăia în lume, societatea doñei Geronima era alcătuită doar din cîteva femei, care locuiau în casa ei și erau atrase de reputația sfințeniei acesteia.

Pe lîngă ele ea s-a făcut interpreta curentului spiritual al Carmelului : „I-am povestit doñei Maria de la Serna (o locatară) foarte multe lucruri din cartea despre viața sfintei Gertrude și altor sfinți, gîndind s-o atrag în slujba lui Dumnezeu și s-o fac evlavioasă spunîndu-i în particular că este mai bine să te bucuri de Dumnezeu brodînd perne aici, în liniște și pace, decît la toate serbările oamenilor de lume". Din vorbă în vorbă, datorită locatarelor ei, reputația sfințeniei ei s-a răspîndit și i-a atras pe cei care aspirau la viața întru evlavie.

Contemporanii îi solicitau sprijin moral și material pentru a ieși din păcat. Un asemenea caz o va duce în fața Inchiziției, denunțată de locatarele ei, geloase de influența pe care o avea asupra unui bărbat iubit de una dintre ele.

Doña Geronima depindea în foarte mare măsură de reputația sfințeniei ei.

La prima ceartă cu vecinii, cei care ieri o adorau s-au grăbit „să o vadă azi pe rug". În fața Inchiziției, evlavioasa a dat dovadă de o siguranță senină. Laică atrasă de viața de la mănăstire și de valorile pe care aceasta le cultivă, ea a încercat să i se conformeze pentru a putea trăi cotidian, cu intensitate, idealul ei creștin. La sfîrșitul interogatoriilor, Sfîntul Oficiu a suspendat procesul, verdictul dovedind că Inchiziția nu era o instituție represivă oarbă și

nici obscurantistă. Ea nu a sancționat decît imprudența „preafericitei".

Pălăvrăgelile femeilor, doña Geronima o va ști de aici înainte, duc la echivoc atunci cînd sînt roadele superstiției — greșeală împotriva culturii și inteligenței mereu corectată de „preafericita" care a refuzat să-și asigure gloria printr-o mărturie a pseudoviziunilor, revelațiilor și miracolelor.

Dar doña Geronima de Noriega a fost o excepție.

Majoritatea *ilusas* persecutate de Sfîntul Oficiu nu-i seamănă decît în privința sexului și stării. Evlavioasa madrilenă „și-a răscumpărat" viața în societate prin supunere față de confesor și protecția Carmelului care-i era apropiat. „Este foarte important ca maestrul să fie competent, precizez, deci, cu bun simț și experiență, iar dacă în plus e doct, acesta este un lucru excelent". Teresa de Avila știa ce spune ; nu se putea trăi sau vorbi fără părerea lor, orice intenție de interiorizare trebuia să se petreacă sub controlul lor.

Căci Satana iluzionistul atacă în primul rînd femeile, deși — lucru valabil în special în Spania — ele sînt cele care încearcă și reușesc să-și trăiască credința ca un ghid spre perfecțiune : „Domnul le acordă favorurile mult mai frecvent decît bărbaților. L-am auzit spunînd aceasta pe sfîntul părinte Pedro de Alcantara și am constatat-o eu însămi".

Pentru Teresa, ca și pentru doña Geronima de Noriega, cuvîntul unui doct era literă de evanghelie, dar, adaugă ea, „am constatat-o eu însămi". Prudență, fără îndoială, dar știa ce vorbește.

Beata Juana Bautista, urmărită la Toledo în 1636, nebună vizionară, a cărei companie era des căutată de anumiți bigoți, nu împărtășea prudența maicii.

De aceea, la afirmația Inchiziției : „Deoarece în problemele spirituale ea avea nevoie de confesor căruia să-i comunice viziunile și revelațiile pentru a fi ghidată", ea a răspuns : „Ea nu a comunicat cu nimeni în probleme spirituale (...) în ceea ce privește confesiunea ; dacă a schimbat atîția confesori, faptul se explică prin aceea că-și bat joc de ea și nu-i iubesc pe săraci (...), iar unul dintre ei i-a spus : «*a la loca, a la loca*» *, bătîndu-și joc de ea". Aceasta i-a creat convingerea că poți să te lipsești de con-

* „nebunei, nebunei". — *Nota trad.*

fesor : „De cîteva ori, neavînd păcate care să-mi fie iertate, nu m-am confesat și nu am putut să mă duc la comuniune ; atunci Domnul mi-a spus să mă duc și el a fost cel care mi-a cerut-o".

Opoziția Juanei nu era, desigur, radicală ; se confesa cînd putea, se ducea la comuniune cînd dorea și nu vorbea cu preoții despre viziunile ei. [4]

În ceea ce o privește, Ana de Abella și-a mărturisit revelațiile : „Și la Talavera, atunci cînd făcea o confesiune generală la biserica franciscanilor reformați, ea l-a văzut pe Christos înviat ținînd în mînă o spadă și amenințîndu-l pe confesor, iar ei spunîndu-i că «totul i-a fost iertat» și că «Sfînta Fecioară i-a spus că nu trebuia să se confeseze preotului, că se putea confesa sieși»".

Astfel, după spusele preotului care a denunțat-o, Ana de Abella a fost de cîteva ori la comuniune. Deoarece ea avea acest drept și pentru că Christos i-a spus că ea era „confirmată întru grație". Ceea ce în limbaj teologic însemna că ea nu putea să păcătuiască.

Ilusas de care s-a ocupat Sfîntul Oficiu refuzau controlul confesorilor deoarece refuzau să practice autoreprimarea. Ele au refuzat să fie definite și limitate de o învățătură care să le spună cine erau, ce însemnau viziunile și revelațiile lor. Despre Catalina de Escarate, *ilusa* din Almagro, căsătorită, preotul care o spovedea va spune : „am admonestat-o în calitate de *cunoscător al Scripturii și al Legii divine*, spunîndu-i să-și vadă de casa ei, de bărbatul ei și de educația copiilor ei, să nu se mai ocupe de revelații, deoarece revelațiile de care vorbește sînt închipuiri ale diavolului, despre care Sfîntul Oficiu ar putea afla".

Autorității omului Scripturilor și Legii, Catalina îi răspunde cu autoritatea sa de femeie : „Chiar dacă inchizitorii o vor convoca, *ea va ști să-i facă să țină seama de persoana ei*, așa cum a făcut-o maica Teresa de Jesus — care, la rîndul ei, a avut revelații și cunoștea starea de spirit din Purgatoriu, o citise în cartea vieții ei —, pe care inchizitorii au persecutat-o și care a trecut prin unele chinuri din care a scăpat cu bine [5]".

În fața confesorului ei, Catalina a revendicat autoritatea femeilor întru cunoaștere, dreptul lor la cuvînt și la aventurile credinței. Ea și-a făcut, însă, iluzii cînd a crezut că, lăsînd-o să vorbească pe Teresa de Avila, Inchiziția le va lăsa și pe celelalte femei. Sfînta va

servi drept alibi pentru ca tocmai cele ce nu atinseseră perfecțiunea, supunerea, umilința și maturitatea, să tacă.

Și aceasta pentru că supunerea era principala virtute a unei bigote. „Cred că, sub învelișul binelui, Diavolul opune supunerii mari dificultăți, știind că drumul supunerii este cel care duce cel mai repede la perfecțiunea supremă", scria Teresa de Avila. Cele care au încercat să se sustragă acestui imperativ cu ajutorul revelațiilor au fost prizonierele iluziilor diabolice care au inspirat erorile lor dogmatice.

Neliniștii întru mîntuire din secolele trecute i s-au suprapus noi interogații generate de deciziile Conciliului din Trent, „stîngăcii dogmatice", domeniu în care Spania a fost campioană. Întrebări cu atît mai puțin exprimate cu cît vor obliga în viitor la „respectarea riguroasă a unor certitudini indiscutabile". La aceste întrebări trebuiau să răspundă bigotele, sfintele și alte *beatas*.

Spaimei față de mîntuire, Contra-Reforma i-a răspuns prin iertare și sacramente strîns legate de rolul diriguitor și pastoral al ierarhiei ecleziastice. Sacramentele erau destinate să producă și să consolideze iertarea, ajutor supranatural care îl făcea pe om capabil să îndeplinească voința lui Dumnezeu și să ajungă la mîntuire.

Cu toate că eficacitatea actelor nu a fost contestată, aceea a sacramentelor genera noi întrebări. Criticile împotriva clerului vor fi îndreptate de acum înainte împotriva noului rol care i-a fost atribuit : îndrumarea conștiinței, natura puterii preotului în momentul consacrării și absolvirii.

La fel s-a întîmplat și cu dogma catolică a transsubstanțierii : insistînd excesiv asupra prezenței reale, după cum se știe, dogma și-a pierdut din ce în ce mai mult valoarea simbolică pentru a deveni credință și chiar superstiție. *Beatas* și martorii s-au străduit să afle dacă, într-adevăr, Christos în carne și oase era prezent acolo. Ana de Abella vedea „sîngele și trupul lui Christos atunci cînd preotul ridică ostia sfîntă". Pentru toate aceste femei consacrarea era momentul privilegiat al viziunilor și revelațiilor așteptate de o asistență înmărmurită. De asemenea, sacramentul comuniunii, menit să producă și să întărească iertarea, ajutor pentru a ajunge la mîntuire, le-a condus pe femei la următoarea întrebare : „Dacă consumi mai multe ostii, beneficiezi de mai multă iertare ?" Lucru de care păreau convinse, spre disperarea confesorilor lor.

Trebuie să reamintim că, departe de a scandaliza, ereziile și „erorile lor" le atrăgeau respect și notorietate. Tocmai de la ele cei frămîntați cereau sfaturi pentru salvarea sufletelor, lor li se cerea să reveleze celor vii starea sufletelor morților. Ele apelau la Teresa de Avila. Foarte catolica vizionară servea drept punct de referință pentru credințe mult mai puțin catolice. Căci, în aceste probleme, morții învestiți cu darul vorbirii, ca și sufletele revenite din cealaltă lume, se plîngeau de cei vii.

Tot ele erau chemate la căpătîiul muribunzilor. Privilegiate ale lui Dumnezeu, ele erau urechea Domnului și cine, mai bine decît ele, ar fi putut interveni pe lîngă el ? Deci, ele îndeplineau funcții religioase pe care clerul nu era întotdeauna în stare să le îndeplinească.

Doi parametri determinau asprimea sentinței inchizitoriale : celebritatea acuzatei și supunerea față de confesorul ei. Întrucît pedepsea pentru a da o pildă, Sfîntul Oficiu intervenea oriunde cuvîntul unei *ilusa* coincidea cu acele credințe populare pe care cei mai înțelepți dintre inchizitori le vedeau, nu fără neliniște, dobîndind influență — ele inundaseră deja buna credință spaniolă.

Severitatea pedepsei va fi deci strîns legată de harul acuzatei și de popularitatea de care se bucură în mulțimile avide de miraculos și senzațional.

În 1622, inaccesibilele modele de sfințenie ale secolului trecut, Teresa de Avila și Ignațiu de Loyola, au fost canonizate cu mare pompă ; era o hrană aruncată unui întreg popor de mici evlavioși care nu au reținut din sfințenia acestora decît miraculosul.

Severitatea pedepsei nu poate fi analizată numai în funcție de pedepsele corporale. Ea vizează în mod deosebit discreditarea condamnatei, indiferent de mijloace, excluderea și stigmatizarea ei.

De pildă, la mijlocul secolului al XVII-lea, *beata* umblătoare Ana de Abella, care a scandalizat opinia publică împărtășindu-se de mai multe ori pe zi împotriva sfaturilor confesorilor ei, a fost considerată nebună și a fost internată în ospiciul din Balsamo, în ciuda pledoariei necruțătoare a procurorului care a cerut să fie predată justiției laice. Întemnițarea acestei femei care nu vorbea cu nimeni, este o pedeapsă la fel de gravă ca aceea dată Isabelei de la Cruz, îndrumătoare spirituală, celebră și respectată, ceea ce a adus-o la autodafe în 1529, unde a fost biciuită și condamnată la închisoare pe viață.

În general, pedepsele erau severe. Aducerea la autodafe legate și îmbrăcate în *sanbenitos* de penitență, abjurarea *de levi* erau sancțiunile cele mai frecvente.

Unele au fost condamnate la închisoare pe viață, pe diverse termene, sau la surghiun. Altele — la biciuire, ca, de pildă, Maria de la Concepcion numită *hermana* * Maria, o vizionară celebră judecată în 1621 la Madrid.

Din severă, Inchiziția devine în secolul al XVIII-lea necruțătoare. Maria de los Dolores Lopez, numită *beata* Dolores, a fost, după cîte știm, singura *ilusa* condamnată la moarte și efectiv arsă pe rug.

Urmărită de tribunalul din Sevilla, condamnată la 24 august 1781 după un proces care a durat doi ani, nici un fel de presiuni nu au reușit s-o doboare pe obstinata *beata*. Ea susținea că beneficiază din copilărie de daruri spirituale care au ajutat-o să învețe să citească și să scrie fără să meargă la școală.

Veșmintele „preafericitei" și faptul că era oarbă au trezit veneratia populară. Mariei de los Dolores i se solicitau lucruri uimitoare. Căci, nu conversa ea în mod obișnuit cu Sfînta Fecioară ? Nu era ea soția lui Christos, pentru care se autoflagela ? La Sevilla, unde trăia, nimeni nu se îndoia că ea putea obține eliberarea sufletelor din Purgatoriu.

Pradă remușcărilor, confesorul ei o denunță și se autodenunță Inchiziției, care preia cazul și deleagă pe lîngă ea, fără rezultat, predicatori și teologi a căror dialectică ea o epuizează, reafirmînd înaintea sentinței certitudinile ei eretice fără teamă sau căință.

Înaintea morții, în ultima clipă, ea a izbucnit în lacrimi și a cerut să fie spovedită.

Personalitatea acestei condamnate oarbe și impasibile, îmbrăcată cu o tunică albă acoperită de o *coraza* ** pe care erau pictați diavoli și flăcări, a emoționat puternic asistența. *Beata* Dolores a fost spînzurată, iar apoi cadavrul ei a fost ars.

Inchiziția condamnase o vrăjitoare. Așa a rămas acest caz în conștiința oamenilor din acele timpuri [6]. E drept, el s-a petrecut într-un anumit context. Spania cunoștea în acea vreme, ca o stare endemică, o inflație de miracole.

* Soră. — *Nota trad.*
** Pieptar. — *Nota trad.*

Beatas vizionare, călugărițe făcătoare de minuni — toate erau la modă. Un exemplu de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea : Isabel Maria Herpiaz, *beata* din Cuenca, soția unui agricultor, al cărei renume a fost atît de mare încît a devenit obiectul unui adevărat cult ; era purtată în procesiuni înconjurată de lumînări aprinse și fum de tămîie.

Sentința inchizitorială nu a menajat-o nici pe ea și nici pe adoratorii ei. Preotul din Vilar de Aguilar și alți doi prelați au fost condamnați la recluziune în Filipine, un altul a fost suspendat pe șase ani, în timp ce o slugă și doi localnici vinovați de adorație excesivă au fost condamnați la 200 lovituri de bici și închisoare pe viață.

Duritatea acestor pedepse dovedește, dacă mai era nevoie, eșecul Inchiziției în fața unei superstiții persistente. În asemenea cazuri, cu un secol în urmă, Inchiziția dădea dovadă de mai multă subtilitate, dar și de ezitare în privința calificării unui delict drept *ilusión* demonica, și stigmatizării unei delincvente, *„preafericita" ilusa.*

BEATAS : NESUPUNERE ȘI CONTESTARE

Frecvența cazurilor în care au fost implicate ***beatas*** este surprinzătoare, ca și cînd o stare particulară le-ar fi înlesnit ereoarea.

Dacă este adevărat că asupra lor plana o bănuială, trebuie să-i găsim cauza. Dar, printr-o analiză a cazurilor lor, se impune la început studierea mai profundă a acestui fenomen tipic spaniol, în care scop dispunem de o sursă capitală : arhivele inchizitoriale.

Fenomenul a făcut să curgă mai multă cerneală în secolul al XVII-lea decît în zilele noastre. Să-l ascultăm pe Quevedo ce spune în studiul său polemic *Su Espada por Santiago.* „Numim *beatas* acele femei dezamăgite devotate spiritului și rugăciunii, care se consacră slujirii unuia dintre fondatorii ordinelor, cum ar fi cele ale sfinților Francisco, Domingo și Augustin". Tot el le descria ca pe niște Tartuffe-femei :

en figura de Beata	sub aspect de ***beata***
justificada de Ojos	cu privire inocentă
y delincuentes de faldas.	și fuste păcătoase.

Prin deceniul al patrulea al secolului al XVII-lea, un prelat le apostrofa astfel : „Numeroase sînt aceste șer-

poaice care, mai mult din lipsă de ocupație decît din devoțiune, își petrec tot timpul în biserică, în timp ce-ar face mai bine să toarcă. Cîte dintre ele nu îngînă, critică și calomniază pe cei care nu sînt Dumnezeu" [7].

Deleito y Piñuela, care îl citează, adaugă : „Bărbații plini de ardoare ai epocii, printre care numeroși ecleziaști, tunau și fulgerau împotriva *beatas* care nu primiseră nici cel mai mic rang religios și care erau extrem de numeroase".

Astfel, după părerea contemporanilor, *beatas* nu erau numai *terceras* (Quevedo), ci și simple laice *sin uncion religiosa*. Lucru confirmat de însuși acest cuvînt cu numeroasele lui sensuri : *beata* înseamnă o *tercera* care trăiește fie într-o mănstire, fie într-o comunitate, fie solitară în casa ei și este o bigotă sau evlavioasă fără nici un angajament religios, deci, fără nici un control.

Faptul nu este nici nou, nici caracteristic Peninsulei, cel puțin în ceea ce le privește pe cele care în Spania erau denumite *beatas* sau *terceras* ale unui ordin religios, iar în Țările de Jos — *beguines*.

Fenomenul a căpătat proporții mari în Europa dinainte de Reformă, oglindind atît aspirațiile religioase, cît și dificultățile crescînde întîmpinate de femeile insuficient de înzestrate pentru a putea intra într-o mănăstire.

Nu sîntem în măsură să afirmăm că, în acea perioadă, din partea lor era vorba de o alegere deliberată, trădînd refuzul disciplinei monahale.

Marcel Bataillon sublinia rolul important jucat de *beatas* în secolul al XVI-lea în cadrul iluminismului și influența *Monachatus non est pietas* a lui Erasm asupra acestei „erezii". A apărut atunci un alt tip de *beata*. Maria Cazalla, *beata* din Guadalajara, sora episcopului Juan Cazalla, era căsătorită. Actul căsătoriei era pentru ea un mijloc de a fi mai aproape de Dumnezeu.

Isabel de la Cruz, principala inspiratoare a iluminatelor din Castilia Nouă prin 1525, era *beata, tercera,* franciscană. Nu găsim în acest prim iluminism de inspirație erasmiană un refuz sistematic al oricărui angajament religios, ci tendința, generată de o critică la adresa vieții monahale din acea epocă, de a considera că pietatea poate fi exprimată și în afara mănăstirilor. Același Marcel Bataillon subliniază, de altfel, strînsele legături întreținute de iluminați *(alumbrados)* cu franciscanismul reformat prin intermediul lui Cazalla, Ortiz, Osuna.

Alumbrados din secolul următor au exprimat mai net adversitatea lor față de ordinele monahale și superioritatea statutului de *beata* asupra celui de căsătorită sau asupra vieții monahale. Astfel, cu ocazia autodafeului care a avut loc în februarie 1627 la mănăstirea San Paolo el Real din Sevilla, sentința citită public grupului de iluminate condamnate conținea și următoarea acuzație : „Ele spun că preferă statutul *(estado)* de *beata* celui de căsătorită și vieții monahale" [8].

A fi *beata* era un statut așa cum sînt pentru o femeie căsătoria și ordinele monahale. A fi *beata* era o problemă feminină. O problemă de statut al femeii. *Estado*, ordinul căruia îi aparține femeia, nu este același cu al bărbaților ; cel puțin nu în totalitate. Femeia există într-o ierarhie de ansamblu, dar totodată și înainte de toate ea este subordonată într-o ierarhie sexuală. În epoca modernă sîntem preocupați mai mult de a ști dacă societatea este o societate de caste, de ordine sau de clase și uităm să reliefăm faptul că ea este mai întîi o societate de ierarhie a sexelor. Femeia aparține unei caste, unui ordin sau unei clase, dar numai pentru că înainte de toate ea se definește în raport cu un bărbat dintr-o clasă, ordin sau castă. Prima sa raportare se face la bărbat, nu la ansamblul corpului social.

„În ordinea noastră socială, femeile sînt «produse», folosite, schimbate de bărbați, statutul lor este acela de «marfă». Cum ar putea acest obiect de folosință și de tranzacție să revendice dreptul la cuvînt și, în general, o participare la schimburi ? Se știe că mărfurile nu merg singure la tîrg, chiar dacă ar putea vorbi. (...) Femeile trebuie să rămînă, deci, o infrastructură considerată ca atare în societatea și cultura noastră. Folosința, consumul, circulația corpurilor lor sexuale asigură organizarea și reproducerea ordinii sociale fără ca ele să constituie un «subiect» în cadrul acesteia" [9].

În documentele Inchiziției, statutul femeilor citate preceda întotdeauna numele lor, ele fiind soția lui..., văduva lui..., *doncella*, *mujer soltera* *. Deși văduve, Ana de Abella și doña Geronima de Noriega erau numite doar *beatas*. Acesta era statutul lor. Așa cum Juanei Bautista i se spunea *beata* domnișoară.

Statutul de *beata* era predominat atunci cînd femeia care îl pretindea nu trăia în compania, sub protecția unui

* Domnișoară, femeie singură. — *Nota trad.*

bărbat. Cel puțin astfel le considerau martorii și inchizitorii, adică societatea în care ele trăiau. Atunci cînd, totuși, cum se întîmpla cîteodată, ele nu se alăturau unui ordin religios.

Recensămînturile vin în sprijinul acestei afirmații pentru că precizează întotdeauna statutul acestor femei fără bărbați [10]. Femei fără bărbați ? Existau și altele : văduve, atît de numeroase ; celibatare sau domnișoare ; prostituate.

Beatas se distingeau prin aceea că ele se dedicau lui Dumnezeu, se aflau în serviciul lui. Ele erau slujitoarele Domnului. Și pentru ca acest lucru să fie evident, ele umblau „îmbrăcate în *beatas*".

În cazul Anei de Abella, judecătorul preciza : „Ea poartă straiele unei *tercera* franciscane". La fel cum, potrivit lui Menendez y Pelayo, femeile implicate în procesul *alumbrados* din Llerena din 1578 „erau îmbrăcate în *beatas* cu capul acoperit și cu o haină din stofă maro".

Indiferent din ce se compuneau aceste veșminte, mărturiile contemporanilor concordă asupra caracterului lor distinctiv. Este o constantă ce durează pînă în epoca modernă. Îmbrăcămintea trebuia să definească ordinele, statutul, să semnaleze apartenența. Ceea ce, în cazul *beatas*, părea a fi delicat. Ce implica portul veșmîntului atunci cînd el indica o *tercera* sau o *beata* a Carmelului ?

În privința *terceras*, documentele consultate ne-au furnizat puține informații. Michaella Tribiño, dușmancă de moarte a *ilusa* Juana Bautista și *tercera* franciscană, susținea „că se reculege și respectă regula sfîntului Francisc".

Despre Ana de Abella, și ea *tercera* franciscană, procurorul spunea că „poartă veșmîntul și, fiind considerată ca atare *(tercera de san Francisco)*, se bucură de imunități și privilegii". În Spania, *terceras* franciscane se bucurau de *fuero* ecleziastic dacă purtau respectivul veșmînt, deci, de această imunitate se bucurau, se pare, și femeile, asigurîndu-le anumite avantaje. *Terceras* respectau regula ordinului, fără obligația de a trăi în mănăstiri, fără să facă legămînt : ele se supuneau autorității preotului din parohia lor și eventualelor lui sancțiuni. Michaella Tribiño avea un domiciliu fix și nu cerșea, în timp ce Ana de Abella călătorea. Ambele trăiau, însă, permanent sau temporar, *en la compania* laicilor evlavioși care le adăposteau și le hrăneau.

Doña Geronima de Noriega, mai norocoasă, trăia în casa ei și avea servitori. Ea era o *beata* a Carmelului. Legăturile pe care le întreținea cu ordinul nu erau codificate

(sîntem siguri că nu a existat oficial un al treilea ordin carmelit). De fapt, ordinul nu de mult reorganizat, mănăstirile lui mai ermetice ca oricînd au determinat, probabil, pe numeroşi călugări (carmes) şi confesori să încerce să creeze în jurul lui un curent de laici, intermediari între Carmelul reformat şi creştini, în ansamblul lor. Un curent analog celui ce se formase, în aceeaşi epocă, în Franţa. Aceasta confirmă vocaţia apostolică şi misionară a reformei teresiene şi spiritul Contra-Reformei catolice.

Reorganizînd ordinele feminine şi reintroducînd viaţa monahală, sarcinile de caritate şi asistenţă ce reveneau femeilor au rămas vacante. *Beatas* au fost solicitate să umple acest gol. Dar Conciliul s-a dovedit ostil sacerdoţiului laicilor, tocmai datorită strădaniei lui de a se distinge net de luteranism, al cărui sacerdoţiu universal era una din ideile-cheie. Rolul spaniolilor în acest Conciliu explică, poate, în parte, această radicalizare. Ei ştiau cît de periculoase puteau fi anumite aspirante evlavioase. Deci, în ciuda hotărîrilor Conciliului, acest curent s-a constituit, datorită necesităţilor şi unei oferte de devoţiune şi spirit de sacrificiu al acelora care în Franţa vor fi denumite *soeurs* şi în Spania *beatas*.

Un caz ca al Catalinei de Jesus stigmatizează după dorinţă pericolul presimţit. Această *beata* a Carmelului a fost în două rînduri judecată de tribunalul din Sevilla. În 1612 a reuşit să se dezvinovăţească de acuzaţia de erezie ce i-a fost adusă, recuzînd pe principalul martor, Juana de la Cruz, condamnată de Sfîntul Oficiu în acelaşi an. Procesul ei a fost suspendat şi redeschis 10 ani mai tîrziu de către acelaşi tribunal, obsedat de iluminările, la momentul dat, endemice în această regiune. Catalina se bucura de o popularitate uriaşă, pe care nici procesul din 1612 nu a reuşit s-o diminueze. Celebritate întreţinută cu grijă de un carmelit desculţ, maestrul Juan de Villapando, un fel de „impresar" al beaţei, şi el urmărit de Inchiziţie.

După părerea lui Menendez y Pelayo : „*Beata* Catalina era considerată printre ai săi un fel de părinte spiritual avînd numeroşi fii mistici laici şi religioşi care o venerau, o sărbătoreau, o însoţeau pretutindeni. Făcea conversaţie, le dădea lecţii, le căuta confesori şi îi sfătuia în probleme spirituale şi pămînteşti".

Desigur, mulţi evlavioşi ar fi dorit să întreţină cu sfînta din Avila sau alte religioase cu har acea legătură spirituală pe care viaţa monahală o împiedica.

Dar exista în toate acestea ceva și mai grav. Din admirația fără margini pentru *beata*, carmelitul și-a format o convingere, în favoarea căreia a militat pe lîngă tinerele al căror confesor se considera : statutul de *beata* era preferabil căsătoriei și angajamentului monahal ; convingere pe care primii iluminați din secolul al XVI-lea au susținut-o în cu totul alt context, cel al unei critici generalizate la adresa ordinelor religioase. Intervenția lui activă în acest sens pe lîngă fetele din oraș nu mai era agreată de familiile care îi încredințaseră tinerele suflete.

Constatăm, de asemenea, o proliferare la Sevilla a *beatas* care răspîndeau faima Catalinei de Jesus, care, comparîndu-se cu Tereza de Avila, se considera desemnată de Dumnezeu ca reformatoare a unui fel de-al treilea ordin, cel al preoților de ambele sexe.

Asemenea obiective reprezentau un pericol, cu atît mai mare, cu cît emanau de la unii membri ai Bisericii. Ele trădau aspirații la o viață religioasă detașată de autoritatea instituției și erau calificate de Inchiziție ca erezii ale iluminării.

Nu orice *beata* era legată în acest fel de Biserică. *Ilusa* Juana Bautista, foarte atașată statutului ei de *beata* domnișoară, era legată de Dumnezeu numai prin voința ei. Și aceasta prin felul ei de viață și prin statutul ei. Astfel, Juana Bautista trăia *en la compania* lui Luis Gomez și a soției acestuia, în vîrstă de 60 și, respectiv, 50 de ani. De asemenea, în compania Michaellei Trebiño, văduvă de 60 ani și *tercera* a ordinului franciscan. Ea frecventa asiduu două *beatas* de 60 de ani care locuiau împreună și care erau verișoare.

Toate *beatas* care au depus mărturie în cazul ei erau femei în vîrstă, singure și sărace. Deci disponibile pentru a se ruga, pentru a frecventa bisericile unde întîlneau și ajutau bolnavii săraci, așa cum făcea și evlavioasa noastră. Rugăciuni, ajutor, frecventarea constantă a bisericilor, devoțiunea lor era cantitativ mai evidentă decît aceea a muritorilor de rînd.

Această devoțiune atît de intensă, îmbinată cu sărăcia lor absolută, par să-i fi determinat pe unii laici să le caute compania ; fervoarea lor să fi fost semnul evident al unui adevăr ascuns pe care ele l-ar poseda ? Sau găseau în sărăcia lor un prilej de a înfăptui o operă de caritate pentru a cuceri paradisul ajutînd femei „favorizate" de Dumnezeu ? Este posibil ca cele două explicații să coincidă.

Viața spirituală a Juanei era integral concentrată asupra orației mentale, deși nu a fost îndrumată de nimeni pe această cale : „Eă nu a avut niciodată confesori celebri și cu nici unul din ei nu a comunicat spiritual". Juana explică acest refuz : „A schimbat atîți confesori pentru că toți își băteau joc de ea și nu-i iubeau pe săraci". Acest fel de a-l invoca pe Dumnezeu prin orație mentală nu l-a învățat de la un preot ci „de la o femeie, Catalina de Hierera, care a murit. Ea cerșea pentru săraci în acest oraș și i-a spus să i se recomande lui Dumnezeu pentru ca el să-i primească sufletul". Orație mentală ale cărei avataruri, la fel ca mulți alți dintre „spirituali" *, ea le cunoștea : „favoruri divine" sub formă de viziuni și revelații, spaima ca acestea să nu fie decît intervenție demonică. *Beata* va rămîne singură între spaimele sale și Inchiziție.

În afara Bisericii, dar și a lumii, comunitățile de *beatas (beaterios)* s-au răspîndit în întreaga Spanie. Cercetări recente atestă existența unui număr mare de comunități de acest fel în secolul al XVI-lea în Castilia Nouă, Extremadura și Castilia Veche. După toate aparențele, aceste comunități s-au format în afara orașelor. Contemporanii lor le priveau cu neîncredere atît din cauza componenței lor exclusiv feminine, cît și din cauza secretului care inevitabil învăluia asemenea grupuri.

La Almagro, de pildă, vizitat de Inchiziție în 1617, limbile s-au dezlegat.

Prezența Sfîntului Oficiu a declanșat brusc o logoree generală. *Beatas* din oraș, care tocmai se reuniseră în jurul unei femei din Manzanares, la *hermana* Maria, au constituit un țap ispășitor facil. Un martor pervers a asociat această reuniune cu ploile de primăvară de care vorbea tot orașul. Dar Inchiziția nu și-a plecat urechea și le-a dat pace. Dorea să lase impresia că-i repugnă să persecute asemenea grupuri de femei, chiar dacă devoțiunea lor avea un ușor iz de pucioasă.

Acesta a fost, cel puțin, cazul de la Iznallos, de care s-a ocupat tribunalul din Granada cu prilejul unei vizite din 1573. La Iznallos, o văduvă, Maria Garcia, a avut o revelație : Dumnezeu i-a arătat un loc unde să se roage departe de lume. Era vorba de casa unei femei căsătorite

* *Spiritualii* erau o ramură monahală desprinsă din ordinul franciscanilor. *(V.K.)*

cu un spițer, căreia i-a cerut să se întîlnească la ea în secret. La insistențele evlavioasei sale soții, spițerul a cedat, dar nu a participat. *Beatas* din oraș se întruneau aici pentru a se ruga, dar erau atît de îngrozite încît li se făcea părul măciucă. Maria Garcia le liniștea : aceste lucruri nu erau decît produse ale minții lor slabe, pe care Satana era gata să pună stăpînire, dornic să le împingă în păcat pe femeile ce se consacrau orației. O pasăre neagră care se odihnea pe o fereastră era dovada. Erau literalmente moarte de frică. Prudent, bărbatul le-a sfătuit să se ducă la confesorii lor, mai cu seamă că cel al instigatoarei părea să fie informat despre aceasta. Nici în acest caz, care a devenit obiectul unei lungi relatări, Inchiziția nu a intervenit.

Cum se explică clemența ? Doar prin faptul că Sfîntul Oficiu a acordat importanță activităților feminine numai în funcție de ecoul pe care acestea le-au avut.

Dimpotrivă, în cazul Catalinei de Jesus, larga notorietate de care se bucura *beata* a neliniștit la fel de mult ca și valul de vocații pe care l-a generat. Ca răspuns, Inchiziția s-a gîndit la o soluție radicală pe măsura pericolului pe care l-a sesizat. Miguel de la Pinta Llorente citează o scrisoare a Consiliului Supremei adresată inchizitorilor din Sevilla, în care le cerea un raport în legătură cu aceste femei „care poartă veșmînt de *beatas* și trăiesc în afara comunităților sau mănăstirilor, unele dintre ele aflîndu-se în obedienta anumitor persoane. Și din faptul că acest lucru a fost permis rezultă unele inconveniente care s-ar putea amplifica dacă nu i s-ar pune capăt imediat. Cu avizul Reverendissimului Inchizitor general, am dori să fim informați despre aceste inconveniente ce rezultă din faptul că sus-numitele femei ar fi autorizate să poarte veșmintele *beatas*, fără să fie închise în casele lor și separate de restul comunității, și să predice așa cum fac unele dintre ele ; să ne spuneți dacă ar fi bine să se interzică acest mod de viață și ce ordin credeți că ar trebui să dăm pentru ca, cu avizul dumneavoastră, să se găsească remediul convenabil" [11].

Mai clar nici nu se poate.

Pentru a bara acest val de vocații feminine, Consiliul Supremei a dispus închiderea *beatas*, izolarea lor. Să nu ne înșelăm, prin aceasta el a vizat atît pe cei care le-au urmat

şi ascultat cît şi statutul ca atare, considerat periculos prin faptul că favoriza eroarea la cele ce se angajau pe acest drum. Libera circulaţie a acestor femei deschidea calea dezordinii.

INVENTAREA DELICTULUI : DE LA ILUZIE LA NEBUNIE

Deoarece ele refuzau autoritatea confesorilor lor, deoarece pretindeau să nu fie ghidate pe drumul perfecţiunii, deoarece nu doreau să aibă certitudini decît direct de la Isus Christos, Inchiziţia a făcut din aceste femei *ilusas.* Într-adevăr, un delict straniu.

Ilusas şi *iludentes.* Una pasivă : *ilusa,* victimă a unei iluzii, cealaltă activă : *iludente* cea care provoacă iluzia. De fapt, inseparabile, căci *ilusa* este *iludente* prin faptul că ea face publică iluzia a cărei victimă este, aceea de a nu fi rezistat tentaţiei vanităţii, ceea ce face din ea o *iludente.* În spatele *ilusa iludente se* află Satana, tentaţia şi vanitatea. *Ilusa* vanitoasă devine intermediara *iludente* a Satanei. Iată, în cîteva cuvinte, erorile proprii *beatas* şi notorietatea lor. Prin intermediul acestora Satana provoacă iluzii admiratorilor lor, răspîndind eroarea şi erezia.

Calificatorii, teologi care au examinat aceste cazuri, au împărţit iluziile în voluntare şi involuntare. Iluzia era voluntară atunci cînd, respingînd autoritatea confesorului sau a Sfîntului Oficiu, acuzata persista în eroarea sau erezia ei.

Ana de Abella era eretică atunci cînd afirma că „în Sfînta Cuminecătură nu se află corpul lui Christos ci numai iertarea sa". Pentru teolog ea era o *ilusa* voluntară, deoarece îşi menţinea afirmaţiile. El o acuza de „pact implicit sau explicit cu Demonul, crezînd în iluzii diabolice contrare credinţei catolice, care au dus-o la comiterea de delicte în vorbe şi în acţiuni împotriva lui Dumnezeu, credinţei şi dogmei lui". Poate să ne mire această referire la Satana într-un delict care nu are nimic original : *alumbrados* susţineau şi ei această erezie. Surprinzător e şi că în timpul interogatoriilor inchizitorii nu manifestau nici un fel de interes pentru acest presupus pact implicit sau explicit cu Satana.

Dimpotrivă, *ilusa* amăgită a comis o greşală care ţine mai mult de confesiune decît de Sfîntul Oficiu. Ea nu a

putut rezista tentației. Ceea ce constituia pentru Sfîntul Oficiu un delict era faptul că ea își susținea erorile, afirmațiile eronate în public, riscînd, astfel, să corupă credința. Acesta era cel de-al doilea gen de iluzie : iluzia „involuntară". Aici nu era vorba de un pact cu Diavolul, ci de o slăbiciune individuală în fața tentației. Slăbiciune atît de feminină încît nu putea fi fatală deoarece „Dumnezeu acordă întotdeauna omului o iertare superioară tentației", dar care trebuia să fie corectată. Tentația vanității, esențială în creștinism, cea care l-a făcut pe Adam să decadă și odată cu el pe toți bărbații, cea care nu l-a ocolit nici pe Christos.

De fapt, această poziție este greu de susținut și de justificat. Dacă Satana poate să acționeze prin intermediul omului, înseamnă că omul nu este liber, prin iertare, să aleagă între a păcătui sau nu ; iată o ușă deschisă luteranismului. Cum se poate explica faptul că omul putea fi înșelat de Diavol, involuntar ? Cuvînt pe care-l întîlnim adesea sub pana calificatorilor. Ei au trebuit să găsească pentru acest fenomen o cauză de origine umană, tot așa cum voința este o calitate a omului.

Respingînd realitatea viziunilor și revelațiilor acuzatelor, negîndu-i Satanei puterea de a se exprima printr-o ființă, de a acționa altfel decît prin tentație, teologii vor explica în alt mod comportarea acestor femei.

Cel care a intervenit în cazul Juanei Bautista a refuzat să ia în considerație orice element „supranatural" pe care martorii i-l atribuiau. După ce a calificat criticile ei împotriva Inchiziției, refuzul ei de a fi iertată pentru ofensele aduse și preferința ei pentru ostia întreagă, el a precizat : „de altfel, acest lucru nici nu trebuie să fie calificat, deoarece provine din slăbiciunea minții ei *(flaqueza de cabeza)*, iar dacă ea s-a prefăcut în mod intenționat, acest lucru nu reiese din mărturii".

El a opus naturalul supranaturalului : *la flaqueza de cabeza*. Opoziție pe care o regăsim în calificarea cazului Anei de Abella. Aici, calificatorul carmelit întrevede două posibilități ; el își începe calificarea astfel : „Dacă această femeie nu este în toate mințile, ceea ce e posibil, iar slăbiciunea judecății ei o face să devină vanitoasă, ea nu este deloc vinovată de tot ce se află în acest document. Dar dacă ea este în depline facultăți mintale...". Califica-

torul analizează atunci natura afirmațiilor ei : erezie sau iluzie, și conchide : „De aceea am ajuns la concluzia că dacă această femeie are o minte sănătoasă și nu este nebună, ea este voluntar *ilusa del Demonio*". E voluntar *ilusa* deoarece, după cum am văzut, Ana de Abella susținea afirmații eretice.

Ceea ce calificatorii insinuau, teologul Gaspar Navarro nu a ezitat să scrie în 1631 în *Tribunal de superstición Ladina* : *„Trebuie să țineți seamă de sexul celui care are revelații*, adică dacă este vorba de un bărbat sau de o femeie. Deoarece sexul feminin are o minte mai slabă și consideră cerești sau divine lucrurile naturale sau iluziile Diavolului. Ele au mai multă imaginație decît bărbații și socotesc că acestea sînt adevăruri certe".

Iluzia demonică, tentația, minciuna, vanitatea și slăbiciunea minții sînt trăsăturile unui sex.

Acuzația de *ilusa* și *iludente* era o acuzație născocită pentru femei. Iluzia nu are sens decît pentru că ea este o problemă a femeilor, a căror natură e predispusă la vanitate, tentație și minciună. Iluzia nu poate fi un delict masculin. Și pentru bărbați vor fi erori : erezia, iluminismul. Bărbatul este liber să aleagă ; femeia subjugată de natura ei, pe care nu o stăpînește, nu poate să nu fie înșelată.

Dar li s-a acordat prea multă importanță. A persecuta pe *ilusas* înseamnă a le da cuvîntul, a face să se creadă că ceea ce spun ele este important, că ele pot deveni periculoase. Teologii spanioli au fost mai subtili : nu au discutat cu aceste femei, ci le-au trimis în neant, în nebunie care nu era nici Dumnezeu, nici Diavol, care nu era altceva decît vidul simțurilor și naturii lor.

În 1654, în cazul Anei de Abella, nebunia a fost privită nu numai ca o explicație a viziunilor și revelațiilor, ci și ca o posibilă cauză a întregii ei comportări și ca iresponsabilitate fundamentală. De la femeia înșelată de Satana și de propriile ei simțuri pînă la nebună nu era decît un pas pe care teologii nu au ezitat să-l facă. Într-o vreme în care întreaga Europă le lăsa pe vrăjitoare și pe posedate să vorbească, Sfîntul Oficiu spaniol a inventat pentru femei o represiune ingenioasă, surprinzător de modernă. Nici rugul, nici exorcismul, ci neantul, foarte modern, al nesăbuinței.

După ce și-au format această convingere, judecătorii Sfîntului Oficiu au fost confruntați cu o altă dilemă. Ce să

facă cu ele ? Care era soluția represivă cea mai bună ? Dacă nebunia explica iresponsabilitatea, nu putea exista pedeapsă și nu se putea face apel la mustrări de conștiință. Nebunia a apărut peste tot în aceste cazuri, ea a fost invocată de toți martorii apărării convocați de Juana Bautista la îndemnul avocatului ei. „Dacă ea nu s-a supus într-o oarecare măsură, a făcut-o din ignoranță și nu din rea credință, căci, după cum se vede, martorii o consideră pînă într-atît de incapabilă și proastă *(incapaz y tonta)*, încît ei, toți, sînt de părere că nu e în toate mințile, deoarece martorul a auzit-o vorbind adesea fără noimă și acest lucru este notoriu și public în această parohie și știut de toți cei care o cunosc".

„Tocmai pentru că nu este în toate mințile, deoarece în trecut a fost nebună și umbla pe străzi și de atunci ea nu mai vorbește ca înainte, ci foarte confuz, pentru că a fost nebună și a rămas neputincioasă, căci nimeni nu scapă întreg din această boală, și pentru că martorul își amintește că tocmai atunci cînd doctorul Francisco Lopez își ținea predica la San Miguel el Alto sus-numita a spus prostii care au scandalizat asistența, iar predicatorul a liniștit-o spunînd : «Calmați-vă, știți cu toții că această *beata* este nebună»".

Argumentul nebuniei era un mijloc de a liniști spiritele. Ea nu era periculoasă, nu avea nici o putere — nici divină, nici diabolică —, spuneau martorii inchizitorilor, noi o știm : „Ea nu există deoarece este nebună".

Nici predicatorul nu a spus altceva mulțimii scandalizate. Să nu vă temeți, ea nu are nici un fel de putere. Decretată nebună, ea putea vorbi, putea spune orice, nu era auzită, ea nu exista.

Cu toate acestea, inchizitorii erau neliniștiți în privința delictelor, afirmațiilor eretice pe care trebuiau să le condamne în urma denunțurilor care susțineau că este vinovată. Ce puteau face cu nebuna ? Cu atît mai mult cu cît delatorii nu o considerau nebună. Condamnînd-o, inchizitorii au țintit tocmai puterile pe care unii i le atribuiau. Nebunia era periculoasă pentru că era ascultată. Sentința o condamnă pe Juana Bautista la această moarte și acest neant care este singurătatea nebuniei.

Condamnată să apară în *Auto Publico* într-o duminică la biserica din San Pedro din Toledo, să abjure *de levi*, expulzată din Toledo, din periferiile lui și din Madrid timp

de doi ani, această pedeapsă, aparent ușoară, era de o severitate surprinzătoare. O nebună de 54 de ani, săracă și dezrădăcinată, a fost împinsă să cerșească, iar cuvintele ei incoerente nu mai riscau să atragă pe nimeni de partea ei.

Fără îndoială, Ana de Abella a pus judecătorilor ei mai multe probleme.

Calificatorul a considerat-o nebună și, deci, nevinovată. Procurorul nu a ținut cont de acest lucru și, reținînd numai delictele, a acuzat-o de erezie, de iluminism și de pact cu Diavolul. Or, Ana de Abella era dementă și violentă. Inchiziția a tratat-o ca pe un om bolnav și i-a solicitat pe medici s-o îngrijească. Ea a fost izolată la spitalul din Balsamo. În timpul interogatoriului a răspuns incoerent, a făcut afirmații eretice, a vorbit de fantasme și sacrilegii. Totul se amesteca în aceste răspunsuri. Inchizitorilor le-a fost atît de greu să găsească în ea eretica iluminată, încît i-au întrebat pe doctori dacă nu era nebună. „Deoarece în timpul audierilor se pare că acuzata nu s-a exprimat normal, li se cere medicilor acestui Sfînt Oficiu să o vadă, să o examineze și, sub jurămînt, să declare ce gîndesc despre capacitatea deținutei. Și, întrucît ea a avut raționamente lipsite de coerență, ei trebuie să declare ce gîndesc despre ea în urma celor semnalate în acest proces și din felul ei de a se manifesta".

După ce au depus jurămîntul, medicii i-au luat pulsul și, găsindu-l normal, au cerut să o examineze pe *beata* un timp mai îndelungat. După al doilea examen, ei au conchis că este vorba de o nebunie aparentă. Dar ei nu pot investiga sufletele, și îi lasă pe inchizitori să decidă dacă această stare este reală sau simulată. Ei au refuzat să considere decisive „semnele de mică importanță ca insolența privirilor și nervozitatea picioarelor, care păreau normale la această femeie". Nebunia nu ține numai de medicină, spun doctorii inchizitorilor. Desigur, Inchiziția putea s-o interneze pentru a evita scandalul, ea nu putea s-o pedepsească. Ana de Abella, a cărei soartă n-o cunoaștem, și-a sfîrșit cu siguranță zilele la spitalul din Balsamo.

Încă un exemplu. La Sevilla, în 1612, Juana de la Cruz, numită *beata,* religioasă novice la mănăstirea Paz de Sevilla, a fost acuzată de 13 martori de a fi afirmat că, cu ajutorul Diavolului, ea a căzut în extaz și că uneori s-a înălțat de la podea pînă la tavan. Calificată ca dușman făți al credinței, suspectată de erezie iluministă, ea a fost

arestată la 28 iunie 1611, fără sechestrarea bunurilor. În timpul audierilor, ea a mărturisit că „involuntar și din ignoranță l-a venerat pe Satana, care, pentru a o înșela, a luat înfățișarea lui Isus. Ea și-a dat seama de greșeală atunci cînd Christos i-a apărut gol și a cunoscut-o trupește ; relațiile lor agitate (el i-a cerut să postească, supunere și a martirizat-o pînă i-a dat sîngele pe gură) au durat astfel zece ani". Sentința ordonă : să asiste într-o zi de sărbătoare la o mare slujbă la biserica din Triana îmbrăcată în penitentă, în cursul căreia i se va citi hotărîrea judecătorească, să abjure *de levi*, să fie absolvită *ad cautelam* și să fie internată în mănăstire sau ospiciu pentru femei timp de patru ani.

Ospiciul înlocuia, astfel, închisorile secrete ale Sfîntului Oficiu, din moment ce aceste femei erau anihilate prin disprețul manifestat față de credințele lor. Astfel, iată, deci, elaborată o practică de reprimare a „alienației", practică de reprimare eminamente socială, deoarece ospiciul a preluat funcția pedepsei.

În secolul al XVIII-lea judecata lui era mai puțin subtilă. Atunci cînd credința nu mai era decît superstiție, religia devenea pentru întreaga societate o chestiune a femeilor.

Este ceea ce pedepsește Sfîntul Oficiu arzînd-o pe rug pe *beata* Dolores. Înainte de a recunoaște femeia în *ilusa*, Inchiziția a fost pe punctul de a nu mai înțelege nimic.

Un exemplu : acuzația formulată de Sfîntul Oficiu din Toledo împotriva *beata* doña Geronima de Noriega, la care ne-am mai referit. „De aceea cer și rog *Suprema* să ia în considerare pe sus-numita Doña de Noriega care a săvîrșit următoarele delicte de :

— înșelătorie periculoasă,
— ipocrizie,
— vanitate,
— cutezanță,
— blasfemie eretică,
— împărtășirea erorilor *alumbrados*,
— mistificare,
— injurii la adresa lui Dumnezeu,

periculoase pentru apropiații ei, prin înșelarea lor în grave chestiuni spirituale, ceea ce a făcut ca ei să cadă, după exemplul femeii, în asemenea înșelătorii". Delict eclectic, ai cărui termeni îi regăsim constant în toate aceste cazuri.

Cusururilor morale li se adăugau erorile, blasfemia, sacrilegiile, proiectele eronate, chiar iluminări.

Este adevărat, multe afirmații ale *ilusas* aminteau de cele ale *alumbrados*. Dar iluminismul este mai degrabă o construcție mentală a inchizitorilor și istoricilor decît o erezie coerentă. Ceea ce știm despre iluminări este un corpus de proiecte adunate de Sfîntul Oficiu în decursul proceselor, prin care acesta încerca să-l anihileze pe eretic. Iluminismul în Spania era o disidență recurentă, indiciul unei permanente aspirații. După M. Bataillon : „În sens larg, iluminismul spaniol este un creștinism interiorizat, un sentiment viu al mîntuirii" pe care se grefează refuzul mediațiilor pămîntești și sacerdotale. Da, într-adevăr, *ilusas* erau iluminate atunci cînd se consacrau orației mentale departe de lume, atunci cînd se considerau „confirmate în iertare", atunci cînd pretindeau că se confesează de cîteva ori pe zi.

Sfîntul Oficiu nu s-a lăsat păcălit. Singurul caz în care, după cîte știm, Inchiziția a judecat înainte de toate o *alumbrada*, este cel al Catalinei de Jesus, inspiratoarea unui adevărat focar al ereziei. Prezența în acest grup a unui bărbat, un om al scrisului și al teoriei, carmelitul Juan de Villapando, este un factor important. În aproape toate cazurile de iluminism se întîlnesc acuzații cu caracter sexual. În cadrul anumitor secte păgîne, iluminații se dedau la orgii colective în cursul cărora preoții lipsiți de scrupule abuzau de naivele *beatas*. Nimic uimitor în aceasta, deoarece femeile poartă dintotdeauna cu ele păcatul trupesc. În cazul *ilusas*, inchizitorii s-au dovedit puțin curioși în a stabili adevărul unor asemenea acuzații aduse împotriva acestor *beatas*, a căror solitudine și castitate i-au neliniștit foarte mult pe contemporanii lor.

La Almagro, preotul iezuit Luis de la Torre, confesor și îndrumător de conștiință al *beatas* din oraș, a fost acuzat că întreține cu unele dintre ele relații suspecte. De pildă, un martor vorbea despre „prietenia pe care o întreține cu anumite *mujercillas*" * și, de asemenea, despre faptul că el, martorul, ar dori ca Sfîntul Oficiu să verifice, dacă este posibil, în ce scop a avut iezuitul o legătură atît de strînsă cu doña Maria de Sanabria, o femeie care locuiește în oraș și despre care toată lumea știe că-i lipsește judecata și cu care nici o persoană onorabilă, indiferent

* femei de moravuri ușoare. — *Nota trad.*

de categorie socială, nu are relații și nu vorbește. Comisarul Sfîntului Oficiu din Toledo a verificat foarte multe lucruri în cazul acesta, dar niciodată relațiile preotului iezuit. *Beata* doña Geronima a fost și ea acuzată că a avut o legătură cu confesorul ei. Sfîntul Oficiu nu i-a cerut în această privință nici un fel de clarificări. Acuzațiile de acest fel erau foarte frecvente în asemenea cazuri.

Spaniolii din secolul al XVII-lea se îndoiau de virtutea *beatas* și limbile se dezlegau îndată ce venea vorba despre aceste femei pe care prelații și le rezervau.

Ce gîndeau despre ele cei care se ocupau de sufletul credincioaselor, cei care, mai mult decît să reprime, trebuiau să păstorească, cei care spovedeau în masă într-un confesional și acordau iertare. Acești „noi" ecleziaști care predicau căința, regretul sincer pentru greșelile făcute din dragoste pentru Dumnezeu în fața acestei Inchiziții care cerea un regret impus de frică drept condiție a iertării : într-un cuvînt, remușcare. *„Con poco temor de Dios y de su conciencia"* (Cu puțină teamă de Dumnezeu și de propria conștiință) spunea procurorul caracterizîndu-l pe eretic.

În toate aceste cazuri, acuzatele au avut legături cu călugări (iezuiți, carmeliți, trinitarieni). Ele le-au împărtășit revelații lor. Ei au încercat să le convingă să nu le facă publice, să se îndoiască de ele, deoarece puteau fi rodul unei iluzii demonice sau al propriei lor imaginații, să le trateze cu modestie fără să le folosească pentru a dobîndi reputație, arătîndu-le pericolul care le paște de a fi neînțelese și denunțate Inchiziției. Nici unul nu a făcut-o. Nici unul nu a colaborat cu Sfîntul Oficiu în afară de dominicanul din cazul din Almagro și de preotul din Ajofrin în cazul Anei de Abella. După cît se pare aceste aspirante evlavioase s-au adresat în special lor, membrilor acestor ordine noi sau reformate : carmeliți, iezuiți, trinitarieni, desculți etc.

Iezuiții nu aveau nici o obligație față de Sfîntul Oficiu ; se prea poate ca unele dintre ele să se fi confesat în special lor tocmai din acest motiv. Cînd ne-am referit la calificări, am văzut cît de prudenți și înțelepți erau și călugării din ordinul Carmelului. Bunăoară, confesorii carmeliți cărora li s-a adresat comisarul în timpul anchetei în legătură cu viața și moravurile doñei Geronima de Noriega și care au refuzat să-i furnizeze detalii în ce privește con-

știința penitentei. Ei s-au limitat să afirme că ea mergea la liturghie și se confesa.

Dominicanii (am văzut de ce în cazul din Almagro) și preotul din Ajofrins erau mult mai dispuși la colaborare.

Primul a refuzat s-o mai asculte pe Catalina de Escarate la confesiune, pentru a putea apoi să informeze despre afirmațiile ei. Preotul a fost mai puțin scrupulos și, fără îndoială, un machiavelic mai puțin subtil, prea puțin familiarizat cu avatarurile îndrumării conștiinței, precum preoții ignoranți din acea vreme. El a comunicat cele auzite la spovedanie, pe care le-a completat cu pseudodenunțuri anonime și pe de-a-ntregul inventate. Ele au fost elaborate pentru proces în momentul în care mărturiile au fost făcute publice, pentru a masca într-un fel delațiunea, prea ușor de recunoscut, a preotului.

Pentru a-și proteja informatorii, Inchiziția renunța la scrupule.

În ceea ce privește sprijinul necondiționat față de Sfîntul Oficiu, dominicanii și preotul se întîlnesc în cazurile expuse. Celelalte ordine erau toate reticente față de o intervenție a Sfîntului Oficiu într-un domeniu în care ele erau stăpîne : cel al îndrumării conștiinței.

DEPRECIEREA VRĂJITORIEI

Inchiziția spaniolă a făcut din disidența feminină în domeniul credinței o iluzie demonică, refuzîndu-i calitatea de erezie, o eroare a inteligenței în numele viciilor „naturii" feminine.

Foarte multe femei spaniole nu s-au amestecat în problemele de credință, dar au fost victimele teoriilor și practicilor pe care Inchiziția le va denumi vrăjitorie eretică înainte de a le pune din nou pe seama prostiei feminine.

Nu este cazul să revenim aici la magie și la vrăjitorie în general, nici la vînătoarea de vrăjitoare care a cuprins întreaga Europă modernă. Au făcut-o alții, și lucrurile sînt cunoscute.

În acest domeniu Inchiziției spaniole i-a fost atribuită o atitudine înțeleaptă și progresistă. Ea a fost, cel puțin în Europa, primul aparat represiv care a afirmat neputința vrăjitoarelor, modelîndu-și sancțiunile în consecință.

Într-o importantă lucrare, Julio Caro Baroja a prezentat evoluția teoretică și practică a problemei în Spania pînă la abandonarea de către Sfîntul Oficiu a vînătorii de vrăjitoare [12].

Ca toate tribunalele civile și ecleziastice din Europa, autorizate de bula *Summis Desiderantes* publicată în 1484 de papa Inocențiu al VII-lea, Sfîntul Oficiu spaniol s-a lansat în urmărirea vrăjitoarelor.

După Kamen, tribunalul din Zaragoza a condamnat la arderea pe rug o vrăjitoare în 1498, alta în 1499 și trei în 1500 [13].

Același Kamen a examinat procesele judecate de tribunalul din Toledo în decursul a două perioade distincte. În prima, 1575—1610, adică timp de 35 de ani, Sfîntul Oficiu a judecat 18 cazuri de vrăjitorie din 806 de procese, în timp ce în perioada 1664—1794, adică 130 ani, el a examinat 100 cazuri de vrăjitorie din 875 procese. Pentru perioada 1573—1577, D. Peyre a depistat șase cazuri de vrăjitorie judecate de Sfîntul Oficiu din Granada.

Așadar, cifrele date de Kamen dovedesc că pe atunci Sfîntul Oficiu acorda o importanță mai mare acestor cazuri. Numărul lor este, totuși, scăzut. Cazurile specificate se refereau în special la vrăji de dragoste, flagel urban, și nu la vrăjitoria colectivă practicată în special în mediul rural.

Astfel, Francisca Diaz este condamnată la 12 ianuarie 1536 să „apară în autodafe ca penitentă, cu o lumînare de ceară în mînă pentru ca, după citirea sentinței noastre, să abjure crima de erezie de care e acuzată".

Pentru a se putea căsători cu bărbatul pe care îl iubea și de la care avea un copil, Francisca a recurs la o vrăjitoare din anturajul ei, care invoca demonii. Greșeala acestei femei abandonate a fost la fel de neînsemnată ca și sancțiunea ce i s-a dat (ea a mărturisit că nu a avut intenția să creadă în diavol), iar rătăcirea ei provenea dintr-o mentalitate magică care a făcut-o, bunăoară, că creadă că va fi absolvită dacă-i va oferi lui Dumnezeu o *blanca* (monedă de valoare mică) și un *Ave Maria.*

Mult mai grave au fost cazurile de la începutul secolului al XVI-lea din Biscaya. În 1507, Inchiziția din Logroño a ars pe rug, potrivit lui Llorente și Lea, 30 de persoane. În 1527, la Pamplona, două fetițe s-au prezentat la Consiliu și au declarat: „Domnilor, noi sîntem într-adevăr vrăjitoare foarte dăunătoare ca multe altele și dacă vreți să le pedepsiți noi vi le vom arăta căci, de

îndată ce le vom fi privit ochiul stîng, le vom recunoaște fiind din aceeași breaslă. Cel care nu e din breaslă nu le poate recunoaște".

Toată regiunea era infestată de vrăjitori și vrăjitoare ale căror practici sînt minuțios descrise de inchizitorul Avellaneda. Era vorba de ritualuri cunoscute și aproape imuabile conform descrierilor din *Malleus* de Sprenger și Kramer. Renegarea credinței și pacte satanice, participarea la Sabbat, orgii sexuale, împerecheri satanice, exercitarea de puteri malefice împotriva bărbaților, animalelor, recoltei — totul amestecat cu o inversare a valorilor și simbolurilor creștinismului. Ritualurile vrăjitorești introduceau dezordinea în ordinea divină și, deci, în ordinea socială și simbolică.

Astfel, pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, o adevărată epidemie de vrăjitorie a făcut ravagii în această regiune ; nu vom reproduce, însă, relatarea detaliată a lui Julio Caro Baroja.

Toate aceste cazuri aveau un element comun : spectacularul. Adesea, la originea denunțurilor se aflau copiii ; apoi, ele au devenit o preocupare a întregii populații, care îi indicau Inchiziției pe țapii ispășitori. Dar, în ce privește aceste cazuri, se constată o mare diferență între Inchiziție și tribunalele civile. Acestea din urmă, supuse unei puternice presiuni din partea opiniei publice, convinsă de puterile nefaste ale vrăjitoarelor și de pericolele pe care le reprezintă, au decis să acționeze pe cont propriu, fără a ține seama de Sfîntul Oficiu.

Pe la 1555, Consiliul Supremei a respins, ca insuficient argumentate, cererile mai multor sate din Guipuzcoa. De-abia în 1576 Inchiziția a obținut puterea aproape exclusivă asupra cazurilor de vrăjitorie. Era o problemă de putere cu atît mai importantă pentru Sfîntul Oficiu cu cît el începuse să fie serios preocupat de proporțiile considerabile pe care le luase această epidemie.

Încă în cazul de la Pamplona unii dintre participanții la Adunarea specială a inchizitorilor care îl examinau au emis îndoieli în legătură cu autenticitatea mărturiilor. Trimiterea de predicatori li se părea o soluție mult mai înțeleaptă decît rugul pentru ceea ce ei considerau a fi un produs al imaginației femeilor ignorante și al credulității oamenilor simpli.

De-a lungul întregului secol XVI-lea, Sfîntul Oficiu a dat dovadă de prudență în anchete și de clemență în

sentințe. H. Kamen citează cazul Juanei Izquierda care adusă în fața tribunalului din Toledo, în 1591, mărturi-ește că a participat la uciderea rituală a unui mare număr e copii. 16 martori au putut confirma că copiii au murit ubit și că ea trecea drept vrăjitoare". Or, această acuzație are, în altă parte, ar fi dus-o la rug nu s-a soldat decît u o abjurație *de levi* și 200 lovituri de bici.

Inchizitorii chemați să se ocupe de aceste cazuri au fost invitați, ca și Valdeolitas trimis în 1538 la Navarra, să nu acorde credit deplin descrierilor din *Malleus* fără să verifice încă o dată acțiunile vrăjitoarelor.

Repercusiunile celebrului proces din Logroño au determinat Inchiziția să adopte o atitudine radicală. Tot în Navarra, în 1610, a avut loc la Logroño un autodafe la care au fost prezentați 29 de bărbați și femei acuzați de vrăjitorie. Șase au pierit pe rug, iar cinci au fost arși în efigie. Cu scopul evident de a-i impresiona pe oameni, relatarea procesului a fost tipărită și difuzată pe larg.

Amplu reluată de Caro Baroja, ea încearcă să demonstreze existența în această regiune a unei secte de vrăjitoare și vrăjitori extrem de ritualizată, a cărei putere considerabilă punea în pericol întreaga Navarra. Ecoul sfîrnit de această afacere a determinat Sfîntul Oficiu să ia ancheta, sarcină încredințată lui A. Salazar y Frias. Din memoriul pe care l-a redactat pentru *Suprema,* reți-em în special certitudinea lui absolută asupra istoriei vrăjitoriei în Spania :

„După ce am considerat ceea ce urmează cu toată atenția creștină de care sînt capabil, nu am găsit nici cel mai mic indiciu care să-mi permită să deduc că un singur act de vrăjitorie a avut realmente loc (...). Am, de asemenea, certitudinea că, în condițiile actuale, nu este nevoie să se publice noi edicte sau să se prelungească cele existente ; spiritele sînt atît de tulburate încît orice discuție asupra acestei probleme ar fi, dimpotrivă, dăunătoare și susceptibilă de a spori răul. Constatarea că nu există nici vrăjitori nici vrăjiți decît atunci cînd sînt obiectul unor discuții sau scrieri m-a convins de necesitatea păstrării tăcerii și prudenței. Am avut recent revelația acestui fapt la Olague, în apropiere de Pamplona, unde acuzații declarau că totul a început după ce părintele Domingo de Sardo a venit să predice în legătură cu acest subiect. Astfel, atunci cînd mă pregăteam să plec la Valderro, în apropiere de Roncesvalles, pentru a recon-

cilia cîteva persoane care mărturisiseră și cînd primarul m-a rugat să merg în valea Ahescoa, nu pentru că s-ar fi descoperit cazuri de vrăjitorie, ci pentru că terenul era la fel de propice ca și în altă parte, m-am mulțumit să iau cu mine edictul de grațiere. La opt zile după publicarea lui, am aflat că niște băieți veniseră deja să se declare vinovați".

Suprema a publicat la 31 august 1614 instrucțiuni care preluau concluziile lui Salazar y Frias în legătură cu vrăjitoria. Ele indicau să se examineze cu prudență practicile magice ale femeilor, acele ridicole superstiții care, asociate cu credințele populare, generau mișcări colective întotdeauna echivoce.

Se obișnuia ca lui Salazar y Frias să i se atribuie o atitudine înțeleaptă și rațională ; ni se pare că, mai curînd — în concordanță cu cea a *Supremei* —, ea a fost eminamente „politică". Căci, totuși, această recrudescență a cazurilor de vrăjitorie numai în provinciile Navarra și Biscaya ridica o problemă.

Vrăjitoria este un spațiu barbar, în afara legii, un spațiu de transgresiune, unde acționează o altă putere — inchizitorul îi spune satanică —, la care el nu are acces. Inchiziția a adoptat aceeași atitudine ca și clericii din Evul mediu timpuriu care disprețuiau poveștile cu vrăjitorii, moștenite de la religiile păgîne. A le acorda importanță însemna a le recunoaște. În ce privește vrăjitoria bască, Caro Baroja nu ezită să afirme : „Vrăjitoria bască pare, încă de la apariție, legată de o situație socială specială și de o tradiție păgînă care făcea să se spună cîteodată în secolul al XV-lea că bascii, atît de catolici în zilele noastre, sînt păgîni".

Bernardo Barreiro, care se pare că a examinat toate procesele de vrăjitorie judecate de tribunalul din Santiago de Compostela în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, consideră că vrăjitorii și astrologii sînt reprezentanții unei culturi regionale înăbușite și reprimate de Inchiziție [14].

Să analizăm cîteva dintre aceste cazuri. Primele au apărut în 1575. Majoritatea acuzatelor erau tămăduitoare, dotate cu o cunoaștere ancestrală, care asociau scenarii ostentative cu preparate din plante de tot felul. O știință pe care mama o transmitea fiicei ; aceea a Garciei Garcia, care cunoștea un procedeu de a întreține apetitul sexual al soțului ei, sau a Constanzei de Pozo, care știa să-i vindece pe nou-născuții anemici ; în sfîrșit a Isabelei Bella,

care pretindea că fărîma din altar pe care o purta ca talisman îi ținea loc de excelent anticoncepțional. Amulete de acest fel sînt date și astăzi femeilor însărcinate pentru a ușura nașterea.

Sfîntul Oficiu a refuzat să considere diavolească o gîndire pe care nu era în stare s-o înțeleagă. Severitatea lui era mai mare atunci cînd acuzata mărturisea că a făcut un pact cu Satana, spiritual și carnal, și îi este supusă trup și suflet. Este cazul Mariei Rodriguez, încredințată Inchiziției din Santiago în 1577 de autoritățile civile. Inchiziția a primit în închisorile ei secrete o femeie mutilată de torturi. Ea a primit îngrijiri pentru a se restabili. Cînd și-a redobîndit capacitatea de a suporta interogatoriile, a fost din nou supusă torturii — de data aceasta de Inchiziție — și și-a mărturisit delictul.

Sentința este o dovadă în plus privind relativa clemență existentă atunci. Maria Rodriguez a fost condamnată să apară la autodafe cu însemnele de vrăjitoare, să abjure *de vehementi*, să primească 200 lovituri de bici și să fie expulzată din orașul Santiago. Doi ani mai tîrziu, recidivistă, a fost arsă pe rug în Plaza del Campo din Santiago de Compostela. După cît se pare a fost singura vrăjitoare arsă pe rug pentru această crimă în provincia menționată.

Din 1575 pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea, Inchiziția a manifestat aceeași atitudine în această regiune, care nu a fost afectată de mari orgii satanice. Pedepsele s-au înăsprit atunci cînd credințele magice au provocat confuzie în probleme religioase. Magdalena dos Pereiras, văduvă, în vîrstă de 60 de ani, va fi torturată și condamnată la 200 lovituri de bici în public și la exil deoarece a pretins că, prefăcut într-un porumbel, Sfîntul Duh i-a spus că ea are puterea de a lecui cu ajutorul ierburilor.

Abjurația *de levi*, biciuirea și exilul au fost pedepsele cele mai frecvente. Într-adevăr, în general, aceste cazuri erau mai puțin grave și țineau mai degrabă de superstiție decît de vrăjitorie, dovedind persistența unei mentalități magice.

Inchiziția spaniolă nu s-a lăsat antrenată de acest tip de practici, care pentru ea nu erau decît vrăjitorii, *hechicerias*, rodul imaginației neînfrînate a unor femei impresionabile.

Astfel ea nu a insistat să obțină mărturisiri, a folosit puțin tortura specifică delirului verbal de orice fel ; de altfel, majoritatea acuzatelor mărturiseau ușor credințele și

practicile lor. Unele dintre ele recunoşteau chiar că au încheiat un pact satanic, însoţit de o împreunare cu diavolul.

E suficient să citãm cazul maurei Mencia Fernandez de Lozar din Granada care apare la 29 septembrie 1576 la autodafeul din acest oraş. Denunţatã ca vrăjitoare şi codoaşă, închisă în închisorile secrete ale Inchiziţiei, ea a mărturisit că a fost maură şi a înfăptuit ritualurile acestei secte, că a ajuns la un pact cu Satana, pe care l-a cunoscut trupeşte de cîteva ori ; întrucît s-a căsătorit cu altul, Demonul a părăsit-o. Zelul misionar şi naivitatea ei au ştîrnit rîsul Satanei, declara Mencia, atunci cînd s-a străduit să-l înveţe rugăciunile islamului.

Ea a fost trimisă la autodafe în veşminte corespunzătoare, supusă oprobiului public pentru actele ei de vrăjitorie şi a fost condamnată la închisoare pe timp de şase luni cu confiscarea averii.

Dacă e să-i dăm crezare lui Menendez y Pelayo, acuzaţia de vrăjitorie a fost frecvent adusă maurilor convertiţi fără ca această frecvenţă să fie justificată de o anumită certitudine. Cazurile citate de el sînt cele ale unor oameni care posedau cărţi în limba arabă ! Se bănuia că ele ar conţine formule de invocare.

În general, mărturisirea de pact satanic era rară şi, cînd intervenea, Inchiziţia manifesta o prudenţă extremă.

Casilda de Pabanes, interogată de Inchiziţie la Valladolid în 1622, este un exemplu. Dacă Inchiziţia i-ar fi acordat credit, cazul ei ar fi putut provoca un val de denunţuri la Villarez unde locuia. Pradă unor remuşcări tardive, ea a mărturisit cum, cu şapte ani în urmă, de Crăciun, a fost forţată de o vecină să se închine lui Satana şi să se împreuneze cu el. Ea a mai vorbit şi de unele raiduri nocturne în timpul cărora cele două femei sugeau degetele de la mîinile şi picioarele vecinilor lor adormiţi. Lipsesc puţine lucruri din relatarea Casildei pentru a recunoaşte în ea prototipul practicilor vrăjitoreşti. Circumspect, Sfîntul Oficiu a ordonat o anchetă discretă. S-a confirmat că în 1615, de Crăciun, ea avusese febră mare cu frisoane.

La 16 martie 1622, tribunalul a dispus ca ea să fie reconciliată în sala de audieri şi absolvită. Inchiziţia vedea încă o dată în mărturisire rodul imaginaţiei delirante a unei femei, proces natural pe care Sfîntul Tribunal nu avea de ce să-l condamne.

Cazurile de „magie" în Spania au fost, în majoritatea lor, cazuri de superstiții, invocații, farmece și vrăjitorie. Dar linia de demarcație dintre magic și sacru este adesea foarte vagă.

Lorenza Valecillo, anchetată la Valladolid între 1622 și 1626, prezicea viitorul cu ajutorul bobilor și al următoarei invocații : „Vă conjur ca prin Domnul, la fel de adevărat ca și faptul că Dumnezeu există, să-mi spuneți adevărul spunîndu-mi ceea ce vreau să știu".

În fața neputinței sau eșecului, magia era un refugiu. Ca în cazul eșecului în dragoste. Lorenza Valencillo, tot ea, îl invoca pe Satana, de data aceasta pentru ca inima ecleziastului pe care-l iubea să-i rămînă fidelă : „Te chem, te leg, te încînt, vino la chemarea mea și să nu ai liniște pînă ce nu vei veni să mă cauți și să nu mai găsești pe gustul tău altă femeie". După ce a condamnat-o la abjurație *de levi* și a expulzat-o din Valladolid pentru doi ani, Sfîntul Oficiu a ordonat să i se anuleze calificativul de „vrăjitoare".

Acesta nu era numai apanajul femeilor. Manuel Correas, deja învestit cu o putere sacră deoarece era carmelit, elaborase un scenariu original în care se amestecau cele mai creștine rugăciuni cu cele mai tradiționale practici demonice ; și aceasta cu scopul de a asigura căsătoria unei adolescente la care rîvnea. Prost psiholog, acest călugăr Manuel, convins că femeile iubesc puterea !

Denunțat de victima lui scandalizată de faptul că folosea cuvintele de hirotonisire în scopuri contestabile, Sfîntul Oficiu l-a condamnat pe călugăr la abjurare *de levi* și la trei ani de galere, fără soldă.

Strania clemență pentru acest autentic sacrilegiu se explică fără îndoială prin condamnarea la surghiun veșnic și la radierea cinului lui pe care, cu 16 ani în urmă, tribunalul din Granada i-o aplicase și care continua să fie valabilă. Deși călugăr, Manuel era căsătorit.

De-a lungul existenței lui, Sfîntul Oficiu a cunoscut cazuri asemănătoare : trei au fost anchetate de tribunalul din Valladolid între 1622 și 1626, dintre care unul a fost sancționat, cel al Lorenzei de Vallecillo.

Dar cazurile de vrăjitorie propriu-zisă au dispărut treptat. După cum afirmă Kamen „nici un proces de acest fel nu a mai fost judecat de tribunalul din Valladolid după 1641 și nici de cel din Toledo după 1648".

Magia a cunoscut în Spania o vogă comparabilă cu cea a sfinților taumaturgi și i-a afectat și pe cei puternici : se spune că Olivares, credul, ar fi recurs la două faimoase vrăjitoare care-i furnizau amulete destinate să-l mențină în grația regală.

Intervenția Inchiziției atît în acest domeniu cît și în cel al iluziei demonice a reprezentat o tactică adaptată la un obiectiv fluctuant : menținerea ordinii religioase. Pentru a judeca o *ilusa*, inchizitorii și teologii nu au avut decît un singur criteriu — supunerea față de erudiți, de confesori, de Biserică. Considerate nesupuse, aceste femei ridicau, totuși, o problemă. Și dacă sînt nebune, se întreba Sfîntul Oficiu ? Nu acuzata era aceea care se apără astfel. Biserica și Inchiziția au fost cele care au recurs la argumentul nebuniei. Nu aceea a lui Erasm, nebunia din fiecare, nebunia-adevăr, aceea pe care a elogiat-o. Inchiziția a calificat-o nebună și a marcat-o. Pe viitor ea putea vorbi, dogma și Biserica nu se mai temeau de nimic : „Liniștiți-vă, știți cu toții că această *beata* e nebună". Dar și aici Inchiziția a ezitat : nu exista un *Malleus* al acestor *ilusas*. Nebuna vizionară nu avea proiecte, ea rezista. Vrăjitoarea, în *Malleus*, are un proiect : dezordinea. Înarmat cu învățătura sa demonologică, inchizitorul știa cum s-o scoată la capăt cu ea. Ceea ce părea că jena Sfîntul Oficiu era faptul că existența ei și dezordinea pe care o presupunea creau posibilitatea altor contestări.

Astfel, Sfîntul Oficiu spaniol a făcut din vrăjitoare o variantă a *ilusa*, care nu mai inspira teamă și nu mai era puternică, ci era nebună și stupidă.

Calificînd oratia feminină drept prostie sau demență, el a contribuit abil la acreditarea ideii că femeile sînt „afazice ale istoriei", cînd era vorba de fapt de îngrădirea superstiției prin stigmatizarea marilor preotese.

NOTE

1. A.H.N., Inquisición, Toledo, Leg. 114, exp. nr. 9.
2. Teresa de Avila : *Autobiographie*, în *Oeuvres complètes*, trad. de Marcelle Auclair, Desclée de Brower, 1964.
3. A.H.N., Inquisición, Toledo, Leg. 115, nr. 20.
4. A.H.N., Inquisición, Toledo, Leg. 114, nr. 16.
5. A.H.N., Inquisición, Toledo, Leg. 85, nr. 65.

6. Ne referim aici la ceea ce spunea Jean Sarrailh. *L'Espagne éclairée dans la second moitié du XVIIIe siècle,* Lib. Klincksieck, Paris, 1954 și Marcelino Menendez y Pelayo. *Historia de los heterodoxos españoles,* ed. 2, vol. VI, cap. VI, în Biblioteca de autores españoles, Madrid, 1966. Amîndoi au folosit *Histoire critique* a lui J. A. Llorente.

7. Jose Deleito y Piñuela : *La vida religiosa bajo el cuarto Felipe,* Madrid, Espasa. Calpe, 1952.

8. Citat de Menendez y Pelayo. *Op. cit.* Sursa pe care o folosește este manuscrisul de la Biblioteca columbiană, Ms. 118.

9. Luce Irigaray. *Ce sexe qui n'en est pas un,* Paris, Ed. de Minuit, 1977.

10. Cf. Bartolomé Bennassar. L'Homme espagnol... *op. cit.,* „recensămîntul din 1561 semnalează prezența a 11 *beatas* la Avila, cel din 1567 — 12 la Trujillo, iar cel din 1587 — cinci la Palencia".

11. Scrisoare citată de Miguel de la Pinta Llorente. *Aspectos historicos del sentimento religioso en España, Madrid,* C.S.I.C., 1961.

12. Julio Caro Baroja. *Les sorcières et leur monde,* trad. fr., Gallimard, 1974.

13. Henry Kamen. *Histoire de l'Inquisition...*

14. Bernardo Barreiro de W. *Brujos y Astrologos de la Inquisición de Galicia...* Madrid, 1973, Ed. Akal. Coll. „Arealonga".

CAPITOLUL VII

MODELUL RELIGIOS : DISCIPLINELE LIMBAJULUI ŞI ACŢIUNII

Sfîntul Oficiu a fost, deci, în mare măsură, un instrument de asimilare a unor minorităţi de noi creştini. Dar acesta nu este decît un aspect al activităţii lui. El s-a ocupat foarte mult şi de masa celor care se autodefineau ca „vechi creştini credincioşi în Dumnezeu tare ca fierul (...) şi în tot ce crede şi susţine Sfînta noastră Mamă Biserica de la Roma". În secolul al XVI-lea, tribunalele le-au consacrat acestora cea mai mare parte a eforturilor lor. În mod destul de ciudat, istoricii au uitat timp îndelungat acest aspect al lucrurilor. Chiar şi Lea, cel atît de conştiincios, nu a consacrat decît puţine pagini acestei probleme, şi fără convingere. Dar, prin intermediul etnologiei istorice, de cîţiva ani încoace am putut redescoperi această faţetă tainică a Inchiziţiei. Ei îi vom consacra următoarele capitole.

În cel de faţă ne vom referi la imensa masă a micilor delicte, mai curînd cuvinte nefericite decît adevărate erezii, pe care le poate pronunţa un ignorant şi care au dat atît de mult de furcă Oficiului după 1525. Vom aborda apoi problema protestantismului, examinînd nu numai represiunea, ceea ce au făcut alţii în mod strălucit înaintea noastră, ci, mai ales, publicitatea care s-a făcut în jurul ei, repercusiunile pe care le-a avut asupra castilienilor, şi aceasta prin exemplul toledan.

Amploarea Reformei, ideologie concurentă şi ameninţătoare, a făcut ca în deceniile al şaselea şi al şaptelea ale secolului al XVI-lea să se înregistreze o cotitură în istoria tribunalului. Dar aceasta a fost şi perioada Conciliului din Trent, eveniment, se pare, deosebit de important. La Trent au fost elaborate, între 1543 şi 1563, o serie de decizii de ordin doctrinar şi decrete disciplinare care au marcat profund întreaga istorie ulterioară a Europei. S-au degajat două direcţii principale : o mai mare precizare a dogmelor

INCHIZIȚIA DIN TOLEDO – Procese de blasfemie și proiecte pe perioade cincinale

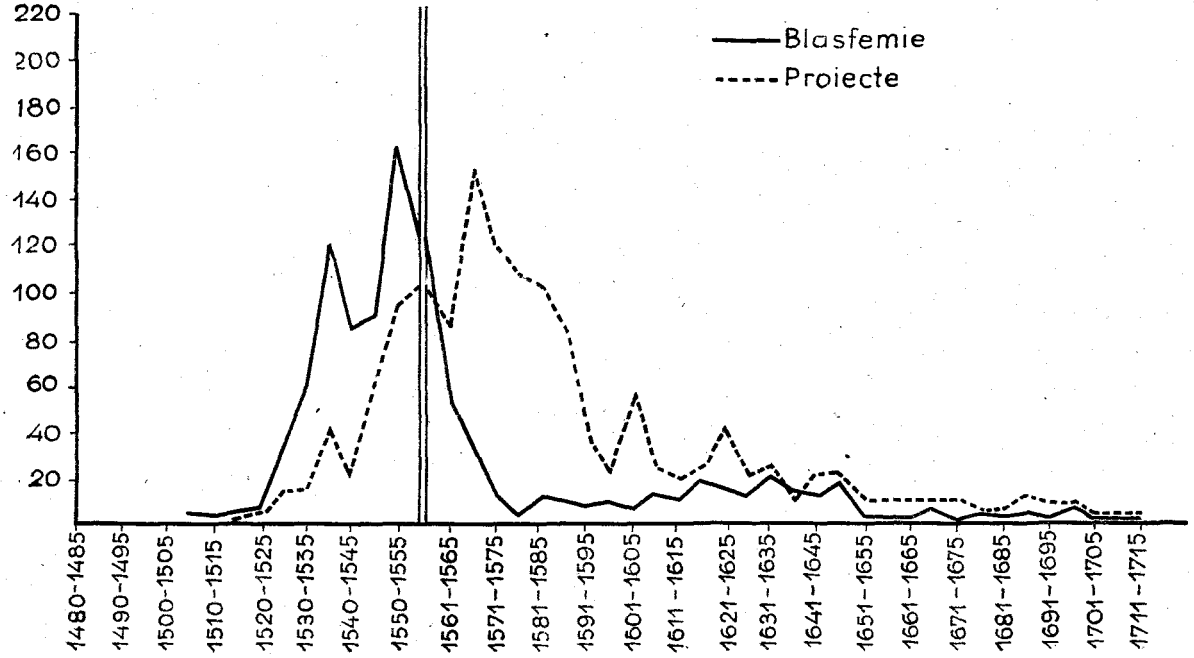

și o mai mare grijă pastorală, grijă față de credința poporului, față de educația lui religioasă. De asemenea, voința de control. Acest val a depășit cu mult cîmpul inchizitorial, dar și-a găsit reflectarea în activitatea acestei instituții. Nu revoluție, nici schimbări bruște, ci un nou prestigiu al Oficiului care s-a transformat în cheia de boltă a recuceririi catolice din interior a Spaniei. Cîteva elemente noi în activitatea lui : o întărire considerabilă a controlului asupra fluxului ideologic prin cărți, gînditori și prin acest mare educator al poporului care a fost clerul. Și prin veritabile campanii de educație a poporului pe teme precise, bunăoară, căsătoria creștină, căreia îi consacrăm un capitol. Dar, să începem [1].

BLASFEMIA

Atitudinea inchizitorilor față de blasfemie a fost un paradox. Oficial — disprețul. „Unele blasfemii și cuvinte nefericite, neplăcute la auz, de la persoane josnice și abjecte" scria cu dispreț un inchizitor din Toledo. „Pînă în prezent nu s-a întîmplat nimic important pentru a înștiința Înălțimea Voastră". „Totul pare o bună creștinătate", întărea unul dintre colegii săi în timp ce judeca mai multe zeci de blasfematori în fiecare lună. Și, totuși, 594 de cazuri în arhivele Inchiziției din Toledo. Mai mult decît categoria *moriscos*, bigamii sau vrăjitorii [2]. Un caz singular ? Dar atunci cînd, în 1539, inchizitorul Olivas a vizitat districtul Biscaya, el s-a întors cu 69 de procese de blasfemie în bagajul său : cel mai bine reprezentat dintre toate delictele... Blasfemia a furnizat singură o pătrime din cauzele judecate de Inchiziția din Calahorra între 1546 și 1550, cu mult înainte de *conversos, moriscos* sau de superstițioșii care, cu toții, reprezintă abia 10% din total. Cu toate că judecătorii disprețuiau blasfemia, trebuie spus că în rapoartele lor au arătat că reprimarea ei reprezintă cea mai mare parte a activității lor.

Într-adevăr, această importanță este circumstanțială. Noi nu putem cita decît exemplul Toledo, dar îl considerăm reprezentativ [3].

Aproape toți blasfematorii pe care i-a judecat tribunalul au fost înregistrați între 1530 și 1555. Către 1560, s-a produs o ruptură brutală, o scădere considerabilă a numărului acuzaților. Tocmai în momentul în care delictul

foarte asemănător „Proiecte" atingea cota maximă. Este greu să nu stabilești o legătură între acești doi factori : totul s-a petrecut de parcă unul ar fi crescut pe seama celuilalt. Totul s-a întîmplat de parcă urmărirea blasfematorilor ar fi fost o ultimă soluție în momentele în care nu mai exista altceva de făcut, ca și cum creșterea numărului de sarcini mai urgente ar fi împins blasfemia pe locul al doilea. O dovedește și rărirea vizitelor în district, care începe atunci. Căci în cursul vizitelor se judecau majoritatea cazurilor de blasfemie.

La 17 iunie 1552 inchizitorul Valtonado se afla la Agudo. La el se prezintă un anume Diego de Arevalo, 25 de ani, muncitor la piua lui Marcos Hernandez. Diego este din Segovia, fiul lui Martin de Arevalo, dărăcitor, dar lucrează la Agudo. „El vrea să declare că, în urmă cu aproximativ trei săptămîni, aflîndu-se la piuă, era acolo Luis dărăcitorul și un bătrîn din Agudo, al cărui nume nu-l cunoaște, care venise să-i fie apretată o frînghie. Diego a înjurat apoi «Spurca-s-ar Dumnezeu pe mine». Este ceea ce vine să mărturisească". Judecătorul e uluit. Unde a învățat el această înjurătură ? — În Catalonia sau Valencia. Numai așa se înjură. Nu, nu o mai rostise altădată. — Este foarte rău, ar putea fi condamnat la pedepse severe prevăzute de legile civile. Totuși, ținînd cont de faptul că e celibatar, ținînd seama și de faptul că s-a denunțat singur și că nu există nici o mărturie împotriva lui, să asculte cu smerenie o liturghie, să rostească o rugăciune. Și să nu mai facă așa ceva [4].

La Toledo, Maria Diaz, nevasta unui pielar, se prezintă în fața judecătorilor. Ea locuia la Corral de San Juan de los Caballeros. Prezintă o hîrtie, un denunț îngrijit caligrafiat de un copist public. „Maria Diaz, nevasta lui Juan Becerril, domiciliată în acest oraș, afirm că a doua zi de Rusalii intenționam să mă plîng justiției de Juan Aranda care locuiește la San Juan de los Caballeros. Unii mi-au cerut să-mi retrag plîngerea. Iar eu, din cauza furiei pe care mi-au trezit-o înjurăturile pe care mi le-a adresat Juan Aranda, am răspuns : «Să nu-mi vorbiți. Chiar dacă mi-ar porunci Dumnezeu, n-aș face-o», fără să-mi dau seama de ce spuneam. Și dacă am greșit îi cer Domnului Inchizitor să-mi aplice o pedeapsă salutară. De aceea, mă prezint în fața lui". Un scurt interogatoriu de identificare : avea 32 de ani, era fiica lui Damian Montero și a Anei, soția lui, ambii din Madrid — Veche creștină ? — Da. Si-

gur ? — Sigur. — Să-şi facă rugăciunile ! — Ea le face. — Nu are obiceiul să hulească, mînia e o scuză, pleda ea. Cere iertare. Notarul scrie sentinţa, după cum urmează chiar pe foaia prezentată de acuzată : va asculta cu smerenie o mesă, va recita trei *Pater* şi trei *Ave* în onoarea Sfintei Treimi. În viitor să se controleze [5].

Iată, deci, cum erau expediaţi în cîteva minute blasfematorii înainte de 1560. Desigur, au existat şi cazuri a căror examinare a durat mai mult, zile, sau cîteodată, luni, cu martori numeroşi şi care au format dosare voluminoase ce-i ungeau la inimă pe scribi. Dar, cu cîteva excepţii, acestea au fost cazuri simple, de scurtă durată, în care acuzatul nu a prea avut de suferit. Cazurile de închisoare preventivă au fost rare, ca şi convocarea acuzaţilor la Toledo. Cel mai frecvent se aştepta ca ei să se autodenunţe, iar dacă existau martori împotriva lor, ei erau convocaţi de primul inchizitor care trecea prin oraş. Foarte rar pedeapsa depăşea ceea ce am văzut : o penitenţă spirituală, adesea însoţită de o amendă, niciodată foarte mare, în funcţie de starea materială a individului.

Au existat şi excepţii, dar numai în cazuri grave. De pildă, cel al lui Esteban Gomez, locuitor din Iglezuela, o mică localitate din nordul Talaverei. Am reuşit să-l cunoaştem bine deoarece din 1537 pînă în 1554 a acumulat denunţuri şi procese. Zilier şi cîrpaci în 1537, el s-a ridicat prin munca numeroasei lui familii. În 1547, s-a declarat „zilier şi agricultor". Aceasta însemna că poseda ceva pămînt, dar nu suficient pentru a putea trăi de pe urma lui. Amenda de 40 de ducaţi pe care i-a dat-o Inchiziţia în acel an mai-mai să-l ruineze ; a plătit, totuşi, amenda fără să se atingă de bunurile de bază, dar şi graţie unei reduceri a amenzii cu 6 ducaţi. Şapte ani mai tîrziu, el era un agricultor înstărit, folosea mînă de lucru străină şi era ajutat de cei doi fii ai săi care erau spaima satului. Frumoasă ascensiune prin forţa pumnului ! Dar cu ce preţ. Personalitatea puternică a lui Esteban a îndepărtat simpatia concetăţenilor. Cu cine nu s-a certat ? Izolat, batjocorit, aproape ostracizat de sat, astfel ne apare în ultimele mărturii. Cu cît era mai respins, cu atît hulea mai mult. Repertoriul lui era impresionant : avem de la el 57 de formule, şi dintre cele mai dure : „Îl reneg pe Dumnezeu". „Mai sus, drăguţă !", se adresa el sfintei ostii arătate poporului...

Prima oară a fost arestat de primar în 1546. Dar el mai fusese denunțat Sfîntului Oficiu în cursul unei vizite din 1537. Se prezentase, chiar, în fața inchizitorului, însă din lipsă de timp cazul lui nu a putut fi judecat. A cerut să fie deferit Inchiziției. A ieșit la autodafeul din 13 martie 1547, apoi, în cămașă și cu căluș în gură, la marea mesă din sat, „pentru ca ceilalți să ia aminte și să nu huleaască pe Domnul și Sfînta Credință Catolică". În 1554, *corregidor*-ul din La Adrada, orașul de care depindea Iglezuela, l-a arestat din nou. Și din nou a fost deferit Sfîntului Oficiu. Judecătorii au considerat cazul lui disperat și l-au obligat să facă penitență la autodafeul din 22 noiembrie [6].

Dealtfel, după 1560, sentințele devin mai severe. Apar sentințe ca cele împotriva lui Asiani din Olite, provincia Navarra, pe care Inchiziția din Logroño l-a condamnat în 1573 la abjurare *de vehementi,* la o amendă de 50 de ducați și cinci ani de galere. Este adevărat, el era un recidivist, iar cazul lui — deosebit de grav. Nu a spus el : „Îmi vînd sufletul diavolului și-l reneg pe Dumnezeu" ? Nu l-a insultat pe inchizitor, comparîndu-l cu dușmanii credinței ? Nu a comparat el mănăstirile cu casele de toleranță ? Nici Martinez nu fusese mai puțin vinovat. Cazul lui nu a fost unic. Dar de ce o asemenea înăsprire a pedepselor ? În ce privește condamnarea la galere, un anumit rol a jucat, fără îndoială, dorința lui Filip al II-lea de a găsi vîslași. Faptul că jumătate din cei 13 blasfematori condamnați la Sevilla din 1606 pînă în 1612 au abjurat *de levi,* lucru rar întîlnit înainte de 1560, pare, de asemenea, să indice că inchizitorii au luat acest delict mult mai în serios [7]. În sfîrșit, trebuie să avem în vedere că numai cazurile cele mai grave ajungeau în fața tribunalului. Totuși, să nu dramatizăm : sentințele severe au fost rare.

În orice caz, există o disproporție între pedepsele dictate de Sfîntul Oficiu și gravitatea teologică a blasfemiei, care era o injurie adusă divinității. Să-l ascultăm pe călugărul Luis de Granada care scria în al său *Guia de Pecadores* : „Dintre păcatele de moarte, cel mai grav este blasfemia, foarte aproape de cele trei păcate mai grave din lume : infidelitatea, deznădejdea și ura față de Dumnezeu, în mod absolut cel mai grav dintre toate". Sfîntul Toma d'Aquino merge și mai departe, considerînd blasfemia o infidelitate, agravată de consimțămîntul voinței și exprimarea în cuvinte.

Există, de asemenea, o deosebire față de pedepsele grele prevăzute de legislația civilă : smulgerea limbii, biciuirea și exilarea (1462, confirmată în 1492) ; închisoarea și biciuirea pentru „nu cred în Dumnezeu", străpungerea limbii la prima recidivă (1502), galere începînd cu 1566. O lună de închisoare la prima blasfemie, și aceasta dacă aveai noroc.

Așadar, inchizitorii par să fi înțeles adevărata natură a blasfemiei care, cu rare excepții, nu contesta realmente credința. Știau că e rituală, stereotipă, bazată pe o jumătate de duzină de formule-tip care, în cel mai rău caz, permiteau cîteva permutări. Stocul principal varia în funcție de regiune. În întreaga Castilie, sfera blasfemiei pare să fi cuprins, în ordinea crescîndă a gravității : „jur pe Dumnezeu", limită extremă a limbajului licit ; „pe viața lui Dumnezeu" ; comparațiile între om și Dumnezeu („ceea ce spun este la fel de adevărat ca și cuvîntul lui Dumnezeu") ; renegarea supunerii („chiar dacă-mi poruncește Dumnezeu, tot n-o fac") ; negarea puterii divine („Nici Dumnezeu n-o poate face") ; „nu cred în Dumnezeu" (cu un sens diferit de cel pe care îl atribuim astăzi acestei expresii) ; „îl reneg pe Dumnezeu" ; și, în fine, „să mă ia dracu". În zona mediteraneană repertoriul era diferit : am văzut uimirea licențiatului Valtodano la auzul unei blasfemii catalane.

Blasfemia era rituală și prin modul cum era folosită. Ea putea indica apartenența la un grup. Nu este o întîmplare că un număr relativ mare de nobili apar printre blasfematorii obișnuiți. Nu este o întîmplare că tocmai pentru blasfemie a fost judecat personajul cu cel mai înalt rang, pe care l-am întîlnit în arhivele inchiziției din Toledo, contele Saldaña, moștenitorul casei ducale Infantazgo, condamnat în 1538 la o amendă de 12 ducați pentru prostul obicei de a spune : „nu cred în Dumnezeu" și „îl reneg pe Dumnezeu". Nu este o întîmplare nici faptul că la jocuri se debitau cele mai multe blasfemii, astfel încît ele apăreau ca un condiment indispensabil pentru jocul pe bani. În sfîrșit, blasfemia era un ritual și ca simbol al furiei sau al deznădejdii, ca în cazul lui Francisco Gomez, sclavul lui Joan Suarez de Niebla, care îl renega pe Dumnezeu în timp ce stăpînul lui îl biciuia. [8]

Dar să nu ne grăbim să conchidem că ea e total inofensivă, chiar dacă blasfemia à la Don Juan, blasfemia de dragul blasfemiei, la rece, pentru a-l insulta conștient pe

Dumnezeu, era foarte rară [9]. Blasfemia era foarte frecventă, iar mecanismele de asociaţii mentale pe care le declanşa erau foarte complexe. Metaforic, blasfematorul demola un întreg sistem al lumii, plasîndu-se alături de cei mai crînceni duşmani ai credinţei, ceea ce a justificat intervenţia Inchiziţiei.

Ea a trebuit să dobîndească printr-o luptă grea jurisdicţia asupra acestui delict. Tradiţia venea de la Inchiziţia medievală, care, după Eymerich, îi judeca pe blasfematori. Dar atunci cînd noua Inchiziţie a încercat să preia ştafeta, protestele n-au mai contenit : Sfîntul Oficiu să se limiteze la propriile domenii — evreii iudaizanţi şi ereticii declaraţi, şi să nu se amestece în problemele de care se ocupă tribunalele obişnuite. Instrucţiuni limitative ale regelui în 1500, plîngeri ale Cortesurilor din Monzon (1510), noi instrucţiuni limitative (1514) — iată situaţia din Aragon. Instrucţiuni limitative în 1514 şi 1534 — în Castilia. Totuşi, s-a ajuns destul de repede la un *modus vivendi :* Inchiziţia se ocupa de blesfemiile „eretice", iar de restul justiţia ecleziastică sau regală. Ceea ce nu excludea confuziile, căci ce însemna blesfemia eretică ? Oricum, Sfîntul Oficiu nu s-a jenat, cel puţin în prima jumătate a secolului XVI-lea, să judece ceea ce a dorit [10].

Blasfemia nu se afla, deci, în centrul preocupărilor Inchiziţiei ; ea apare mai curînd ca o activitate suplimentară atunci cînd tribunalul nu a avut alte cazuri pe rol. Totuşi, ea a jucat un rol important : prin intermediul ei mulţi au intrat în contact direct cu Oficiul. Nu cu sumbra maşină anonimă, cum ne-a fost prezentată adesea, ci cu o justiţie rapidă, familiară, liniştitoare chiar : mai mult o confesiune decît un proces. Acesta a fost un remarcabil mijloc de a face cunoscută Inchiziţia maselor de vechi creştini care, pînă în 1530, avuseseră foarte puţine contacte cu ea.

Francisco Becerro avea neplăceri cu preotul lui. „Vai ţie Doamne !, a spus el într-o zi ; îmi cereţi să consimt ca măgarii popii să vină să ragă pe pămîntul meu şi tot eu să apar ca hoţ ? Tăceţi !". Şi, trăgîndu-se de barbă, a căzut în genunchi şi a spus : „Vai ţie Doamne, te reneg, nu mai cred în tine, oriunde ai fi". Apoi, dîndu-şi seama ce a făcut, a căzut din nou în genunchi şi a spus : „Doamne iartă-mă, că nu ştiu ce spun". Şi, prosternîndu-se, a sărutat pămîntul. Pentru a-şi calma scrupulele, a încercat totul : după ce a fost condamnat de primar la o lună de

închisoare, s-a denunțat singur vizitatorului episcopal, iar apoi a fost absolvit de preot în virtutea bulei pe care o cumpărase. Dar a rămas acel: „Îl reneg pe Dumnezeu" care nu putea fi trecut cu vederea. Singură Inchiziția... Și primarul îl deferă tribunalului din Toledo în 1548 [11].

SACRILEGIUL

Sacrilegiul, înțeles ca profanare a obiectelor sfinte, a dat destul de furcă Sfîntului Oficiu. În ceea ce privește gravitatea și sentințele dictate, cazurile au fost foarte variate. În vara anului 1538, vreo 15 tineri secerători, toți vechi creștini originari din împrejurimile Guadalajarei, ușor băuți, se întorceau în grup, la capătul unei zile de lucru, în satul lor ce se afla la o mică distanță de locul unde lucrau. Pe marginea drumului, o cruce ca multe altele. Ea a fost smulsă și s-a organizat o procesiune de amuzament. Cîteva pături țineau loc de steaguri. S-au debitat obscenități pe melodia unui imn religios. Procesiunea s-a desfășurat de-a lungul mai multor kilometri fără să producă altceva, se pare, decît amuzament. La primul han s-a procedat la o parodie de înmormîntare. Cel de-al doilea era închis. În mijlocul rîsetelor, cel care ducea crucea a bătut cu ea în ușă, în timp ce ceilalți au intonat *„Attolite, portae, capita vestra..."*, care se cîntă în Duminica Floriilor [12]. Hangiul, băiat bun, le-a deschis și totul s-a terminat în pivniță între butoaie destupate. Dar, vai, inchizitorul Vaquer se afla atunci la Guadalajara și un suflet milostiv i-a povestit istoria. Au fost convocați cu toții, secerătorii și hangii. Totuși, tribunalul nu a luat lucrurile în tragic: erau toți vechi creștini și nu aveau intenția să ridiculizeze Biserica. Ei vor parcurge împreună, desculți și în cămașă, drumul ceremoniei—sacrilegiu, de la Guadalajara la Valdegrudas, purtînd o cruce pe care o vor pune în locul celei pe care au smuls-o. Cei mai vinovați vor plăti 6 ducați — costul ridicării monumentului [13].

Dar, cînd a fost vorba de un *morisco*, Juan Carrillo, acuzat de a fi lovit cu pumnul statuia Sfintei Fecioare, cazul a căpătat o altă dimensiune. Acuzatul a negat și a fost torturat. El a rezistat și dosarul a fost clasat. Dar era suficient pentru a demonstra că Inchiziția e vigilentă.

Astfel, atunci cînd a fost arestat Benito Ferrer, mașina implacabilă a intrat în acțiune. Ferrer era un individ bizar. Originar din Camprodon, Catalonia, el a vrut să devină carmelit, apoi franciscan, și de ambele dăți a fost alungat din mănăstire înainte de a-și încheia noviciatul. După numeroase peripeții, a ajuns la Madrid, la Curte, ca mulți alți aventurieri. Trăia trecînd drept preot, deși nu făcea parte din nici un ordin. Judecătorul episcopal îl arestează. Într-o zi, în timp ce asista la liturghie, cel arestat s-a precipitat spre altar, a smuls ostia din mîinile preotului, a călcat-o în picioare numind-o „demon". S-a iscat un scandal enorm : Ferrer l-a călcat în picioare pe Dumnezeu însuși. A fost transferat la Sfîntul Oficiu. Inchizitorul general în persoană a urmărit cazul. Acuzatul s-a încăpățînat și a refuzat să retracteze. Un consult a stabilit că era responsabil. Sentința a răsunat ca un tunet : focul.

El ar fi trebuit să fie ars pe rug la Toledo, căci acolo a fost judecat ; la Madrid nu exista încă un tribunal inchizitorial. „Întrucît, însă, sacrilegiul a fost comis de Benito Ferrer public și atît de atroce (...) și pentru că s-a întîmplat la această Curte, s-a găsit de cuviință ca pedepsirea să aibă loc aici, cu solemnitate, pentru ca să se afle pretutindeni". Hotărîrea îi aparține Inchizitorului general în persoană. S-a organizat un autodafe în *Plaza Mayor* pentru acest singur condamnat, fapt cu totul excepțional, „pentru a se face și mai multă publicitate pedepsirii lui".

Sîmbătă 20 ianuarie 1624, în ajunul execuției, Sfîntul Oficiu a ieșit în procesiune, avînd în frunte o flamură cu o cruce verde și escortat de trupă, pentru a anunța ceremonia. A doua zi, toată dimineața, s-au oficiat slujbe lîngă eșafod „pentru convertirea acuzatului, extirparea ereziei și slăvirea Sfintei noastre Credințe catolice". Peste 40 000 de persoane au îngenunchiat în clipa înălțării Sfintelor Daruri, „ceea ce a pricinuit o adîncă evlavie". După-amiază, condamnatul, care a refuzat să se convertească, a fost scos în procesiune. Nimeni nu a vrut să se necinstească, ducînd de căpăstru măgarul pe care era legat. După o lungă predică și după un tot atît de lung extras din proces, el a fost dus la rug în mijlocul unei mulțimi în delir, care striga : „Să trăiască Sfînta noastră Credință catolică, să moară erezia", ceea ce „a constiuit o mare consolare" pentru funcționarul Sfîntului Oficiu care a redactat relatarea anonimă pe care am folosit-o. Ferrer a sfîrșit *pertinax*.

Deşi Inchiziţia a crezut că va trage maximum de foloase de pe urma acestei crime pentru slăvirea credinţei şi a ei proprii, ea a fost foarte curînd dezamăgită, căci a izbucnit o adevărată epidemie de „ferrerism". Un francez, pe nume Antoine Maurin, sacagiu, declara a doua zi că Ferrer a murit creştin şi că, în ceea ce-l priveşte, a luat în timpul nopţii ca relicvă o bucată de os din cenuşă. Juan de Larra, fost condamnat la galere, a aruncat cu pietre în statuetele ce împodobeau poarta spitalului Anton Martin şi a urinat pe statuia Sfintei Fecioare de la intrarea bisericii San Sebastian, declarîndu-se rudă cu Ferrer. Duminică 4 iulie 1624, Renault de Peralta, tot francez, şi Gabriel de Guevara, care se pare că erau înţeleşi, au pătruns, unul în biserica mănăstirii Santa Fé, celălalt în aceea a mănăstirii Santa Barbara, au smuls din mîinile preotului ostia şi au călcat-o în picioare. Ei au fost arestaţi pe loc. A doua zi, Inchizitorul general a creat o comisie specială care să judece procesul lor.

Nu ştim ce s-a întîmplat cu ei. Dar se pare că Inchiziţia şi-a schimbat atitudinea în ceea ce priveşte publicitatea făcută acestor cazuri. Maurin a negat şi i s-a făcut concesia de a fi crezut : procesul a fost clasat. Larra s-a declarat nebun. El avusese deja unele tulburări. Explicaţia a fost găsită satisfăcătoare... explicaţie pe care, în zadar, o invocase şi Ferrer [14].

Ce dorea, deci, Sfîntul Oficiu ? Să reprime sacrilegiul ? Cu siguranţă. Dar a rămas întotdeauna la bunul plac al unui exaltat. Cît despre tradiţia parodiilor abile, ca cele descrise mai sus, se pare că ea nu s-a pierdut, judecînd după ceea ce s-a întîmplat la Teruel în 1750, la anumite reuniuni ale notabilităţilor pe care ni le prezintă Bartolomé Bennassar. În afară de simpla reprimare, era vorba de o operă de educaţie. Inchiziţia ştia că, oricît de dură ar fi reprimarea, singură, nu se soldează cu nici un rezultat trainic. Era mai curînd vorba de a profita de delict pentru a-l îndrepta pe delicvent printr-o penitenţă dozată cu grijă în funcţie de gravitatea faptei şi, în primul rînd, pentru a-l îndrepta pe delincvent printr-o penitenţă dozată public al pedepsirii blasfemiei. Am remarcat punerea în scenă a execuţiei lui Ferrer, calculată pentru a înfierbînta publicul în faţa monstruozităţii crimei şi pentru succesul unei operaţiuni bine gîndite : 40 000 de oameni exprimîn-

du-şi zgomotos entuziasmul şi ura lor faţă de erezie. Pînă în secolul al XX-lea, rar s-a făcut mai bine un asemenea lucru. Cu toate dificultăţile ce le presupune un dozaj exact şi şocurile totdeauna posibile.

„CÎTEVA CUVINTE NECUVIINCIOASE DIN PARTEA UNOR PERSOANE JOSNICE ŞI GROSOLANE"

Fişele pe baza cărora a fost întocmit raportul de activitate trimis în 1553 de Inchiziţia din Calahorra *Supremei* nu sînt un model de precizie. 13 dintre ele se referă la cazuri care intră în categoria celor studiate de noi în prezent, adică ceva mai puţin de jumătate din total. În şapte cazuri nu sînt prezentate detalii : un simplu cuvînt ne informează despre natura delictului. În alte şase cazuri există precizări : Juan de Aguiñaga a spus că corpul lui Isus Christos a rămas în mormînt şi sufletul lui a urcat în cer ; că în ziua Judecăţii de apoi îşi va recăpăta corpul şi-i va judeca pe cei vii şi pe cei morţi ; că Dumnezeu este mort de fapt, nu de drept. Juan Saenz susţinea că după moartea lui Christos mergem cu toţii în cer ; că nu există infern. Juan de Guadalajara : maurii se salvează prin credinţa lor, ca şi creştinii. Cît despre Juan de la Rioja, din Quintanilla del Monte, un mic sat din nordul Castiliei, l-am fi plasat în altă categorie dacă vina lui nu ar fi fost atît de gravă : „La biserica din satul lui el s-a îmbrăcat în preot, cu toate odăjdiile necesare oficierii mesei. A convocat o mare parte dintre locuitori, a urcat în altar şi a oficiat, spunînd *Dominus bobisco (sic)* şi alte cuvinte deşi era laic. Femeile i-au adus ofrande şi el a trecut printre morminte stropindu-le cu apă de isop sfinţită". O făcea la modul serios într-un sat unde nu exista preot ? Sau era o glumă în stilul sărbătorii nebunilor ? El a făcut penitenţă chiar în biserica respectivă.

Două femei completează lista : Beatriz de Carranza pentru că a spus că în cer nu vom fi cu toţii egali şi Maria de Izaguerri care a pretins că Sfînta Fecioară nu a rămas virgină după naşterea lui Christos, deoarece era măritată cu Sfîntul Iosif cu care a avut legături trupeşti [15].

1580, inchiziţia din Logroño. Pedro Avia, preot şi pe deasupra *converso*, a fost condamnat întrucît a spus că oricine se călăuzeşte după legea naturii este mîntuit, chiar dacă nu este botezat. Esteban Ortiz, agricultor şi *hidalgo* —

deoarece a afirmat că nu este păcat să furi mîncare, că dacă i-ar lipsi lemnele de foc i-ar arde pe sfinţi, că nu va lua o bulă, dar va mînca lapte şi ouă sîmbăta şi în zilele de ajun. Maria Marcos era moartă deja cînd Inchiziţia a încercat s-o aresteze ; era urmărită pentru că spusese altor femei că nu există purgatoriu, că sufletele morţilor îşi ispăşesc greşelile în jgheaburile streşinilor şi sub linţoliul care acoperă cadavrele. Fişa următoare se referă la fiica şi ginerele ei — acelaşi delict. Ei s-au apărat cu străşnicie, spunînd că au auzit acestea de la un preot pe care l-au rugat să facă o slujbă pentru morţi. Purgatoriu există, le-a spus vicarul. — Atunci de ce se stropesc mormintele cu apă sfinţită ? — Deoarece corpurile se purifică în lumea aceasta, în timp ce sufletele — în cealaltă. Maria de Guiniz era nevastă de marinar. Unul din cumnaţii ei, catolic, a murit pe mare, ucis de piraţi hughenoţi atunci cînd, marinar pe un vas francez, ducea arme maurilor din Berbera. Cazul a făcut vîlvă, în special printre femei : el a murit excomunicat — nu erau oare anatemizaţi în Joia sfîntă cei care furnizau arme musulmanilor ? Maria a pledat *pro domo :* nu este un păcat să vinzi arme maurilor, trebuie să trăim cu toţii ; iar dacă papa a interzis acest lucru nu este obligatoriu să te supui. De altfel, maurii le respectă Cartea şi valorează mai mult decît numeroşi creştini răi. Pentru toţi pedepsele au fost uşoare : abjurare *de levi* în sala tribunalului. amenzi, mai multe încetări de urmărire [16].

Nicolas de Selve era făurar. În 1608 el avea 24 de ani şi locuia la Sevilla. A urmat cursuri de retorică, scria sonete de proslăvire a crucii. Dar critica a fost nefavorabilă. El folosise expresii nelalocul lor, pretinzînd că San Jeronimo ar fi scris într-o scrisoare că Dumnezeu nu are un fiu, că Christos nu a fost creat. În timpul audierii a mărturisit, dar a declarat că a crezut întotdeauna că Isus Christos s-a născut din pîntecul virginal al Mariei şi că este fiul lui Dumnezeu. Cînd a afirmat contrariul, a făcut-o deoarece diavolul şi-a bătut joc de el. El a abjurat *de levi* în sala tribunalului şi a fost exilat din Sevilla pentru şase luni [17].

Deci, o varietate extrem de mare. În majoritatea timpului bagatele, greşeli minore, rezultatul furiei sau al unei crase necunoaşteri a dogmei. Cîteodată proverbe, cum ar fi „totul îmi reuşeşte în această lume, totul o să-mi reu-

şească în cealaltă", care au constituit zeci de cazuri în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Inchizitorilor le *venea greu să facă ordine în acest conglomerat.* Numeroase comisii de calificatori nu făceau decît să dezbată dacă cutare cuvînt nefericit este doar greşit sau eretic, dacă merită calificativul de „proiect". Dar Inchiziţia era întotdeauna prezentă, triind, filtrînd tot ceea ce părea erezie, eliminînd multe lucruri ca inofensive, retrăgînd din circulaţie moneda ideologică dubioasă.

S-o urmărim la lucru într-un caz deosebit. La 10 august 1570, un anume Francisco Hernandez Mesurado, preot şi capelan al *Reyes Nuevos* se prezintă la primarul din Camarena, 30 kilometri nord de Toledo. „Tocmai a văzut la Camarena un om pe care nu-l cunoaşte, dar l-ar recunoaşte. Acesta spunea o rugăciune care conţinea cuvintele «Jésus-Christ trine et un». Martorul i-a zis să nu o facă fără să obţină mai întîi o licenţă, căci este rea. Omul i-a răspuns că o va spune în faţa oricui. Martorul i-a cerut s-o repete şi omul a recitat un *Ave* glosat în care se spunea : «Jésus-Christ trine et un». — Vă daţi seama că acest lucru nu se poate spune deoarece Isus Christos nu este decît una dintre persoanele Treimii şi două naturi. Omul i-a replicat că în Isus Christos sînt trei persoane. Fapt pentru care martorul a venit să ceară primarului, despre care ştie că este *familiar* al Inchiziţiei, să-l aresteze pe acest individ". Odată cu el depun mărturie doi locuitori din Camarena, care confirmă versiunea şi afirmă că şi el l-au admonestat pe acuzat [18].

Urmează mărturia primarului. El a auzit un cerşetor spunînd aceste cuvinte şi i s-a părut grav. Dar nu a trimis să-l aresteze decît după denunţul lui Mesurado. Vizitîndu-l în închisoare, a încercat să-i explice doctrina catolică, dar celălalt nu a vrut deloc să-l asculte. În aceeaşi zi, l-a deferit inchiziţiei din Toledo.

Două săptămîni s-au scurs pînă ce au început să se ocupe de el. În sfîrşit, la 29 august s-a procedat la primul interogatoriu. Vinovatul se numea Gabriel Lopez ; avea 31 de ani, era din Galindos, în apropiere de Avila, fără domiciliu stabil. Era vechi creştin. Totdeauna pe drumuri, împletitor de coşuri sau argat, se întreţinea mai ales din cerşetorie şi rugăciuni. Era botezat şi confirmat. Se spovedea cu regularitate — a prezentat ultimele două certificate din postul Paştilor din 1569 şi 1570. Ştia să spună *Pater, Ave,* şi *Credo* în latină şi castiliană. Sărea cîteva pasaje

din *Credo*. Cunoștea prea puține *Salve*, dar știa paragrafele Simbolului credinței [19]. Nu știe de ce a fost reținut.

La primele audieri s-a încăpățînat să nege. La sfîrșitul lui septembrie i s-a citit acuzația : pentru *fiscal* el era un eretic. Neagă. Merită să urmărim în detaliu lanțul de întrebări și răspunsuri, căci el ilustrează perfect metodele Sfîntului Oficiu :

„Să spună Simbolul credinței. — El face așa. — Crede în Sfînta Treime ? — Da. — Din ce se compune ea. — Din trei fețe și un singur dumnezeu adevărat. — Care sînt aceste trei fețe ? — Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh. — Este vreo deosebire între aceste trei fețe ? — Nu, există un singur Dumnezeu adevărat. — Christos este triplu și unul ? — Da, este ceea ce cred și susțin. — Care dintre fețele Treimii este Christos ? — Răspunde că nu există decît un singur Dumnezeu triplu și unul. — Ce s-a întîmplat de fapt înainte de a fi arestat ? — Nu își amintește. — Christos este triplu și unul ? — Ezită înainte de a răspunde : Cred că există un singur Dumnezeu adevărat. — Triplu și unul ? — Triplu și unul". Urmează mai multe pagini de întrebări și răspunsuri în care inchizitorul încearcă să-l convingă pe Lopez de greșeala lui sprijinindu-se pe rînd pe autoritatea Bisericii, pe Crez și pe paragrafele Simbolului credinței. Vizibil tulburat, la sfîrșit acuzatul zice : „Dacă am spus-o, îi cer iertare lui Dumnezeu". Interogatoriul se reia atunci asupra realității materiale a delictului : a spus-o sau nu ? În cele din urmă, Lopez prezintă versiunea lui.

„Domnule, Sfinția Voastră să știe că în ziua Sfîntului Laurențiu (10 august) eram la Camarena. A venit la mine un preot pe care nu-l cunosc și care era din Toledo. În ce mă privește spuneam o rugăciune de Adormirea Sfintei Fecioare, la hanul din Camarena, din piață. — Spune-mi-o. —

În înaltul cerului
Este cea care a născut fără teamă
Pe acest rege al bunătății
Cine s-o zărească acolo sus
Mai presus de toți
Înconjurată de îngeri ?
Pentru ca ea să ne lumineze, să spunem :
AVE, limpede lumină,
MARIA, sfîntă virgină,

GRATIA, așa a fost trimisă,
PLENA, de blîndețe.
DOMINUS, fără prihană,
TECUM, cu dragoste covîrșitoare
BENEDICTA, în bucurie,
IN MULIERIBUS, floarea.
FRUCTUS și Cuvînt atît de dumnezeiesc,
Cu adevărat sfînt triplu
Și unul Christos preaslăvit.
SANCTA MARIA, ai fost creată,
MATER DEI, pentru binele nostru,
ORA PRO NOBIS, perfectă,
Căci ai zămislit,
PECCATORIBUS,
AMEN.

„Preotul a spus că această rugăciune este rea, eu că este bună. Apoi el a plecat, și toți martorii mi-au reproșat că am spus-o. — Crezi ce spune oratia aceasta ? — Da, dacă am greșit cer iertare. — Recunoști greșeala pe care ai comis-o spunînd Christos e triplu și unul ? — Da, domnule, cred tot ceea ce cred catolicii creștini și Sfînta Maică Biserica. — Tăgăduirile tale repetate lasă să se creadă că persiști în greșeală. — Acuzatul invocă ignoranța sa. — De ce ai negat ? — Credeam că voi scăpa mai ușor negînd. — Crezi cu adevărat și profund ceea ce spui. Tăgăduielile dumitale o probează. — El invocă ignoranța."

Audierile care au urmat au fost pur formale. I s-au citit vinovatului mărturiile, și acesta a recunoscut. La 11 octombrie, la două luni după ce intrase în închisoarea inchizitorială, a fost eliberat, cu domiciliul obligatoriu la Toledo. La 4 iunie 1571 el a abjurat *de levi* în piața *Zocodover*, în cursul unui autodafe. I s-a interzis categoric să mai spună public rugăciuni neaprobate de Biserică [20].

Un proces tipic. Pe banca acuzaților un eretic fără știrea lui, care adera deplin la credință fără s-o cunoască foarte bine. În centrul atenției, desigur, preocuparea pentru mărturisire, dar și aceea de a convinge. O argumentare rigidă care încerca să-l pună pe acuzat în dezacord cu sine însuși, să-l facă să creadă că formulările credinței pe care le cunoaște pe de rost și la care aderă mecanic contravin propriilor lui cuvinte. Și aceasta sub o puternică presiune : închisoare, cuvîntul „eretic" pe care inchizitorul nu-l folosește, dar pe care procurorul l-a introdus în acuzația lui

și care domină întreaga scenă. Frica, groaza de a se vedea incriminat, negarea chiar a modului în care acuzatul se vedea pe sine. Prestigiul judecătorului, garantul suprem al credinței, evidenta lui superioritate intelectuală, toate acestea se amestecă în mintea vinovatului care în final „cedează" și admite tot ce doresc ceilalți.

Operă de convingere, operă de educație. Pentru Lopez — un tratament intensiv. Prin el, pentru cei prezenți la autodafe o punere în gardă solemnă și clarificarea unui element doctrinar : o foarte spectaculoasă ședință de catehism, cu o montare ce urmărea s-o facă deosebit de eficace. Se poate paria că Lopez nu a mai vorbit niciodată de „Christos triplu și unul" și că majoritatea spectatorilor au devenit imuni la această eroare.

A controla, a corecta, a instrui : aceste trei cuvinte rezumă totul.

ORDINEA SOCIALĂ : PROCESUL EUGENIEI LA BOURGUIGNONNE

Foarte frecvent activitatea Sfîntului Oficiu a îmbrăcat forma apărării ordinii sociale. În 1534, o femeie din Toledo a denunțat-o Inchiziției pe alta. „De două sau trei luni cunosc o străină care poartă haine de pelerin. Nu știu de unde este, dar pare să fie franceză. Am auzit că a trăit într-o mănăstire de unde a fost eliminată pentru că nu avea zestre. Locuiește la hanul din Lazar de la Solanilla, la poarta Cambron. Ea predă în case particulare și își petrece restul timpului la San Juan de Los Reyes. Am auzit că le învață să citească pe nepoatele lui Francisco Nuñez, reconciliatul (...) Se numește Eugénie (...) Vorbind despre bule, a spus : «Despre sfinții Petru și Grigore pot vorbi. Dar nu despre acești papi care nu sînt decît oameni, nici despre bulele lor, nici despre jubileele lor. Toate acestea sînt o glumă pentru a vă stoarce banii»...".

Suspecta a fost arestată. Cazul ei a fost însă repede clasat. Reieșea că ar fi spus doar că Sfîntul Părinte semnează multe lucruri fără să știe exact ce se face în numele său. Dealtfel, în 1534 experiența directă a luteranismului nu pusese încă în stare de alarmă Inchiziția față de astfel de afirmații. Eugénie a fost condamnată să facă penitență în catedrală, legată la gură. Cuvintele ei nu au fost considerate cu adevărat eretice : doar scandaloase, dar

s-a pus, totuşi, problema plecării ei definitive din Toledo. Cu toate acestea, a rămas. Autorizaţia a primit-o din partea Inchizitorului general în persoană, spre nemulţumirea judecătorilor locali. Iar atunci cînd a cerut, printre altele, permisiunea de a preda, a întrecut orice măsură. Licenţiatul Vaquer s-a adresat superiorilor lui : „Ni s-a părut periculos ca această femeie să meargă din casă în casă cu ideile ei eronate şi, în plus, îmbrăcată aşa cum este, cu toiag de pelerin şi cu tigvă, ceea ce-i deschide cu uşurinţă uşile. A fost avertizată verbal că poate să rămînă în oraş cu condiţia să se îmbrace obişnuit şi să nu înveţe pe nimeni să citească. Faptul că e călugăriţă şi că, în acelaşi timp, refuză să se îmbrace altfel după 14 ani de şedere aici (...) cred că a făcut ca să devină suspectă. Şi această libertate de a umbla astfel mi se pare foarte rea, *fiind femeie* [21]. Insistenţa ei pentru a obţine dreptul de a preda mi se pare şi mai rea. Dacă vrea să predea să se îmbrace normal. Dacă nu, n-are decît să continue să cerşească cu toiagul şi cu tigva ei, aşa cum face acum, dat fiindcă trăieşte la Toledo de 14 ani, căci sub acest veşmînt se ascunde foarte mult rău. Dacă refuză, răutatea ei va fi şi mai clară în ochii dumneavoastră. Dacă îşi schimbă îmbrăcămintea, nu o să mai am nimic de obiectat la decizia Senioriei Voastre, oricare ar fi ea".

Personajul avea, într-adevăr, de ce să neliniştească pe un om al ordinii. Căci în cursul procesului s-a conturat profilul unei femei deosebit de „eliberată". S-a născut la Châtillon-sur-Seine, la sfîrşitul secolului al XV-lea. A intrat la mănăstirea Sfînta Clara din Besançon, din care a fost eliminată pentru că nu avea zestre. Atunci s-a dus la Roma, singură, pentru a cere o dispensă de la consiliul general al ordinului ei. Dispensa i-a fost acordată. La întoarcere a fost prădată şi a pierdut preţiosul document. A renunţat la mănăstire şi, după ce şi-a luat rămas bun de la mama ei, a plecat în pelerinaj la Santiago. Apoi la Guadalupe şi în cele din urmă la Toledo. Oraşul i-a plăcut şi s-a stabilit aici.

De atunci a început să predea citirea. Dimineaţa — lecţii plătite la domiciliu, după-masă — gratuite, în mănăstirea San Juan de Los Reyes, la băieţi şi fete împreună. Nu fără dificultăţi, căci franciscanii îi puneau piedici mari : o femeie, o franţuzoaică, care predă citirea după o carte de rugăciuni, care nu este nici măcar în spaniolă... Ea a expus toate aceste piedici într-un lung

memoriu olograf pe care l-a remis inchizitorilor. Puţin profetică, puţin mistică, nu înceta să reproşeze vecinilor ei sporovăiala în biserică. Avea momente de extaz, într-atît încît *Suprema* o autorizase să pună lîngă ea, atunci cînd se ruga în public, un înscris al Sfîntului Oficiu prin care se interzicea să fie deranjată. Energică, plină de iniţiativă, a rezistat timp de mai mulţi ani persecuţiilor călugărilor ; s-a adresat lui Carol Quintul atunci cînd Inchiziţia a voit să-i interzică să predea... Era periculoasă. Din cauza ideilor ei, dar în mod deosebit din cauza felului ei de a fi, a cărui expresie era îmbrăcămintea. Şi pentru că era femeie. Călugării de la San Juan de los Reyes şi Vaquer erau de acord în această privinţă : se comporta altfel decît îi impunea condiţia socială...

În aceeaşi epocă, acelaşi tribunal l-a urmărit pe un mic prelat din Alcala care preda şi se îmbrăca şi el într-un fel ciudat. Era Ignaţiu de Loyola [22*].

ŞI, MAI ALES, FĂRĂ SCANDAL !

Aceste cuvinte rezumă în bună parte filosofia Sfîntului Oficiu. Există lucruri care, chiar dacă sînt adevărate, nu trebuie spuse, căci există riscul de a-i tulbura pe oamenii simpli. Să dăm un exemplu pentru a o dovedi.

Alonso del Moral el Viejo era unul dintre acei „agricultori bogaţi" în care Noël Salomon vedea pe bună dreptate coloana vertebrală a societăţii timpului. Om independent, relativ învăţat, ştia să citească şi să scrie, bun creştin, se împărtăşea de Paşti şi de Crăciun, cunoştea rugăciunile într-o perioadă în care acest lucru nu era chiar obişnuit, gîndea în credinţa lui şi nu ezita să exprime opinii personale. În tinereţe, în perioada *comunidad*-ului, avusese de-a face cu justiţia pentru că, în timpul unei sărbători, îi distrase pe concetăţenii lui cu un autodafe fictiv cu rug şi victime... Dar nu aceasta l-a adus în faţa Sfîntului tribunal în 1546, ci denunţurile cîtorva femei din satul său, Hontanar, lîngă Guadalajara. Ele aveau obiceiul ca, aşa cum se făcea întotdeauna, să pună odată pe an pe mormintele morţilor lor pîine, vin şi prăjituri de ceară. În acest timp, acuzatul li s-a adre-

* Întemeietorul ordinului iezuiţilor, sub numele de *Societas Jesu*, aprobat de Vatican în 1540. *(V.K.)*

sat : „Așteaptă puțin cumătră. La ce crezi că servesc ofrandele pe care le aduci aici ? Ar fi mai bine să arzi această ceară pe altarul sfintei cuminecături decît să încălzești picioarele morților tăi“ [23]. Întîmplarea a fost comentată de toate femeile. Dealtfel, acest del Moral îi scandaliza pe mulți. De nouă ani nu mai pusese nici pîine, nici ceară pe mormîntul soției lui și se mulțumea să-l stropească cu apă sfințită cînd intra la biserică... Eroul nostru și-a explicat poziția inchizitorilor fără să se codească : „Cred că ceara care arde pe morminte îi place lui Dumnezeu mai mult cînd arde pe marele altar pentru a lumina sfînta cuminecătură în timpul slujbei“. Și că este mai bine cît ești în viață să dai de pomană săracilor decît să lași moștenitori, de care niciodată nu ești sigur, să aduci ofrande Bisericii. Dealtfel, el îndeplinea toate ritualurile prevăzute de Biserică : stropea cu apă sfințită mormintele soției și copiilor lui de fiecare dată cînd intra în sanctuar și făcea o rugăciune ; punea să se facă slujbe religioase pentru ei. În primul an, a pus pîine și ceară pe mormintele lor. Dar i s-a părut că era mai bine să se pună ceară pe marele altar. Mai ales că pîinea era revîndută de preoți în propriul lor folos...

În fond, nimic care să nu fie lăudabil, deși aceste practici populare miroseau a superstiție. Inchizitorii sînt foarte încurcați : ei au ezitat să-l convoace pe inculpat ; este semnificativ că audierile s-au făcut rapid, că niciodată nu s-a pătruns în miezul problemei teologice. Și totuși, del Moral a fost condamnat la o amendă de 6 ducați. De ce ? El s-a amestecat în lucruri care nu-l priveau, a provocat scandal. Triumful conservatismului, al apatiei ? Da și nu, deoarece vom vedea că Inchiziția nu a rămas cu brațele încrucișate în fața ideilor religioase ale poporului pe care a vrut să-l transforme profund. Dar această transformare trebuia să vină de sus, întotdeauna controlată de Inchiziție, nu de la bază.

NOTE

1. Să precizăm raportul dintre ceea ce am afirmat și studiul statistic al cauzelor de credință de la Toledo pe care le citam la p. 19. Ne referim la categoria „Cuvinte scandaloase“ din studiul respectiv, potrivit următorului tablou :

Cuvinte scandaloase { Blasfemii / Proiecte / Cărți interzise } { Păcate trupești simple / Diverse }

Controlul fluxului ideologic se traduce prin procese de „Diverse-Proiecte" și „Cărți interzise". Controlul asupra clerului relevă și cazuri de „Solicitări" care constituie o categorie aparte în studiul statistic. Campania privind căsătoriile creștine provoacă o amplificare a categoriilor „Păcate trupești simple" și „Bigamie", între altele. Seria „Bigamie" apare separat în grafic. Îl rugăm pe cititor să ne scuze pentru complexitatea acestor corespondențe.

2. Care furnizau material pentru 559, 309 și 373 cazuri. Vezi Jean-Pierre Dedieu. *„Les causes de foi de l'inquisition de Tolède, essai statistique"*, în *„Mélanges de la Casa de Velasquez"*, 1978, vol. XIV.

3. Avem motive să credem că și în alte părți evoluția a fost aceeași. La Sevilla între 1606 și 1612, la Valladolid între 1622 și 1626, la Llerena între 1589 și 1592, blasfemiile reprezentau aproximativ o treime din „Cuvintele scandaloase". Vezi Michel Hugonnet : *L'activité du tribunal de l'inquisition de Valladolid de 1622 à 1626"*, lucrare de diplomă, Universitatea din Toulouse-Le Mirail, 1977, și Marie-José Marc : *Comportements et mentalités en Extremadure (1589—1592)*, lucrare de diplomă, Universitatea din Toulouse-Le Mirail, f.a., precum și „Relatări de cauze" ale inchiziției din Sevilla din 1606 pînă în 1612.

4. A.H.N. Inq., leg. 31, exp. 42.

5. A.H.N. Inq., leg. 34, exp. 8.

6. A.H.N. Inq., leg. 39, exp. 21.

7. A.H.N. Inq., cartea 833, F° 15IV.° Aflăm din notele marginale de pe rapoartele de activitate că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea *Suprema* încuraja tribunalele să condamne un mare număr de persoane la galere (vezi capitolul XI). Se știe, de asemenea, că Filip al II-lea a revizuit sistematic în acest sens ceea ce astăzi numim Cod penal și a trimis instrucțiuni similare tribunalelor civile.

8. „Relatările de cauze din Sevilla", 1609, A.H.N. Inq., leg. 46, exp. 42. Este posibil ca și în America blasfemia sclavului să fi fost un mijloc de apărare, o încercare de șantajare a stăpînului, care risca să-l piardă ca mînă de lucru pe timpul cît acesta era prizonier al Inchiziției.

9. Am întîlnit, totuși, un caz în care un om încerca să-l convingă pe un altul să-l renege pe Dumnezeu promițîndu-i bani, la fel ca și Don Juan-ul lui Molière.

10. Henry Charles Lea. *A history of the Inquisition of Spain*, vol. IV, p. 328—335, care dezvoltă pe larg această idee. Să reproducem o mostră de asemenea confuzie : în 1562 inchiziția din Toledo o condamnă pe Ines de la Parra pentru că a spus : „Reneg Sfîntul Untdelemn". Or, doctorul Salazar, venit în inspecție la tribunal din ordinul *Supremei* declară că „pe vremea sa" (el a fost procuror și inchizitor la Granada) Inchiziția nu judeca această blasfemie. În fața confuziei care se iscă, se cere o precizare din partea Consiliului ; A.H.N. Inq., leg. 3068, exp. 40.

11. A.H.N., Inq., leg. 35, exp. 21.

12. „Ridicați, căpetenii, porțile voastre și vă ridicați porțile cele veșnice și va intra împăratul slavei", Psalmul 23.

13. A.H.N. Inq., leg. 225, exp. 8.

14. Am folosit „Relatarea cauzei" lui Benito Ferrer, A.H.N., Inq., leg. 2106, exp. 24 și o relatare anonimă a execuției lui extrasă din arhivele Inchiziției și publicată de F. Romero de Castilla,

în *Revista de archivos, Bibliotecas y Museos*, 1871, p. 170—173. „Relatările cauzelor" lui Maurin și Larra, A.H.N., Inq., leg. 2106, exp. 24 și 28 reciproc. Date în legătură cu cazul Peralta-Guevara: A.H.N., Inq., cartea 592 F° 423 R° -425 V°.

15. A.H.N., Inq., cartea 833, F° 61 R° -64 V°.

16. A.H.N., Inq., cartea 833, F° 442R° -481 V°.

17. „Relatări de cauze", Sevilla, 1608.

18. Ar trebui făcut un studiu sistematic al denunțurilor; ne propunem să ne ocupăm cît de curînd de cele din Toledo. Numai o mică parte din ele au generat procese. Vezi A.H.N. Inq., leg., 497, exp. 3—5 și 8.

19. Să reamintim cititorilor care nu sînt cunoscători ai teologiei că în doctrina catolică Dumnezeu este Treimea, adică trei persoane (Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh) într-un singur Dumnezeu. Dumnezeu este, deci, triplu și unul. Isus Christos este cea de-a doua persoană a Treimii, Fiul. Este, deci, o erezie să-l consideri pe acesta întreaga Treime. Christos, în același timp Dumnezeu și om, are două naturi. În sfîrșit, în postul Paștilor confesiunea este obligatorie, iar contravenienții erau predați autorităților laice. Drept dovadă, confesorii înmînau penitenților lor „certificate de confensiune". *Pater, Ave, Credo* și *Salve* constituiau bagajul minim pe care trebuia să-l posede aproape orice spaniol în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Paragrafele Simbolului credinței sînt un rezumat al esenței doctrinei creștine.

20. A.H.N., Inq., leg. 205, exp. 24. Nu vom mai insista asupra imensului interes pe care-l prezintă aceste documente. Îi vom urmări aici pe inchizitori în mecanismul intim al conștiinței lor.

21. Sublinierea ne aparține.

22. A.H.N., Inq., leg. 200, exp. 9.

23. A.H.N. Inq., leg. 42, exp., 6. Aceste practici au fost curente în numeroase regiuni ale Spaniei. Prăjituri de ceară de genul celor din textul citat se pot vedea în orice muzeu etnologic.

CAPITOLUL VIII

MODELUL RELIGIOS : RESPINGEREA REFORMEI ȘI CONTROLUL GÎNDIRII

LUTHER : CREAȚIA PRIN CONTRAST

Înainte de 1558 : un personaj de departe. Legăturile politice dintre Spania și Europa de Nord prin persoana lui Carol Quintul au jucat un rol important în istoria protestantismului spaniol. În 1520, numeroși spanioli au urmat Curtea în Țările de Jos și au fost prezenți la Dieta din Worms, cînd reformatorul a proclamat deschis ruptura, afirmînd că rămîne fidel ideilor sale împotriva papei și conciliilor. Mulți oameni de la Curtea Spaniei și-au manifestat curiozitatea și au adus în țară cărți și amintiri. În felul acesta, otrava intra în Spania. Ea a fost primită fără dușmănie.

Maranii din Anvers au constituit, poate, a doua rețea. Ei urau Inchiziția. Pentru ei, Luther era dușmanul Sfîntului Oficiu. În orice caz, a circulat zvonul că ei se pregăteau să inunde Peninsula cu cărțile acestuia : prima manifestare a unui mit a cărui viață va fi extrem de dură. Chiar Sfîntul Sinaun s-a alarmat. La 7 aprilie 1521, cardinalul Adriaan care conducea țara în absența împăratului a publicat primul edict inchizitorial împotriva ereticului : se interzicea citirea cărților lui în orice limbă ar fi fost scrise, iar toate exemplarele lucrărilor lui Luther trebuiau să fie predate autorităților. Rigoare ce explică foarte bine scrisoarea pe care guvernatorii au adresat-o la 12 aprilie suveranului lor : „Acest seducător nu se mulțumește cu pervertirea și înșelarea Germaniei, ci încearcă prin șiretlicurile lui diabolice să (...) contamineze regatul spaniol. În acest scop, folosindu-se de oameni care încearcă aici să saboteze și să răstoarne Sfîntul Oficiu (...), pune să i se traducă în castiliană ereziile (...) pentru a le împrăștia și publica în rîndurile națiuni noastre catolice. O mică scînteie poate să provoace un mare incendiu (...). Majestatea Voastră să remedieze acest lucru, mai ales că, ținînd

seama de proasta stare a unor oraşe din aceste regate, s-ar putea isca un mare scandal şi un incendiu ce ar fi greu de înăbuşit". Nici nu se poate mai clar. *Comunidades* fac ravagii. Nici vorbă, deci, de proiecte de suprimare a Inchiziţiei care, se pare, au existat într-un anumit moment. S-a descoperit din nou că ordinea religioasă este ameninţată, că ea alcătuieşte un tot cu ordinea politică. Dintr-odată, schema care va domina istoria raporturilor dintre protestantism şi Inchiziţie e pusă pe tapet. Pe de o parte, statul. Pe de altă parte, duşmanii statului şi ai credinţei.

Interdicţia din 1521 nu era suficientă. Marcel Bataillon ne-a explicat cît de favorabil ideilor noi era terenul în Spania anilor '20. Grupuri relativ importante încercau să profeseze un creştinism mai interiorizat, mai personal, mai gîndit, departe de cărările bătătorite ale ritualurilor şi devoţiunii mecanice. La Curte, în universităţi, în anumite mănăstiri, chiar printre meşteşugari, bărbaţi şi femei, fie intelectuali străluciţi, fie semianalfabeţi, dar toţi relativ educaţi, şi-au plecat urechea la noutăţile venite din Nord. Ca şi Erasm, Luther a stîrnit curiozitatea. Fără entuziasm pentru Erasm, deoarece în cele din urmă el a fost declarat eretic. Dar cu interes. Augustin Redondo a arătat că exista o cerere de literatură luterană [1]. În 1522—1523, iluminaţii — Isabel de la Cruz şi Alcaraz — au fost influenţaţi de ideile lui Luther despre liberul arbitru. În 1523, corsari basci au capturat o corabie franceză. Printre altele, la bordul ei s-au găsit cărţi ale lui Luther. Ele au fost difuzate, iar inchizitorii au trebuit să cutreiere întreaga Ţară a Bascilor pentru a pune mîna pe ele. În 1525, erau căutate cărţi eretice trimise la Universitatea din Alcala. În 1531, un comisvoiajor din Salamanca a oferit o lucrare a lui Luther unui călugăr augustin din Toulouse în trecere prin Spania. În 1535, a fost descoperită şi anihilată o reţea întreagă : francezii aduceau cărţile lui Luther la Barcelona şi, de acolo, ele se răspîndeau pînă în Galicia.

Cartea, dar şi cuvîntul. E cunoscută istoria călugărului Bernardo. „Am intrat la un bărbier. Erau acolo trei sau patru bărbaţi, declara el Sfîntului Oficiu. Cînd au văzut că sînt străin m-au întrebat ce ştiu despre Luther. Le-am răspuns că el predică învăţătura că nu există decît numai unul Dumnezeu, că nu sînt nici sfinţi, nici sfinte în cer, că nu se cuvine să fie preot ori călugăr, preoţii şi călugării trebuind să se căsătorească cu călugăriţe ; nu se

cade să te spovedești preotului, ci numai lui Dumnezeu unul, cu fața la un perete ; la liturghie nu trebuie să se citească Evanghelia ; în biserică nu se cuvine să fie statui de sfinți, ci numai singură crucea"...

Din studiul lui Augustin Redondo reiese că pentru Inchiziție luteranismul continua să fie o preocupare întrucîtva periferică, dealtfel, pe măsura influenței lui în țară. Ea a reacționat la lovitură cu lovitură, fără un plan general, de pe poziții defensive. La alerta din 1523 din Țara Bascilor, *Suprema* s-a adresat Inchiziției din Navarra pentru a o determina să viziteze regiunea. Ea a trebuit să insiste pentru ca judecătorii să pornească la drum. În același an, la Mallorca, Gonzalvo el Pintor a fost ars pe rug pentru luteranism. Era el realmente un discipol al lui Luther sau pur și simplu își neglijase îndatoririle religioase ? Are, fără îndoială, dreptate Lea cînd înclină spre cea de-a doua supoziție : a fost etichetat luteran pentru că nu se ducea la liturghie. [2]

Perioada 1527—1535 pare să marcheze un moment foarte dur în măsurile represive. Cel mai vechi proces păstrat în arhivele Inchiziției din Toledo în care figurează numele lui Luther datează din 1527 : Gonzalo Mexia, o notabilitate din Esquivias, a fost condamnat la o amendă de 100 000 de maravedis pentru că l-a apărat și s-a ridicat împotriva dijmei. Dar să nu facem din el un martir al Reformei : îl lăuda și pe Marele Turc și explica cu plăcere și fără perdea că era normal ca concubina sa să trăiască sub același acoperiș cu soția legitimă, căci femeile există tocmai ca să te culci cu ele. Despre Luther nu știa mare lucru, dar numele lui constituia pentru el simbolul unei antimorale, o justificare pe ocolite [3].

Tot atunci era persecutat și iluminismul. Iluminismul nu era luteranism, ci *dejamiento* * în care voința umană se abandona voinței divine pînă la dispariție, putîndu-se compara cu doctrina luterană a iertării. Inchizitorii au înțeles. În 1532, Diego Hernandez a fost reconciliat pentru iluminism și luteranism. În 1535, i-a venit rîndul lui Juan de Vergara, canonic din Toledo, unul dintre cei mai celebri partizani spanioli ai lui Erasm : abjurare *de vehementi* la autodafe, un an de recluziune într-o mănăstire și o amendă de 1 500 ducați pentru că și-a bătut joc de Inchiziție — a declarat că Erasm ar fi spus că dacă ar

* Renunțare, abandonare. — *Nota trad.*

avea ceva mai bun de făcut ar abandona rugăciunile, s-a arătat potrivnic oraţiei verbale... şi l-a aprobat pe Luther, cu excepţia capitolului despre confesiune, a deţinut cărţi ale acestuia. Este pentru prima oară, după opinia noastră, că preocuparea inchizitorilor faţă de ereticul din Wittemberg era suficient de mare pentru ca ea să se extindă sistematic asupra unui alt delict. Tot atunci au apărut la Toledo primii eretici străini. Jean de Chalons, francez, 36 de ani, de meserie ceasornicar. Seminomad ca şi mulţi alţi meşteşugari cu înaltă calificare, el a fost arestat la Escalona. Era incontestabil că opiniile lui aveau o puternică tentă luterană : îi critica pe cei ce se rugau la sfinţi şi nu la Dumnezeu, pe călugări, care nu mai duceau viaţa austeră a primilor prelaţi ; critica indulgenţele, bula cruciadelor care nu exista decît în Spania, se îndoia că acuzaţii vor merge în infern [4].

Măsurile represive s-au succedat încurajate de Sfîntul Scaun care-i sfătuia pe inchizitori să fie mai energici şi le conferea, chiar în 1531, o jurisdicţie, în acest domeniu, asupra episcopilor, fără a le permite, însă, să-i aresteze. În 1540, a avut loc executarea primului martir spaniol autentic, Francisco de San Roman, un tînăr negustor convertit la Bremen, care, la rîndul său, a încercat să-l convingă pe împărat, la Ratisbonne. Carol Quintul a ordonat arestarea lui şi l-a trimis din Flandra Inchiziţiei spaniole. Francisco a refuzat să retracteze şi a murit pe rug [5]. Tot în acel an a fost pus la punct un sistem special pentru controlul librarilor. La Salamanca au fost numiţi doi comisari : călugărul Francisco de Castillo şi celebrul Domingo de Soto. Puterile lor au fost extinse : urmau să viziteze toate librăriile şi bibliotecile, după ce vor fi aplicat sigiliul „prin surprindere" ; să confişte cărţile interzise de pe listele date de Consiliu ; să se informeze de la librari despre numele clienţilor acestora ; să confişte lucrările neinterzise ce li se par suspecte şi să le studieze. Ei comunicau direct cu *Suprema* fără a trece prin tribunalul din Valladolid de care ţinea Universitatea din Tormes. Numele lui Luther nu era rostit nicăieri, dar figura sa transpare pretutindeni. În 1546, a fost numit şi la Alcala, un alt mare centru universitar spaniol, un comisar cu împuterniciri similare. De data aceasta, Consiliul preciza că acest lucru era dictat de pericolul luteran [6].

La sfîrșitul deceniului al cincilea și în deceniul al șaselea, a avut loc o nouă înăsprire a situației. În 1549, pentru prima oară, au fost anulate toate autorizațiile de citire a cărților interzise. Anul 1551 a marcat debutul marii cenzurări a Bibliilor din Salamanca și Alcala, sarcină importantă care timp de mai mulți ani va da de furcă inchizitorilor. Paralel, au fost publicate primele indexuri elaborate la Louvain, cu un apendice spaniol. Numărul scrisorilor privind cărțile a crescut permanent în corespondența Sfîntului Oficiu. „Acest lucru devine o obsesie" spunea Virgilio Pinto Crespo [7].

Tot la acea dată, luteranul devenea un protagonist obișnuit al activității inchizitoriale. 30 de acuzați la Logroño între 1546 și 1550, 10% din totalul persoanelor judecate la sediul tribunalului. 12 și 3,5% în decursul lustrului următor. Majoritatea — străini. Dar și mulți spanioli (între o treime și o jumătate), adesea preoți sau negustori. Pedepse ușoare, nici o condamnare la moarte, nici măcar în contumacie, nici o execuție. O singură excepție cunoscută : în timpul unei vizite pe coasta bască, un inchizitor a arestat șapte suspecți : doi spanioli care au scăpat plătind amenzi mari, cinci englezi. Patru au retractat, al cincilea s-a încăpățînat și a plătit cu viața [8].

Cazul Logroño-ului, localitate situată într-o zonă de intense legături cu Europa de nord, este special : acesta a fost, fără îndoială, tribunalul care a avut cel mai devreme și cel mai mult de-a face cu luteranii. La Zaragoza, însă, la frontiera cu Gasconia, procentajul nu a depășit 2—3. Nici o execuție. Cu atît mai puțin în interiorul țării. După 1547, găsim permanent luterani în hîrtiile Inchiziției din Toledo — 16 pînă în 1558. Chiar dacă ținem seama de lacunele documentației, mai puțin de 2% dintre acuzați, din două treimi, erau străini : francezi și flamanzi. Spaniolii s-au convertit în străinătate, ca, de pildă, arămarul Rodrigo Luengo, „mare luteran" și fervent propagandist dacă e să dăm crezare judecătorilor lui ; el, care s-a lăsat convins de tovarășii lui de captivitate flamanzi atunci cînd a fost sclavul maurilor în Africa de Nord. Represiunea a fost, se pare, mai severă decît la Logroño : o eliberare în persoană, trei reconcilieri, o abjurare *de vehementi* cu trei ani la galere, numai în anii 1554—1555.

În 1555, Luther era un personaj bine cunoscut în cercurile intelectuale, dar nu numai de ele. Importanța

acordată cărților în represiunea inchizitorială nu ne înșeală. În Spania trăiau cîțiva luterani — meseriași și negustori, în majoritate străini ; cîțiva spanioli, care aproape toți călătoriseră în străinătate sau avuseseră contacte cu curentele gîndirii europene, profesau idei asemănătoare. Alții, mai numeroși, în special notabilități, cunoșteau vag aceste doctrine și se declarau luterani atunci cînd se încingea o dispută. Se pare, însă, că protestantismul nu era o preocupare cotidiană a maselor. Tocmai Inchiziția este cea care îl va face cunoscut.

Din punct de vedere juridic, ea se afla pe o poziție de forță. Era singura care judeca delictul de luteranism, drept necontestat de nimeni. Papa însuși i-a confirmat monopolul absolut. Puterea publică, care nu s-a dezis niciodată de alianța încheiată în 1521, a sprijinit-o. Pînă la un moment dat acțiunea Inchiziției a fost mai ales defensivă, răspunzînd unor presiuni exterioare.

Tot din afară a venit și suflul care a ațițat rugurile în 1559. De data aceasta, însă, acțiunea Sfîntului Oficiu a dobîndit o amploare și o originalitate care făceau imposibilă calificarea ei drept reflex a ceea ce se întîmpla în altă parte.

Lovitura de trăsnet din 1558—1559. 1558. Este momentul în care cele două mari puteri suverane din Europa au hotărît să pună capăt protestantismului în statele lor. Astfel se încheiau decenii de speranță, de îndoieli, de încercări de conciliere a creștinilor de diverse religii. Pacea de la Chateau-Cambrésis a fost consecința epuizării financiare a regilor Franței și Spaniei și, totodată, a dorinței lor de a reface prin forță unitatea religioasă. Tocmai în această perspectivă se plasează eradicarea luteranismului în Spania, și nu se poate spune că aceasta a fost o consecință directă, ci, mai curînd, o coincidență. Spania a reacționat de o manieră autonomă într-un context european care a facilitat mișcarea.

Către 1555 era încă liniște. La sfîrșitul anului 1553, expunînd Consiliului liniile directoare ale acțiunilor lor, inchizitorii din Toledo îi menționau pe evreii iudaizanți, *moriscos*, blasfematori, iluminați, dar nu spuneau nici un cuvînt despre Luther și adepții lui [9]. În 1555, Inchiziția din Sevilla l-a eliberat pe doctorul Juan Gil Egidio, care ispășise o pedeapsă relativ ușoară impusă cu doi ani în urmă pentru predicile și scrierile lui influențate mult de

ideile venite din nord. În cercurile înalte s-a discutat chiar dacă putea fi făcut episcop... Dar cinci ani mai tîrziu, atunci cînd nici un element nou nu era de natură să-i agraveze situaţia, Egidio a fost eliberat în efigie ca un luteran periculos.

În 1557—1558 totul s-a schimbat ; fuseseră descoperite cîteva centre „protestante" chiar în interiorul ţării. Cu acest prilej, maşina inchizitorială a făcut dovada eficacităţii şi înaltei perfecţiuni pe care o atinsese.

Egidio şi Constantino, succesorul lui la funcţia de canonic superior al Sevillei, adunaseră în jurul lor un grup important de discipoli. Majoritatea erau oameni cu greutate, cărora li se alăturaseră cîteva persoane de condiţie mai modestă : un număr impresionant de hieronymiţi, franciscani, beneficiari influenţi, don Juan Ponce de Leon. rudă a ducilor de Arcos, aproximativ 120 de persoane. Este greu de spus exact în ce credeau ei şi ce influenţe s-au exercitat asupra lor. Sigur este, însă, că primeau cărţi interzise. Într-o zi, tot în 1557, furnizorul lor a comis greşeala fatală de a da o *Imagine a lui Anticrist* unui catolic convins care s-a grăbit să trimită pachetul compromiţător Sfîntului Oficiu. Acesta a acţionat încet, pas cu pas, în ciuda nerăbdării bătrînului împărat care agoniza la Yuste. Sfîntul Oficiu a reuşit să descopere întreaga filieră. Toţi au ajuns în închisoare.

Grupul „luteran" din regiunea Valladolid s-a constituit în jurul unui nobil italian, don Carlos de Sesso. Prin componenţă era asemănător cu cel din Sevilla, poate chiar mai strălucit : un tînăr nobil cu studii teologice, Antonio de Herrezuelo, fiica marchizei de Alcañizes, doctorul Augustin Cazalla, predicatorul împăratului, una dintre cele mai celebre personalităţi din vremea sa, don Luis de Rojas, moştenitorul marchizului de Poza, aproximativ 60 de persoane. Timp de doi-trei ani, micul grup răspîndit de la Pamplona la Zamora a făcut o propagandă discretă, dar eficace. În ciuda imprudenţelor comise de unii membri, grupul a fost ignorat pînă la Paştii din 1558, cînd un locuitor din Zamora s-a hotărît să-i denunţe. Inchiziţia a reacţionat viguros. Numai Luis de Rojas a reuşit să fugă la Pamplona, dar aici a fost arestat de agenţii Sfîntului Oficiu trimişi pe urmele lui. La întoarcere a trebuit să fie protejat pentru ca populaţia să nu-l linşeze.

Aceste evenimente i-au alarmat foarte mult pe suverani. O dovedeşte atitudinea lor faţă de Inchizitorul gene-

ral. Valdes era în foarte proaste relaţii cu ei pentru că refuzase să contribuie la un împrumut forţat impus clerului. În iunie 1558, Filip al II-lea, care se afla în Ţările de Jos, greşit informat asupra ultimelor evoluţii ale situaţiei din Peninsulă, i-a ordonat fără menajamente lui Valdes să se retragă la Sevilla. Dar din Yuste Carol Quintul, îngrijorat, scria regentei şi fiului ei să sprijine ferm Inchiziţia şi să n-o scape din mîini. Foarte repede Filip a revenit asupra hotărîrii şi i-a cerut lui Valdes să rămînă la Curte. La 6 septembrie i-a scris cu mîna lui : „Vă mulţumesc mult pentru grija cu care aţi tratat această problemă, descoperirea centrelor protestante. Evenimentele justifică pe de-a-ntregul prezenţa dumneavoastră în Capitală. Dacă v-aţi fi aflat la Sevilla, gravitatea problemei v-ar fi determinat, desigur, să reveniţi". Despre împrumutul forţat şi disgraţie, nici un cuvînt[10].

Acuzaţii erau realmente luterani ? Ţinînd seama de stadiul impreciziei în care se aflau la acea dată teologia şi disciplina ecleziastică, este greu de lămurit această problemă. Pentru ceea ce ne interesează pe noi, răspunsul are o valoare secundară. Important este că Valdes, regele, împăratul şi masa spaniolilor au văzut sau au crezut că în spatele lui Egidio şi Cazalla se află Luther[11].

Maşina inchizitorială de represiune şi propagandă s-a pus în mişcare. Ea a procedat cu grijă. Ţara, în ansamblul ei, era sănătoasă. Încă de la primele arestări, afacerea de la Valladolid a fost comentată de toată lumea. Diego Soria era negustor de cai la Velada, 15 km de Talavera de la Reina. Juan Martin, vecinul lui, a relatat scena : „Vorbeam despre luteranii care erau atunci arestaţi la Valladolid : oameni bogaţi, notabilităţi ale Castiliei, savanţi. Diego Soria îmi spune că ceea ce ei apără este legea cea bună". Era în vara anului 1558.

La 21 mai 1559 a avut loc primul mare autodafe în capitala Castiliei Vechi. 30 de condamnaţi, 15 arşi. Doctorul Cazalla, bacalaureatul Herrezuelo, Juan de Ulloa, comandor al ordinului de Santiago... Prinţul don Carlos, în numele tatălui său, jură să apere Sfîntul Oficiu. Melchor Cano ţine predici asistenţei. În drum spre rug, Cazalla îşi spune ultima rugăciune, cerînd mulţimii prezente să urmeze exemplul lui, al unui om redus la ultima treaptă după ce le-a predicat şi i-a învăţat pe regi, să fugă de erezie şi să se supună întru totul Bisericii romane.

Evenimentul a avut un ecou puternic. Purtată de călători, difuzată prin multe relatări scrise, ştirea s-a răspîndit rapid. La cîteva zile după autodafe, Diego Soria s-a dus pentru afaceri la Sevilla. Toată lumea vorbea despre eveniment. Soria a avut norocul să întîlnească un martor ocular, Sebastian, un văcar din Areñas. L-a chestionat cu avidi[illegible]te. „Da, a fost acolo, dar nu a putut să vadă nimic. Era atîta lume încît nu te puteai apropia. Se spune că erau mulţi *caballeros* deţinuţi, mulţi *letrados*, multă lume bună". Mereu acelaşi accent pus în relatările populare pe rangul social al victimelor. Reîntors la Velada, Soria a difuzat ştirea.

Două luni mai tîrziu, autodafeul din Valladolid devenise ceva mistic în Castilia Nouă, actul antiluteran prin antonomază : Miguel Sierra, Juan Clavijo susţineau că condamnaţii nu erau vinovaţi, că ei ar dori să fie acolo unde se afla Cazalla. Acesta era de pe acum un personaj de legendă : nu mai departe decît în 1570 inchiziţia din Logroño a condamnat un individ pentru că a declarat că Cazalla s-a salvat prin secta pentru care a predicat [12].

În noaptea de 21 august s-a produs a doua lovitură de trăsnet. Sfîntul Oficiu l-a arestat pe Bartolome de Carranza y Miranda, primatul Spaniei, episcopul cel mai bogat după papă, fost predicator al regelui, favoritul lui, cel care l-a reprezentat la Trent, cel care a predicat în Anglia împotriva ereticilor. El a publicat la Anvers un *Comentariu asupra catehismului* în limba vorbită de popor, o lucrare voluminoasă destul de indigestă, din care anumite pasaje asupra justificării tind să atenueze preţul faptelor săvîrşite în avantajul gratuităţii graţiei divine. Redactarea lor era imprecisă, din care cauză puteau fi interpretate greşit. La apariţia cărţii ele au fost considerate imprecizii regretabile : la sfîrşitul anului 1557 nu se declanşase încă frenezia antiluterană. Dar foarte repede Valdes, căruia Carranza nu-i era simpatic, a dat semne de neliniste. În lumina evenimentelor de la Sevilla şi Valladolid, *Catehismul* a căpătat o tentă periculoasă : în acele vremuri grele pentru credinţă, formulări, admisibile în trecutul apropiat, deveniseră inacceptabile. Informat în ultimul moment de intenţiile lui Valdes, regele aprobă din vîrful buzelor, ţinînd seama de situaţia generală. Ceea ce a urmat nu este decît întîmplare.

Arhiepiscopul de Toledo a fost arestat de Inchiziţie. Iată ce reţine poporul. Prestigiul ei nu va atinge nici-

odată culmi mai înalte. Ea era supremul garant, singura stavilă în calea ereziei, mai presus de oamenii de cultură, de episcopii care s-au înșelat. „Nimeni nu îndrăznește ceva împotriva ei, pînă și regele se teme de ea" constata melancolic *El Alguazil Mayor* din Talavera la Reina. Colegul lui, Augustin Perez, îl completează : „Ce să mai spui, dacă arhiepiscopul a fost arestat în mijlocul vasalilor lui și nici unul nu a îndrăznit să-l apere".

Acest prestigiu explică istoria lui Juan de Montoya. El era fierar la Pedrezuela, în apropiere de Torrelaguna. Inchiziția l-a recrutat pentru a ajuta la arestarea lui Carranza. Din acel moment el s-a considerat *familiar*. Nu avea nici un titlu și în satul său se știa că era pe jumătate *morisco*. Dar, pentru că participase la un eveniment atît de senzațional, toată lumea îl credea, inclusiv autenticul *familiar*, care-l trata ca pe un coleg. El însuși a trădat secretul, refuzînd să urmărească un evadat din închisoarea Sfîntului Oficiu [13].

Represiune și propagandă. Ceea ce urmează nu face decît să confirme un început atît de spectaculos. La 8 octombrie 1559, în fața unei mulțimi impresionante, 26 de „luterani" au apărut la cel de-al doilea autodafe de la Valladolid. Printre ei, preotul Domingo de Rojas. Regele a fost prezent, confirmînd astfel că întreaga putere a statului este alături de Inchiziție. La 22 decembrie, 41 de noi victime făceau penitență la Sevilla. 14 au fost arse pe rug, alte trei au fost eliberate în efigie. Printre ele și doctorii Gil Egidio și Constantino.

În întreaga Spanie Inchiziția îi „curăța" pe suspecți. Să reconstituim curba represiunii [14].

Mai întîi se constată o diferență de nivel între tribunalele din zona de frontieră și cele din interior : prezența protestantă este periferică. Peste tot unde am putut avansa mai mult în cercetări am constatat că anul 1560 a marcat o cotitură. Pretutindeni curbele au înregistrat o creștere. Și la Cuenca, la o scară mai mică. Unde nu am avut date anterioare, găsim, totuși, o curbă la cel mai înalt nivel. Acest lucru ne demonstrează că între 1560 și 1565, toate inchizițiile din Spania au urmat exemplul celor din Valladolid și Sevilla. Ponderea „luteranilor" în totalul condamnaților a atins un nivel foarte ridicat : 28% din sentințe la Zaragoza, 36% la Barcelona, o treime la Logroño, 15% la Toledo, 9% la Cuenca : protestantismul trecea pe primul loc în preocupările Inchiziției. Sentințele au fost grele :

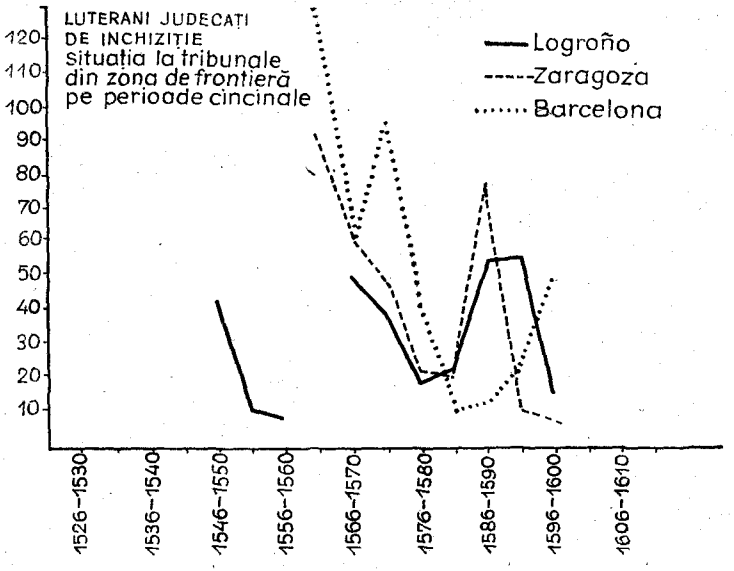
LUTERANI JUDECATI
DE INCHIZITIE
situatia la tribunale
din zona de frontiera
pe perioade cincinale
Logroño
Zaragoza
Barcelona
120
110
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
1526-1530
1536-1540
1546-1550
1556-1560
1566-1570
1576-1580
1586-1590
1596-1600
1606-1610

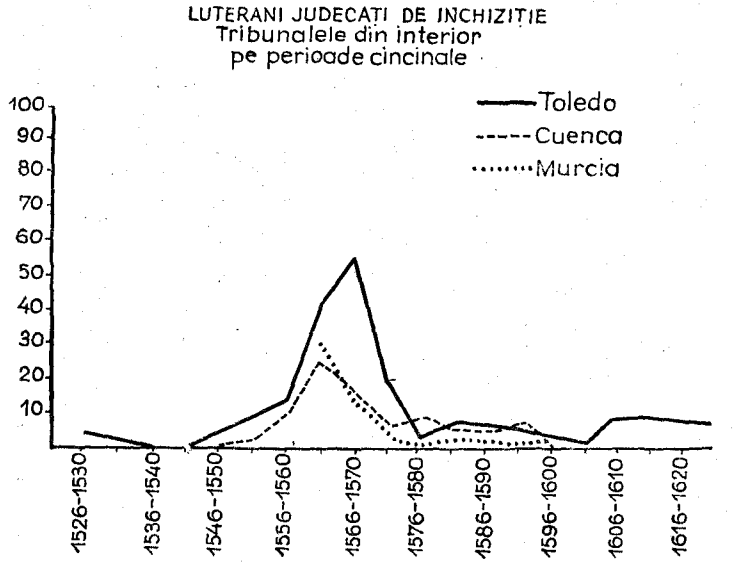
LUTERANI JUDECATI DE INCHIZITIE
Tribunalele din interior
pe perioade cincinale
Toledo
Cuenca
Murcia
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
1526-1530
1536-1540
1546-1550
1556-1560
1566-1570
1576-1580
1586-1590
1596-1600
1606-1610
1616-1620

o treime de eliberaţi la Barcelona, majoritatea în persoană ; între o pătrime şi o cincime la Toledo, aproape toţi în persoană. Ele au fost publice : toţi au ieşit la autodafe la Toledo, în fară de cei declaraţi nevinovaţi. Acelaşi lucru se va întîmpla şi în alte părţi şi va continua la fel pînă la sfîrşitul secolului : luteranul era un personaj de care se făcea caz şi asupra căruia se insista. Se încerca crearea unei imagini.

Între 1560 şi 1565, printre cei condamnaţi apare şi un procentaj ridicat de spanioli. Mai mult de o pătrime la Murcia ; o pătrime la Toledo ; între 5 şi 10% la tribunalele din zona de graniţă. Apoi ponderea lor scade mult. După 1570, practic nu mai găsim nici unul. Dealtfel, după perioada de vîrf din 1560, curbele scad vertiginos, în afară de cele din zona de graniţă care mai înregistrează încă puseuri. Încetul cu încetul, la sfîrşitul secolului problema luteranismului dispare. Nu putem decît să repetăm concluzia lui Erns Schäfer : practic, nu au existat protestanţi spanioli, ţara a rămas aproape integral catolică. În zece ani, Inchiziţia a reuşit să lichideze cuiburile izolate care se creaseră în acest mediu ostil, avînd, totodată, grijă să accentueze ostilitatea [15].

Cazul toledan. — Repercusiunile acestei afaceri au fost imense şi ţara a rămas marcată pentru secole. În august 1559, după autodafeurile din Sevilla şi Valladolid, „luteranii" nu păreau să-i fi neliniştit prea mult pe inchizitorii din Toledo. Amîndoi se aflau în vizită prin district, unul la Alcala şi celălalt la Talavera. Desigur, aceste vizite erau legate de situaţia generală : Alcala şi Talavera făceau ambele parte din arhiepiscopatul toledan şi prezenţa inchizitorilor era fără îndoială de dorit în momentul arestării lui Carranza. În plus, unul din scopurile principale ale vizitei la Alcala era publicarea la Universitate a edictului lui Valdes din 1559 referitor la cărţi, o consecinţă directă a atitudinii antiprotestante. Dar nimic nu lăsa impresia unei situaţii de alertă. La sediul tribunalului rămăseseră un substitut şi procurorul. Pentru puţin timp, însă.

Căci, la 20 septembrie, don Diego Ramirez trimite un bileţel sibilinic Inchizitorului general : „Mi s-a scris din Toledo că au fost lipite pe anumite case afişe nocive. Mă întorc de grabă. De acolo am s-o informez pe Înălţimea Voastră, deoarece acum nu dispun de alte date".

La 26, o nouă scrisoare către Consiliul Supremei : „Cînd mă aflam la Alcala, mi s-a scris din Toledo că pe anumite case au fost lipite afișe în favoarea luteranilor, ceea ce a provocat o mare agitație. În consecință, am plecat din Alcala și am ajuns aici vineri 22 (a călătorit în goana cailor : în două zile a parcurs peste 90 km) ; am încercat să aflu despre ce este vorba. De fapt, am făcut toate diligențele posibile pentru a afla de unde provin aceste hîrtii. Toate au fost scrise de aceeași mînă. Trimit un exemplar Înălțimii Voastre pentru ca ea să dispună identificarea scrisului. Trimit cîteva exemplare și celorlalți inchizitori". *Suprema* ordonă găsirea cu orice preț a vinovaților.

La 18 octombrie, Ramirez scria foarte preocupat : „Trebuie s-o informez pe Înălțimea Voastră de un fapt nou. Săptămîna trecută, sîmbătă 14, au fost găsite în cinci capele ale catedralei din Toledo cinci afișe asemănătoare cu cel pe care vi-l trimit împreună cu această scrisoare ; nu se știe cine le-a pus acolo (...). În noaptea aceea a plouat foarte mult ; duminică dimineața au fost găsite la ușile a numeroase locuințe 30 de manifeste, toate scrise de aceeași mînă și pe aceeași temă. Se depun toate eforturile, dar pînă în prezent nu s-a găsit nici o urmă. Au fost chemați toți învățătorii (...) și au fost întrebați sub jurămînt dacă cunosc acest scris. Li s-au arătat primele trei rînduri din text, acoperind titlul pentru a nu afla despre ce este vorba. Au fost inspectate toate hanurile din Toledo pentru a afla : cine a locuit acolo în ultimele două luni, de ce s-a aflat acolo, de unde venea și ce hîrtii avea cu el. Au fost căutați toți vînzătorii de *coplas* *. S-a apelat la toți copiștii pentru a recunoaște scrisul. Prin toate mijloacele s-a încercat să se găsească o pistă și aceasta în cel mai mare secret, deoarece publicitatea este tocmai ceea ce dorește vinovatul (...). Impresia mea este că autorul trebuie să fie un răspopit".

Alăturat scrisorii, a fost trimis un afiș, patru pagini de manuscris cu un scris fin și clar : „Biserica romană a papistașilor este adunarea oamenilor de rău, partizani ai lucrurilor rele, ipocriți, mincinoși, înșelători, chițibușari, leneși *(sic)*, gurmanzi, fanfaroni, falsificatori, trădători, judecători cruzi, prefăcuți, prigonitori, denunțători, asasini (...). Biserica romană a papistașilor nu este Biserica lui Isus Christos, ci Biserica diavolului și a fiului său, Anticrist,

* Versuri populare. — *Nota trad.*

Biserica papei Anticrist, papistaș și nimicitor al neamului omenesc, și astfel sînt anticriștii papiștași, Biserica lor...". După această introducere dură, urmează 60 de catrene care dezvoltă tema : „Trezește-te creștine, nu rămîne inert, căci Anticristul a fost descoperit. Omul trebuie să vegheze, să nu doarmă, Anticristul este aici" etc.

Investigațiile de la Toledo n-au dat rezultate. Sebastian Martinez, autorul, a fost arestat la Sevilla, în anul următor, după ce a răspîndit scrierile sale, în același fel, la Avila și în capitala Guadalquivirului. El era un cleric născut la Alcala, de meserie tipograf. Textul pamfletului lui dovedește că execuțiile de la Valladolid și Sevilla îl marcaseră profund. A fost ars pe rug [16].

Deci, pamfletul lui Sebastian Martinez este cel care a declanșat la Toledo vînătoarea protestanților. Acest eveniment a fost un șoc nu numai pentru inchizitori, ci și pentru populație. La 25 octombrie, Francisco de Sonseca, ajutat de mai mulți zileri, își lucra pămîntul în apropiere de Madridejos. Un individ ciudat, îmbrăcat în pelerin, trecea pe drum. L-au chemat. I-au dat să bea și să mănînce. Numele lui ? Pedro Lopez Zorito. Era păstor. Venea de la Guadalupe unde și-a îndeplinit o promisiune. S-a întors prin Baeza. Vești noi ? Bineînțeles, luteranii. Se afla la Toledo în ziua în care au fost închise ușile catedralei atunci cînd s-au găsit afișele. „Se afla chiar în catedrală în acel moment și a văzut cum inchizitorii au examinat cărțile de rugăciuni ale canonicilor. Ei au arestat trei". Dealtfel, și el era un *familiar* al Inchiziției. Da, deghizat. Inchizitorii din Toledo trimiseseră mai mulți ca să vadă dacă există și alți luterani în ținut. „Căci acești blestemați nu se supun legii lui Isus Christos". Dacă-i întîlniți, reținețI-i. Predați-i justiției laice, nu celei ecleziastice, căci aceasta e prea îngăduitoare. El a improvizat o scurtă rugăciune, presărată cu o latină de bucătărie, din care reieșea că „atunci cînd Domnul Nostru Isus Christos și-a deschis brațele pe cruce ne-a salvat pe toți și, oricît de păcătos ai fi, Christos te iartă dacă te căiești cînd ești pe moarte". Cît despre luteranii arși la Sevilla și Valladolid, ei erau descendenți ai evreilor. Sonseca a spus : „Continuați-vă drumul, aici sîntem cu toți vechi creștini care cred în Dumnezeu tare ca fierul și credem și susținem tot ceea ce crede și susține Sfînta noastră Mamă Biserica Catolică de la Roma". Cu o seară înainte, Lopez Zorito povestise același lucru la doi *hidalgos* din Madridejos în piața mare din

localitate. Au aflat *familiares*. S-au dus la primar și i-au cerut un mandat de arestare : cu siguranță, nu era un *familiar* adevărat. Să facă scandal pretinzînd că există luterani la noi !... Au obținut mandatul fără dificultate. Lopez a fost prins la Manzanares, 60 de kilometri mai la sud, în ziua de 26. Ținea, într-adevăr, la drum. La 3 noiembrie, inchizitorii din Toledo l-au interogat pe suspect și acesta a recunoscut. De fapt, nici nu trecuse prin Toledo. Cunoștea istoria cu pamfletele de la doi flamanzi pe care i-a întîlnit pe drum, la 19 octombrie, și de la un călugăr italian, care se aflaseră la Toledo și fuseseră interogați de Sfîntul Oficiu. A spus că era *familiar*, deoarece intenționa ca, dacă se va întîlni „cu una dintre acele persoane rele", s-o aresteze. Nu, el nu era luteran. Ceea ce a spus despre Christos pe cruce nu știa de ce a spus. Era puțin amețit. Tribunalul a crezut un moment că a pus mîna pe autorul pamfletelor. El trebuia să cedeze repede. Lopez a fost condamnat la autodafeul din 25 februarie 1560 pentru că s-a dat drept *familiar* [17].

Cazul lui este interesant, deoarece revelează distorsionarea, reinterpretarea populară a întregii activități a Inchiziției. Relatarea pe care o face despre afișe combină, într-adevăr, elemente diferite. Descoperirea afișelor, închiderea porților catedralei, despre care nu am găsit nici un element în documentele cercetate, dar care pare logică pentru a se evita un scandal, închidere impresionantă în sine, deoarece constituie și ea un semn al interdicției ; controlul cărților canonicilor care, fără îndoială, nu era decît transpunerea, într-un registru diferit, a publicării edictului din 1559 asupra cărților. În ce privește arestarea canonicilor, este greu de crezut că, dacă ea ar fi avut loc, Ramirez nu ar fi menționat-o în scrisoarea lui din 18. Reală era tensiunea care exista pe atunci în relațiile dintre canonici și inchizitori. Valdes tocmai obținuse de la papă o brevă prin care se atribuiau Sfîntului Oficiu veniturile primului canonicat vacant din fiecare consiliu canonic din Spania. Or, tocmai murise un canonic toledan și colegii lui s-au opus acestei măsuri. De aici, tot felul de somații, citații, dispoziții foarte comentate în oraș. Și permanent ideea că Inchiziția îi pedepsește pe cei puternici...

Vedem cum se propagă zvonul, curiozitatea avidă a tuturor păturilor populației de a afla noutăți, ura generală împotriva protestantului, asimilat noului creștin, fenomenul crîncen de respingere a protestantismului, negare

a principalului simbol de apartenenţă la grupul spaniol şi prestigiul imens al Inchiziţiei, legat de cel al justiţiei regale, faţă de Biserica coruptă şi tolerantă. Era momentul în care Luther devenise un personaj familiar care ocupa un loc alături de evrei în mintea ţăranilor din Castilia Nouă. Un Luther despre a cărui doctrină nu se ştia nimic : nici Lopez, nici martorii nu-şi dădeau seama că cuvintele lor despre îndreptare trăgeau spre luteranism. Deci, un cadru gol, dar cu o imensă încărcătură negativă : inversul a ceea ce îi definea pe aceşti oameni, „vechi creştini care cred în Dumnezeu tare ca fierul şi cred şi susţin tot ceea ce crede şi susţine Sfînta noastră Mamă Biserica de la Roma".

Este tocmai momentul în care a intrat în joc formidabilul rezonator al autodafeurilor. În ianuarie 1560, adolescenţi toledani au dovedit o uimitoare cunoaştere a punctelor sensibile ale credinţei, un fler excepţional pentru a decela erorile „luterane" ale unui camarad flamand. Fără îndoială, influenţa Curţii care tocmai sosise la Toledo aducînd amănunte despre afacerea de la Valladolid [18].

La 25 februarie 1560, are loc în piaţa Zocodover o ceremonie solemnă : nouă luterani, dintre care unul eliberat în persoană, au constituit punctul de atracţie al spectacolului. La 9 martie şi 31 august 1561, la 19 septembrie 1563, în sfîrşit, la 17 iunie 1565, cînd un grup întreg de meşteşugari francezi care se întruneau pentru a cînta psalmii lui Marot a fost protagonistul spectacolului, Inchiziţia a prezentat ostentativ tot „luterani".

Or, autodafeul era un instrument pedagogic. Tocmai aici, prin citirea sentinţelor, care, toate, cuprindeau un rezumat mai mult sau mai puţin amplu al delictelor vinovatului, Sfîntul Oficiu impunea imaginea luteranului confecţionată de el. În aproximativ 32 de sentinţe şi relatări de cauze din anii 1559—1565 am descoperit elementele relevate de tribunal. Rezumăm rezultatele noastre în graficul de la p. 238 [19].

Rezultă că luteranul se caracteriza prin : 1. elogiile aduse lui Luther şi ideilor acestuia ; 2. atacurile directe sau indirecte contra clerului, refuzîndu-i dreptul de a da cuminecătura sau negîndu-i privilegiile cultuale. Indulgenţele, sacramentele, cultul sfinţilor şi ritualurile veneau mult în urma acestor două elemente fundamentale. Îndreptarea prin credinţă, expresie evidentă a posibilităţii creşti-

DEFINIȚIA LUTERANULUI - TEMELE

CAZURI ÎN EDICTUL CREDINȚEI DIN 1629

CAZURI ÎN PROCESELE DIN 1559-1565

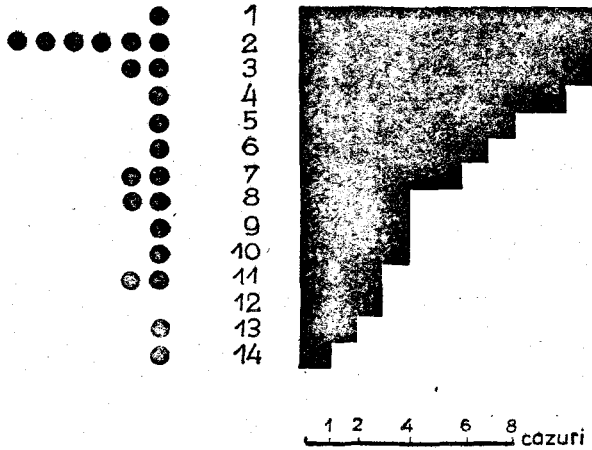

LEGENDĂ

1. Proslăvirea luteranilor.
2. Atacuri directe sau indirecte împotriva clerului.
3. Atacuri împotriva papei.
4. Atacuri împotriva bulelor și indulgențelor.
5. Îndreptare prin credință.
6. Atacuri împotriva confesiunii verbale.
7. Atacuri împotriva euharistiei.
8. Atacuri împotriva postului din ajun de sărbători etc.
9. Atacuri împotriva icoanelor.
10. Rugăciuni și ritualuri protestante; convertire.
11. Demnitatea statutului de căsătorit ca superioară sau egală cu aceea de celibatar.
12. Interpretare personală a Sfintei scripturi.
13. Negarea purgatoriului.
14. Atacuri împotriva sfinților și Sfintei Fecioare.

nilor de a interpreta Scriptura ghidați de Sfîntul Duh, nu ocupa decît o poziție minoră. Deci, problemele de dogmă nu erau evocate decît discret. Nu putem să nu evidențiem caracterul „educativ" al unei asemenea prezentări. Inchiziția folosea cadrul protestantismului pentru a marca negativ anumite comportări și opinii, pentru a întări coeziunea societății spaniole în jurul unei ideologii inspirate de ea. Dealtfel, aici nu lipsește nici naționalismul : se scoate în evidență puternica prezență străină printre cei vinovați. S-a profilat, astfel, o geografie populară a Reformei : „Obiceiurile noi vin din Franța la Valladolid și de la Valladolid la Toledo" ; „o să vedem în curînd lucruri mari în Germania, în Anglia și într-o mare parte a Franței și Flandrei. În curînd se vor uni cu toții pentru a declara război regelui Spaniei", ar fi spus un flamand [20]. În spatele credinței intuiești politica.

Dealtfel, nu este nevoie de complicații inutile. Pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, iar apoi cu discreție, poate mai ales pentru uz intern, Inchiziția nu a făcut o deosebire între sectele protestante. Numai prin 1580 a apărut, timid, mențiunea de hughenoți, de anglicani. Secta lui Luther, sau Legea lui Luther era aceea care a efectuat global o permutație cu Legea lui Moise sau cu secta lui Mahomed și s-a opus termenului de „creștin" pe care l-a înlocuit cu expresia „cel ce crede și susține Sfînta noastră Mamă Biserică Catolică de la Roma", după următoarea schemă [21] :

Legea lui Luther / Legea lui Moise
Secta lui Mahomed / Secta lui Luther

≠

Creștin / „Cel ce crede și susține Sfînta noastră Mamă Biserica de la Roma".

Odată cu declanșarea acestei campanii s-a dezlănțuit o adevărată isterie. Să-l ascultăm pe un martor care a depus la 14 mai 1560 : „Acum o jumătate de oră mă aflam la Carvajal, cantorul catedralei, în curtea casei căruia există o tavernă (...). Acolo era un străin care cred că era din Burgundia și, cu toate că nu vorbea bine castiliana, se înțelegea clar ce spunea. Omul acesta zicea că la el în țară pămîntul e foarte bun, mănos, și totul este ieftin. Eu și alții care se aflau acolo i-am spus că la el toți sînt luterani și că tocmai din acest motiv țara sa i se părea mai bună. Omul a răspuns că luteranii cred în Dumnezeu ca și oamenii de aici, căci ei cred într-unul Dumnezeu și în nici unul

altul ; el a afirmat în două sau trei rînduri că învăţaţii luterani sînt mai învăţaţi decît cei de aici şi că la Toledo există peste o sută de luterani. I-am spus că, dacă ar şti, inchizitorii i-ar arde pe rug. El a răspuns că inchizitorii ardeau oamenii pentru banii lor. I-am spus că trebuie să-l denunţ Sfîntului Oficiu. Doi prieteni ai lui m-au invitat să beau, dar am refuzat (...). M-am dus imediat la Castilla şi Villaescusa, *familiares*, şi, în timp ce le spuneam să-l aresteze, l-am văzut ieşind. «Iată-l !», am spus. Şi omul a luat-o la fugă spre biserica San Isidro. La strigătul meu : «luteranul», mulţimea a început să-l urmărească, şi eu am cerut : «Să fie predat Sfîntului Oficiu»... Am aflat de la preotul de la San Isidro că acuzatul s-a refugiat în clopotniţă şi i-a aruncat cheia. Cînd i-am spus că acesta este luteran, preotul l-a predat".

„Luteranul" în cauză era un tînăr lacheu al contelui de Horn. Două zile mai tîrziu, Inchiziţia l-a pus în libertate : se pare că ar fi afirmat doar că, dacă există luteranî în Franţa, ei există şi în Spania, de pildă Cazalla [22].

Isterie. Isterie religioasă şi xenofobie. Unde era religia, unde era politica ? Ele se completau reciproc atît de bine încît alcătuiau un tot. Toledo era în fierbere, mişcarea cuprindea şi satele. Cînd, într-o seară din aprilie 1561, un anume Martín de Gamboa s-a prezentat la autorităţile municipale din Puertollano, în la Mancha, şi a cerut ca un *alguacil* să-l însoţească pentru a inspecta tavernele şi hanurile în căutarea unor luterani pe care îi urmărea, primarului nu i-a trecut prin minte că aceasta ar putea fi o uzurpare de funcţie. El l-a ajutat să trezească în plină noapte o jumătate din oraş pentru a satisface, de fapt, obsesia unui mitoman. De-abia a doua zi a început să aibă îndoieli [23].

Relaxarea la sfîrşit de secol. După 1570, spectaculoasele autodafeuri împotriva reformaţilor s-au rărit în Spania. Protestanţii au dispărut din preocupările anumitor tribunale, primul loc fiind luat de adepţii mahomedanismului. Dar şocul avusese loc. Poporul spaniol era vaccinat ; în următoarele decenii nu au mai existat cazuri asemănătoare celor descrise, cînd cea mai mică urmă de deviere pseudo-luterană — mai ales din partea unui străin sau a unui spaniol care a călătorit peste hotare — provoca reacţii de respingere violente. Predica, confesiunea, întreaga pastorală cotidiană a Bisericii nu făceau altceva

decît să consolideze rezultatele obținute. Ca și prezentarea cu regularitate a edictelor credinței în care luteranismul ocupa un loc important, imediat după iudaism și mahomedanism.

La sfîrșitul secolului, acest sistem mental era atît de bine asigurat încît s-a putut manifesta o anumită toleranță față de protestanții străini, fapt favorizat și de situația politică. În 1597, comercianților hanseatici li s-a permis să intre în porturile spaniole. Inchiziția nu-i hărțuia dacă nu provocau scandal. Se preciza că nu erau obligați să intre în biserici, precauție necesară pentru a se evita incidentele cu populația. În 1605, le-a venit rîndul englezilor să fie admiși, în aceleași condiții. În 1612 — celor din Țările de Jos. Autorizațiile s-au succedat în ritmul tratatelor de pace. În 1626, odată cu reluarea ostilităților, dispozițiile referitoare la englezi au fost anulate : în 1631 ele au fost restabilite.

Dincolo de aceste măsuri, dictate de convenientele diplomatice și economice, toleranța a fost mai largă și mai puțin formală. În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea trăiau în Spania sute de protestanți, francezi sau germani, veniți pe cont propriu sau în serviciul regelui, soldați din regimentele străine sau aventurieri. Și aceasta datorită unui minimum de discreție, faptului că nimeni nu se ocupa de opiniile lor. Dacă doreau să se convertească, Inchiziția, care pusese la punct un sistem special pentru asemenea cazuri, îi primea cu brațele deschise și nu sufla nici un cuvînt despre situația lor ilegală. Nimeni nu se mai temea cu adevărat de contaminare. Prezența reală a protestanților neliniștea prea puțin. Ceea ce conta era mitul, acest formidabil instrument de integrare politică și socială, acest puternic instrument în mîinile Bisericii și statului, grație căruia s-a turnat într-un singur tot diversitatea maselor spaniole [24].

CĂRȚILE

Cartea. Acest „eretic mut", acest „purtător de erezie"... Inchiziția a întîrziat mult să se ocupe de ea. În 1490, Sfîntul Oficiu a ars un mare număr de biblii ebraice. Puțin mai tîrziu, la Salamanca — peste 600 de cărți de vrăjitorie și iudaism. Cisneros a organizat la Granada un autodafe de manuscrise arabe. Dar încă nimic sistematic. Reeditarea valenciană a *Repertorium inquisitorum pravi-*

tatis hereticae în 1494 a fost mai mult decît discretă în această problemă, iar prima lege spaniolă privind executarea și difuzarea tipăriturilor (1502) nu făcea nici o referire la Sfîntul Oficiu. Singurii competenți erau judecătorii de la Cancelaria regală, arhiepiscopii și episcopii. În practică, Inchiziția trata problema ca secundară, ca un subprodus al reprimării formei particulare de erezie ce o îngrijora în acel moment. Am văzut ce măsuri a adoptat după 1521 împotriva cărților luterane și pătrunderii lor în Spania. Dar am constatat și faptul că pînă în 1540 aceste măsuri au rămas limitate.

Cu toate acestea, se pare că tocmai pericolul luteran a conferit cărții locul prioritar pe care l-a ocupat în preocupările tribunalului. Împotriva luteranilor au fost instituite primele sisteme specifice de control al producției scrise din universități, împotriva lor au fost întocmite, în 1540, primele liste de cărți interzise, pentru uzul exclusiv al tribunalului. Cînd a început lupta împotriva lor (1550—1560), cartea a devenit o preocupare de prim ordin. Să punctăm principalele etape. În 1550, pentru prima oară, un index, cel din Louvain, tradus în spaniolă, a fost difuzat publicului. Carlstadt, prietenul lui Luther, deschide lista, iar Zwingli o încheie. În anexă — un *catalog al cărților anterior respinse de Sfîntul Oficiu,* pur spaniol și destul de confuz, în care Luther stătea alături de „toate Coranurile în arabă sau în oricare altă limbă, care conțin erorile lui Mahomed", de toate „Bibliile în grai popular" și un *Gamaliel* fără numele autorului, „carte tipărită în romandă în care se interzice să se dea altuia sfatul să se căsătorească, să se facă preot, sau să îmbrățișeze o religie, pentru ca fiecare să-și urmeze propria vocație". Germania predomină. În 1559 apare *Catalogul cărților interzise întocmit de Reverendissimul D.D. Fernando de Valdes, Inchizitor general al Spaniei,* lucrare superficială, produsul unui moment de panică, cu o interpretare dificilă chiar și pentru contemporani, așa cum o dovedesc numeroasele scrisori în care tribunalele provinciale solicită precizări. În același an, în virtutea unei bule papale, Sfîntul Oficiu a obținut jurisdicția exclusivă asupra posesorilor de cărți interzise. Cu puțin înainte, el publicase o cenzură generală a bibliilor, rodul examinării sistematice a acestor cărți timp de doi ani. „Perioadă de tatonări", spunea Virgilio Pinto Crespo. Dar s-au creat precedente care au înăsprit jurisdicția Oficiului în privința tipăriturilor.

Căci și Statul și-a înăsprit poziția. În 1554, Filip al II-lea și Carol Quintul au hotărît ca, în viitor, numai Consiliul regal să elibereze licențe de tipărire ; decizia e redactată în termeni ce denotă clar dorința lor de a reduce producția : „Sîntem informați că licențele de tipărire se acordă cu ușurință și că se tipăresc multe cărți inutile, lipsite de interes și pline de necuviințe..." În 1558 s-a promulgat o ordonanță imperială extrem de dură : „Oricine va tipări sau va face să i se tipărească o carte (...) fără autorizația noastră (...) este pasibil de pedeapsa cu moartea și pierderea tuturor bunurilor, iar cartea respectivă va fi arsă în public". Și aceasta chiar în momentul în care la Valladolid era distrusă o comunitate „luterană". În anii care au urmat, sistemul inchizitorial a fost pus în mișcare. Îl vom descrie așa cum apare către sfîrșitul secolului al XVI-lea.

Inchiziția nu se amesteca în cenzura prealabilă ; de acest lucru se ocupa statul, care dispunea de instrumente corespunzătoare. Desigur, au existat ezitări, ca în 1527 cînd Sfîntul Oficiu a acordat o licență pentru tipărirea operelor Sfîntului Bernardo și ca în 1536 cînd *Suprema* a revendicat această prerogativă. Dar, din 1550, o *Carta Acordada* a interzis această practică și nu au mai existat decît cazuri izolate, fără valoare legală. Controlul ei s-a exercitat *a posteriori* [25].

Virgilio Pinto Crespo [26] ne-a descris „procesul unei cărți". La început — denunțarea cărții la Consiliu sau la unul din tribunalele provinciale. Denunț încurajat de Oficiu ; catalogul Valdes se încheie cu cuvintele : „Așadar, ordonăm, sub amenințarea pedepsei cu excomunicarea, tuturor persoanelor de orice condiție și stare, care ar avea cunoștință că într-o carte în latină, în limba vulgară sau în orice altă limbă există doctrine false, periculoase sau suspecte, să-i anunțe imediat pe inchizitori și pe comisări pentru ca aceștia să ia măsurile necesare". Tribunalul care primea denunțul califica lucrarea prin propriii lui calificatori, apoi înainta dosarul *Supremei, singura care putea hotărî* [27]. În timpul acestei proceduri, exemplarele nevîndute erau retrase și difuzarea cărții oprită. Din acest moment existau trei posibilități : decizia era favorabilă, și în acest caz toate măsurile de precauție erau anulate, iar difuzarea cărții — liberă ; cartea era condamnată, în care caz toate exemplarele erau retrase și arse, cu excepția unuia singur care rămînea în arhiva tribunalului ; numai

anumite pasaje erau considerate periculoase. De cenzurarea lor se ocupau comisarii sau, cîteodată, chiar calificatorii. Vînzarea exemplarelor corectate era liberă.

Se constată două lucruri : pe de o parte, eforturile făcute pentru a se obține o cenzură cît se poate de imparțială, pentru a se evita excesele de personalism : concentrarea puterii de decizie în mîinile Consiliului, multiplicarea calificărilor, întotdeauna solicitate de la mai multe persoane, cîteodată de la un întreg colegiu superior sau de la o universitate. În cel privește pe autor, el nu avea dreptul să-și expună punctul de vedere, ceea ce în optica Inchiziției însemna : atunci cînd cititorul va avea cartea în mînă autorul nu va fi acolo pentru a-i explica pasajele delicate. Pe de altă parte, observăm rolul esențial al calificatorilor : *Suprema* ia decizii numai pe baza rapoartelor lor. Cine sînt ei ? Aproape întotdeauna călugări, toți cu titluri universitare strălucite, unii remarcabili : Mariana, Soto, Miguel de Medina, Melchor Cano, Carranza, printre alții. Ei lucrau benevol, fără altă recompensă decît prestigiul care se adăuga statutului lor. Fiecare tribunal dispunea de un grup, iar Consiliul de altul, mai important. Exista o preocupare pentru menținerea unui echilibru între ordinele religioase, care, toate, trebuiau să fie reprezentate. Dar dominicanii dominau net grupurile, îndeosebi dacă ținem seama de cei care lucrau efectiv, căci foarte mulți erau onorifici. Urmează apoi augustinii, franciscanii, iezuiții care nu lăsau celorlalte familii decît o porție mică. Deci, cenzura inchizitorială se baza pe elita intelectuală monastică și pe colaborarea cu păturile populației care știau să citească.

Prin cenzură și interdicții Sfîntul Oficiu stabilea pentru aceste pături aria ortodoxiei. Hotărîrile lui erau aduse la cunoștința publicului prin edicte de interzicere sau de eliminări de text, pe care Consiliul le trimitea unul cîte unul, toate scrise, tribunalelor locale, care, la rîndul lor, le transmiteau comisarilor. Într-o anume zi, ele erau citite solemn la slujbă, sub formă de edicte ale credinței. Remarcabila organizare teritorială a Inchiziției i-a permis să difuzeze rapid în întreaga țară hotărîrile organului central.

Edictele de interdicție puteau fi comparate cu o armată dibace care urmărea zi de zi înaintările și retragerile ereziei. Din cînd în cînd, un catalog voluminos, un index veneau să ocupe terenul constituind o bază de plecare pentru viitor. Primul index spaniol veritabil a fost

cel publicat de Inchizitorul general Quiroga în 1583—1584. Căci un index nu era doar o culegere de edicte anterioare. În afară de includerea unor lucrări noi, indexul constituia un tot organizat, ierarhizat, care definea sistematic și clar ortodoxia, erezia, principiile ce stăteau la baza recunoașterii lor. Era un instrument care trebuia să elimine anumite lucrări ; totodată, el ghida activitatea de cercetare desfășurată de intelectuali. Era un instrument de îndrumare ideologică care încerca să definească conținutul global a ceea ce puteau citi spaniolii.

Catalogul lui Quiroga era de o supleţe extraordinară în ciuda celor două mari volume care-l alcătuiau. Primul volum (1583), cu lista tuturor lucrărilor interzise, conținea 14 „reguli generale" care au stat la baza întocmirii lui și de care trebuia să se țină cont în interpretarea lui. Este remarcabil faptul că nimic nu era interzis în mod absolut : dacă nu exista o precizare contrară, operele interzise erau inaccesibile numai în limba poporului (regula 14) ; lectura celor în limba latină era permisă unei mici elite căreia Sfîntul Oficiu îi acorda o licență specială. Se stabileau, deci, trei niveluri de lectură : comun, intelectual și elitist. Cel de-al doilea volum cuprindea lista eliminărilor de text din numeroase cărți, lucru pe care foarte puține alte indexuri s-au încumetat să-l facă, dar care permitea difuzarea a numeroase lucrări interesante pe care o metodă mai rigidă le-ar fi suprimat.

Să revenim la cele 14 reguli. Ele îl ajutau pe cititor să elimine lacunele indexului și să trieze cărțile publicate ulterior. Astfel, erau considerate deosebit de periculoase lucrările publicate după 1515 (regula 1), erau interzise cărțile de vrăjitorie și magie (regula 9), toate publicațiile, cîntecele, poemele care tratau lucruri sfinte într-o manieră prea lumească (regula 10), toate cărțile de rugăciuni în limba poporului, deoarece conțineau rugăciuni superstițioase, ca cele a căror rostire garanta contra unui tip sau altul de moarte... Sfera nu se limita numai la cărți, ci cuprindea toate mijloacele de comunicare grafică : se interziceau „toate imaginile, portretele, statuile, monedele, imprimatele, măștile, reprezentările și medaliile, de orice fel, pictate, desenate, lucrate, țesute sau altfel făcute, care jignesc sau iau în derîdere sfinții, statuile lor, relicvele și miracolele (...) sau care sînt contrare respectului datorat Sfîntului Scaun (...), cardinalilor și episcopilor" (regula 12).

Indexul era o lucrare minuțios elaborată. Începută prin 1570, pregătirea lui a durat 14 ani. Au fost incluse cărți în limba germană, deși aproape nimeni nu cunoștea această limbă în Spania. S-au cerut Inchiziției din Portugalia titlurile lucrărilor incluse în propriul ei index și care nu se găseau în Spania... Era o operă colectivă la care au colaborat toți cei considerați intelectuali : cea mai mare parte a lucrării a fost făcută de Universitatea din Salamanca ; a colaborat și Universitatea din Alcala. Niciodată Inchiziția nu a fost mai puțin izolată, niciodată nu a comunicat mai mult cu elita regatului. În sfîrșit, era o operă originală. Ca și cele ce i-au urmat, indexul lui Quiroga era independent de cataloagele romane a căror serie a debutat prin publicarea *Index tridentin* în 1564 : cărțile condamnate de unul nu erau obligatoriu condamnate și de altul ; cu toate că cele 14 reguli generale se inspiră din cele de la Trent, divergențele sînt notabile : includerea în regulile spaniole a interzicerii lucrărilor evreiești și musulmane în ebraică sau arabă (regula 4) ; o mai mare severitate față de superstițiile populare, ceea ce dovedește clar că, deși în Spania elitele și-au însușit mai mult ca în alte zone ale lumii catolice forme de pietate populară, aceasta nu s-a făcut fără o riguroasă epurare a lor ; absența referirii la caracterul moral al lucrărilor judecate : ceea ce interesa la data aceea era lupta împotriva ereziei *stricto sensu*. Mai tîrziu, situația se va schimba : începînd din 1640, cenzura inchizitorială urmărea din ce în ce mai mult aceste aspecte. *Catalogul* a fost publicat sub forma unui edict, un exemplar fiind pus la dispoziția publicului în toate librăriile.

A informa este bine, a controla — și mai bine. În afară de indexuri, Inchiziția dispunea și de alte instrumente care-i permiteau să supravegheze piața cărții. Ieșirile, înainte de toate, exporturile, în special la Sevilla unde se controla tot ce pleca în America. Dar nu acesta era lucrul cel mai important. Supravegherea se concentra în special asupra importului. Această preocupare era veche și, după cum am văzut, era legată de pericolul protestant. S-au păstrat o serie de *Cartas Acordadas* din cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, toate pe aceeași temă : ereticii pregătesc tiraje imense în castiliană pentru a inunda țara — trebuie dublată vigilența. Cifrele citate sînt atît de mari, formulele atît de stereotipe încît

nu e greu de văzut în aceasta un mit lansat pentru a suprasolicita și întări vigilența în legătură cu cărțile și pentru a-i menține în stare de alarmă pe agenții Sfîntului Oficiu. Atunci a fost instituită principala modalitate de control : vizitarea navelor. În porturile principale, comisarii Inchiziției urcau primii la bordul vaselor pentru a verifica dacă acestea trasportau cărți interzise. Probleme erau destule : rivalitatea cu vameșii, protestele negustorilor furioși pentru o inspecție suplimentară, șiretenia fraudulosilor (Simon Ruiz, celebru negustor din Medina del Campo, trecea cărți împachetate în baloturile de lînă), neglijența și venalitatea comisarilor. Cu toate acestea, sistemul a funcționat pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea. În ce privește cărțile importate legal, s-a renunțat foarte curînd la sistemul de a fi aduse în Capitală pentru a fi controlate de Consiliu. Ele erau verificate de comisari chiar în porturi.

Controlului efectuat la punctele de intrare îi corespundea controlul făcut la punctele de vînzare, sarcină principală a comisarilor obișnuiți și, bineînțeles, a celor speciali de la Alcala și Salamanca, al căror rol l-am văzut. Prin inspectarea librăriilor, ei trebuiau să se asigure de ortodoxia cărților vîndute. Uneori se organizau operațiuni de mare anvergură. La 25 octombrie 1566, Sevilla s-a trezit literalmente inundată de *familiares* care ocupaseră toate librăriile din oraș. Comisarii au pus sigiliile. S-a trecut la examinarea fiecărei cărți în parte. De altfel, începînd din 1605, toți librarii vor trebui să țină la zi lista cărților aflate în stoc și lista cumpărătorilor.

Iată și ultima verigă a lanțului, cititorul. Și el era supravegheat. Începînd din 1549, el era obligat să declare cărțile interzise pe care le poseda, căci altminteri, prin ordinul din 1559 al Inchizitorului general, putea fi excomunicat. Edictele credinței asimilau nerespectarea deciziilor inchizitoriale în această problemă cu erezia. Bibliotecile particulare erau, teoretic, supuse aceluiași regim de vizite ca și librăriile. Procesele judiciare au fost rare, în schimb presiunile, autocontrolul — la tot pasul.

Deci, un sistem remarcabil care permitea supravegherea întregii rețele de producție, comercializare și consum de carte, în strînsă colaborare cu autoritățile civile. Inchiziția era singurul organism din Spania, dacă nu chiar din Europa, care putea să facă acest lucru, singurul care

domina în așa măsură teritoriul țării, încît putea difuza, impune peste tot și uniform interdicțiile hotărîte în Capitală.

Nu dispunem încă de date pentru a evalua consecințele acestor măsuri. Desigur, ele au stînjenit comerțul cu cartea ; au constituit în mare măsură cauza declinului activității editoriale în Spania : pericolul permanent al unei sechestrări, al unei cărți pierdute, al unor mari cheltuieli și, în cel mai bun caz, al unei întîrzieri. Ele nu au făcut decît să favorizeze conservatismul extrem al autorilor, obligați la o prudență maximă. Înainte de toate, ele au constituit pentru carte o formidabilă contrapropagandă. Timp de 200 de ani, spaniolilor li s-a repetat : cărțile sînt un produs periculos, dinamită ce trebuie manevrată cu prudență, mai ales cele străine. Și este posibil ca spaniolii să fi fost convinși. Acesta este aspectul cel mai grav.

Dar trebuie să evităm orice exagerare. Inchiziția nu a condamnat toate cărțile : *Catalogul* din 1583—1584, am constatat noi, era destul de liberal în privința cărților de divertisment. Este surprinzător cum puteau circula fără restricții scrieri comice sau erotice cu destul de multe insulte la adresa clerului... Deși remarcabilă, rețeaua de control a Sfîntului Oficiu a avut și insuccese. A supraveghea totul era imposibil, în special frontierele terestre... Întreaga Țară a bascilor era din punct de vedere vamal în afara Spaniei, iar agenții vămii din Adreda erau în majoritate noi creștini de origine portugheză ! Cîtă ardoare puteau ei pune în colaborarea cu Inchiziția[28] ? Să citești în detaliu o carte de mari dimensiuni nu era ușor, și chiar calificatorului celui mai vigilent îi puteau scăpa multe lucruri ; fără a mai vorbi de intervențiile mai mult sau mai puțin discrete ale unui personaj suspus...

Trebuie să facem o distincție, mai ales în ce privește epocile. Controlul inchizitorial a fost cel mai eficace la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea. La publicarea Indexului lui Quiroga, un altul se afla în lucru, apărînd în 1612 (Indexul lui Sandoval y Rojas, după numele Inchizitorului general din acea vreme). Altele au apărut în 1632 (Zapata) și în 1640 (Sotomayor). Apoi, un gol de 67 de ani. Indexul Vidal-Marin (1707) a fost o lucrare serioasă, originală, rodul unei munci susținute. Nu se poate spune același lucru despre cel din

1747 (Prado și Cuesta), de a căruí redactare s-au ocupat doi iezuiți ce s-au lăsat într-o oarecare măsură antrenați de patimi personale : de unde condamnarea, adesea nejustificată, a unor adversari ai ordinului lor, etichetați drept janseniști. Este rezultatul unui proces de închidere în sine a cenzurii inchizitoriale, înainte larg deschisă întregii lumi intelectuale. Prestigiul Indexului slăbea. Regele a autorizat publicarea de pamflete îndreptate împotriva lui... De altfel, sub Carol al III-lea relațiile dintre cele două puteri, stat și Inchiziție, traversează o perioadă de criză. Trec 14 ani înainte de publicarea ultimului catalog, în 1790. De dimensiuni mai reduse decît cele precedente (un singur volum), el nu a avut nici pe departe precizia acestora și nu mai prevedea eliminarea unor texte. Marcelin Defourneaux vorbește despre proasta calitate a activității inchizitoriale a Oficiului în secolul al XVIII-lea, despre sporirea numărului de condamnări în bloc, fără expunerea de motive, despre delăsare, întîrziere. De exemplu, *An essay concerning human understanding* de Locke, tradus în franceză în 1723, a fost supus discuției calificatorilor în 1736 ; ei l-au interzis în... 1804. Sistemul controlului se prăbușește. Anchete întreprinse în secolul al XVIII-lea relevau faptul că vizitarea navelor nu se mai practica de decenii. De altfel, cum ar fi putut s-o facă o instituție care în 1750 dispunea în Catalonia doar de vreo zece agenți ? Se știe cît de ușor pătrundeau cărțile franțuzești în Spania secolului al XVIII-lea. Se mai poate vorbi cel mult de o înăsprire către sfîrșitul secolului, cînd Revoluția a constituit un pericol real pentru Vechiul Regim. Dar acest ultim puseu — de altfel, mai mult politic decît religios —a scos și mai mult în evidență decadența tribunalului.

GÎNDITORI ȘI INTELECTUALI

Controlul difuzării cărților era însoțit de un control asupra scriitorilor, gînditorilor, în special din universități, asupra creatorilor de scheme ideologice. Nu vom insista asupra acestei probleme, deoarece ea a fost și continuă să fie studiată de specialiști mai competenți decît noi. Începînd de prin 1520 acest aspect al activității inchizitoriale începe să ia proporții, într-o primă perioadă avînd drept scop supravegherea erasmienilor. În 1534, Juan Luis Vives

îi scria înțeleptului din Rotterdam : „Trecem prin momente dificile, în care nici nu putem să tăcem, nici să vorbim în siguranță". Dar, în pofida proceselor ce i-au lovit pe cei mai reprezentativi dintre ei, acțiunile Inchiziției au rămas limitate : erasmismul a continuat să fie puternic pînă în cea de-a doua jumătate a secolului și nimic nu ne face să credem că Inchiziția ar fi stînjenit dezvoltarea altor curente, cu excepția luteranismului și iluminismului.

Încă o dată, începînd din anii '50, totul s-a clătinat, și foarte brutal, în fața pericolului protestant, politica față de intelectuali s-a înăsprit. Dar să ne ferim să facem din Sfîntul Oficiu *deus ex machina* care ar fi distrus o cultură spaniolă în plină înflorire : responsabilitatea este larg împărțită. De stat, care în 1559 interzicea cetățenilor să predea sau să urmeze cursurile universităților străine, exceptîndu-le pe cele din Bologna, Roma, Neapole și Coimbra. Chiar de intelectuali, pe care i-am văzut colaborînd strîns cu Inchiziția, inclusiv cei care mai tîrziu vor avea mari necazuri cu ea : Mariana, Miguel de Medina, Carranza... În sfîrșit, cel puțin pînă la începutul secolului al XVII-lea, activitatea tribunalului a fost selectivă, lăsînd o mare marjă de manevră creației și cercetării.

Nu este mai puțin adevărat că, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, era periculos să vorbești cu voce tare despre anumite lucruri. Călugărul Luis de Leon, unul dintre cei mai mari teologi spanioli, a fost aruncat în închisoare sub acuzația de a se fi îndoit de redarea fidelă a textului Vulgatei în ebraică. El a ispășit cinci ani, pînă în 1576, retractînd unele proiecte minore. La Salamanca se poate vedea și astăzi sala unde, reîntorcîndu-se la catedră, el ar fi pronunțat, după o absență atît de îndelungată, celebrele cuvinte : „Como deciamos ayer..." (Cum spuneam ieri...). A fost din nou arestat în 1582, dar prietenia lui cu Inchizitorul general Quiroga a făcut ca afacerea să se stingă fără consecințe majore. Alții au avut mai puțin noroc, ca, de pildă, Gaspar de Grajal, colegul și prietenul lui, care, arestat în același timp cu el, a murit înainte de a-și redobîndi libertatea ; sau călugărul Miguel de Medina, una din gloriile ordinului sfîntului Francisc, care a avut aceeași soartă, Inchiziția din Toledo trebuind să recunoască *post mortem* nevinovăția

lui [29]. Părintele Jose Sigüenza, profesor la Escorial, acuzat de a fi susținut că trebuie să fie predicată Evanghelia și numai ea, de a fi atacat teologia scolastică pe care o considera inutilă, de a fi lăudat peste măsură pe Arias Montano, a fost absolvit după șase luni de detenție la Sisla. În ceea ce-l privește pe iezuitul Mariana, acesta a fost persecutat pentru al său *Tractatus Septem* care conținea atacuri la adresa manipulațiilor monetare. După doi ani de închisoare destul de confortabilă într-o mănăstire din Madrid, el a abjurat *de levi* și a retractat în sala tribunalului[30]. Multe din aceste procese au fost provocate de ranchiuni personale : de pildă, cel al părintelui Sigüenza invidiat de colegii lui, în mod deosebit de starețul Diego de Yepez, și de confesorul regelui, Garcia de Loaisa[31]. Grupul din Salamanca a suferit din cauza ranchiunii unui vechi profesor, de altfel, savant onorabil, care nu știa să facă distincție între rivalitate științifică și antipatie personală. Și alții au făcut cunoștință cu închisoarea. Numărul lor e destul de mic, iar sentințele nu au fost dure. Dar mulți care nu au fost niciodată arestați s-au raliat în cele din urmă punctului de vedere al lui Martin de Cantalapiedra, care, la încheierea procesului său, spunea : „Este mai bine să înaintezi cu prudență și să te menții în limite înțelepte". Sau cum suspina sfînta Teresa : „Timpurile sînt dure". Forța exemplului...

În secolul al XVII-lea supravegherea intelectualilor n-a scăzut. Din contră. Cea mai nevinovată susținere a unei teze era un prilej pentru comisarul local al Sfîntului Oficiu de a controla ortodoxia concluziilor. Uneori întregul juriu ajungea pe banca acuzaților, așa cum s-a întîmplat cu iezuiții din Alcala judecați în 1604 la Toledo pentru a-l fi aprobat pe un viitor doctor care vroia să susțină că „credința nu prevede ca o anumită persoană să fie papă legitim"[32]. Încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, Inchiziția i-a reproșat unui candidat că a susținut teoria lui Copernic. A fost autorizat s-o prezinte ca o ipoteză, și nu ca o teză [33]. În ceea ce-l privește pe călugărul Manuel Santos de San Juan, el a plătit cu zece ani de detenție într-o mănăstire și o abjurare de *vehementi* îndrăzneala de care a dat dovadă scriind un *Ensayo del teatro de Roma* la jumătatea secolului al XVIII-lea[34].

Pentru a stabili locul clerului printre acuzaţi am efectuat o serie de sondaje în relatările de cauze existente la Inchiziţia din Toledo [35] (a), (b) :

	1535—1539(a)	1561—1565	1601—1605	1646—1650	1696—1700	1741—1750(b)
Total	19	20	22	18	5	8
% din acuzaţi	5,15	6,97	14	11,76	13,51	33

Constatăm o anumită regularitate în cifre absolute pînă în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Dar nu acest lucru este important. Mai interesant de remarcat e că locul clericilor în activitatea inchizitorială a fost din ce în ce mai important, ca şi cum Sfîntul Oficiu şi-ar fi concentrat supravegherea asupra lor. Surprinzător este faptul că delictele pentru care erau judecaţi se schimbă. Din 1535 pînă în 1539, găsim patru *alumbrados*, doi „luterani", doi blasfematori, doi martori mincinoşi, doi care au insultat Sfîntul Oficiu, un *inhabil,* un tămăduitor, un necalificat, doi preoţi căsătoriţi şi unul care a spus lucruri prea puţin ortodoxe predicatorului. Din 1601 pînă în 1605 tabloul se schimbă complet : un martor mincinos, un blasfemator, dar şi şase membri ai unui juriu pentru teze, acuzaţi de a fi susţinut un proiect eretic, opt clerici acuzaţi de a fi depăşit limitele ortodoxe în timp ce predicau sau predau, şase suplicanţi. Se trece, deci, de la delicte „comune", pe care oricine poate să le comită, la delicte tipic clericale, mai (precis) specifice elementelor care constituiau în optica Conciliului din Trent esenţialul funcţiei clerului : pastorala, educaţia religioasă a poporului, transmiterea unei ideologii prin confesiune şi practică.

Pe atunci, predicii i se acorda o importanţă foarte mare. „În acea epocă, ea dobîndise o importanţă extraordinară : era aproape singura formă de instruire religioasă, singurul mod de a accede la textele sacre"[36]. A predica era o sarcină ce nu putea fi încredinţată oricui. Predica, ţinută uneori în afara bisericilor, era un discurs de cîteva ore, ceva asemănător cu actualele conferinţe din postul Paştilor. Ea putea fi ţinută numai de elita clerului spaniol, de preoţi cărora episcopul le-a dat licenţă şi le-a acordat

mult rîvnitul titlu de predicator. Preoţii obişnuiţi se mulţumeau cu o omilie, un scurt comentariu la zi al Evangheliei pe care o rosteau la mesă, limitîndu-se la memoratoarele pe care statutele sinodale îi obligau să le cumpere. A predica era o sarcină grea : trebuia să traduci, să transpui teologia şcolară în limbaj şi scheme concrete accesibile tuturor. Mulţi comiteau erori.

Bunăoară, acel benedictin din Oña, care, în 1750, pentru a sublinia cît este de important să nu lucrezi în zilele de sărbătoare, spunea : „Respectaţi sărbătorile, de nu, voi lua crucea, o voi ridica şi voi trece de partea lui Mahomed strigînd : «Mahomed, Mahomed»". Sau licenţiatul Cotoria care, explicîndu-le credincioşilor din Cornango decretele conciliului asupra căsătoriei, s-a avîntat prea mult : cum să le spună că se declară nulă căsătoria clandestină, cînd abia ieri ea era valabilă ? Şi cum să faci distincţia : în ce-l priveşte pe Dumnezeu, căsătoria clandestină este valabilă ; Biserica o anulează atunci cînd ea este o manifestare a acestei lumi : „Omul să nu despartă ceea ce Dumnezeu a unit".

Cultul sfinţilor pare să fi ridicat probleme deosebite. Sfîntul zilei trebuie lăudat şi slăvit mai mult decît ceilalţi, dar fără a depăşi măsura. Era prea mult să se spună că sfîntul Ioan Evanghelistul este cel mai mare dintre toţi, căci dacă sfîntul Ioan Botezătorul este cel mai important întru penitenţă, sfîntul Paul întru predică, sfîntul Petru întru credinţă, Evanghelistul este întru caritate. Or, caritatea este cea mai importantă dintre virtuţile cardinale. Deci Evanghelistul este cel mai mare dintre sfinţi. Proiect inacceptabil : oricine ştie că mai mare decît toţi sfinţii e Sfînta Fecioară...

Să se facă înţeles, aceasta era problema preotului din San Martin de Valdeiglesias. În predica de Crăciun (1540) el s-a referit la virginitatea Mariei, la virginitatea fizică. Însăşi alegerea subiectului era revelatoare. Şi mai interesantă era maniera. Unele minţi rigide refuzau să creadă că ea a rămas virgină „înainte, în timpul şi după naştere". Această opoziţie trebuia distrusă cu un argument definitiv : atunci cînd Sfînta Fecioară l-a adus pe Dumnezeu pe lume se aflau acolo două femei înţelepte ; văzînd că ea nu sîngerează, ele au sondat-o. Himenul era intact...

Inchiziţia nu era severă. Ea ştia bine că acestea erau excese de limbaj care nu aduceau prejudicii heterodoxiei

autorilor lor. Pericolul îl constituia publicitatea făcută în jurul lor, agravat de rolul de educatori. Deci, sentința viza repararea greșelii și era aproape întotdeauna aceeași : mustrarea vinovatului, niciodată în public, cel mult în fața cîtorva colegi pentru ca aceștia să învețe ; retractarea în public, mai mult sau mai puțin deghizată, în fața aceluiași auditoriu și în același loc unde s-a comis delictul ; interdicția de a predica un timp și cîteva interdicții de ședere în anumite localități ca pedeapsă suplimentară.

Ea a fost mult mai severă cu suplicanții. Trebuie să reamintim importanța confesiunii în Biserica post-tridentină care nu se mulțumea să reînnoiască obligativitatea confesiunii anuale, instrument de prim ordin pentru pastorală, ci glorifica lucrurile sacre în toate manierele posibile. Ceea ce a trezit interesul Inchiziției. Pentru confesor solicitarea însemna să propună unui penitent sau unei penitente o relație sexuală în cursul confesiunii sau să se folosească de legăturile astfel create. Cazul contrar, cînd inițiativa aparținea penitentului, era foarte rar. Era un risc psihologic cunoscut de multă vreme, care decurgea firesc din apropierea fizică și morală dintre cele două persoane, dar care îi neliniștea din ce în ce mai mult pe contemporani. Tocmai pentru a-l combate a devenit obligatorie în acea epocă folosirea confesionalului, spațiu special amenajat pentru a-i izola fizic pe parteneri, împiedicîndu-i chiar să se vadă.

Gravitatea atribuită delictului l-a determinat pe papa Paul IV în 1561 să ridice în Spania dreptul de judecată al tribunalelor episcopilor, instanțe disciplinare obișnuite ale clerului, pentru a-l atribui Inchiziției[37]. La puțină vreme, apar primele cazuri la Toledo, iar fluxul s-a menținut, dar niciodată de o mare anvergură, pînă la abolirea Sfîntului Oficiu. Șocul relativ puternic de la început este normal, urmînd unei perioade de relaxare.

Cît despre sentințe, ele au fost severe : abjurare *de levi*, deoarece delictul a fost asimilat cu cel de erezie ; interdicție definitivă de a confesa ; între cinci și zece ani de recluziune într-o mănăstire ; penitența spirituală (post, ultimul rang la ceremonii, disciplină). A-i pune la curent pe laici cu asemenea turpitudini ar fi însemnat să mergi împotriva scopului propus (care rămînea apărarea prestigiului clerului și al lucrurilor sacre). „Să nu depunem prea mult zel în condamnarea prelaților, comenta Peña,

căci procesul unui preot poate fi întotdeauna interpretat ca procesul întregului cler". La un moment dat au ezitat să menționeze solicitarea în edictele credinței pentru a evita scandalul... Pedepsirea avea întotdeauna loc în sala tribunalului, în fața unui grup selecționat de colegi-confesori ai vinovatului.

De-a lungul timpului se constată nuanțe noi : înăsprirea, dacă era posibil, a sentințelor și o mai mare preocupare pentru eliminarea definitivă a confesorilor care nu prezentau siguranță. Dacă la început li se permitea să continue să confeseze bărbați, treptat li s-a interzis să confeseze atît bărbați cît și femei. Remarcabilă și tendința de a asimila molinismul solicitării, atunci cînd a apărut această școală, ceea ce explică, poate, curba toledană relativ înaltă în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Acuzații erau, desigur, cu toții preoți, iar repartizarea lor între diversele familii corespundea în mare importanței fiecăreia în administrarea penitenței. Să reluăm statisticile întocmite de Lea pentru secolul al XVIII-lea. Un număr redus de preoți, 981, față de 2 794 de preoți-monahi. Printre aceștia din urmă, franciscanii domină copios : 1058. Urmează carmeliții (355 de cazuri), dominicanii, augustinii și trinitarienii. Împreună reprezintă patru cincimi din preoții-monahi[38].

Să subliniem, în sfîrșit, că pentru Inchiziție solicitarea a fost o preocupare serioasă și permanentă ; s-au întocmit registre speciale pentru toate aceste cazuri. *Suprema* cerea permanent rapoarte, toate procesele în curs erau prezentate Consiliului... Există dovezi că Oficiul a luat în serios rolul de garant al sacramentului de penitență.

Nu dorim ca cele afirmate mai sus să creeze impresia că Inchiziția a promovat o politică represivă față de cler. Ea îl apăra, îl lăuda în multe privințe, reprimînd mai ales manifestările anticlericale, cum era, bunăoară, opinia, adînc înrădăcinată în Castilia, că starea de căsătorie este superioară sau egală cu aceea de celibat... Primele cazuri au apărut la puțină vreme după Conciliul din Trent și au devenit atît de numeroase, încît în clasificarea inchizitorială delictul de „stare" constituia o categorie distinctă... Dar, pe de altă parte, acesta nu era decît un aspect al unei campanii mult mai vaste întreprinse de Oficiu, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în legătură cu problema căsătoriei creștine.

1. Augustin Redondo. „Luther et l'Espagne de 1520 à 1536", *Mélanges de la Casa de Valasquez*, 1965, t. I, p. 109—165, pe care le-am citat pentru esența acestui paragraf, completat de noi.

2. Henry Charles Lea. *A History of the Inquisition of Spain, op. cit.*, t. III, p. 413.

3. A.H.N. Inq., leg. 221, exp. 19.

4. A.H.N. Inq., leg. 204, exp. 43.

5. Henry Charles Lea. *Op. cit.*

6. A.H.N., Inq., libro 574, F° 18V° —21V° și F°141 V°.

7. Virgilio Pinto Crespo. *Censura inquisitorial en la segunda mitad del siglo XVI...*, teză de licență, Universitatea autonomă din Madrid, 1977, exemplar dactilografiat, p. 61.

8. A.H.N. Inq., libro 833, F° 1—10.

9. A.H.N. Inq., leg. 3067, exp., 82 și 84.

10. Jose Luis Novalin. *El inquisidor general Fernando de Valdes...*, Oviedo, 1968, p. 182—184.

11. Jose Luis Novalin. *Ibid.* Pentru a ști dacă erau luterani sau nu, vezi contribuția lui Marcel Bataillon: *Erasmus et l'Espagne,* trad. fr., ed a doua, Mexic, 1966, p. 515 sq. Ni se pare că autorul a mers puțin prea departe în apărarea unei teze în esență corecte.

12. Vezi Ernst Schäfer. *Geschichte des spanischen Protestantismus und der Inquisition im sechzehnten Jahrhundert,* 3 vol. Gutersloh, 1902, care rămîne, în ciuda anului de apariție, o sursă inepuizabilă de date folosite pe larg de noi în tot acest capitol. A.H.N. Inq., leg. 210, exp. 18 ; leg. 2072, exp. 30 ; libro 833, F° 115 V°.

13. A.H.N. Inq., leg. 126, exp. 9 ; leg. 78, exp. 3.

14. Surse : pentru Toledo, Jean-Pierre Dedieu. „Les causes de foi de l'Inquisition de Tolède, essai statistique", în *Mélanges de la Casa de Velasquez,* t. XIV, 1978. Pentru Cuenca : Sebastian Cirac Estopañan. *Registros de documentos del Santo Oficio de Cuenca y Sigüenza,* Cuenca 1965. Pentru restul, Ernst Schäfer : *Op cit.*

15. Ernst Schäfer. *Op. cit.*, t. II, p. 271—342.

16. A.H.N. Inq., leg. 3067, exp. 131, 132, 133 ; Ernst Schäfer. *Op. cit.*, vol. II, p. 312 și p. 107 în care inserează textul integral al pamfletului lui Sebastian Martinez.

17. A.H.N. Inq., leg. 77, exp. 6.

18. A.H.N. Inq., leg. 200, exp. 8.

19. Acest grafic nu constituie decît o simplă indicație. Coloana din stînga sugerează elementele profilului luteranului așa cum au fost definite de edictul credinței pe baza unui edict din 1929.

20. A.H.N. Inq., leg. 2072, exp. 30.

21. Unii se miră că spaniolii fac distincție între creștini și luterani, ca și cum luteranii nu ar fi creștini, și consideră acest lucru o dovadă de incultură religioasă. Nu putem fi de acord cu acest raționament. Înșiși inchizitorii urmează această schemă a cărei analiză ar prezenta un mare interes.

22. A.H.N. Inq., leg. 205, exp. 2. Persoanele persecutate de Sfîntul Oficiu nu se bucurau de dreptul de azil în biserici.

23. A.H.N. Inq., leg. 76, exp. 10.

24. A.H.N. Inq., libro 1233, F° 297 R°, 301, R°, 308 V°, 312 R°. Despre protestanții din Spania în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea vezi: A.H.N. Inq., libro 1150, care este un registru de convertiri la catolicism ținut de Sfîntul Oficiu.

25. Henry Charles Lea. *Op. cit.*, t. III, p. 482—483. Lea emite ipoteza că Inchiziția ar fi dorit să evite condamnarea lucrărilor pe care le aprobase anterior, pe măsură ce rigoarea devenea tot mai mare. Se poate adăuga că o cenzură prealabilă serioasă a tuturor lucrărilor tipărite ar fi necesitat un aparat pe care mijloacele financiare limitate ale Sfîntului Oficiu nu i-ar fi permis să-l creeze.

26. Literatura despre controlul cărților exercitat de Inchiziție este vastă, dar de valoare inegală. Un grup de cercetători de la Universitatea autonomă din Madrid s-a ocupat de această problemă. Primul rezultat al muncii lor a fost excelenta lucrare de licență a lui Virgilio Pinto Crespo. *Op. cit.*, al cărei conținut constituie baza acestui subcapitol și a tot ceea ce am relatat pe această temă. Am folosit și : Antonio Sierra Corella. *La censura en España. Indices y catalogos de libros prohibidos*, Madrid, 1947 ; *H. Reusch : Die indices librorum prohibitorum des sechszehnten Jahrhunderts*, Tübingen, 1886; Marcelin Defourneaux : *L'Inquisition et les livres français au XVIII-ème siècle*, Paris, 1963.

27. Consiliul făcea uneori reclasificarea lucrărilor cu propriii lui clasificatori sau cu cei ai tribunalului de origine, ori lua imediat o hotărîre.

28. Datorăm această informație lui M. Santamaria care pregătește o lucrare despre Inchiziția din Logroño.

29. A.H.N. Inq., leg. 2105, exp. 52.

30. El a abjurat *de levi* contrar afirmației întîlnite uneori, potrivit căreia ar fi fost declarat nevinovat. A.H.N. Inq., leg. 2106, exp. 10.

31. Gregorio de Andres. *Proceso inquisitorial del Padre Sigüenza*, Madrid, 1975, p. 24—25.

32. A.H.N. Inq., leg. 2106, exp. 2.

33. A.H.N. Inq., leg. 3182, al cărui conținut este prezentat de-a valma. Această vigilență explică de ce găsim împrăștiate prin corespondența tribunalelor numeroase afișe anunțînd susțineri de teze împreună cu lista punctelor pe care candidatul își propunea să le prezinte.

34. A.H.N. Inq., leg., 1 exp., F° leg. 497, exp. 2 ; leg. 3175 ; leg. 3180 care, în afara unui important pachet de scrisori care-l privesc, conține un mesaj pe care el a încercat să-l trimită din închisoare, brodat cu ață pe o bucată de pînză.

35. a/ Cifră absolut incompletă ; b/ am luat o perioadă decenală, dat fiind numărul mic de acuzați în secolul al XVIII-lea.

36. *Diccionario de Historia eclesiastica de España*, art. „Predica".

37 Henry Charles Lea. *Op. cit.*, vol. IV, p. 99—100. De altfel, Conciliul *din Trent* pusese explicit problema solicitării. A atribui Inchiziției judecarea acestui delict a fost o politică constantă a papalității : inchizitorii romani și portughezi au primit jurisdicția asupra lui la începutul secolului al XVII-lea. Să notăm că, în afară de acest caz, Sfîntul Oficiu nu s-a interesat deloc de viața sexuală a clericilor. Nu aspectul sexual îl interesa (deși pentru a stabili delictul întîmplarea era descrisă cu lux de amănunte), ci faptul că acest lucru se petrecea în timpul confesiunii.

38. Henry Charles Lea. *Op. cit.*, t. IV, p. 136, notă. Procesele suplicanților constituie un izvor nesecat pentru istoria confesiunii.

CAPITOLUL IX

MODELUL SEXUAL : APĂRAREA CĂSĂTORIEI CREŞTINE

CĂSĂTORIE ŞI VIAŢĂ SEXUALĂ : DOCTRINA

De multă vreme Occidentul era monogam şi căsătoria — un fenomen stabil : în aceasta constă una dintre importantele lui elemente originale, una dintre temele constante ale civilizaţiei lui. Dar exista o anumită suplețe, deoarece, de-a lungul secolelor, în anumite condiţii, s-a putut divorţa ; mult mai greu decît în ţările musulmane, dar s-a putut. Nici sexualitatea nu pare să fi fost închisă în limitele stricte ale cuplului legal, cu toate că acestuia i se acorda o importanţă mai mare decît în alte societăţi. De facto (cîteodată şi de jure) poligamia era posibilă. Mai ales că aceasta era o problemă civilă de care Biserica nu se prea interesa. De-abia în secolul al XI-lea ea a intervenit, urmărind să controleze ceea ce pînă atunci era considerat exterior sferei ei de acţiune.

Aceasta nu s-a petrecut fără dificultăţi. Căci, dacă ea reafirma principii eterne, totodată, le şi înăsprea : căsătoria este indisolubilă, iar creştinul monogam ; nu poţi fi căsătorit cu mai multe persoane în acelaşi timp ; numai moartea unuia dintre soţi îl eliberează pe celălalt ; orice relaţie sexuală extraconjugală este ilicită. Acestui nucleu central i se adaugă reguli secundare de diverse origini : starea de castitate este superioară aceleia de căsătorie în demnitate şi perfecţiune, ceea ce însemna că preotul trebuie să fie celibatar şi cast ; definirea sferei incestului, foarte larg extinsă, pînă la cel de-al patrulea grad canonic de legătură de sînge, pînă la cel de-al patrulea grad de rudenie, pînă la cel de-al doilea grad de rudenie spirituală... Chiar şi clericii înşişi s-au convins greu că aceasta e o regulă strictă. Nu s-au văzut sinoduri aprobînd divorţuri ? În ceea ce-i priveşte pe credincioşi... chiar la sfîrşitul secolului al

XV-lea rămăsese încă mult de făcut. Era momentul în care, cel puțin în Spania, anumiți pastori au încercat să transforme teoria în practică [1].

La 10 iunie 1480, Don Alfonso Carrillo, arhiepiscop de Toledo, a întrunit la Alcala de Henares un sinod unde, contrar obișnuinței, problema căsătoriei a ocupat un loc important. Două motive au determinat acțiunea lui. Pe de o parte, lupta împotriva poligamiei : „Nici un bărbat sau femeie să nu îndrăznească să se însoare sau să se mărite în secret cu două persoane în viață (...). Ordonăm ca cel care se va căsători de două ori cu două femei în viață sau o femeie cu doi bărbați în viață, sau care se va căsători prin angajamente verbale, chiar dacă nu s-a stabilit un cuplu carnal (...), să primească, în afară de pedepsele prevăzute de lege, pedeapsa de două mărci de argint, dacă este vasalul nostru (...), și de o marcă dacă nu este" (Canon 34). El insista asupra interzicerii divorțului : „Căsătoria (...) este veșnică și indisolubilă (...) și Adevărul evanghelic (...) ne-a ordonat ca sub nici un motiv bărbații să nu-și abandoneze femeile, nici femeile bărbații. În pofida acestui lucru, mulți prezintă notarului sau judecătorului cereri de repudiere, după care abandonează coabitarea matrimonială sau, mai rău, se căsătoresc cu alții (...), considerîndu-se liberi s-o facă după ce au depus cererile respective (...). Pentru a stîrpi acest abuz [sînt declarați scoși din funcție preoții și judecătorii care acoperă astfel de operații prin autoritatea lor]" (Canon 35). În sfîrșit, el veghea asupra aplicării principiilor : „În absența bărbaților lor, multe femei căsătorite îi dau dispăruți pentru a se putea mărita cu alții, fac să circule acest zvon și pun și alte persoane să-l colporteze, cu toate că acest lucru este fals și nici ele nu sînt sigure. Apoi, cînd bărbatul se întoarce, izbucnește un scandal, apar alte neajunsuri și inconveniente. Ordonăm ca astfel de femei să nu îndrăznească să se căsătorească cu alții în absența soților lor, dacă nu știu și nu sînt sigure de moartea lor pe baza unor informații autentice, pe care le vor face cunoscute vicarilor noștri, iar o autorizație din partea acestora va fi necesară pentru celebrarea căsătoriei (...), sub amenințarea unei pedepse cu excomunicarea și o marcă de argint" (Canon 36).

Pe de altă parte, evitarea căsătoriilor clandestine. Să reamintim că potrivit doctrinei tradiționale logodnicii înșiși își dădeau binecuvîntarea : prezența unui preot și a martorilor nu era esențială pentru validarea căsătoriei și

nimic nu-i împiedica pe doi tineri să devină soț și soție în modul cel mai normal fără ca cineva să știe. De aici, o problemă socială, căci, datorită repercusiunilor căsătoriei, familiile trebuiau controlate. De aici, și mai ales, o problemă religioasă : cum poți fi sigur că un individ este căsătorit sau celibatar, cum se poate asigura respectarea interdicțiilor ecleziastice ? Carrillo reamintește obligația stabilită de Conciliul Latran IV (1215) de a publica anterior anunțurile de căsătorie pentru a se putea cunoaște eventualele obstacole. Și, totodată : „Ordonăm ca în viitor nici un cleric, preot sau laic să nu asiste la căsătorii clandestine sau secrete, să nu prindă mîinile celor ce vor să se căsătorească în taină fără să fie prezenți cel puțin mama sau tatăl contractanților (...) și martorii la care ne vom referi mai jos, sau fratele, tutorele, sau cel în grija căruia se află aceștia (...), sau, dacă nu există, atunci rudele cele mai apropiate, sau locuitorii din acel loc...". Preotul care asistă trebuie să fie parohul sau un alt preot care să dispună de licență (Canon 33) [2].

Conciliul din Trent generalizează toate acestea la nivelul creștinătății și le completează. Și aici problema pare să fie importantă, cu atît mai mult cu cît numeroase critici ale protestanților vizau căsătoria. Dealtfel, preocuparea pentru implicațiile sociale ale căsătoriei clandestine era unanimă în Europa acelei vremi. Încă în 1556, regele Franței a adoptat măsuri foarte severe împotriva tinerilor din familiile înstărite care se căsătoreau fără asentimentul părinților. Preoții au consacrat acestei probleme o bună parte din 1562 și întreg anul 1563. Ei au reafirmat și precizat doctrina : ierarhia stărilor, indisolubilitate, interdicții... Pentru prima oară ei au definit clar căsătoria ca un sacrament și au proclamat cu putere dreptul Bisericii de a-i fixa regulile : „Dacă cineva afirmă că Biserica nu are puterea de a stabili interdicții de căsătorie sau că ea a greșit instituindu-le, să fie excomunicat (...). Dacă cineva afirmă că procesele matrimoniale nu sînt de competența judecătorilor ecleziaști, să fie excomunicat". Acesta era rezultatul clericalizării începute prin anul 1000. Controlul ecleziastic devenea omniprezent, atît pe planul principiilor, cît și pe cel al desfășurării concrete a ceremoniei.

Căci s-au stabilit forme care au făcut posibil un control social eficace. Pentru ca o căsătorie să fie validată, era obligatorie o triplă strigare a anunțului de căsătorie în timpul liturghiei, prezența preotului local sau a unui preot

împuternicit de el, precum și a doi sau trei martori. Căsătoria era trecută într-un registru în care figura data și numele martorilor ; registrul era ținut de preot. Tinerii erau sfătuiți să nu locuiască împreună după logodnă, înainte de binecuvîntarea ecleziastică. Au fost luate măsuri speciale față de străini și persoane fără domiciliu stabil : preotul trebuia să facă o anchetă pe care o prezenta episcopului înainte de oficierea căsătoriei. În caz de răpire, răpitorii și complicii erau excomunicați *ipso facto*. Pe scurt — asigurarea aplicării principiilor impuse de Biserică, a unui anumit control asupra societății și familiilor, transformarea căsătoriei într-un fapt religios. Tocmai în acest context se înscrie acțiunea Inchiziției pe care, spre marele nostru regret, din lipsă de spațiu, nu o vom putea studia decît sub două aspecte, desigur, esențiale, dar care nu epuizează subiectul : problema poligamiei și cea a relațiilor heterosexuale extraconjugale [3].

POLIGAMI ȘI POLIANDRE

În Evul mediu poligamia nu constituia un delict pentru Inchiziție. Cel puțin în *Manuel des inquisiteurs* al lui Eymerich nu-l aflăm. Și dacă în 1486 tribunalul din Zaragoza l-a ars pe rug din acest motiv pe Denis Guinot, aceasta s-a datorat faptului că bigamia era un aspect al iudaismului. În 1488, Zaragoza ne furnizează, totuși, primul proces de bigamie pură judecat de Inchiziția spaniolă. Din acest moment, tribunalele intră în horă unul după altul, cele din Aragon înaintea celor din Castilia ; la Cuenca primul caz apare de-abia în 1524, iar la Toledo — în 1530 [4].

Această intervenție a Sfîntului Oficiu într-un domeniu nou a ridicat probleme și, ca și în cazul blasfemiei, rezistența a fost considerabilă. Căci justiția laică îi urmărea deja pe bigami, pe care instanțele *partidas*, de exemplu, îi condamnau la cinci ani de exil „pe o insulă" sau la confiscarea bunurilor. Și aici se ajunge la o formulă de compromis : bigamii vor fi judecați de episcopi sau de tribunalele regale, „cu excepția cazurilor care implică îndoieli în legătură cu taina căsătoriei sau suspiciuni privind credința". Compromis ce șchioapătă, ca și în cazul blasfemiei. Sfera legală, de fapt, este neutră. Inchiziția era ca un acrobat, în echilibru. Circumstanțele exterioare i-au acor-

dat sau refuzat jurisdicția asupra poligamiei. Prin aceasta se înțelege puterea regală.

Începînd din deceniul al patrulea al secolului al XVI-lea, acest gen de procese devine curent în arhivele tribunalului. Am grupat în următorul tabel, pentru a cărui aridităte, necesară, ne cerem scuze, datele de care dispunem [5].

Procese de bigamie

Data	Cuenca (a)		Toledo (b)		Logroño (c)	
1521—1525	8	3,5%	0		?	
1526—1530	0		1 (d)		?	
1531—1535	3		17	8 % (d)	?	
1536—1540	1		12	3,8% (d)	20	7,5% (e)
1541—1545	1		4		?	
1546—1550	2		5 (d)		87	16 %
1551—1555	7		23	6,2% (f)	44	12,5%
1556—1560	33	9,6%	21	5,7%	?	
1561—1565	24	7,2%	20	7 %	?	
1566—1570	19	5,5%	24	6,6%	?	
1571—1575	5	2,4%	5	1,7%	24	10 %
1576—1580	11	3%	3	1,7%	10	2,6%
1581—1585	6		6	3 %	9	2,7%
1586—1590	7		4	2,5%	11	4,5%
1591—1595	8		10	5,7%	?	
1596—1600	2		5	3,4%	9	2,83%
1601—1605	4		12	7,4%	?	
1606—1610	1		7	5,7%	?	
1611—1615	6		8	5,8%	?	
1616—1620	5		4	2,8%	?	
1621—1625	1		6	4,3%	?	
1626—1630	2		5	5,7%	?	
1631—1635	1		10	6,2%	?	
1636—1640	2		5	6 %	?	
1641—1645	0		9	6,2%	?	
1646—1650	1		5	3,3%	?	

Sîntem conștienți de caracterul eterogen al acestor serii. Oricare ar fi rezervele pe care le-am putea avea în legătură cu ele, o concluzie e clară : înainte de 1545 Inchiziția nu s-a interesat decît sporadic de bigamie. Din 1545

pînă în 1575, tocmai în epoca conciliului, numărul delincvenților judecați a sporit considerabil, pentru a scădea aproape tot atît de repede, înainte de a înregistra valori infime în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Variațiile regionale ale valorilor sînt importante : modeste la Cuenca (desigur, reale, în pofida caracterului parțial al datelor de care dispunem) ; un nivel foarte ridicat la Logroño, fără îndoială, singurul tribunal unde aceste cazuri constituie o parte importantă a activității lui, fapt ce se explică prin caracterul special al familiei și al vieții sexuale basce ; continuitate relativă la Toledo în epoca decadenței din cauza prezenței Curții, în timp ce, la apogeu, cifrele înregistrate la acest tribunal rămîn modeste, poate și datorită faptului că ordonanțele arhiepiscopului Carrillo nu au rămas fără efect. Pe scurt, ritmul activității inchizitoriale corespunde celui specific activității pastorale a Bisericii, așa acum l-am definit mai sus.

El corespunde și preocupărilor statului care, în perioada în care Inchiziția îi urmărea în modul cel mai viguros pe vinovați, sporea și el pedepsele împotriva lor. În 1532, reluînd o lege a lui Henric al III-lea, Carol Quintul îi declara pe bigami vinovați de *alevosia* și îi condamna la pierderea a jumătate din avere. Or, *alevosia* este cea mai gravă dintre circumstanțele agravante, aceea care înseamnă a comite un delict „mergînd împotriva încrederii pe care victima o are în vinovat", asociat în mintea contemporanilor cu ideea de trădare și de lezmajestate [6]. În 1548, doña Juana, „avînd în vedere gravitatea delictului și frecvența lui, ca urmare a pedepsei de care e pasibil vinovatul", ordonă : „Justiția noastră să acorde o grijă specială pedepsirii vinovaților și să le impună riguros (...) pedepsele stabilite prin legile regatului". Ea transformă cei cinci ani de exil prevăzuți de *partidas* în cinci ani de galere și menține pedepsele suplimentare. Filip al II-lea confirmă obsesia sa pentru problemele mării, înăsprind și mai mult legea : bigamii vor fi puși în viitor la stîlpul infamiei și vor petrece 10 ani la galere (1566) [7]. Acestea erau legile pe care le va aplica și Sfîntul Oficiu.

De ce el ? Nici unul din documentele examinate nu ne permite să stabilim cu exactitate motivul. Facem două ipoteze : delictul părea foarte grav și se asocia în mintea oamenilor cu cel de erezie, dobîndind o tentă religioasă din ce în ce mai accentuată datorită propagandei Bisericii și atacurilor protestante împotriva căsătoriei catolice ; Inchi-

ziția era singura instituție spaniolă care deținea un control suficient asupra spațiului peninsular și care putea fi eficace într-un domeniu în care delincvenții migrau destul de frecvent. Acțiunea Sfîntului Oficiu era legată de atitudinile anterioare față de poligamie.

Lucia Fernandez s-a căsătorit în 1515 cu un păstor din Burujon — o zi de mers la vest de Toledo de-a lungul rîului Tajo. Cîțiva ani mai tîrziu soțul ei pleacă. Revine, apoi pleacă din nou. Este luat în armată. Se crede că a murit în cursul unei expediții împotriva lui Barbarosa. În 1525, sătulă de așteptare, Lucia s-a recăsătorit la Mascaraque, 50 km de Burujon. Soțul ei dispăruse de cinci sau șase ani. Nimeni nu a protestat. Dar, în 1528, fratele primului soț primește o scrisoare de la acesta : trăiește, locuiește la Torrija și-și reclamă copiii. Al doilea cuplu fuge la Toledo. O indiscreție a unuia dintre ei, care povestește întreaga istorie unei vecine, îi aduce în fața Inchiziției, în pofida eforturilor celui de-al doilea soț care face totul pentru ca martorii să tacă : promisiuni, amenințări... Au fost condamnați la abjurare *de levi*.

În 1534, Francisca de Cobarrubias s-a autodenunțat Sfîntului Oficiu : „Sărut mîinile voastre de Preacucernici Părinți și mărturisesc că sînt (...) căsătorită legitim în fața Sfintei Mame Biserici cu Cristobal Ruiz (...) cu care am dus o viață matrimonială ca bărbat și soție, deși pentru puțin timp. El este paralizat și nu se deplasează decît în cîrje. El a intrat să lucreze într-o mănăstire de călugărițe denumită San Salvador, lîngă Burgos, unde i se dă de mîncare pentru munca ce o face. Cînd l-am văzut așa, incapabil să mă întrețină (...), l-am părăsit, cu consimțămîntul lui. Astfel, deși soțul meu trăiește, fiind liberă, m-am căsătorit prin angajament verbal cu Diego Suarez aici de față în urmă cu aproape patru ani (...) și duc cu el o viață conjugală. (...). Fiind informată că am comis o crimă de erezie și că Preacucerniciile voastre Părintești sînt în drept să-mi dea o pedeapsă (...) vă implor să mă primiți...". Inchiziția nici măcar nu a deschis o anchetă. Vinovata a abjurat *de levi*.

Primul bărbat al Franciscăi Hernandez a dispărut la puțin timp după căsătorie. Se credea că a murit. Ea s-a recăsătorit la Toledo, unde toată lumea o cunoștea și știa că fusese căsătorită. 15 zile mai tîrziu, a fost denunțată Sfîntului Oficiu, nu de martorii la ceremonie, nici de preotul de la San Andres care a oficiat, deși cunoștea faptul

că colegul lui de la San Antolin, două străzi mai încolo, a oficiat prima căsătorie, ci de rudele celui de-al doilea soţ, care nici nu voiau să audă de o asemenea unire. Întors din Italia, primul soţ a reapărut în timpul procesului şi a declarat că vrea să-şi recapete soţia. A primit-o, după ce ea a fost obligată să abjure *de levi* şi să suporte 100 de lovituri de bici.

Acum, un bărbat. Săracul n-a avut noroc. S-a certat cu prima soţie pentru bani şi vicarul episcopal i-a despărţit. S-a recăsătorit. După trei ani, cea de-a doua soţie, care pînă atunci nu ştia nimic, a fost pusă la curent. Menţiunea că a fost vorba de o despărţire îi atenuează scrupulele. Acuzatul ştia foarte bine că această despărţire nu-i dădea dreptul să se recăsătorească. S-a spovedit şi, după cît se pare, preotul l-a dezlegat fără prea multă greutate. Nu fără temei, bărbatul a avut anumite îndoieli asupra validităţii acestei confesiuni şi în 1531 s-a autodenunţat Sfîntului Oficiu care l-a condamnat la o abjurare *de levi* şi la 100 de lovituri de bici [8].

Se pare, deci, că în deceniul al patrulea al secolului al XVI-lea a fi bigam nu era o dramă. Cînd erau cunoscute, exigenţele Bisericii erau tratate cu destulă dezinvoltură. Dar aceasta nu însemna să nu fii bun creştin şi să nu-ţi faci scrupule. Chiar dacă un preot oficia căsătoria (este cazul general din arhiepiscopatul Toledo), ea nu era considerată o chestiune a Bisericii. Inchiziţia s-a resemnat şi ea. În 1537, informînd despre o vizită făcută la Toledo, doctorul Giron de Loaysa semnala un număr mare de cazuri de bigamie şi cerea măsuri speciale ; dar, el însuşi nu a făcut mare lucru pentru activizarea căutării vinovaţilor. Dealtfel, cînd au fost arestaţi, ei nu au fost condamnaţi la pedeapsa maximă prevăzută de lege...

În deceniul 1550—1560 lucrurile se schimbă. Totuşi, în 1559, inchizitorii din Calahorra s-au limitat să-i condamne pe vinovaţi doar la o amendă (adesea ridicată) şi la abjurare *de levi*. În 1565, cînd regăsim aceste cazuri după un hiatus în documentarea noastră, pedeapsa cu galerele era sistematic aplicată bărbaţilor apţi din punct de vedere fizic, iar exilul — femeilor şi reformaţilor [9]. Aceeaşi tendinţă şi la Toledo, unde urmărim evoluţia cu mai multă precizie. Prin 1555—1557, la şapte ani după ordonanţa lui doña Juana, apar primele sentinţe de condamnare la galere, dar numai după 1561 ele au devenit sistematice. În sfîrşit,

în 1565, *Suprema* trimite o circulară tuturor tribunalelor pentru a le reaminti necesitatea de a-i pedepsi pe poligami cu întreaga rigoare a legilor regatului. Înăsprirea de la jumătatea secolului al XVI-lea se confirmă. Dacă au existat mai multe condamnări, aceasta nu s-a datorat faptului că au existat mai mulți vinovați. Se intenționa eradicarea unei vechi maladii. Dealtfel, pedepsele au căpătat un caracter publicitar nou : sistematic — autodafeul. Este evidentă dorința de a face din aceste cazuri exemple, precum și publicitate.

Sociologia delincventului evoluează. Îngrădit de legi mai severe, de o Inchiziție mai activă, o Biserică mai vigilentă care, în Spania, pune imediat în mișcare mecanismele de securitate prevăzute de conciliu, jenat fără îndoială și de o mai mică toleranță din partea populației, viața lui a devenit mai grea. Delictul s-a masculinizat : doi bărbați la o femeie printre vinovații judecați la Toledo înainte de 1555, o proporție asemănătoare la Calahorra pînă în 1560. Apoi, foarte curînd, prezența feminină a devenit rară, cel puțin în aceste regiuni. Acest lucru s-a datorat faptului că delincventul stabil, cel care contractează două căsătorii în același loc, bigamul de bună credință, destul de bine reprezentat anterior, tinde să dispară. De acum înainte, este vorba aproape întotdeauna de un migrator, adesea un soldat, uneori un aventurier. Posibilitățile materiale, însușirea în mai mică măsură a disciplinei tridentine, l-au făcut pe acesta să cedeze mai ușor tentației.

Martin Diaz era un tînăr de 26 de ani din Galicia. Ca și mulți alții, a emigrat la 15 ani și după ce a servit la foarte mulți stăpîni a ajuns la Madrid prin 1570. Știind să citească și să scrie, s-a angajat ca funcționar în biroul avocatului de la Vega, unde cunoaște o servitoare foarte drăguță. Iată și cuvîntul lui consemnat : „Deși nu lucra decît de două-trei zile în birou, a fost trimis la etajul de sus, unde se afla doña Ana, sora avocatului și Isabel de Morales, o vecină. Era acolo și un preot, al cărui nume nu-l cunoaște, și o tînără care servea în casă pe nume Ana Hernandez. Preotul a luat mîna acuzatului și a Anei ; nu-și aduce aminte ce cuvinte s-au rostit. Întrebat dacă au fost cuvinte legate de căsătorie, el a răspuns că este foarte posibil, dar că, după jurămîntul făcut, nu-și aduce aminte. Și, cu toate că a avut legături sexuale cu numita Ana Hernandez înainte de căsătorie, el nu a contractat-o pînă la urmă...". Într-un cuvînt, stăpînii lui l-au căsătorit cu o tovarășă de muncă

pe care o deflorase. În fața inchizitorului, iertată să ne fie expresia, a făcut pe prostul. Știa perfect de ce a fost arestat, căci cuvintele reproduse de noi au fost spuse de el judecătorului încă la începutul anchetei, atunci cînd nu avea încă nici un indiciu pentru a ghici de ce e acuzat : nu se poate spune că nu avea cunoștință că bigamia era o crimă, el se știa vinovat. Vinovat de a-și fi părăsit foarte repede soția, de a fi fugit la Toledo și de a se fi căsătorit cu o anume Maria de Torres, servitoare și ea. „Întrebat cum a făcut proba că e celibatar pentru a se căsători la Toledo (...), știut fiind că era deja căsătorit la Madrid, spune că a considerat că prima sa căsătorie era nulă, deoarece i-au zis că conciliul interzicea oficierea căsătoriilor în case particulare [conciliul considera obligatorie celebrarea căsătoriei la biserică, a spus el, ceea ce era inexact] și pentru că a auzit că prima lui soție murise". Explicații contradictorii : continua să facă pe prostul. Dealtfel, a spus că s-a consultat cu un preot care l-a autorizat să se recăsătorească pentru că era sigur de moartea primei soții. Martorii, însă, nu au fost de aceeași părere. Isabel de Morales este cea care a descoperit totul și a susținut sus și tare că, dacă s-ar fi aflat acolo, ar fi împiedicat sacrilegiul. Scandalizată, o informează pe Ana Hernandez care înștiințează Sfîntul Oficiu... Deci, foarte multe lucruri s-au schimbat în cîțiva ani. Un acuzat vinovat, evident de rea credință, formalități care fac dificile ceremonia, o mai bună cunoaștere a ceea ce cere Biserica, martori mai puțin binevoitori, o sentință mai dură : abjurarea *de levi*, 100 de lovituri de bici, cinci ani la galere...

Francisco Flores sau Sanchez — nu se știe exact, deoarece își schimba numele după împrejurări — era și el un aventurier. S-a născut în la Mancha, dar a parcurs o bună parte din Spania orientală prestînd diferite meserii : ziler, grădinar, soldat, căruțaș... În cele din urmă a ajuns la Curte, această mare obsesie, unde se adunau, ca și la Sevilla, toți aventurierii din țară. La trecerea prin Toledo s-a căsătorit cu o femeie cu 10 ani mai mare ca el. Nu din dragoste : încercase astfel să facă rost de bani pentru a achita o ucenicie ; nu cunoștea nici măcar numele socrului lui. Cînd a înțeles că familia soției refuză să-l întrețină a fugit la Madrid, abandonîndu-și nevasta și soacra. A fost rugat să revină. În zadar. Cu atît mai mult cu cît în Capitală s-a recăsătorit. Sentința a fost similară cu cea a lui Martin Diaz.

Și înainte de 1550 întîlnim asemenea aventurieri. Oameni de bună credință puteai găsi și după aceea, deoarece pe atunci mecanismele de securitate tridentină nu erau infailibile, iar starea civilă nu exista. Anton Cuevas s-a născut la Peñafiel, în Castilia Veche, lîngă Valladolid. La 8 ani, a emigrat împreună cu tatăl său. S-au instalat la Ciempozuelos, în împrejurimile Madridului, unde băiatul a lucrat la o fermă. Proaspăt căsătorit, el a fost rechiziționat pentru a servi regelui în Aragon cu un catîr și o căruță. La întoarcere, nevasta lui dispăruse. Se spunea că a murit la spitalul Anton Martin din Madrid. Cuevas obține un certificat de deces din partea preotului care ar fi înmormîntat-o și se recăsătorește imediat. Or, iată că se prezintă o persoană care pretinde că este prima sa soție. Scandal. Preotul din Ciempozuelos îi ordonă să pună capăt vieții în comun cu cealaltă femeie, *alcadele* vrea să-l aresteze, iar el fuge la Baeza. În acest context, pretinsa lui primă soție dispare fără să i se fi putut verifica identitatea ; văduv de cea de-a doua soție, Cuevas se reîntoarce în sat unde mai multe persoane îl denunță Inchiziției care îl achită [10].

Deci, acțiunea Sfîntului Oficiu se îmbina cu aceea a justiției laice și a celei ecleziastice și se integra într-o campanie de propagandă care se desfășura însă și pe alte planuri despre care avem, de altfel, indicii : explicarea deciziilor conciliului, predici, sfaturi date la confesional sau din gură în gură.

Ar fi interesant ca toate acestea să fie dezvoltate. Cel puțin din exemplele pe care le-am citat ne-am putut da seama de rezultatele unui efort care a fost, fără îndoială, rodnic.

Începînd din 1573, *Suprema* putea să invite tribunalele să-și tempereze zelul : bigamii nu mai sînt arestați dacă prima căsătorie este dovedită formal. Numărul acuzaților scade, delictul devine marginal, iar conferirea dreptului de urmărire Sfîntului Oficiu devine din ce în ce mai puțin necesară. Cu atît mai mult cu cît administrarea justiției tinde să se laicizeze. Astfel, în secolul al XVIII-lea monopolul Inchiziției este anulat de același stat care-i permisese să se impună. În deceniul al optulea al secolului al XVI-lea, restricțiile sporesc : Inchiziția nu mai poate prelua de la tribunalele civile cazurile în anchetă ; ea trebuie să se limiteze strict la cazurile de erezie. Instalarea lui Carol al

III-lea, face situația și mai dificilă ; pentru a mulțumi pe toată lumea, bigamia este împărțită în trei : daunele aduse partenerului înșelat și copiilor erau judecate de tribunalele civile, validitatea căsătoriei — de tribunalele ecleziastice, eventuala erezie — de Sfîntul Oficiu. Sistem, evident, impracticabil. Către 1770—1780, jurisdicția inchizitorială era puternic amenințată. Și cu toate că ea pare să se fi restabilit la sfîrșitul secolului, autoritatea tribunalului nu mai era aceea de altădată [11].

PĂCATUL TRUPESC SIMPLU

Păcatul trupesc simplu se definea ca „o copulație în afara căsătoriei, de comun acord între două persoane libere de orice angajament". El era opus păcatului trupesc calificat, ca de pildă : incestul, adulterul, desfrîul, răpirea, violul, raporturile tainice și cele de homosexualitate. Concubinajul era o formă a păcatului trupesc simplu [12]. Să nu ne imaginăm, însă, că Inchiziția și-a asumat enorma sarcină de a reprima aceste delicte. Ea le-a lăsat în seama altor tribunale laice și ecleziastice, cum ar fi curțile episcopale care-i pedepseau pe concubini. Ceea ce a pedepsit Sfîntul Oficiu a fost credința că păcatul trupesc simplu sau, mai curînd, păcatul trupesc în sensul larg al cuvîntului — simplu ori calificat, căci judecătorii nu prea făceau respectiva distincție — nu era un păcat de moarte. În cele ce urmează, termenul de „păcat trupesc simplu" se referă, deci, la această credință.

Inchiziția medievală nu s-a ocupat de acest aspect. *Directorium*-ul lui Eymerich nu spune nimic despre aceasta. Dealtfel, Biserica nu părea să considere această opinie ca realmente eretică : cel mult un păcat de moarte... Pînă pe la 1560 Inchiziția spaniolă nu s-a amestecat nici ea. De-abia în 1559 Lea depistează primul caz la Sevilla. El subliniază apoi locul important pe care aveau să-l ocupe aceste cazuri în activitatea tribunalului din Toledo în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea [13]. Pînă în 1560, la Toledo — numai cîteva cazuri izolate : unul în 1532, cîte unul în 1535, 1546, 1556 și 1560 ; cînd, din întîmplare, era găsit un vinovat, el era judecat, dar delictul nu era sancționat cu adevărat. O situație asemănătoare exista și la Calahorra : patru cazuri din 1551 în 1555, aproape 1% din procesele fișate. Dar și aici totul se schimbă

începînd din 1560 : peste tot întîlnim această cotitură care se dovedește ferm a fi una dintre cele mai importante pe care le-a înregistrat instituția inchizitorială. Iată cifrele [14] (a), (b).

	Toledo		Logroño		Sevilla	
1561—1565	17 (a)	5,9%				
1566—1570	77	21,2%				
1571—1575	45	15,1%	16	6,6%		
1576—1580	61	36,1%	17	4,3%		
1581—1585	66	33 %	54	16,4%		
1586—1590	54	34 %	55	21,6%		
1591—1595	17	9,7%				
1596—1600	9	6,1%				
1601—1605	40	24,7%				
1606—1610	17	9,7%			16	16% (b)
1611—1615	28	22,5%				
1616—1620	6	4,3%				
1621—1625	6	4,3%				
1626—1630	3	3,5%				
1631—1635	4	2,8%				
1636—1640	0	—				

Pentru restul secolului al XVII-lea, șase cazuri la Toledo ; nici unul în secolul al XVIII-lea. Ne aflăm, se pare, în fața unei campanii centralizate, planificate, extinsă la întreaga Spanie. Diversele tribunale se angajează unul după altul, la diferite date ; Toledo la început, Logroño mai tîrziu. În deceniul al optulea al secolului al XVI-lea, *Suprema* a luat afacerea pe cont propriu și a generalizat operațiunea. Prin intermediul *Cartas Acordadas* din 20 noiembrie 1573 și 20 noiembrie 1574, ea a ordonat condamnarea păcatului trupesc simplu conform procedurii aplicate în cazul ereziei și includerea lui printre delictele enumerate în edictul credinței, semn indubitabil că o voință conștientă susține acțiunea inchizitorială.

Explicația acestui fapt ni se pare clară : este o consecință a conciliului. Că delictul a avut, cel puțin la început, o anumită tentă protestantă, nu ne poate induce în eroare. În 1582, de exemplu, tribunalul din Logroño a calificat

drept luterane cuvintele lui Pedro Cameño care susținea că „a face dragoste cu o prostituată este un păcat ușor și nu unul de moarte". De altfel, cunoaștem cazuri în care păcatul trupesc simplu a intrat în categoria de protestantism, cum este cel al lui Diego de Cabañas, acuzat în 1561 că a folosit cuvinte necuviincioase la adresa papei și a bulelor, dar și pentru că a spus că păcatul trupesc nu este foarte grav. Încă în 1570, Miguel de Assiayn afirma că la luterani fratele se culcă cu sora, fiica cu tatăl, prietenul cu prietena, vecinii între ei, rudele între ele, că întreţin cu toţii relaţii trupeşti, că este foarte bine astfel şi că este păcat că nu se poate face acelaşi lucru şi în Spania. „Nu mi-ar păsa dacă nevasta mea ar face dragoste cu altul, a adăugat el ; luteranii din Franţa o fac, este un lucru bun şi o lege bună" [15]. Asociaţie de idei pe care Sfîntul Oficiu se fereşte să o dezmintă, dar care rămîne secundară faţă de influenţa tridentină. Vom aprofunda exemplul Toledo-ului.

O analiză sociologică a delincvenţilor, făcută pe baza proceselor conservate, ne permite să urmărim mai îndeaproape desfăşurarea campaniei. Ea se referă la vîrstă, sex, domiciliu, stare matrimonială a vinovaţilor, plus trei indicatori privind integrarea lor în mediul în care trăiau : naţionalitatea, deplasările făcute în cursul vieţii şi profesia, excluzîndu-le pe cele de soldat şi servitor, prea puţin revelatoare în ce priveşte gradul de integrare. Prezentăm ca anexă un tabel statistic corespunzător (Anexa I, p. 279).

O primă constatare : păcatul trupesc simplu era masiv masculin, ceea ce pare să confirme faptul că în acest sens, cel puţin în public, iniţiativa aparţinea bărbaţilor. O altă constatare, delincvenţii erau tineri : aproape o cincime — sub 20 de ani (cel mai tînăr avea 15 ani), două treimi — aproximativ 30 de ani. Ceea ce corespundea locului disproporţionat al celibatarilor care se menţineau cu o ciudată regularitate în jurul a 40%. Acuzatul tipic aparţinea, deci, acestei mase de tineri maturi sexual, dar care nu dispuneau încă de un partener legal. Constatare deloc surprinzătoare, asupra căreia vom reveni pentru a o adînci şi nuanţa.

Variaţiile în timp ale diverşilor indicatori sînt instructive. La începutul campaniei, vinovaţii erau în bună parte indivizi marginali : o treime străini, trei pătrimi migratori... În ce priveşte domiciliul, se constată o concentrare la

orașe, absolut clară dacă ținem seama că, practic, toate satele din care proveneau ruralii erau situate pe o rază de 30 de km în jurul orașului Toledo : propaganda Sfîntului Oficiu nu afectase încă satele. Aceasta s-a petrecut către 1575. După aceea au fost aproape toți spanioli : procentul persoanelor căsătorite și stabile a crescut și — coincidența merită să fie semnalată — aceasta tocmai în momentul în care *Suprema* a luat măsuri pentru a intensifica campania, care a atins apogeul în 1585 și 1590. Întreaga țară era profund marcată. La începutul secolului al XVII-lea, delictul tinde din nou să se marginalizeze : sporește iarăși numărul străinilor, al migratorilor și indivizilor cu profesii instabile. Dar, spre deosebire de ceea ce se întîmplase cu 50 de ani în urmă, aceasta nu pare să se fi datorat faptului că o parte a populației scăpase de supravegherea Inchiziției : patru cincimi din acuzați continuă să provină din sate și tîrguri. Nu putem să nu subliniem următoarele : campania a fost eficace, castilienii au înțeles efectiv că păcatul trupesc simplu constituie un păcat și, dacă nu au fost pe deplin convinși (ceea ce rămîne de demonstrat), ei au devenit suficient de prudenți pentru a nu-l mai nega total. Opinie confirmată de faptul că majoritatea delincvenților pe care-i considerăm „stabili" în cursul ultimei perioade nu au apărat acest proiect decît sub o formă foarte atenuată. O analiză mai detaliată a cîtorva cazuri de acest gen ne întărește convingerea, relevînd, totodată, numeroasele rețele care prelungeau acțiunea inchizitorială pînă în cele mai mici sate.

Ce se află însă în spatele cuvintelor „păcat trupesc simplu" ? Despre ce relații sexuale extraconjugale este vorba ? Cu siguranță nu despre ceea ce noi numim astăzi libertate sexuală. Este unic, cel puțin la Todelo, cazul unui zilier care declara : „Nu este păcat să faci dragoste cu o femeie, fie ea necăsătorită, virgină sau căsătorită, fără să-i dai bani, fără s-o minți, fără să-i promiți ceva, cu condiția ca ea să fie de acord. Căci femeia nu posedă nimic altceva decît corpul ei ; dar de el ea poate dispune liber". Imaginea care se desprinde din compararea sistematică a 406 formule extrase din relatările de cauze de la Toledo este cu totul diferită. În 186 de cazuri este vorba, fără nici o îndoială, de justificarea frecventării caselor de toleranță :

„Nu este un păcat să frecventezi «cocote», «prostituate» sau «femei de la bordeluri» (toate sînt expresii echivalente), cu condiția să plătești". Ideea plății este fundamentală și cîteodată e exprimată cu o deosebită forță : „Nu este un păcat, cu condiția să le plătești munca, așa cum sînt plătiți muncitorii care sapă vița de vie". Prostituata era considerată un soi de comerciant, poate special, dar un comerciant, iar relațiile cu ea — o prestare de servicii cîtuși de puțin blamabilă. Frecventarea ei putea fi considerată cel mult un păcat ușor „care se spală cu puțină agheazmă" ; nu putem fi siguri dacă nu cumva această ultimă interpretare nu era chiar un produs al propagandei inchizitoriale. Așa cum spunea un acuzat, „este mai bine să faci dragoste cu o asemenea femeie liberă, care trăiește din vînzarea corpului ei, decît s-o forțezi pe alta să apuce această cale". „Dumnezeu a vrut să existe asemenea femei pentru a evita rele și mai mari". „Regele a autorizat casele de toleranță. Or, cine respectă legea regelui, respectă legea lui Dumnezeu". Sexualitatea, în special a tinerilor celibatari maturi din acest punct de vedere, era periculoasă pentru fetele de familie și femeile căsătorite. Prostituția era un derivativ, o supapă de siguranță, care permitea menținerea ordinii sociale. Echivalența prostituție — căsătorie exprimată de un tînăr meșteșugar : „Nu am de gînd să mă căsătoresc, deoarece sînt la Toledo femei care îmi oferă ceea ce-mi doresc pentru patru *cuartos*". Este vechiul argument de care s-au servit teologii pentru a iustifica casele de toleranță. Și în întreaga Europă din acea epocă acestea erau instituții ale municipalităților, reglementate și pe de-a-ntregul oficiale.

În 66 de cazuri era vorba de apeluri la o libertate sexuală mai mare : „Blestemat să fie bărbatul care nu ia ce îi dă femeia : el nu trebuie să se spovedească dacă o face". Care, în nouă cazuri, s-a transformat într-o justificare a incestului în sens ecleziastic, dar, totodată, în sens comun. În aproximativ 20 de cazuri totul se reducea la limite mult mai precise : apărarea concubinajului și a relațiilor prematrimoniale între logodnici, provocată și îndreptată împotriva noii rigidități a Bisericii în această problemă : „Nu este rău să ai o amantă". E opinia susținută de majoritatea delincvenților. „Este bine să tră-

ieşti în concubinaj şi să nu treci de la un bărbat la altul". „Nu este un păcat pentru lodognici să facă dragoste înainte de căsătorie dacă sînt siguri că se vor căsători".

În sfîrşit, în 164 de cazuri este greu de stabilit, numai pe baza relatărilor de cauze, dacă era vorba despre prostituţie sau despre altceva. Dar, judecînd după formulări, putem să presupunem că tocmai despre aceasta era vorba.

Înţelegem, deci, de ce s-a izbit şi ce a atacat Sfîntul Oficiu. În primul rînd, de un consens asupra inocuităţii morale a frecventării prostituatelor, cel puţin pentru cei necăsătoriţi şi în anumite condiţii, deoarece, după cum vom vedea, complexitatea teoriilor răspîndite în popor era considerabilă. Tocmai acest lucru va fi considerat de Inchiziţie un delict. Atitudinile îngăduite sînt mult mai puţine şi ne rezervăm dreptul de a le analiza în continuare pentru a evalua ponderea şi implicaţiile lor exacte, dar care, în general, au limitat destul de mult alegerea partenerului, impunînd anumite condiţii : „Este mai bine pentru o femeie să facă dragoste cu un celibatar decît cu un bărbat căsătorit". Trebuie să menţionăm şi opoziţia faţă de noua rigiditate a Bisericii în legătură cu relaţiile stabile. Dar rar, pentru a nu spune niciodată, a fost apărată ideea dragostei cu adevărat libere. Inchiziţia lupta împotriva unui sau unor sisteme normative complexe, deosebite de cele ale Bisericii post-tridentine. Cu siguranţă, nu împotriva lipsei de norme.

Pedepsele erau aplicate, cel puţin la Toledo, aproape totdeauna în public. În nouă cazuri din zece acuzatul apărea la un autodafe sau făcea penitenţă în satul lui, în timpul marii mese. Adesea, publicitatea era întărită printr-o pedeapsă infamantă sau de flagelare. Sentinţele executate în sala de audieri sau în particular erau rezervate vinovaţilor mai tineri sau formelor mai atenuate ale păcatului trupesc simplu. Din 1650 abjurarea *de levi* a devenit sistematică (90% din cazuri) : păcatul trupesc simplu era asimilat ereziei. Acest caracter public juca un rol esenţial în tactica inchizitorială. Vom vedea de ce.

Francisco Montero povesteşte : „În preajma sărbătorii Sfintei Fecioare din septembrie (1565) mă aflam în piaţa Chozas cu Sebastian Lopez, Juan Luengo şi Cristobal Alonso (...). Comentam faptul că Sfîntul Oficiu biciuise un bărbat la Toledo pentru că spusese că a te culca cu

prostituatele, a face dragoste cu ele nu este un păcat. Cristobal Alonso susținea că nu este un păcat. Noi îl certam (...) iar el insista : «păcat, păcat, o fi un păcat, dar nu de moarte». Cu cît îl dojeneam mai mult cu atît se încăpățîna mai tare, spunînd că nu avem decît să întrebăm pe oricine și să ne lămurim...".

Sau : „În ajun de Sfîntul Barnaba (1566) treieram la Senilla, lîngă Alcazar, cu Pedro de Consuegra (...) și alții, povestește Pedro Vela. Tatăl meu a spus că a asistat la un autodafe la Toledo în care au fost arse pe rug cîteva persoane, iar altele biciuite pentru a fi spus că a te culca cu femeile din casa de toleranță nu este un păcat". „Dar nu este un păcat", a exclamat atunci Juan de Villena. Tatăl meu i-a răspuns că spune prostii, dar el a insistat : „Așa e, nu e un păcat de moarte (...). I-am spus să tacă și mi-a răspuns că nu vrea".

Se poate observa surpriza pe care au încercat-o mulți bărbați din Castilia Nouă la începutul campaniei inchizitoriale și reticența de a accepta o idee atît de stranie. Cel mult, erau dispuși să recunoască că este un păcat ușor. O bagatelă... Totodată, se observă forța propagandei reprezentate de autodafeuri și multiplicarea mesajului lor de către autoritățile locale neoficiale, ca, de pildă, tatăl lui Vela.

Clerul avea și el rolul său. În primăvara anului 1567, șapte tineri săteni discutau în fața bisericii din Mascaraque. Discuția ajunge la femei și fiecare povestește aventurile lui amoroase. Cu puțin înainte, ei lăudaseră o prostituată cu care avuseseră de-a face. „Mare lucru, spune Andres Diaz, un croitor, singurul meșteșugar din grup. Ar fi fost mai bine să fi făcut altceva. — Dar nu e un păcat, dacă le plătești". Andres îi lămurește : „Ba da, este un păcat, un păcat de moarte, un păcat trupesc simplu". Hotărît lucru, meșteșugarii au constituit întotdeauna fermentul intelectual la țară. Ei încep să se certe. Andres propune să ceară părerea preotului, „așa mă veți crede". Firește, preotul confirmă că este un păcat, și toți se supun autorității lui. Croitorul a povestit totul inchizitorilor. Nu i-a denunțat imediat, deoarece credea că nu este necesar ; a stat apoi de vorbă cu doctorul Alarcon care i-a trimis pe toți la judecătorul ecleziastic, care, la rîndul lui, i-a predat Sfîntului Oficiu [16].

Nu toată lumea se supunea atît de ușor argumentelor autorităților. Unii refuzau cu îndărătnicie să considere păcat un comportament ce li se părea normal, căutînd pretutindeni justificări. Am văzut cîteva. Dar argumentul suprem era adus din Geneză : Dumnezeu a poruncit să ne înmulțim. Legat de aceasta exista o poveste pe care am găsit-o în cel puțin 12 versiuni printre hîrtiile Inchiziției din Toledo și care a funcționat ca un mit justificator. „Cînd Dumnezeu umbla prin lume cu discipolii săi, într-o zi, sfîntul Petru s-a oprit la un han. Christos știa unde se află. A coborît în pivniță, unde, în spatele butoaielor, sfîntul Petru și servitoarea hanului se hîrjoneau. «Petru, ce faci acolo ? — Doamne, mă înmulțesc. — Bine ! Termină și vino după noi». Deci, vedeți bine că nu e un păcat. Chiar Christos aprobă". Evident, simplul fapt de a debita această poveste constituia un delict pentru Sfîntul Oficiu.

Dar, *încetul cu încetul, aceste presiuni* și-au făcut efectul. Interzicerea păcatului trupesc simplu nu a fost niciodată unanimă. Ea a pierdut teren, mai ales atunci cînd o puternică presiune socială a început să se exercite asupra persoanelor bine situate în cadrul comunității. Să-l ascultăm pe Juan Montero, cîrciumarul din Moralzarzal." Acum două zile, Duminică de sfîntul Lazăr, mergeam cu căruța împreună cu Andres Benito spre Navalcarnero, cînd am întîlnit două femei". Două femei necunoscute, singure pe drum. Nu era nevoie să le întrebi ce meserie au. Pe scurt, el a făcut dragoste cu ele. „La întoarcere, Felipe de Salamanca ne-a depășit, a ajuns în sat înaintea noastră și i-a spus nevestei mele să-mi pregătească o masă bună, căci aveam nevoie de ea deoarece făcusem dragoste cu o femeie pe drum. Cînd am sosit, vreo 20 de oameni, clienți ai cîrciumii, au început să-mi strige : «Cum, cu o nevastă ca a ta, te duci la altele ?»". Iată, deci, că există norme de comportament sexual pe care comunitatea are grijă să le facă respectate. „Am răspuns, că dacă am făcut-o, am făcut bine, deoarece am plătit un real, și cînd plătești nu e un păcat. Felipe de Salamanca mi-a zis atunci : «Fii atent, spui lucruri nepermise»". Întîmplarea a făcut înconjurul satului. S-a răspîndit și în localitățile învecinate. Martorii au raportat cele auzite preotului. Iată ce spune preotul : „Am aflat de cele întîmplate de la Felipe de Salamanca, care m-a informat ca pastor ce sînt pentru ca să

intervin. M-a întrebat dacă este obligat să denunțe faptul Sfîntului Oficiu". Deci, în 1585, la poalele Sierrei de Guadarama se cunoștea perfect că Inchiziția condamna păcatul trupesc simplu. „I-am răspuns că dacă delincventul se duce singur la Sfîntul Oficiu nu este necesar, deoarece scopul Inchiziției este de a-i pedepsi pe cei vinovați, și astfel el va fi pedepsit. Dar, dacă nu se duce sau întîrzie s-o facă, sus-numitul Salamanca va fi nevoit să-l denunțe, altfel va fi pasibil de pedeapsa cu excomunicare majoră". Salamanca i-a spus toate acestea lui Montero, care, după ce s-a lăsat rugat, a plecat la Toledo să se autodenunțe ; tot satul era curios să vadă ce se întîmplă ; Montero ducea cu sine o scrisoare de la preotul lui care relata cazul judecătorilor și depunea mărturie pentru viața cinstită și moravurile sănătoase ale vinovatului. Greu de crezut că, după un asemenea caz răsunător, satul nu s-a lăsat convins... [17].

Care au fost rezultatele acestei campanii ? Există indicii care ne permit să credem că ea a fost încununată de un anumit succes. Dar s-a obținut cu adevărat claustrarea sexualității în cadrul strict al căsătoriei ? În 1623, Filip al IV-lea a închis toate casele de toleranță. Măsura a rămas pur teoretică, dar poate că fără pregătirea care a constituit-o propaganda inchizitorială el nu ar fi adoptat această măsură.

Bigamie, păcat trupesc simplu... Acțiunea Sfîntului Oficiu în materie de sexualitate. Dar, întotdeauna, ea s-a menținut pe planul principiilor. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Inchiziția a persecutat fără încetare tot ce se opunea doctrinei catolice, reprecizată, în ceea ce privește căsătoria creștină, provocînd o revenire fermă la principiile pe care Biserica nu le-a creat, dar pe care le aplica într-o manieră nouă. Care au fost repercusiunile asupra comportamentului, în general, și psihologiei indivizilor ? Încă nu le cunoaștem.

Anexa I

PĂCATUL TRUPESC SIMPLU
INCHIZIȚIA DIN TOLEDO — DELINCVENȚI

1561—1565	9 cazuri	
Bărbați 88%	Străini 33%	Celibatari 60%
Femei 12%	Spanioli 67%	Căsătoriți-văduvi 40%
	Orășeni 66%	
	Săteni 33%	
0—20 de ani 12%	Migratori 75%	Servitori și soldați 33%
21—30 de ani 33%	Semi-migratori 0%	
31—50 de ani 40%	Stabili 25%	
+ 50 de ani 12%		
1571—1575	25 de cazuri	
Bărbați 92%	Străini 4%	Celibatari 40%
Femei 8%	Spanioli 96%	Căsătoriți-văduvi 60%
	Orășeni 32%	
	Săteni 68%	
0—20 de ani 24%	Migratori 20%	Servitori și soldați 52%
21—30 de ani 36%	Semi-migratori 24%	
31—50 de ani 40%	Stabili 52%	
+ 50 de ani 0%		
1585—1590	28 cazuri	
Bărbați 93%	Străini 3%	Celibatari 39%
Femei 7%	Spanioli 94%	Căsătoriți-văduvi 54%
	Orășeni 18%	
	Săteni 82%	
0—20 de ani 18%	Migratori 29%	Servitori și soldați 22%
21—30 de ani 39%	Semi-migratori 11%	
31—50 de ani 29%	Stabili 54%	
+50 de ani 11%		
1600—1615	20 de cazuri	
Bărbați 90%	Străini 20%	Celibatari 40%
Femei 10%	Spanioli 80%	Căsătoriți-văduvi 50%
	Orășeni 20%	
	Săteni 80%	
0—20 de ani 15%	Migratori 45%	Servitori și soldați 52%
21—30 de ani 55%	Semi-migratori 15%	
31—50 de ani 20%	Stabili 35%	
+50 de ani 10%		

Sursă : A.H.N. Inq. leg. 69—75 ; procese de credință la Inchiziția din Toledo. Păcatul trupesc simplu.

N.B. Denumim „stabile" persoanele care și-au petrecut toată viața în aceeași localitate sau în localități învecinate. „Semimigratori" — pe cei care nu au locuit acolo unde s-au născut, dar nu au efectuat o migrație îndepărtată. „Migratorii" corespund acelora care în zilele noastre sînt denumiți muncitori imigranți. Chiar dacă mulți erau spanioli, ei veneau din regiuni îndepărtate (mai ales Galicia) și erau complet rupți de mediul lor originar, cu toate consecințele psihologice pe care acest lucru îl implică. Mulți își schimbau aproape fără încetare domiciliul.

NOTE

1. Vezi articolele „Mariage", „Affinité", „Empêchement", „Divorce", „Honnêteté publique" din *Dictionnaire de Théologie catholique*, fără a lua în considerare tendința ce se manifestă în această lucrare de a se eluda variațiile doctrinei.

2. Documente publicate de Jose Sanchez Herrero : *Concilios provinciales toledanos de los sigios XIV y XV*, La Laguna, 1976, p. 301—327. În Castilia, în secolul al XVI-lea, ceremonia căsătoriei comporta două faze. *Desposorio*, pe care noi l-am tradus prin logodnă, și *velación*. Aceasta era o binecuvîntare solemnă dată celor căsătoriți puțin după ceremonia logodnei și nu era esențială pentru taina căsătoriei. *Desposorio* se împarte în *desposorio* prin angajament verbal de viitor, prin care soții se promit unul celuilalt, un fel de logodnă care a fost considerată timp îndelungat ca adevărata căsătorie, și *desposorio* prin angajament prezent, prin care cei doi căsătoriți se dau într-adevăr unul celuilalt, singura ceremonie valabilă pentru Biserică.

3. Sesiunea XXIV, „Canons du saint-sacrement de mariaje", publicate de Charles-Joseph Hefele, în *Histoire de conciles*, vol. X (1), p. 508 sq.

4. Henry Charles Lea, *Op. cit.*, reed. 1966, vol. IV, p. 316.

5. a) Sursa: Procesele păstrate după Sebastian Cirac Estopañan, *Registros de los documentos del Santo Oficio de Cuenca y Sigüenza*, t. I, Cuenca, 1965. b) Sursa : Jean-Pierre Dedieu : „Les proces de foi de l'Inquisition de Tolède", în *Mélanges de la Casa de Velasquez*, 1978, vol. XIV. c) Sursa : Relatări de cauze, A.H.N., Inq., libro 831, 832, 833. d) date incomplete. e) Date foarte incomplete. f) Datele ce urmează sînt complete pentru Toledo.

6. Francisco Tomas y Valiente : *El derecho penal de la monarquia absoluta*, Madrid, 1969, p. 346—350.

7. *Novisima Recopilation*, vol. XII, tit. XXVIII. Precizăm că monopolul Inchiziției asupra cauzelor de bigamie nu a fost niciodată total. În arhivele ei se pot găsi aluzii la procese începute și uneori judecate de alte instanțe ; sentințele inchizitoriale predau sistematic delincventul altor curți ecleziastice pentru a stabili care dintre căsătorii era valabilă.

8. A.H.N. Inq., leg. 24, exp. 2, 4, 21, 25.

9. A.H.N. „Relatări de cauze", A.H.N., Inq., libro 831 și 833.

10. A.H.N. Inq., leg. 24, exp. 10, 15 și 27.

11. Henry Charles Lea. *Op. cit.*, vol. IV, p. 323—327.

12. Despre toate acestea, vezi „*Dictionnaire de Théologie catholique*", art. „Simple fornication".

13. Henry Charles Lea. *Op. cit.*, vol. III, p. 552 şi vol. IV, p. 146.

14. Surse : Toledo : Jean-Pierre Dedieu : *Art. cit.* Logroño : „Relatări de cauze", A.H.N. Inq., libro 832 şi 833. Sevilla : „Relatări de cauze" 1606—1610. Pentru fiecare tribunal, prima coloană reprezintă cifrele absolute ale proceselor pentru păcatul trupesc simplu, iar cea de-a doua — procentul cazurilor de acest fel în totalul cauzelor de credinţă judecate în perioada considerată. *(a)* Poate incomplet ; *(b)* Evaluare.

15. A.H.N. Inq., libro 833, F° 113 V°.

16. A.H.N. Inq., leg. 69, exp. 5 ; leg. 70, exp. 4 ; leg. 75, exp. 33.

17. A.H.N. Inq., leg. 73, exp. 13.

CAPITOLUL X

MODELUL SEXUAL : INCHIZIȚIA DIN ARAGON ȘI REPRIMAREA PĂCATELOR „ABOMINABILE"

Se știe deja că, datorită unei interpretări foarte largi a rolului ei, grație excelentei ei organizări, caracterului tentacular al activității ei, Inchiziția s-a ocupat de cauze care inițial nu-i fuseseră destinate. Astfel, ea a devenit și a rămas timp de cel puțin două secole apărătoarea cea mai eficace a unei ordini morale care își avea propriile justificări, independente de ordinea politică și socială, dar a cărei apărare contribuia implicit la prezervarea ordinii stabilite.

PĂCATELE ABOMINABILE : JUDECATA LUI DUMNEZEU ȘI JUDECATA OAMENILOR

Sodomia și bestialitatea constituiau păcate care nu puteau să scape vigilenței Inchiziției și să nu provoace din partea acesteia o încercare de a le include în cîmpul ei jurisdicțional. Ambele erau „acte omenești depravate", calificate de sfîntul Augustin drept păcate. Desigur, ele figurau printre păcatele capitale, în categoria păcatelor carnale calificate de sfîntul Grigore și erau considerate formele cele mai abominabile ale păcatului de luxură. Circumstanță agravantă, sodomia era, în același timp, un păcat împotriva lui Dumnezeu, împotriva ta însuți și împotriva aproapelui tău ; bestialitatea era, în același timp, un păcat împotriva lui Dumnezeu și împotriva ta însuți. Cu alte cuvinte, sodomia și bestialitatea constituiau, în același timp, atentate la credință și la morală ; păcate de senzualitate și de rațiune, ele erau păcate ale erorii și puteau fi comportamente eretice.

Ceea ce făcea ca sodomia și bestialitatea să fie considerate abominabile în Occidentul creștin era convingerea că ele sînt acte contra naturii. De altfel, păcatul de luxură era împărțit în două categorii : păcatele naturale — păcatul

trupesc simplu și păcatul trupesc calificat (nu numai adulterul și sacrilegiul trupesc, ci și incestul) ; păcatele contra naturii, printre care poluția (în special masturbarea) și onanismul, ale căror forme cele mai grave erau sodomia și, mai rău, bestialitatea. Ele devin păcate al căror nume nici măcar nu putea fi rostit (ca în pragmatica Regilor Catolici din 1497) și care erau desemnate prin expresia *pecado nefando* : adică păcat abominabil, execrabil.

Natura și legile naturii erau opera lui Dumnezeu. A contraveni ordinii naturii însemna a-l sfida pe Dumnezeu, a te revolta împotriva lui. Și ce se putea spune despre bărbatul sau femeia creați după chipul lui Dumnezeu care deformau acest chip pînă la a-l face dezgustător prin împreunarea cu animalele !

Tocmai ca acte contra naturii, toate formele de sodomie sau bestialitate erau tratate cu aceeași severitate : sodomia era considerată totală atunci cînd se referea la relațiile între două persoane de același sex și parțială cînd era vorba de două persoane de sex diferit care se împreunau contra naturii. Ea putea comporta sau nu orgasmul ; tot astfel se punea problema și în cazul bestialității, considerată la fel de gravă, oricare ar fi fost animalul sau genul de relații.

Rigoarea legilor religioase sau laice în ce privește sodomia și bestialitatea nu a *diminuat niciodată în Occident*. Osîndele necruțătoare din Vechiul Testament au inspirat dreptul medieval al Occidentului creștin. Geneza semnala osînda rezervată sodomiților. Versetul 13 din capitolul al XIII-lea al Genezei arată că „oamenii Sodomei erau răi și tare păcătoși înaintea Domnului", dar nu precizează păcatul lor. În capitolul al XVIII-lea, versetul 20, acest păcat este calificat drept „cumplit de greu". Capitolul al XIX-lea nu lasă nici o îndoială asupra păcatului comis de toți bărbații din popor, „de la tînăr pînă la bătrîn". Nu merg ei pînă acolo încît vor „să-i cunoască" pe cei doi îngeri trimiși de Dumnezeu pentru a-i pedepsi și care locuiesc în casa lui Lot, singurul om cinstit din oraș ? Pedeapsa este moartea, ploaia de pucioasă și foc peste Sodoma și Gomora (Geneza, XIX, 24,). Dreptul penal european își va aminti de foc.

Pe de altă parte, condamnarea la moarte a fost reluată în Leviticul (XX, 13) : „De se va culca cineva cu bărbat ca cu femeie, amîndoi au făcut nelegiuire și să se omoare, că sîngele lor asupra lor este".

Leviticul (XX, 15 și 16) condamnă la moarte pe vinovații de bestialitate : „Cel ce se va amesteca cu dobitoc să se omoare și să ucideți și dobitocul. Dacă femeia se va duce la vreun dobitoc, ca să se unească cu el, să ucizi femeia și dobitocul să se omoare, că sîngele lor este asupra lor". Exodul (XXII, 19) proclamă, de asemenea : „Tot cel ce se împreună cu dobitoc să fie omorît".

Evul mediu spaniol, influențat de dreptul tradițional germanic, i-a pedepsit pe vinovați prin ablațiunea membrului în cauză ! Astfel, el a consfințit juridic practica populară, realitatea trăită. Cel de-al VI-lea Conciliu din Toledo (693), de exemplu, îi pedepsea pe sodomiți cu castrarea, apoi cu exilul, eventual cu degradarea (în cazul clericilor), dar le cruța viața. *Fuero Real* din secolul al XIII-lea, care reunea diverse *fueros* teritoriale, rezerva vinovaților de sodomie și bestialitate pedeapsa capitală, acordîndu-i o publicitate atroce : condamnatul era castrat în public, după care era spînzurat de picioare, pînă ce survenea moartea. Dar *partidas* ale lui Alfonso al X-lea au rupt-o cu practica populară și, inspirîndu-se din dreptul roman, au instituit obligativitatea probei. Totuși, ele mențineau pedeapsa capitală. În *partida* a 7-a, titlul 21, legea I și II se arăta : „Și dacă acest lucru este dovedit, trebuie să moară atît cel care a făcut-o, cît și cel care a consimțit". Dar *partidas* îi cruță pe cei sodomizați cu forța și pe minorii sub 14 ani. *Partida* a 7-a, titlul 22, legea a II-a îi pedepsește cu moartea și pe bărbații bestiali și autorizează populația să facă dreptate.

Pragmaticile Regilor Catolici din august 1497, promulgate la Medina del Campo, reintroduc focul. Pragmatica din 22 august prevedea : „Orice persoană, indiferent de starea, condiția, privilegiul sau demnitatea ei, care va comite păcatul abominabil *contra naturam* și care va fi acuzată de probele care, potrivit dreptului, sînt suficiente pentru a dovedi delictele de erezie sau de lezmajestate, *să fie arsă de vie în flăcările focului* la locul delictului". Pedeapsa era însoțită de confiscarea bunurilor. Procedura putea fi declanșată din inițiativa oricărei persoane și a judecătorilor. Dar lista martorilor și o copie a declarațiilor lor trebuia să fie arătate acuzatului, pentru ca acesta să poată să-și exercite dreptul.

Pragmatica din 27 august rezerva aceeași pedeapsă condamnaților pentru bestialitate ; cenușa lor trebuia să fie împrăștiată. Tentativele se pedepseau la fel ca actele

comise. În practică, însă, se pare că suprimarea cu garoul a înlocuit adesea arderea pe rug.

Pragmaticile lui Filip al II-lea din 1598 au amplificat severitatea legii, au acceptat probe mai ușoare, ținînd seama de dificultatea de a dovedi sodomia. Erau suficienți trei martori majori, audiați separat (patru, ținînd seama de declarațiile partenerului), pentru ca greșeala să fie stabilită. Era obligatoriu, însă, ca nici unul dintre martori să nu poată fi considerat „dușman de moarte" al acuzatului.

Rigoarea legii răspundea astfel indignării opiniei publice față de aceste practici sexuale, așa cum o dovedesc reacțiile spaniolilor care au descoperit în America că sodomia era foarte răspîndită printre indieni. Nu numai călugării ca, bunăoară, franciscanii evanghelizatori în Mexic, Toribio de Benavente Motolinio și Andres de Olmos, au fost indignați și au văzut în extinderea acestui obicei, în special datorită caracterului lui ritual, dovada faptului că indienii erau posedați de diavol. Dar și civili, ca, de exemplu, marii cronicari Bernal Diaz del Castillo în Mexic sau Pedro Cieza de Leon în Perú. Majoritatea indienilor practicau sodomia, în special în țările calde și pe coaste unde „tineri umblau îmbrăcați în femei și își cîștigau existența din *această diabolică și abominabilă meserie*" (Diaz del Castillo). Și : „Aș spune un mare act demonic, pentru că în cîteva regiuni din Perú, adică în satele învecinate cu Puerto Viejo și insula Puna ei comit *păcatul abominabil*" (Cieza de Leon).

ÎNCEPUTURILE INTERVENȚIEI INCHIZITORIALE

Intervenția Inchiziției în această problemă se situează în climatul pragmaticilor regale din 1497. Ea a preluat o tradiție penală și o judecată de opinie necruțătoare față de sodomie și bestialitate. Se pare că Regii Catolici au facilitat, voit sau nu, această intervenție, făcînd referiri la erezie în însuși textul pragmaticii. Cu toate acestea, încă la 18 octombrie 1509, un decret al Consiliului Supremei ordona tribunalelor Sfîntului Oficiu să nu se mai ocupe de cazurile de sodomie, cu excepția celor care coincideau cu cazuri de erezie specifică. Din păcate, nu cunoaștem circumstanțele în care a fost adoptat acest decret, fără îndoială consecința unor evenimente precise. Dar în 1524 o brevă a lui Clement al VII-lea permitea tribunalelor Sfîntului Oficiu din regatul Aragon să preia cazurile

de sodomie și bestialitate. Începînd din acest moment și pînă la desființarea instituției au existat două practici diferite : tribunalele inchizitoriale din Barcelona, Zaragoza și Valencia (nu și cel din Mayorca) îi vînau pe sodomiți și pe cei vinovați de acte bestiale, în timp ce tribunalele din Castilia lăsau reprimarea acestor delicte pe seama justiției civile și ecleziastice. În Aragon delictul era supus unei jurisdicții mixte. Judecătorii ecleziastici obișnuiți sau cei civili au continuat să judece procese de sodomie și bestialitate, iar suspecții puteau cădea sub incidența unui tribunal sau a altuia. Vom vedea că există un mare avantaj să fii judecat de Inchiziție : era una din rarele șanse de a-ți salva pielea.

Breva lui Clement a VII-lea nu răspundea, totuși, unei practici devenite curente. Ricardo Garcia Carcel, care a publicat în anexă la interesanta sa carte despre începuturile Inchiziției la Valencia lista completă a celor 2 354 persoane urmărite de aceasta între 1484 și 1530, nu a găsit în toată perioada respectivă un singur caz de delict de acest gen. Singurul om care a mărturisit păcatul de sodomie a fost condamnat pentru iudaism. Nu avem cărți comparabile cu aceea al lui Garcia Carcel despre începuturile Inchiziției la Barcelona și Zaragoza, dar avem motive să credem că reprimarea sodomiei era un lucru rar în acea epocă. Un examen exhaustiv al relatărilor de cauze din Zaragoza atestă că reprimarea sodomiei și bestialității de către Inchiziție nu a luat amploare decît începînd de la autodafeul din 1546. Printre condamnații la autodafeul din 1540 nu s-a aflat nici unul vinovat de aceste delicte, iar autodafeul din 1541 nu a sancționat decît un singur homosexual, condamnat la ardere pe rug pentru „sodomie calificată", Mossen Salvador Vidal, preot din Maella.

Discreția reprimării de către Inchiziție a acestor păcate, considerate totuși abominabile, se explică foarte simplu. În acea perioadă, altele erau preocupările majore ale Sfîntului Oficiu. Acest fapt este cu atît mai valabil pentru tribunalele din Aragon din cauza conjuncturii istorice proprii acestui regat.

Urmărirea kabbaliștilor a mobilizat multă vreme toate forțele Sfîntului Oficiu, care, după cum știm, a întîmpinat dificultăți pentru a se instala în Aragon. În ceea ce privește Valencia, trebuie să o repetăm : 91,6% din cele 2 354 persoane recenzate de Garcia Carcel în anii 1484—1530 au fost persecutate ca evrei iudaizanți.

Dar apariția *germanias* și edictele lui Carol Quintul care-i obligau pe *múdejares* [1] din regatul Aragon să se convertească au însemnat apariția unui nou adversar. Deveniți *moriscos* [2], vechii musulmani au fost de la început suspectați de nostalgie islamică și de practici clandestine. Pînă la expulzarea din 1609—1614, *moriscos* au constituit ținta principală a inchizitorilor din Aragon. Numai Catalonia nu a fost confruntată cu această situație.

Pe de altă parte, debutul Reformei și succesul ei în sudul Franței au făcut din Catalonia și Aragon, provincii de graniță, regiuni deosebit de expuse difuzării ereziei. Progresul protestantismului în Bearn a făcut deosebit de delicată situația din Aragon. Astfel încît bearnezii, suspecți prin definiție, vor deveni clienții preferați ai tribunalului din Zaragoza. Dacă printre sodomiții judecați și condamnați de acest tribunal bearnezii au fost numeroși, acest lucru nu se explică prin aceea că ei au constituit subiectul unei vigilențe speciale din alte motive ?

Solicitată de adevărații ei adversari, purtătorii ereziei, răspînditorii erorii — evreii iudaizanți, maurii convertiți, luteranii — inchiziția din Aragon nu a putut întreprinde alte acțiuni punitive decît după 20 de ani de la breva lui Clement al VII-lea și chiar mai tîrziu. Ea a lăsat reprimarea necinstei, *vrăjitoriei, bigamiei și a bestialității pe seama* justiției civile sau ecleziastice obișnuite. Dar, în deceniul 1541—1550, situația s-a modificat și tribunalele din regatul

Numărul persoanelor urmărite de tribunalul din Zaragoza pentru acte de sodomie și bestialitate

	Sodomie	Bestialitate	Total
1541—50	16	0	16
1551—60[1]	7	2	9
1561—70[2]	33	5	38
1570—80	44	48	92
	100	55	155

1. Seria 1551—1560 este, fără îndoială, incompletă, lipsesc cîteva pagini în microfilmul care ne-a fost trimis.

2. Seria 1551—1560 merge pînă la autodafeul din 17 mai 1560, inclusiv. Seria 1560—1570 începe după acest autodafe și merge pînă în ajunul autodafe-ului din 6 iulie 1570, care este inclus în seria 1570—1580. Aceasta din urmă se oprește de fapt la autodafeul din 16 noiembrie 1579.

Aragon au început să-i judece, mai întîi episodic, iar apoi cu regularitate, pe acuzații de „păcate abominabile".

Calculul persoanelor judecate de tribunalul din Zaragoza pentru acte de sodomie sau bestialitate se referă la perioada 1540—1580. El este rezumat în tabelul de mai sus.

Chiar dacă nu ținem cont de seria 1551—1560, concluziile ce se desprind din acest tabel sînt clare. Ele pot fi rezumate astfel :

1. Inchiziția din Zaragoza a exercitat în deceniul 1541—1550 o represiune moderată împotriva sodomiei. Vînătoarea sodomiților a devenit foarte activă numai după 1560.

2. Înainte de 1550 bestialitatea a scăpat vigilenței Inchiziției. Ea a fost reprimată intens doar după 1570.

Nimic din ceea ce cunoaștem despre evoluția moravurilor, despre climatul intelectual sau despre atitudinea față de sexualitate nu ne permite să credem că sodomia s-ar fi amplificat din 1540 pînă în 1580 sau că o epidemie de bestialitate s-ar fi declanșat brusc după 1570. Creșterea importantă a numărului proceselor, sporirea rapidă a cazurilor de bestialitate se explică, evident, prin noile orientări ale instituției, subliniate într-unul din capitolele precedente. Inchiziția a devenit mai activă în acest domeniu după succesele înregistrate în reprimarea evreilor iudaizanți și luteranilor. Dealtfel, ori de cîte ori a fost solicitată de alte obiective, prioritare, rigoarea ei împotriva „păcatului abominabil" a diminuat. Astfel, după intensele represiuni din anii 1570—1577, un nou puseu al agitației maurilor convertiți va îndepărta inchiziția aragoneză de delictele sexuale : autodafeurile din 1578 și 1579 au fost aproape în întregime consacrate maurilor. Nici un act „contra naturii" nu figurează la autodafeul din 21 aprilie 1578, iar la cel de la 16 noiembrie 1579 au fost condamnați numai șase indivizi, toți cu pedeapsa maximă pentru bestialitate.

Pe de altă parte, cotitura din deceniul 1561—1570 corespunde, evident, sfîrșitului Conciliului din Trent. Am văzut, împreună cu Jean-Pierre Dedieu, că atitudinea dură a conciliului față de delictele sexuale, condamnată vehement de societățile adepte ale Reformei, a determinat Inchiziția să ia poziție în apărarea căsătoriei creștine. În Aragon, paleta reprimării anomaliilor sexuale a fost mult mai bogată, deoarece includea sodomia și bestialitatea ; era vorba, însă, de aceeași bătălie. La Zaragoza ca și la Toledo, anii 1560—1590 au reprezentat perioada celor mai

severe acțiuni ale Sfîntului Oficiu în apărarea unor relații sexuale normale.

Dar cine erau acuzații ? Care era natura exactă a delictelor ? Cum aprecia Inchiziția gravitatea lor ? Care erau pedepsele ? Cîte victime ? Documentele furnizate de tribunalul din Zaragoza pentru perioada 1540—1580, la care am adăugat autodafeul de la 1 decembrie 1593 și circa 30 de procese din Valencia judecate între 1572 și 1817, ne permit să dăm la aceste întrebări răspunsuri, nu definitive, dar destul de fondate [3].

SOCIOLOGIA ABOMINABILULUI

În această galerie de decăzuți, repudiați s-a aflat o singură femeie. Nu știm aproape nimic despre ea. Informația este seacă, imprecisă. Ea apare la autodafeul din 7 iunie 1549 cu următoarea indicație : „Juana de Martinez ; *morisca*, pentru tentativă de sodomie, expulzată pentru totdeauna din Zaragoza." Era vorba, cu siguranță, de lesbianism, deoarece sodomia „parțială" era, în general, denunțată ca atare, dar nu avem nici un fel de certitudine.

Deci, blestemații erau aproape toți bărbați. Am fi tentați să precizăm : bărbați tineri.

Din păcate, vîrsta acuzaților nu prea a fost indicată. Noi am studiat autodafeurile din 3 decembrie 1576 și 1 decembrie 1593 și au rezultat 23 de persoane din 168 la Zaragoza : un eșantion destul de mic pentru a putea face generalizări. Cu toate acestea, cîteva constatări se impun : 13 din aceste 23 de persoane aveau sub 30 de ani, cel mult 27. Opt — mai puțin de 20 de ani, adică 19, 18, 16, 14 și chiar 11 ani, cum era cazul lui Juan Navarro, originar din împrejurimile Pamplonei, „perechea" lui Francisco de Sevilla, cerșetor andaluz de 32 de ani. Întrucît și alți trei nu aveau decît 30 de ani, tinerețea acuzaților se confirmă. Numai doi bărbați erau mai în vîrstă : un cerșetor de 64 de ani și un *morisco* de 50 de ani, care, dealtfel, a dovedit falsitatea acuzației de bestialitate pentru care fusese reținut.

Procesele din Valencia confirmă această impresie : în cazurile de sodomie, vîrsta delincvenților a fost, uneori, indicată. Din 17 persoane a căror vîrstă o cunoaștem, 11 aveau mai puțin de 20 de ani, iar în unul din cazuri sînt implicați un adolescent și un copil (16 și, respectiv,

9 ani). Vîrsta bărbaților acuzați de bestialitate nu este specificată.

Se întîmplă chiar ca inițiatorii să fie tineri. Corupătorul copiilor avea 16 ani. Pedro Antonio Santandreu, tînăr marinar din Palma de Mayorca, inițiat la 16 ani de un francez, devine la rîndul lui inițiatorul lui Antonio Moro. Totuși, mulți dintre cei care au încercat să sodomizeze băieți erau mult mai în vîrstă, ca în cazul lui don Jesualdo de Felices, nobil valencian de 48 de ani, care, contra unor monede de argint, a inițiat numeroși adolescenți.

Aceste rezultate parțiale nu sînt surprinzătoare. Majoritatea bărbaților în cauză erau tineri care nu-și puteau stăpîni impulsurile sexuale și nu aveau altă posibilitate de a le satisface. Firește, acesta nu este cazul lui Jesualdo de Felices și al altor cîțiva homosexuali inveterați, dar este, foarte probabil, cazul multor tineri prinși în flagrant delict de bestialitate.

Am putea risca o clasificare socio-profesională, deși informațiile noastre sînt incomplete : cunoaștem profesia sau statutul a 70 din 105 sodomiți și a 36 din 63 acuzați de bestialitate, adică proporții comparabile. Astfel, compoziția socială a bestialității pare simplă : 20 de țărani, cinci ciobani, doi muncitori agricoli — iată o amplă majoritate. Mulți dintre ei locuiau în sate mici la poalele munților aragonezi. Găsim, de asemenea, un grăjdar, un fecior *(mozo)*, un adolescent, cinci meșteșugari și un student. Concluzia : bestialitatea era o problemă a oamenilor săraci, a celor foarte singuri. Ea nu avea nimic de-a face cu jocurile variate pe care homosexualii le reinventau sau repetau.

Păcatul între bărbați se practica într-o societate mult mai plină de contraste. Țăranii, ciobanii și zilierii alcătuiau trei sferturi din cazurile de bestialitate (27 din 36). Ei reprezentau un procent mult mai mic în cazul sodomiei (13 din 70 recenzați). Meseriașii erau ceva mai numeroși, 16. Aproape întotdeauna mici meșteșugari : țesători de pînză sau de barchet, dărăcitori, plăpumari, preparatori de pergament sau potcovari. Cîțiva servitori : un bucătar sau ajutor de bucătar, un valet. Dar, mai ales, 20 de bărbați cu mult mai bine situați în ierarhia socială : un medic, un profesor de gramatică care căuta să-și satisfacă plăcerile cu elevii lui, un om al legii bun orator care „s-a apărat bine și a făcut praf acuzația", paracliserul de la Sfîntul Petru din Zaragoza și un cantor ; mai mult, patru gentilomi dintre care unul italian, Julio Picolomini cava-

ier din Siena, mort în închisoare la 13 decembrie 1571 după ce a fost condamnat la patru ani de galere. Se știe foarte puțin despre ceilalți trei *caballeros* : Don Pedro de Zuñiga, din Zaragoza ; Don Juan de Granada y de la Cerda, din Calatayud ; în sfîrșit, Don Luis de Guzman, originar din Ecija.

Clerul era o prezență remarcabilă în galeria homosexualilor : 10 din 107 homosexuali recenzați [4] erau ecleziaști, șapte preoți și trei călugări din care unul răspopit, dominicanul francez Bernat Alaguedez, care practica meseria de pălărier și a fost condamnat la moarte ca și preotul din Maella, Salvador Vidal. E drept, există îndoieli în legătură cu trei din cele 10 cazuri analizate, remarcîndu-se în mod special cazul unui canonic din Huesca și al unui cistercian, între mai mulți preoți de parohie.

La celălalt capăt al scării — cîțiva nomazi marginali : doi cerșetori, un pelerin, un soldat, un negustor ambulant. Și cîțiva tineri necăsătoriți sau adolescenți *(mozos, mancebos, muchachos)* despre care nu se spune nimic.

Procesele valenciene confirmă, dar cu cîteva nuanțe. Din 10 bărbați anchetați pentru bestialitate, trei sînt de la țară : un cioban, un țăran și un pădurar. Dar Valencia este port la mare și societatea valenciană a avut multă vreme numeroși sclavi : un marinar francez și trei sclavi figurează printre acuzați. Logic !

Dar, tot la Valencia, sodomiții au format o confrerie infinit mai contrastantă : întîlnim, bineînțeles, sclavi și marinari și chiar un soldat napolitan în termen, dar și un mare senior, don Luis Perez Garceran de Borja, fiul legitim al ducelui de Gandia, al cărui proces a avut loc în 1575 ; un nobil, Don Jesualdo de Felices, despre care am mai vorbit. Și, în mod deosebit, numeroși ecleziaști : un preot care se distra cu un copil de 12—13 ani, un călugăr trinitarian din Alcida care practica sodomia cu cei pe care-i invita la el în celulă și care erau cu toții clerici, și mai ales numeroși mercedari de la mînăstirea Merced din Valencia, devenită un centru de sodomiți sub influența călugărului Manuel Sanchez de Castellar, strălucit doctor în teologie și dialectician subtil, care a reușit să se salveze în ciuda grelelor acuzații formulate împotriva lui.

În schimb, observăm imediat că tribunalul din Zaragoza a reușit să prindă puțini *moriscos* în năvodul lui. Numai vreo zece convertiți au fost acuzați de păcatul abominabil și, dintre ei, doi au reușit să se justifice ! Această cifră

vădește o proporție de două ori inferioară : mult inferioară ponderii musulmanilor convertiți în populația Aragonului și, în al doilea rînd, numărului mare de *moriscos* judecați de Inchiziție pentru alte motive și a căror situație s-ar fi putut complica printr-o acuzație suplimentară. Un fapt absolut evident : marea majoritate a criminalilor „execrabili" erau vechi creștini. Printre ei, nici un *converso*. Remarcăm că la Valencia unde, cel puțin înainte de 1609 *moriscos* erau și mai numeroși, situația este comparabilă : cu excepția sclavilor, un singur *morisco* apare în modestul nostru repertoriu.

E adevărat, acești vechi creștini erau adesea oameni puțin stabili, dezrădăcinați, trăiau departe de regiunea natală. În regatul Valencia, dacă-i excludem pe călugări, majoritatea acuzaților erau oameni fără cămin sau paria : sclavi, soldați, marinari, vagabonzi, originari din Catalonia, Castilia, Navarra sau din Franța. În fața tribunalului din Zaragoza au compărut mulți dintre aragonezii noștri : 55 de acuzați, adică jumătate din cei a căror origine o cunoaștem, veneau din alte părți și adesea de dincolo de munți, deoarece printre ei erau 25 de francezi, număr fără îndoială inferior realității, căci un anume Arnau Gascon nu figurează ca francez ! Dintre ei, șapte sînt considerați bearnezi, dar numărul real al acestora a fost, fără îndoială, superior acestei cifre, pentru că un tînăr originar din Arzacq nu este considerat bearnez, deși această localitate se află în Béarn. Numeroși bărbați sînt considerați francezi, fără alte precizări : sau locul menționat e astfel ortografiat încît este imposibil de identificat.

Dar, atunci cînd locul de origine este clar, este vorba întotdeauna de un oraș sau de un sat din sud-vestul Franței : Bayonne, Rabastens-des-Bigorre, Auch, Agen, Monclar-d'Agenais, Beaumont-de-Lomagne... Deci, pentru inchizitorii din Zaragoza toți francezii erau bearnezi sau gasconi !

Ceilalți străini ? Doi italieni (un sicilian și un sienez), șase basco-navarezi, trei catalani și trei valencieni, nouă castilieni (din care unul *montañes*), patru andaluzi, unul din Murcia, unul din Extremadura, un „turc" din Tetuan ! Extrema mobilitate a populațiilor din Europa occidentală în secolul al XVI-lea se confirmă o dată în plus.

Anumiți acuzați se aflau într-o situație de dependență unii față de ceilalți. Dependență de ordin profesional : în 1566 Juan de la Rosa, *morisco*, a fost anchetat pent-

comiterea păcatului abominabil cu servitorul lui, Juan de Mediana, dar cei doi presupuși parteneri au negat cu obstinație și, întrucît îndoiala se menținea, Inchiziția s-a mulțumit cu hotărîrea de a-i despărți. Aceeași acuzație împotriva lui Bernard de Zuba, pregătitor de pergament, și servitorului lui, Miguel Barbaran, în 1571 ; cei doi bărbați au negat și ei cu obstinație și, în cele din urmă, au fost puși în libertate.

Relații conjugale : Antonio Prat, care nu avea încă 20 de ani, a fost acuzat de nevasta lui că a comis împreună cu ea păcatul sodomiei parțiale. Mult mai tîrziu, în 1817, un cizmar din Segorbe, Vicente Perez, și soția lui, Pascuala Gil, mărturiseau la spovedanie aceeași perversiune : la început reticentă, Pascuala a acceptat apoi de bună voie pentru ca, pretindea ea, să facă plăcere soțului ei, dacă nu cumva era vorba de o metodă anticoncepțională.

În sfîrșit, relație ierarhică : cazul profesorului de gramatică, Antonio Nicolas Creixans, cu tinerii lui elevi, în 1593 ; sau cel al îndrumătorului de studii de la Merced din Valencia, călugărul Manuel de Arbustante, care a practicat sodomia cu cel puțin opt novici incapabili să reziste atracției lui ; și cel al superiorului mai multor mănăstiri valenciene din ordinul Merced care obișnuia să se lege de coriști și care a practicat sodomia cu cel puțin patru călugări, Jaime Vicens, Josef Burguete, Fernando Berneu și Isidoro Montaner, fără a mai vorbi de copilul de 13—14 ani care împărțea aceeași celulă cu el. Aceste procese au avut loc în 1685 și 1687, ceea ce înseamnă că mănăstirea Merced din Valencia devenise un templu al homosexualității.

Cum să ignorăm faptul că circumstanțele favorizau adesea practicarea sodomiei ! Cazul vieții de mănăstire este cunoscut. Dar José Estravagante, agricultor, a comis acest păcat în pușcărie cu țesătorul Bartolome X. Vagabonzii îi sodomizau pe copii pe străzi. În afară de acestea, în mediul sărăcimii era un fapt obișnuit ca două, trei sau patru persoane să doarmă într-un pat. Și tocmai în aceste situații au avut loc numeroase apropieri homosexuale : croitorul Joachim Ximeno dormea ca un copil pe care încearcă de mai multe ori să-l posede ; Joan Eastan, preot în parohia de la Torre del Conde doarme și el cu un tînăr partener care se plînge de asemenea acte ; Martin de Araguer dormea în compania mai multor bărbați, ca și Hernando Lopez, un bătrîn cerșetor, care își împărțea locul de

dormit cu doi băieți, dintre care unul nu avea decît 14 ani. Antonio Nicolas dormea cu alți doi bărbați, iar Joan Rodriguez, un bărbat de 42 de ani, dormea în același pat cu doi copii pe care voia să-i facă să-l posede. Mostre de asemenea promiscuitate incitantă sînt fără număr. Ce să mai spunem despre ciobanii sau țăranii de la munte, izolați de lume, care nu vedeau zilnic alte ființe decît animalele!

EXPLORAREA ABOMINABILULUI

Problema era mult prea gravă, iar pedeapsa posibilă — iremediabilă, pentru ca Inchiziția să nu fi procedat cu o extrem de mare prudență. Ea dorea să cunoască toate circumstanțele, natura exactă a crimei, gradul ei de înfăptuire. Ea dorea mai ales să cunoască destinația seminței virile care are menirea, în plan divin, să perpetueze specia prin corpul femeii. Întrucît adevărul trebuia aflat cu orice preț, bănuiala de sodomie sau bestialitate era cea care conducea cel mai frecvent la sala de tortură. Pentru a stabili efectele, în special asupra copiilor sodomizați, Inchiziția convoca medici și le solicita expertize.

Dealtfel, știm multe lucruri! Gata cu ușile închise, cu secretele de alcov. Dacă „relatările de cauze" nu sînt decît rezumate, cîteodată reduse la două rînduri, al căror conținut s-a îmbogățit, însă, cu timpul (vezi prezentarea autodafeului din 1593 de la sfîrșitul acestui capitol), procedurile valenciene abundă în detalii: apropieri, seduceri, amenințări, contacte, apărări, reacții pline de indignare și justificări, gesticulări, tentative nereușite și reușite, înjurături obscene. Insolență, cinism și remușcări. Timpul și locul. Parteneri, de bună voie sau forțați. Efectele actului. Recidivele... Natura animalului.

O primă certitudine. Între bărbați era adesea vorba de viol sau de încercare de viol, mai ales atunci cînd relația se efectua între un adult și un copil. Și animalul era cîteodată violat...

Se întîmpla frecvent ca un adult să încerce să-l forțeze pe un copil sau pe un adolescent *(muchacho)*, chiar pe un alt adult. Dar tentativa eșua adesea din cauza rezistenței opuse de partenerul dorit. Jeronimo de Aysa din Jaca, care încercase zadarnic de patru ori să posede adolescenți, recunoștea că actul s-ar fi consumat dacă băieții ar fi consimțit. Antonio Nicolas mărturisea și el că nu și-a atins

scopul din cauza rezistenței opuse de doi dintre amicii săi de la han.

În ziua judecății, această rezistență îi va salva pe atentatori, deoarece Inchiziția nu pedepsea niciodată cu moartea pe cei care nu consumau actul, indiferent de intenția lor. Căci ea urmărea nu numai pedepsirea vinovaților, ci, mai ales, sancționarea de o manieră spectaculoasă a actelor execrabile care batjocoreau planul providențial.

Dar copiii au fost adesea nevoiți să se supună. Cîteodată, adulții îi seduceau pe adolescenți cu ajutorul banilor : Hassan Danadolia, sclav de 40 de ani, oferea numeroșilor săi parteneri valencieni bani și băutură ; un nobil din Valencia, don Jesualdo de Felices, căruia îi plăceau mult băieții tineri, îi dădea fiecăruia un real de argint (ne aflăm în anii '80 ai secolului al XVII-lea, după marea deflație din 1680, cînd un real de argint valora foarte mult) : el recruta astfel numeroși parteneri între 11 și 16 ani, odată chiar un copil de șapte-opt ani, total inocent. Soldatul napolitan Nicolas Mont, care făcea propuneri copiilor în latrinele publice, oferea și el bani, dar refuza să plătească atunci cînd se considera frustrat, înjurînd groaznic. Tot pentru bani, tînărul de 18 ani, Jose Vicente Martin, a acceptat în 1651 să fie partenerul altui individ.

Indiferent de genul relațiilor, Inchiziția voia să știe rolul exact al fiecărui homosexual — activ, pasiv, sau cu rol dublu. Ea voia să știe ce spunea lumea și dacă perversiunile trupului corespundeau celor ale spiritului. Pentru cantorul toledan Alonso de Ribera a fost foarte grav faptul că a afirmat că relațiile sexuale între bărbați nu constituie un păcat contra naturii. Desigur, călugărul Manuel Arbustante, sodomit de lux, își permitea în sacristie, ca simplu preludiu, gesturi lascive cu novicii, după care se ducea să rostească slujba spunîndu-i unui tînăr : „Taci, frumosule ! Nu este un păcat". Dar sistemul de apărare al călugărului Manuel nu are egal.

Așadar, inchizitorii manifestau multă grijă în stabilirea gravității păcatului, a locului pe care-l ocupă pe scara abominabilului. Putea fi vorba numai de mîngîieri, precise, desigur, dar fără urmări : asemenea practici nu erau calificate drept sodomie, ci, mai modest, ca „slăbiciune cu tendință de sodomie". Mai grave erau „poluțiile" voluntare care implicau participarea altei persoane, ca, de pildă, cazul profesorului de gramatică Creixans sau cel al soldatului Mont care se lăsau masturbați de copii : aceste

acte erau considerate contra naturii și aproape de sodomie *(propincuos a la sodomia)*. Și, în sfîrșit, exista sodomia calificată. Sodomia calificată era considerată foarte gravă atunci cînd actul era consumat, iar sămînța virilă trimisă în corpul altui bărbat. Trebuie subliniat că mulți acuzați foloseau în apărarea lor argumentul că împreunarea nu s-a produs, iar, mai rar, pretindeau chiar că păcatul nu a existat pentru că actul nu fusese consumat.

Bestialitatea presupunea mai puține întrebări. Inchiziției nu-i mai rămînea decît să stabilească dacă acuzația era întemeiată sau falsă și, dacă actul bestial era dovedit, să descopere dacă a fost consumat. De obicei, Sfîntul Oficiu considera acest fapt esențial. Și în acest caz, caracterul abominabil al actului era mai important decît intenția.

Imensa majoritate a animalelor erau femele. De obicei măgărițe *(asna* sau *burra)* și catîrce care, singure, reprezentau mai mult de jumătate din partenerii cunoscuți (43 din 67). În afară de 28 de măgărițe și 15 catîrce recenzate, figurează șase iepe, șase cățele, trei scroafe, două oi, două vaci, o capră. Trebuie semnalată și existența a doi masculi — un cal și un măgar tînăr ; nu ne putem pronunța asupra sexului unei mîrțoage. Aceste animale-parteneri erau, realmente, cele care-i însoțeau pe majoritatea acuzaților în viața lor de toate zilele : țărani, ciobani, căruțași, grăjdari, fie la cîmp, fie pe pășuni, pe drumuri sau în întunecimea grajdurilor.

PEDEPSIREA ABOMINABILULUI

După cum am văzut, justiția civilă a epocii trebuia să pedepsească actele de sodomie și bestialitate cu moartea. În cazul sodomiei, pragmatica din 1497 conținea, totuși, un echivoc : pedeapsa cu moartea trebuia să fie aplicată oricui comite un act de sodomie. Interpretarea cea mai favorabilă acuzaților era că pedeapsa se aplică în cazul comiterii unor acte realmente consumate. În schimb, pragmatica era necruțătoare cu actele de bestialitate, deoarece preciza că încercarea trebuia să fie pedepsită la fel ca un act consumat.

Dar extrema grijă a procedurii inchizitoriale, dirijată cu o rigoare aproape științifică, pune în lumină marea varietate a cazurilor. Ceea ce poate să explice varietatea neașteptată a pedepselor și extrema lor inegalitate : de la

mustrare pînă la moarte administrată de justiția civilă căreia îi era încredințat în prealabil acuzatul.

Singura rezervă importantă pe care o avem față de caracterul științific al metodelor Inchiziției se referă la locul acordat torturii și la comportamentul acuzaților torturați. În relatările de cauze de la Zaragoza se fac referiri, de cel puțin 20 de ori între 1540 și 1579, la reacțiile acuzaților torturați, dar este aproape sigur că numărul acestora a fost mult mai mare. În cazurile de sodomie și bestialitate se foloseau frecvent *potro* sau *toca*. Dar, așa cum am arătat și cum au observat înaintea noastră alți autori ca Lea, Kamen, Tomas y Valiente, Inchiziția folosea tortura cu multă prudență, iar în cazurile analizate de noi nu a mers niciodată pînă la capătul rezistenței fizice a nefericiților ei clienți.

Inchizitorii erau impresionați de cei care învingeau suferința fizică. Într-adevăr, în majoritatea cazurilor în care este pomenită tortura, acuzatul „a învins" supliciul. Aproape toți cei 14 acuzați absolviți (11 anchetați pentru sodomie și trei pentru bestialitate) au fost bărbați care „au învins". Alții care, de asemenea, au rezistat, dar nu au reușit să îndepărteze toate suspiciunile, au scăpat de pedepsele cele mai grave : au fost condamnați doar la penitențe spirituale, un an de închisoare (cazul unui student) ; în cel mai rău caz — surghiunul pentru un an sau doi. Aproximativ 20 de acuzați s-au aflat în această situație. Celelalte cazuri semnalate sînt de genul : acuzatul mărturisește sub tortură, apoi neagă în momentul în care i se cere s-o facă în public ; mărturisește din nou sub tortură, neagă încă o dată etc. ; acuzatul mărturisește un delict în public fără să fie torturat, apoi supus torturii cu *potro* neagă ferm alte delicte. În acest caz, Inchiziția nu a ținut seama decît de crima mărturisită.

Pe de altă parte, judecătorii examinau cu multă atenție mărturiile. Convingerea lor se întemeia pe baza mai multor mărturii ce concordau. Dacă nu exista decît un martor, iar acuzatul putea să dovedească că este vorba de un „dușman de moarte", Sfîntul Oficiu nu lua cazul în considerare : dacă martorul părea cinstit, acuzatul era supus torturii și dacă o învingea bănuiala rămînea, dar pedeapsa era ușoară. Se întîmpla, de asemenea, ca acuzatul sau acuzații să dovedească netemeinicia pretinselor dovezi adunate împotriva lor. Astfel, în relatările de cauze am găsit asemenea sinteze : „Pedro Vezerril, agricultor din Burba-

guera, pentru un act de sodomie cu o măgăriță *(sic)*. Un martor. A fost supus torturii și «a învins». Absolvit."

„Juan Aparicio, agricultor din Guarmocha (Catalonia). Acuzat de acte de sodomie de un martor pe care l-a respins ca «dușman de moarte». Cauza a fost suspendată și acuzatul eliberat".

„Miguel de Colas, agricultor din Sabada, a fost acuzat de martori că a comis un act de sodomie cu un fecior *(mozo)*. A negat, a fost torturat și «a învins». A fost absolvit și eliberat".

„Juan de Aynas, student, originar și locuitor din Larues a fost acuzat de comiterea unui act de sodomie cu o iapă *(sic)*. A negat, a fost torturat și «a învins». Bănuiala a rămas și el a fost condamnat la un an de recluziune la universitatea din Huesca cu penitențe spirituale".

„Bernardo de Zuba, preparator de pergament din Zaragoza, a fost acuzat de un martor că a comis un act de sodomie cu servitorul lui, Miguel Barbaran. Ei au negat, s-au apărat bine și l-au recuzat pe martor. Au fost absolviți și eliberați".

În acest ultim caz, Inchiziția nu a considerat necesar să folosească tortura deoarece a putut confrunta declarațiile celor doi acuzați, interogați separat și în secret, după cum se obișnuia.

Ar fi inutil să mai dăm exemple. În toate cazurile comparabile, acuzații s-au ales cu cîteva zile sau săptămîni de arest, frică, cîteva clipe de suferință și, în cel mai rău caz, cu un an de surghiun sau de detenție.

Pe de altă parte, existau două categorii de delincvenți față de care Inchiziția a manifestat o relativă indulgență. În primul rînd cei care, conform relatărilor întocmite chiar de tribunale, mărturiseau spontan fără să fie deschis un proces împotriva lor și, firește, fără să fi fost convocați. Ei nu au fost numeroși, nu am descoperit decît cinci cazuri din 155 judecate la Zaragoza, cărora li se adaugă cuplul de sodomiți „parțiali" care au venit să se autodenunțe la Valencia în 1817. În astfel de situații, se întîmpla ca Inchiziția să păstreze secretul, iar numele celor două persoane în cauză să nu fie făcute publice.

Cu rare excepții, aceste persoane erau condamnate doar la penitențe spirituale și materiale, chiar atunci cînd se acuzau de greșeli foarte grave, ca acest anonim care a comis patru acte de bestialitate și nu a fost decît admonestat. Excepția surprinde puțin, avînd în vedere infor-

maţiile pe care ni le-au furnizat „relatările". Pedro Esteban a venit să mărturisească acte obscene şi un păcat abominabil comis cu un adolescent *(muchacho).* Acesta din urmă i-a reproşat mai multe. Dar, Pedro a negat, „a învins tortura şi a anulat indiciile". Cu toate acestea, a fost pedepsit aspru cu patru ani la galere, iar judecătorii au adăugat : „Nu i-am dat o pedeapsă mai gravă pentru că a mărturisit spontan şi este minor".

O a doua categorie o constituiau băieţii tineri sau foarte tineri. Tribunalul şi-a asumat o misiune educativă, vrînd să îndrepte erorile şi să salveze, dacă era posibil, sufletul păcătoşilor. Or, după cum se ştie, un mare număr de delincvenţi erau tineri, chiar dacă nu cunoaştem vîrsta lor exactă : mulţi aveau sub 25 de ani şi chiar sub 20 de ani. Deci, erau minori. Dacă nu greşim, între 1540 şi 1580 şi în 1593 Sfîntul Oficiu din Zaragoza nu a condamnat la moarte nici un tînăr sub 25 de ani. Numai de două ori a fost pe punctul de a o face ; cu voturi „contradictorii", *Suprema* a comutat pedeapsa în galere pe viaţă : totuşi, Juan Taberner, agricultor din Nonaspe, nu avea decît 12 ani cînd a comis actul bestial ! Uimeşte extrema severitate a Sfîntului Oficiu în acest caz, avînd în vedere numărul mare de *muchachos* implicaţi în cazurile de sodomie sau bestialitate care s-au ales doar cu 100 sau 200 lovituri de bici şi cu un surghiun de un an sau doi.

Juan Navarro, tînăr navarrez care nu avea decît 11 ani cînd a devenit partenerul lui Francisco de Sevilla, cerşetor din Cadiz, a fost, desigur, surghiunit pentru totdeauna din district, dar tocmai pentru că era din Navarra. Este posibil ca Inchiziţia să fi dispus biciuirea în secret a acestor tineri înainte de a-i surghiuni pentru a le salva reputaţia şi a preîntîmpina un scandal public : aşa se pare că s-a întîmplat cu Belchite Joseph de Viñes, *morisco,* „foarte tînăr cînd a comis delictul", care a fost ameninţat cu galerele în cazul unei recidive ; cu un alt *morisco,* Adam Salcedo, al lui Pedro de Vitoria, negustor, care comisese un act bestial cu o mîrţoagă, exilat pentru 10 ani, dar bătut în secret ; cu Guillen Cuellero, *mozo,* agricultor din Alcaniz, vinovat de acelaşi delict cu o catîrcă.

Unii dintre aceşti tineri au primit, totuşi, pedepse foarte aspre : astfel, la autodafeul din 1593, trei băieţi în vîrstă de 18, 16 şi 14 ani au fost condamnaţi la 5, primul, şi 3 ani de galere, ceilalţi doi [5]. Dar pentru acelaşi delict, tot la acest autodafe, doi ciobani în vîrstă de 25 de ani

au fost trimiși la rug. Antonio Prat, un tînăr francez, care avea peste 20 de ani, dar mai puțin de 25, condamnat simultan pentru sodomie „parțială" și pentru trei sau patru acte de bestialitate — mărturisite, e drept, sub tortură — a scăpat numai cu șase ani de galere. Ca și alții, Prat a dat dovadă de multă imaginație în a se apăra.

Aceasta nu înseamnă, însă, că sodomia și bestialitatea nu s-au numărat printre delictele pedepsite de Inchiziție cu cea mai mare asprime. Sfîntul Oficiu din Zaragoza a manifestat multă înțelegere și blîndețe față de vrăjitoare, dar el i-a pedepsit foarte aspru pe bărbații vinovați de acte abominabile ; cu toate acestea, el s-a dovedit mai puțin sever decît tribunalele civile. Tribunalul din Valencia pare să fi acționat la fel. Din cele 132 de cazuri de sodomie și 64 de cazuri de bestialitate pe care le-am examinat, numai 16 sancțiuni ne sînt necunoscute — 10 referitoare la cazuri de sodomie și 6 la cele de bestialitate. În total, 180 de sentințe cunoscute.

38 condamnați la moarte, adică 21,1% din acuzați. 63 condamnați la galere pe viață sau pentru o perioadă, adică 35%. Astfel, peste jumătate din acuzați au primit pedepse foarte grele : moartea imediată sau, adesea, moartea lentă la galere sau în război.

De fapt, tribunalul din Zaragoza condamnase încă nouă persoane la moarte pe rug în intervalul 1572—1574. Pedeapsa lor a fost comutată în galere pe viață de *Suprema*, căci aceasta, trăgînd cu urechea la rege și la consiliile de guvernare, știa că flota Majestății Sale Catolice avea mare nevoie de vîslași. Iată de ce cei nouă tineri și-au salvat viața, cel puțin provizoriu.

Să facem, însă, o analiză mai aprofundată. Constatăm imediat că tratamentul aplicat sodomiților a fost cu mult mai puțin sever decît cel rezervat vinovaților de crime de bestialitate. 15 sodomiți (din 122 cazuri cunoscute) au fost trimiși la rug, adică 12,29% din acuzați. În timp ce pentru bestialitate au fost condamnate la moarte 23 de persoane (din 58 sentințe cunoscute), adică 41,07%. Și proporția celor condamnați la galere pentru bestialitate este mai mare decît aceea a sodomiților : 43,1% față de 31,14% (25 și 38 condamnări). Constatăm, deci, că peste 80% din bărbații vinovați de acte de bestialitate (84,17%) au fost condamnați la cele două pedepse severe, în timp ce proporția scade la 43,43% în cazul sodomiților. Mulți dintre ei — absolviți sau cu cauze suspendate (12 contra patru), condamnați

numai la penitență spirituală (cinci contra unu); aceștia din urmă s-au salvat frecvent primind doar o pedeapsă cu biciuirea însoțită de surghiun : așa s-a întîmplat cu 31,96% dintre ei, față de numai 8,6% în cazurile de bestialitate.

Pedepse date pentru sodomie și bestialitate

	Sodomie		Bestialitate	
	Cifre absolute	%	Cifre absolute	%
Cazuri examinate	132	100	64	100
Sentințe necunoscute	10	7,57	6	9,37
Absolviți sau cauze suspendate*	12	9,83	3	5,17
Numai penitență spirituală și pecuniară*	7	5,74	2	3,45
Recluziune (clerici)*	7	5,74	—	—
Închisoare pe viață*	1	0,81	—	—
Biciuire și surghiun*	39	31,96	5	8,62
Fortăreața din Oran*	3	2,45	—	—
Galere pe termen limitat sau pe viață*	38	31,14	25	43,10
Pedeapsa capitală*	15	12,29	23	41,07

Eșantionul nostru — 40 de ani de activitate a unui tribunal important, analizată exhaustiv și asociată cu autodafeul din 1593 și cu aproximativ 30 de proceduri valenciene care cuprind aproximativ trei secole — ni se pare că are o valoare statistică suficient de mare pentru a atesta natura pedepselor pe care le rezumăm în tabelul de mai sus.

Firește, și în pofida corectivului adus tabelului prin includerea cauzelor din Valencia, acesta reflectă în special secolul al XVI-lea. Avem motive întemeiate să credem că aici, ca și în alte părți, severitatea Inchiziției a scăzut începînd din cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Avînd în vedere gravitatea acuzațiilor care planau asupra lor, cu un secol sau un secol și jumătate în urmă mulți condamnați valencieni ar fi fost trimiși la moarte : cu siguranță

* Procentaj calculat în raport cu sentințele cunoscute.

Francisco Marti Moyano, Jesualdo de Felices sau Joseph Guisot. Ei au avut şansa ca procesele lor să fie judecate în 1736, 1748 sau 1775.

Dar cine erau condamnaţii la moarte ? Se pare că originea socială sau statutul lor nu i-au influenţat pe judecători în stabilirea sentinţei. Desigur, nici unul dintre cei cinci nobili pe care i-am întîlnit nu a sfîrşit pe rug. Dar nici unul din ei nu a fost judecat pentru bestialitate, crima cea mai groaznică ; nu cunoaştem soarta fiului ducelui de Gandia, iar procesul lui don Jesualdo de Felices a fost judecat în 1748, într-o epocă în care pedeapsa capitală pentru astfel de păcate devenise extrem de rară. În plus, don Luis de Guzman a fost condamnat la arderea pe rug de către Sfîntul Oficiu în 1574. *Suprema* i-a comutat pedeapsa în galere pe viaţă pentru motivul pe care îl cunoaştem. Un alt nobil, don Petro de Zuñiga, a fost condamnat la cinci ani de galere, iar cavalerul de Sienna, Julio Picolomini — la patru ani de galere. Nobilii nu s-au bucurat de tratament privilegiat, ba dimpotrivă.

Cu atît mai puţin clericii, dintre care trei (din zece — o proporţie mare) au fost predaţi justiţiei laice pentru a fi arşi pe rug : Salvador Vidal, preot din Maella, „sodomit calificat", în 1541 ; Miguel de Morales, călugăr, trinitarian valencian, „pasiv" în numeroase ocazii, care şi-a agravat situaţia printr-o tentativă de sinucidere, în 1574 ; şi dominicanul francez răspopit, Bernat de Alaguedes, tot în 1574. Toţi erau recidivişti. De fapt, majoritatea celorlalţi sodomişti condamnaţi la moarte au fost bărbaţi care au comis de mai multe ori păcatul şi care au căutat noi prilejuri : Alonso de Ribera din Toledo (în 1559) ; aragonezul Pedro de la Siera ; maestrul bucătar Luis de Herrera, venit din Granada ; „turcul" din Tetuan, Antonio Navarro ; Jean de Pechares, bearnez din Arzacq ; Hassan Danadolia, sclav valencian... toţi aceşti oameni au mărturisit numeroase acte de sodomie — unul dintre condamnaţii din 1579, bunăoară, a mărturisit nouă. Dimpotrivă, nu cunoaştem cazuri în care un singur act de sodomie, chiar consumat, să fi fost pedepsit cu moartea.

Situaţia este diferită în cazurile de bestialitate. Numeroase victime ale Sfîntului Oficiu au fost condamnate pentru un singur act de bestialitate mărturisit. Se confirmă încă o dată severitatea aproape necruţătoare a reprimării actelor bestiale.

Cu excepția cazurilor în care a dorit să păstreze secretul, Inchiziția a făcut o mare publicitate pedepselor pe care le-a dat. Condamnații erau biciuiți public și mergeau la autodafeuri cu tunica infamantă și cu o lumînare în mînă. Lectura sentințelor era făcută conform tradiției.

Oricare ar fi fost practicile și oricare ar fi părerea contemporanilor noștri, trebuie să admitem că Inchiziția din Aragon nu a făcut altceva decît să se conformeze, în funcție de circumstanțe, legilor civile și religioase ale vremii. Ea le-a aplicat cu mult discernămînt, eliminînd mărturiile false, aplicînd principiul beneficiului îndoielii, folosind tortura cu prudență (un singur caz de leșin), cruțînd viața tinerilor. Ca și în cazul vrăjitoriei, ea a impus o practică judiciară mai liberală și mai puțin oarbă decît aceea a tribunalelor civile. Fără a fi necesare precizări cronologice, au existat cu siguranță două inchiziții : una care a reprimat erorile dogmatice și alta care a judecat moravurile.

Anexa II

Autodafeul de la Zaragoza din 1 decembrie 1593 și delicte judecate în sala tribunalului de la 20 octombrie 1592 la 30 noiembrie 1593.

139 „cauze", din care 29 au fost suspendate. Din celelalte 110, 13 sînt legate de păcatul abominabil.

— Juan de Burroz, cioban, originar din Bearn, domiciliat la Marracos, 30 de ani. A comis un act de bestialitate. Un martor. Mărturisește actul. A recidivat „posedat de diavol". Condamnat la moarte.

— Miguel Bueno, cioban din Burjaces, peste 25 de ani. Trei martori. A comis un act de bestialitate. Mărturisește actul. Surprins de cei trei martori în flagrant delict. Condamnat la moarte.

— Vincente Caxo, cioban din San Martin, 16 ani. Act de bestialitate. Mărturisește. Admonestat, 200 de lovituri de bici în public și surghiun.

— Antonio Prat, francez, peste 20 de ani. (Caz evocat de cîteva ori în text). 6 ani la galere.

— Juan de Arbica, agricultor, domiciliat la Perdiguera, 30 de ani. Un martor de 14 ani, cu care a comis de două ori păcatul de sodomie. Mărturisește că l-a ademenit „posedat de diavol". Sub tortură, mărturisește că a mai comis păcatul. Șase ani de galere.

— Juan del Pozo, agricultor, locuitor din Monzo, 18 ani. Trei martori. Act bestial. Mărturisește, dar nu a consumat actul din cauza apariției martorilor. Biciuire și cinci ani de galere.

— Juan de Viela, cioban, originar din Bearn, 16 ani. Doi martori. Act bestial. Mărturisește actul consumat sub amenințarea torturii. 100 lovituri de bici și trei ani de galere.

— Anton Lap, cioban, locuitor din Bujaraloz, 38 de ani. Un martor îl acuză de tentativă de sodomie asupra persoanei lui. 100 de lovituri de bici și patru ani de galere.

— Pedro Sanchez, soldat, locuitor la Plasencia, 40 de ani. 2 martori minori care îl acuză de tentativă de sodomie prin ademenire. Mărturisește, dar fără consumare. 100 de lovituri de bici și cinci ani de galere.

— Antonio Nicolas Creixaus, profesor de gramatică, născut și locuind la Solsona, 27 de ani. (Caz evocat în text.) Surghiun permanent și privat pentru zece ani de dreptul de a preda. (Fără consumare).

— Juan Perez, morar, născut și locuind la Monreal de Ariza. 30 de ani. Doi martori, dintre care un minor, îl acuză de a fi încercat cu ei păcatul rușinos. I-a propus unuia dintre ei alternanța activ-pasiv. 100 de lovituri de bici și cinci ani de galere.

— Pedro Xierra, spoitor de vase, francez, rezident la Caspe, 14 ani, dar părînd să aibă mult mai mult. Recunoaște, dar fără consumare. 100 de lovituri de bici și trei ani de galere.

— Geronimo de Carranza, preot, fost călugăr franciscan, născut și locuind la Barja, 43 de ani. 2 martori, dintre care o femeie. A încercat să consume cu ei păcatul rușinos. Mărturisește. Condamnat la trei ani de recluziune, la post (pîine și apă) vinerea. Cu interdicția de a oficia slujba și de a acorda sfintele daruri timp de 6 ani.

NOTE

1. Musulman care locuia pe un teritoriu supus autorității unui prinț creștin.
2. Reamintim că *mudejares* au devenit *moriscos* atunci cînd practica islamului a fost interzisă în Spania și ei au fost nevoiți să se convertească.

3. Relatările de cauze din Zaragoza provin din A.H.N. Inq., Zaragoza, Libros 988 și 989. Cît despre procesele din Valencia, ele provin din același fond, Leg. 560 și 561 pentru procesele de sodomie. Leg. 518 pentru cele de bestialitate.

4. 107 deoarece la cei 100 din perioada 1541—1580 îi adăugăm pe cei șapte de la autodafeul din 1593.

5. Vezi și capitolul IV. Din cei 13 condamnați la autodafeul din 1593, trei au fost torturați. Dar această proporție nu spune prea mult, deoarece acuzații care mărturiseau cu ușurință nu erau supuși torturii.

CAPITOLUL XI

PENTRU STAT, ÎMPOTRIVA STATULUI

De-a lungul capitolelor precedente am relatat numeroase cazuri care ilustrează perfecta și strînsa colaborare care s-a statornicit între Inchiziție și puterea monarhică și care a făcut din prima un instrument esențial al celei de-a doua. Deși numeroase, ar fi o gravă eroare să se acorde o atenție prea mare conflictelor de jurisdicție dintre justiția regală și Sfîntul Oficiu : acestea se refereau numai la persoane și nu aveau implicații politice. Acțiunile Inchiziției au coincis atît de mult cu obiectivele politicii regale, încît nu putem fi de acord cu Lea atunci cînd afirmă că tribunalul nu s-a străduit să urmeze obiectivele Coroanei. Chiar Kamen, care se declară de acord cu Lea, susține în această privință : „A planat, totuși, o amenințare asupra necastilienilor, amenințare ce constituia, în același timp, o tentație pentru rege, datorită faptului că Inchiziția era singurul tribunal care exercita o autoritate absolută asupra tuturor regatelor spaniole, dintre care jumătate se bucurau de libertăți provinciale *(fueros)* care le sustrăgeau autorității regale. Coroana se vedea, deci, obligată să facă apel la Inchiziție atunci cînd toate celelalte mijloace de coerciție eșuau“ [1]. Mai tîrziu, lucrarea lui Garcia Carcel a arătat cît de inspirat a fost Kamen cînd a scris aceste rînduri.

Este, deci, momentul de a asambla cel puțin unele din aceste exemple și de a reproduce altele pentru a degaja întreaga lor semnificație. Timp de două secole și jumătate, Inchiziția a fost realmente, subtil, fără îndoială, în serviciul statului. Desigur, în primul rînd ea a urmărit propriul scop — crearea unui popor unificat prin aceeași credință, conformă celei mai exacte ortodoxii catolice. Pînă la Conciliul din Trent, această misiune a fost înfăptuită de o manieră negativă prin reprimarea tuturor manifestă-

rilor colective sau individuale inspirate de legea lui Moise, a lui Mahomed, sau de ideile lui Luther. Începînd cu Conciliul din Trent, ea s-a erijat într-o valoare pozitivă, deoarece dogmele și disciplina erau de acum clar definite. Nu este, deci, întîmplător că Inchiziția s-a interesat din ce în ce mai mult de vechii creștini, a căror credință trebuia să fie întărită și precizată, că exigențele morale au devenit mai riguroase, iar modelul căsătoriei creștine a fost impus cu mai multă tărie.

Influența politică a acestei vaste acțiuni — care a clădit o națiune omogenă din punct de vedere spiritual și ideologic (sau a încercat s-o facă) în serviciul monarhiei catolice, față de o Franță divizată de Reformă, de o Anglie care înclina spre erezie și de un sultan campion al islamului — nu poate scăpa nimănui, și apologeții Inchiziției nu au încetat niciodată să elogieze această sarcină unificatoare. Deci, este inutil să insistăm asupra acestei chestiuni.

În schimb, este neapărat necesar să arătăm cum Inchiziția a putut deveni în diverse ocazii arma politică absolută a monarhiei, cum, în alte cazuri, Sfîntul Oficiu nu a ezitat să-și întrerupă activitatea respectivă, chiar dacă ea viza eretici notorii, pentru a se conforma dorințelor puterii regale, și, de asemenea, să-și modifice sentințele pentru a furniza regelui mîna de lucru gratuită de care avea nevoie.

INCHIZIȚIA, ARMĂ ABSOLUTĂ A MONARHIEI

Juan Antonio Llorente, inchizitor pocăit, a ținut neapărat să releve puternica opoziție pe care instalarea Inchiziției a generat-o în toate regatele Spaniei, unde a introdus o procedură complet opusă dreptului medieval. Strînsele legături dintre înalta societate castiliană sau aragoneză și familiile de origine evreiască au întărit această opoziție, iar Juan Antonio Llorente a insistat foarte mult asupra rezistenței ce s-a manifestat în regatul Aragonului : „Noii convertiți din rîndurile evreilor începuseră să se neliniștească și chiar să se răzvrătească ; dar nu numai ei, ci și numeroși cavaleri *(caballeros)* și *persoane importante* care declarau că acest fel de a proceda era *contrar libertăților regatului*". În capitolul al doilea al cărții noastre am acordat un spațiu larg acestei opoziții care s-a situat net, după cum am arătat, în planul politicii. Or, politica con-

stantă a lui Ferdinand Catolicul a fost aceea de a susține pe deplin Inchiziția împotriva voinței supușilor și a papei. Llorente a intuit corect, iar lucrările lui Ricardo Garcia Carcel vin să confirme strălucit această teză în ceea ce privește Valencia. Pentru Regii Catolici Inchiziția a fost cea mai bună armă împotriva *fueros*, adică agentul cel mai eficace al absolutismului. Pentru mai multe detalii, vă recomandăm capitolul amintit, recenta ediție a cărții *Inquisición y los españoles* și cartea frecvent citată a lui Garcia Carcel [2].

Dar poziția lui Ferdinand Catolicul a fost perpetuată de toți suveranii spanioli pînă la Carol al III-lea. Adversarii Inchiziției și-au pus mari speranțe în prințul Filip cel Frumos, soțul Juanei la Loca *, dar acesta a murit prematur. Moartea Regelui Catolic în 1516, venirea la tron a lui Carol I (mai tîrziu Carol Quintul) și Cortesurile din Valladolid din 1518 au prilejuit, după cum am arătat, o manifestare foarte puternică de opoziție a reprezentanților legali ai regatului față de Sfîntul Oficiu ; cancelarul Jean le Sauvage alcătuise chiar o pragmatică care reforma profund Inchiziția și în mod deosebit procedura ei, abolind secretul și inaptitudinea, astfel încît urmașii celor condamnați să nu mai fie stigmatizați. Textul pragmaticii obținuse adeziunea universităților, marilor colegii și experților consultați. Moartea lui Jean le Sauvage, influența lui Adriaan de Utrecht, preceptorul lui Carol și Inchizitor general, l-au determinat pe tînărul rege să suspende, în 1519, publicarea pragmaticii, în ciuda presiunilor Cortesurilor din Zaragoza. Pe acest fundal a survenit răscoala *comunidades*. Regele descoperise deja utilitatea instituției pentru scopurile lui politice.

Filip al II-lea și succesorii lui nu au încetat să întărească autoritatea Sfîntului Oficiu, a cărui eficacitate le-a servit. După stingerea dinastiei Habsburgilor, Filip al V-lea, venit recent din Franța, a refuzat prima oară să asiste la un autodafe, dar a declarat că este convins de faptul că „Inchiziția este un auxiliar mult prea necesar supremației regale pentru a nu fi ocrotită de Coroană". Evident, luminiștii au contestat Inchiziția, dar legătura tribunalului cu concepția absolutistă a puterii s-a menținut, după cum confirmă și Valentina Fernandez Vargas : „Revenirea lui Ferdinand al VII-lea la tronul Spaniei a însemnat restabilirea

* Ioanei Nebuna. — *Nota trad.*

Inchiziției, integrată definitiv în jocul dictat de interesele lui politice, astfel încît suprimările și revitalizările (Inchiziției) vor fi direct legate de perioade instituționale sau absolutiste".

Iată cum stăteau lucrurile în general. Va mai trebui să arătăm cum, după 1520, Inchiziția a putut, într-adevăr, să servească concret absolutismul regal și, într-o accepție mai largă, interesele monarhiei.

Se pare că prima intervenție importantă a Sfîntului Oficiu a avut loc în 1527, odată cu epidemia de vrăjitorie care s-a declanșat în Navarra. Inchizitorii au parcurs atunci ținuturi întregi și au pornit vînătoarea în special împotriva vrăjitorilor care se identificau cu partida navarreză, ostilă unirii regatului cu Castilia și Aragon, eveniment recent (1512). Această acțiune ar merita, desigur, investigații mai ample.

Să examinăm acum situația din deceniul al optulea al secolului al XVI-lea. Analiza curbelor din relatările de cauze întocmite de Contreras și Henningsen atestă că reprimarea musulmanilor convertiți se amplificase considerabil la Zaragoza și Valencia, iar Dominique Peyre a făcut aceeași constatare pentru regatul Granada, care nu fusese curățat de *moriscos*, contrar a ceea ce ne-am fi putut lesne imagina. De ce această înăsprire a represiunii ? Pentru că ne aflăm în perioada de vîrf a politicii mediteraniene a lui Filip al II-lea îndreptată împotriva turcilor și barbarilor, anii Lepanto și post-Lepanto. Există o concertare între această politică și activitatea Sfîntului Oficiu care i-a persecutat pe *moriscos* pentru a evita o aliere a acestora cu musulmanii din exterior. Se știe că pericolul unei debarcări turcești a planat multă vreme asupra Spaniei moderne și că raidurile barbarilor nu au constituit o amenințare imaginară.

Fenomenul s-a repetat întocmai în anii 1609—1614 în momentul expulzării. Nu toți *moriscos* au fost expediați cu ușurință de partea cealaltă a Mediteranei, iar Inchiziția a desfășurat atunci o amplă vînătoare a lor. Am studiat special relatările de cauze din Zaragoza și Sevilla pentru această perioadă. La Zaragoza, numeroși *moriscos* persecutați și-au exprimat fără ocol speranța de revanșă, un fel de mesianism musulman de la care așteptau restabilirea islamului în peninsulă și înrobirea asupritorilor lor creștini. Iar Inchiziția a pedepsit în egală măsură delictul politic de rebeliune sau dizidență, posesia

clandestină de arme sau cai cumpărați de la călătorii francezi, cît și delictul religios de apostazie. Să reamintim că la Zaragoza procentul cauzelor de mahomedanism în curbele Contreras-Henningsen este de 56,5% în perioada 1560—1614 ! Peste jumătate din total ! Dar acest procent a fost mult depășit între 1609 și 1614.

La Sevilla situația a fost diferită, deoarece *moriscos* erau mai puțin numeroși. Dar Inchiziția a urmărit și judecat numeroși *moriscos* care reveniseră ilegal din Africa de Nord și care erau, în general, considerați renegați : 16 în 1610, 17 în 1611, 26 în 1612. Aceștia din urmă, care s-au prezentat singuri după ce s-au întors din Berberia, au fost , de altfel, absolviți *ad cautelam*, ceea ce pare să indice că era vorba de *moriscos* care au devenit într-adevăr creștini și nu au putut să se adapteze vieții din Africa de Nord.

Să evocăm episodul cel mai cunoscut din activitatea politică a Inchiziției : afacerea Antonio Perez. Acestui caz, Gregorio Marañon i-a consacrat în 1947 o carte voluminoasă, iar Henry Kamen i-a făcut un rezumat concis și clar în cartea sa despre Inchiziție. Nu vom mai povesti cazul, dar trebuie să reamintim elementele principale, în sprijinul demonstrației noastre.

Antonio Perez, protejatul prințului de Eboli, Ruy Gomez, a devenit în 1571 secretar de stat, iar, după moartea protectorului său, consilierul preferat al regelui Filip al II-lea care nu mai adopta nici o decizie importantă fără să nu-l consulte ; Perez a dobîndit o situație excepțională în monarhie și a reușit să acumuleze o importantă avere, devenind și amantul prințesei de Eboli după ce aceasta rămăsese văduvă. Îmbătat de succese, Antonio Perez a început să unelteasscă, urmărind, în special, să năruie creditul de care se bucurau în ochii lui Filip al II-lea fratele lui vitreg, celebrul Juan de Austria, învingătorul de la Lepanto, aflat în Flandra, și secretarul acestuia, Juan de Escobedo. Juan de Austria a intuit pericolul și l-a trimis pe Escobedo în Spania pentru a constata cum stau lucrurile și a restabili adevărul. Antonio Perez i-a sugerat regelui că Escobedo este răspunzător pentru neinspiratele (după părerea lui) inițiative ale lui don Juan în Flandra și a reușit să-l convingă că emisarul trebuia să dispară. Filip al II-lea i-a dat lui Antonio Perez mînă liberă, iar acesta, cu ajutorul unor ucigași plătiți, l-a asasinat pe Escobedo la 31 martie 1578. Opinia publică nu s-a

lăsat înșelată, iar familia victimei, sprijinită de cel de-al doilea secretar de stat, Mateo Vasquez, a cerut să se facă dreptate. Între timp, don Juan a murit în Flandra și arhiva lui a fost trimisă în Spania. Examinînd-o, Filip al II-lea a constatat că don Juan și Escobedo îi fuseseră într-adevăr loiali și că Perez îl înșelase. Din acest moment situația lui Antonio Perez se agravează. Mateo Vasquez își intensifică acțiunile și, la 28 iulie 1579, Antonio Perez și prințesa de Eboli sînt arestați.

Procesul a durat mai mulți ani din cauza precauțiilor ce trebuiau luate față de Perez, deținătorul a numeroase secrete de stat. Nu ne vom referi la detalii lipsite de interes pentru noi. Important este că Perez a reușit să evadeze în aprilie 1590 și să se refugieze în Aragon.

Instituțiile politice din Spania erau de așa natură încît în Aragon Perez era protejat de *fueros*. La Madrid el fusese pus sub urmărire din ordinul regelui Castiliei. În Aragon el se afla sub jurisdicția Marelui Judecător al Aragonului, magistrat independent față de regele Filip ; în închisoarea celui dintîi, Perez s-a bucurat realmente de o atît de mare libertate, încît a putut să inițieze o campanie menită să-i convingă pe aragonezi că el este o victimă a rațiunii de stat.

Singura soluție ce-i mai rămînea lui Filip al II-lea era aceea de a recurge la Inchiziție, o veritabilă armă absolută, deoarece Consiliul Supremei era, după cum știm, singurul care avea jurisdicție asupra tuturor regatelor spaniole. Gabriel Quiroga, Inchizitor general, prieten vechi al lui Perez, care și-a menținut prietenia și după arestarea acestuia, a fost, deci, obligat să încropească cu orice preț o acuzație de erezie împotriva lui Perez, și tocmai confesorul regelui, părintele Chaves, a fost cel care a furnizat elementele necesare acuzării, descoperind în anumite propoziții rostite de Perez blasfemii eretice. Din acest motiv, inchizitorii din Zaragoza l-au transferat pe Antonio Perez, la 24 mai 1591, de la închisoarea Marelui Judecător la aceea a Sfîntului Oficiu.

Acesta este exemplul cel mai caracteristic de intervenție politică din rațiuni de stat și nimeni nu se putea înșela. Nici aragonezii nu s-au lăsat înșelați și au considerat intervenția Inchiziției în această afacere un atentat direct la adresa *fueros* de care se bucurau. Sub lozinca „Libertate !", s-a declanșat revolta populară din mai 1591 care l-a preluat pe Perez de la Sfîntul Oficiu readucîndu-l

în închisoarea Marelui Judecător ; revolta s-a declanșat din nou în septembrie, cînd Inchiziția a încercat să recupereze deținutul. Vice-regele Aragonului a murit în urma rănilor suferite în cursul primei revolte ; pentru a pedepsi această sfidare a autorității sale, Filip al II-lea a trimis armata castiliană la Zaragoza unde rebelii au fost zdrobiți, iar Marele Judecător — condamnat la moarte și executat în urma unui proces sumar. În acest timp, Perez a reușit să fugă în Bearn, în Franța și apoi în Anglia unde a devenit unul dintre creatorii faimoasei „Legende negre".

Istoricii, și chiar Kamen, limitează la acest episod implicarea Inchiziției în afacerea Antonio Perez. Ei nu acordă nici o atenție rolului pe care Sfîntul Oficiu l-a jucat în reprimarea politică a participanților la revoltele din 1591, reprimare ce a durat cîțiva ani. Curiozitatea ne-a îndemnat să citim relatările de cauze din Zaragoza din deceniul 1590—1600 și iată ce am aflat : chiar și la 1 decembrie 1593, adică după mai mult de doi ani de la respectivele evenimente, 16 persoane erau condamnate de tribunalul din Zaragoza pentru „revoltele din trecut" în legătură cu afacerea Antonio Perez [4].

Pe de altă parte, British Museum păstrează o importantă corespondență între Consiliul Inchiziției sau Inchizitorul general și tribunalul din Zaragoza în legătură cu afacerea Antonio Perez, corespondență ce cuprinde anii 1592 și 1593 și se referă la activitatea desfășurată de Marele Judecător de Aragon, Martin Lanuza, și de alte notabilități aragoneze care au susținut cauza lui Perez, printre care un profesor de gramatică din Zaragoza, Juan Basante, cîțiva nobili aragonezi ca don Pedro Bolea, don Cristobal Frontin, don Juan Agustin, precum și Rodrigo de Mer, Manuel Donlop, etc. Această corespondență atestă că pînă la autodafeul din decembrie 1593 instituția din Zaragoza a consacrat o bună parte din energia ei urmăririi persoanelor implicate în această afacere, al cărei caracter exclusiv politic este evident [4]. Trebuie să mai relevăm și faptul că diversele tribunale ale Sfîntului Oficiu au primit ordinul de a căuta și confisca cartea intitulată *Aventuras de Antonio Perez*.

Henry Kamen semnala, pe de altă parte, cîteva cazuri de intervenție politică a Sfîntului Oficiu : „Cînd în Catalonia a izbucnit revoluția din 1640, Marele Inchizitor însuși a sugerat ca tribunalul său să-i pedepsească pe rebeli [5]". În aceeași epocă, tribunalele din Llerena și

Valladolid se ocupau în special de *conversos* portughezi implicați în mișcarea națională portugheză. Iar în timpul războiului de succesiune din Spania, între 1702 și 1714, Inchiziția i-a urmărit pe cei care nu s-au raliat lui Filip al V-lea, edictul din 1706 ordonînd chiar penitenților să-i denunțe pe preoții care ar fi spus în timpul confesiunii că Filip al V-lea nu este suveran legitim. În 1747, cînd au survenit dificultăți cu Roma în urma publicării Indexului inchizitorial care condamna mai multe cărți considerate ortodoxe de Roma, Inchizitorul general reamintea că Inchiziția spaniolă acționează „încă de la constituire... fără nici un fel de dependență față de Inchiziția romană" și că dreptul Inchiziției spaniole de a cenzura cărți după bunul ei plac face parte din „regulile stabilite de rege și încorporate în legile regatului" [6].

Încă de la începutul secolului al XVII-lea activitatea politică a Inchiziției părea atît de normală spaniolilor încît orașul Medina del Campo, principalul centru de tîrguri din Castilia, a propus în 1606 să se încredințeze Sfîntului Oficiu sarcina reprimării exportului clandestin de monede și a celor ce băteau bani falși, iar Sanchez de Moncada, unul dintre cei mai mari teoreticieni economiști, a propus în 1619 ca Inchiziția să preia sub jurisdicția ei cazurile de contrabandă cu mărfuri, deoarece el considera această contrabandă o afacere de care trebuia să se ocupe statul...

Iată acum anul 1789. Inchiziția se afla în plină decădere și de peste o jumătate de secol nu mai întreținea cu puterea monarhică aceleași relații de încredere. Vom reveni. Dar izbucnește Revoluția franceză, amenințînd ordinea politică spaniolă. Propaganda revoluționară a trecut granițele. Înspăimîntată, monarhia lui Carol al IV-lea redescoperă meritele Inchiziției. Edictul inchizitorial din decembrie 1789 înglobează operele interzise : *Traité sur la tolérance* de Voltaire, *Théorie des lois criminelles* de Brissot de Warwille, *De l'importance des opinions religieuses* de Necker, *Le procès des trois rois Louis XVI de France, Charle III d'Espagne et George III de Hanovre* și mai ales numeroase lucrări despre Statele Generale din 1789.

Ordonanța regală din 1792 dispunea ca în toate orașele unde exista o administrație vamală să fie numiți doi controlori pentru cărți, unul funcționar regal și celălalt comisar al Inchiziției, și pînă la pacea de la Basel din 1795

Inchiziția va avea din nou un rol politic. Dar acesta a fost mult sub posibilitățile ei.

Pentru a întocmi un bilanț definitiv al serviciilor făcute de Inchiziție statului nu trebuie să ne limităm la marile cazuri, ci trebuie să observăm relația dintre activitatea Sfîntului Oficiu și conjunctura politică.

INCHIZIȚIA — ATENTĂ LA CONJUNCTURĂ

Ne aflăm în 1572, după Lepanto. Monarhia consideră necesară întărirea flotei de galere și împrospătarea mîinii ei de lucru : decide să-i transforme pe deținuții din toate închisorile regatului în vîslași la galere. Sfîntul Oficiu acționează și el : timp de mai mulți ani, *Suprema* comută sistematic condamnările la moarte pronunțate de tribunalele de provincie pentru cazuri de erezie, sodomie sau bestialitate în galere pe viață ; și cazurile de poligamie sînt pedepsite regulat cu galere temporare. Navele regelui au putut dispune astfel de vîslașii necesari.

1604 : pace cu Anglia după un lung conflict și posibilitatea unei alianțe. O *carta acordada* a *Supremei* recomandă tribunalelor provinciale să acționeze cu prudență în cazul persoanelor de origine engleză urmărite pentru erezie. Am verificat în cazul Sevillei urmările acestei recomandări : cazurile în care erau implicați englezi au fost sistematic suspendate, acuzații au fost în cele din urmă absolviți. Iată-l, de exemplu, pe Tetos Cuit, marinar de 36 de ani, ancorat la San Lucar, originar din Rochester, arestat de Sfîntul Oficiu în 1605 ca urmare a unui denunț făcut de un martor care îl acuza că a declarat în limba spaniolă că el crede numai în Dumnezeu și că disprețuiește icoanele pe care scuipă, de care își bate joc fără să păcătuiască. În timpul interogatoriilor el s-a declarat creștin botezat, practicant, dar a mărturisit că nu s-a confesat niciodată, deoarece în Anglia oamenii nu se confesează „urmînd ordinele reginei". El admitea că în Anglia există secte luterane și calvine și că a ascultat predici pronunțate de bărbați căsătoriți. Sancțiune : absolvit *ad cautelam*. În mod excepțional, Jerome Ylard (?), originar din Exeter, va fi condamnat la abjurare *de levi* și la doi ani de instruire religioasă la capela San Lucar, deoarece a dat dovadă de prozelitism și a susținut relația directă cu Dumnezeu, inutilitatea confesorilor, erorile Spaniei care făcea din

papa de la Roma un Dumnezeu etc. Este uşor de comparat această indulgenţă cu asprimea cu care au fost pedepsiţi francezii care profesau aceleaşi teze. Aceeaşi toleranţă, explicit recomandată de *cartas acordadas*, se va extinde şi asupra olandezilor începînd de la armistiţiul de 12 ani din 1609, toleranţă ce va dispare odată cu reluarea ostilităţilor în 1621 şi va fi restabilită odată cu reinstaurarea păcii.

1605 : confruntată cu grave dificultăţi financiare, monarhia lui Filip al III-lea obţine în ianuarie din partea papei o brevă care acordă *judeoconversos* de origine portugheză o iertare generală în schimbul vărsării sumei de 1 800 000 de ducaţi Coroanei. Aproape atotputernic la venirea pe tron a lui Filip al IV-lea, contele duce de Olivares s-a sprijinit financiar pe portughezii *conversos*. Aceasta a însemnat pentru ei, cu excepţia unor practici iudaizante prea evidente sau a unor provocări, un respiro de aproximativ 30 de ani. Analiza relatărilor de cauze de la tribunalele din Sevilla şi Valladolid, de resortul cărora ţineau numeroşi *conversos* de origine portugheză, confirmă net această graţiere. Chiar şi în cazul înmormîntării doctorului Enriquez la Alba de Tormes pedeapsa capitală a fost în cele din urmă evitată pentru acuzaţii cei mai compromişi [7].

Dar conjunctura s-a schimbat, ducele de Olivares a pierdut din putere, *monarhia strîmtorată a fost* incapabilă să reziste tentaţiei pe care o constituiau imensele averi ale maranilor portughezi şi, astfel, a început reprimarea lor, culminînd în perioada 1650—1680 ! Există registre cu bunuri confiscate, ca în cazul tribunalului din Sevilla, care nu au constituit încă obiectul unor cercetări exhaustive şi care ar permite o evaluare mai exactă a acestei gigantice spolieri.

Pe de altă parte, e sigur că Inchiziţia a jucat într-o oarecare măsură rolul de poliţie politică. Ea a asigurat controlul străinilor, poate pentru că ei erau prin definiţie suspecţi de erezie ; acest lucru este valabil în mod deosebit pentru tribunalele de la graniţă sau maritime, ca de pildă cele din Logroño, Zaragoza, Sevilla şi poate chiar Barcelona. Am semnalat deja că procentul străinilor printre persoanele judecate era deosebit de ridicat la tribunalele din Logroño şi Sevilla. Acest rol de control asupra străinilor l-au avut şi tribunalele americane din Lima, Mexico şi Cartagena. Pe de altă parte, avem exemple de cazuri

în care regele cerea de la Sfîntul Oficiu informații și referințe : de pildă, scrisoarea de la 1 ianuarie 1586 a lui Filip al II-lea adresată inchizitorilor din Zaragoza, Barcelona și Valencia, în care le solicita informații secrete despre persoane susceptibile să ocupe posturi de *letrados*[8]. Fiind vorba de exercitarea unor funcții în regatul Aragon, este semnificativ că regele s-a adresat reprezentanților unei instituții comune diferitelor regate, plasată sub directa sa autoritate.

În secolul al XVIII-lea situația s-a modificat. Începînd cu domnia lui Filip al V-lea, Inchiziția pare să nu mai fi răspuns atît de bine necesităților monarhiei, așa cum o dovedește cazul Macanaz. Conflictul va izbucni puțin mai tîrziu între o nouă generație a oamenilor regelui și un Sfînt Oficiu a cărui justificare nu mai era evidentă.

LUMINISMUL CONTRA INCHIZIȚIEI

Așa cum o dovedește cazul Indexului din 1747, Inchiziția nu a încetat să se considere angajată în serviciul monarhiei și a adoptat, în diverse ocazii, încă de la începutul secolului al XVI-lea, poziții net regaliste. Nimic surprinzător în aceasta, căci inchizitorii erau adesea oameni care făceau carieră în aparatul de stat și ale căror interese și destin erau legate de cele ale statului.

Dar la jumătatea secolului al XVIII-lea o nouă generație de *letrados,* ei înșiși adînc pătrunși de principii regaliste, ajunge la putere. În acea epocă, cariera ecleziastică tindea să se diferențieze mai clar de cea civilă, în timp ce cu un secol înainte, așa cum sublinia teza lui Jean-Marc Pelorson, mulți tineri au ezitat pînă în ultimul moment între Biserică și statul laic. Cu toate că în secolul al XVII-lea majoritatea *letrados* erau încă clerici, s-a produs incontestabil o laicizare a literelor, a carierelor administrative și politice. Introducerea în Spania, odată cu venirea la putere a lui Filip al V-lea, a modelului administrativ francez a jucat un rol important în această evoluție, deoarece în Franța oamenii Bisericii nu au avut niciodată o asemenea influență în afacerile publice. Cei ce vor ocupa locuri de frunte în scena politică (Patiño, Carrasco, La Eseñada Aranda, Campomanes etc.) nu vor mai avea legături strînse cu Biserica. Examinarea bibliotecii lui Olavide făcută de Marcelin Defourneaux a relevat

cine erau noii maeștri ai gîndirii : Bayle, Locke, Pope, Montesquieu, Voltaire, marchizul d'Argenson, Diderot și mai tîrziu Rousseau [9]. Or, pentru noii miniștri care visau la o Spanie luminată, armonios acordată la o Europă modernă, Inchiziția devenise pe cît de inutilă, pe atît de dăunătoare.

Inutilă, deoarece rațiunea de a exista a Sfîntului Oficiu părea să fi dispărut : Inchiziția spaniolă a fost creată pentru a-i combate pe kabbaliști. Or, aceștia dispăruseră practic din peninsulă, iar după ultimul val de procese, dintre 1721 și 1727, inchizitorii nu s-au mai ocupat decît de cazuri izolate, din ce în ce mai rare. Inchiziția devenise instrumentul de luptă împotriva *moriscos*, dar, încă din perioada 1609—1614, dispăruseră și aceștia. Au apărut noi erezii, cum ar fi diversele manifestări de protestantism sau quietism. Aliată a iezuiților, Inchiziția i-a combătut dur și pe janseniști, indexul din 1747 fiind un avatar al acestui proces. Dar la jumătatea secolului al XVIII-lea nici o amenințare eretică nu mai părea să pună în pericol unitatea religioasă a Spaniilor.

Desigur, încă din 1560 Sfîntul Oficiu s-a străduit să impună în Spania modelul moral al Conciliului din Trent. El a reușit în parte, iar jurisdicțiile ecleziastice obișnuite erau suficiente pentru această sarcină. Evident, mai trebuia asigurat controlul tipăriturilor. Dar foarte mulți dintre cei ce doreau modernizarea Spaniei (inclusiv ecleziastice) nu voiau ca acest filtraj să fie prea sever.

Mai mult, Inchiziția le părea o țară. De la difuzarea în Europa a „Legendei negre" (și aceasta în bună parte datorită lui Antonio Perez), Inchiziția, scrie Marcelin Defourneaux, era, „dintre toate instituțiile spaniole (...) aceea care în ochii cercurilor luminate constituia simbolul perfect al «fanatismului» iberic". Nu contează că această opinie e contestabilă. Ea era larg împărtășită. Literatura luministă e, în acest sens, edificatoare, fie că este vorba de articolul consacrat contelui de Aranda din *Dictionnaire philosophique* al lui Voltaire, de articolele din *L'Encyclopédie* sau de cartea *Nouveau Voyage en Espagne* a cavalerului de Bourgoing favorabilă Spaniei, dar care califică Inchiziția drept „monstru".

Este foarte posibil ca numeroşi miniştri din Spania luminată să fi dorit suprimarea Inchiziţiei. Contele de Aranda a declarat-o public şi a aruncat asupra unor imprudente articole ale lui Voltaire responsabilitatea eşecului său. Opera lui Campomanes atestă, de asemenea, profunda lui ostilitate faţă de tribunal, iar sentimentele nutrite de Jovellanos nu erau deloc diferite.

Afacerea Macanaz atestă că încă de la începutul secolului al XVIII-lea atacurile împotriva Sfîntului Oficiu veneau de sus. Jurist pasionat, adept al întăririi monarhiei şi a puterilor ei politice, Macanaz a redactat în 1713 pentru Filip al V-lea un document extrem de ferm în care nega Romei orice drept juridic asupra Bisericii spaniole şi a Sfîntului Oficiu. Deşi se declara partizan al Inchiziţiei, Macanaz afirma : „Inchiziţia spaniolă nu are decît doi stăpîni : Dumnezeu şi regele". El a reacţionat astfel împotriva independenţei dobîndite de tribunal sub domnia lui Carol al II-lea, care manifesta tendinţa de a se transforma într-un stat în stat.

Intrigile personale şi diplomatice care au făcut să triumfe partida italiană (căreia îi aparţinea şi cardinalul Giudica, Inchizitor general) şi îndepărtarea lui Macanaz au o mică importanţă pentru probleme ce ne interesează. Oricum, în 1747, odată cu afacerea indexului, inchizitorii nu au mai avut aceeaşi atitudine şi au revenit la regalism. Or, dorinţa regelui şi a miniştrilor săi de a restrînge puterile Sfîntului Oficiu putea deveni o poziţie periculoasă.

Ceea ce s-a şi întîmplat odată cu venirea la tron a lui Carol al III-lea, anterior rege al Neapolelui, unde, împreună cu ministrul său preferat, Tanucci, limitase jurisdicţia Inchiziţiei. Este semnificativ că disputa între regele „luminat" şi Inchiziţie s-a produs în legătură cu o carte, ţinta principală a Inchiziţiei pe atunci. *Exposition de la doctrine chrétienne* a părintelui Mesenguy, autorizată la Neapole de Carol al III-lea după eliminarea cîtorva afirmaţii janseniste, a fost din nou condamnată la Roma printr-o brevă din 14 iunie 1761. Or, Inchizitorul general, Manuel Quintano Bonifaz, ordonase, fără să-l prevină

pe Carol al III-lea, publicarea brevei transmisă prin nunțiul apostolic.

Carol al III-lea a reacționat drastic, cerînd Marelui Inchizitor retragerea brevei. Acesta a refuzat, declarînd că Inchiziția spaniolă, în ciuda independenței cenzurilor ei, adoptă întotdeauna condamnările emanînd direct de la autoritatea pontificală. Carol al III-lea și-a impus, totuși, voința, exilîndu-l pe Inchizitorul general la cîteva leghe de Madrid pînă cînd acesta va face act de supunere ; apoi, cu acordul Consiliului Castiliei, a dat ordonanța din 18 ianuarie 1762 prin care „publicarea de bule sau breve pontificale trebuia autorizată în prealabil de suveran". În ce privește condamnările de cărți pronunțate de Roma, ele nu puteau deveni efective în Spania „decît după ce opera incriminată era examinată de Inchiziția spaniolă care, dacă va fi cazul, va decide interzicerea în virtutea propriei ei autorități, fără să insereze textul bulei pontificale. Dar nici Inchiziția nu va putea publica propriile ei edicte și indexuri decît după ce va solicita și va obține permisiunea monarhului [10]".

Tutela monarhiei asupra Inchiziției, care crezuse că se va putea erija într-o putere independentă, era, deci, solemn reafirmată. E adevărat, ordonanța din ianuarie 1762 a fost anulată chiar în 1763, în urma intervenției confesorului regelui, părintele Aleta. Dar aceste principii regaliste au continuat să domine guvernarea lui Carol al III-lea și au fost chiar întărite prin ordonanța din 1768 care definea cu precizie funcțiile cenzurii inchizitoriale. Rapoartele procurorilor Consiliului Castiliei (printre care Campomanes) scoteau în evidență abuzurile de putere de care se făcuse vinovată Inchiziția în trecut și afirmau necesitatea de a o readuce la ceea ce fusese odată, *o emanație a autorității monarhice*. Se preciza chiar că Majestatea Sa are dreptul de „a o lumina și dirija, de a lichida abuzurile, de a o limita și chiar de a o desființa dacă necesitatea și utilitatea o vor cere..."

Amenințarea era explicită. A urmat reacția de apărare a Sfîntului Oficiu, ilustrată prin procesul Olavide, ultimul mare proces al Inchiziției, despre care am relatat succint în capitolul al II-lea, dar care a fost descris pe

larg și cu talent de Marcelin Defourneaux. Olavide a fost o țintă ideală. Cum nu se afla chiar în vîrful piramidei politice, procesul său nu-l afecta direct pe rege. În plus, Olavide comisese o serie de imprudențe : își afișase prea deschis preferințele în materie de filosofie, cărți, relații, precum și pelerinajul la patriarhul din Ferney. Denunțurile capucinului german Romuald împotriva lui Olavide au constituit ocazia pe care Inchiziția a știut s-o speculeze. Căci, deși Carol al III-lea era un suveran reformator, era, totuși, un om foarte religios, scrupulos și ușor de instigat. E surprinzător, poate, faptul că procesul lui Olavide a avut loc în perioada în care Inchizitor general era Felipe Beltran, prelat tolerant și moderat, de inspirație jansenistă, a cărui numire a fost salutată de opinia publică luminată. Dar majoritatea Consiliului Supremei l-a sprijinit în acest caz pe confesorul regelui, Eleta, el însuși membru foarte influent al Consiliului.

Ultima lovitură de trăsnet nu poate înșela. Spiritul luminilor și laicizarea administrației regale, inutilitatea absolut evidentă a unei instituții a cărei activitate diminuase considerabil în secolul al XVIII-lea, au făcut din Inchiziție un muribund. Statul și societatea spaniolă nu mai aveau nevoie de Sfîntul Oficiu. Restricțiile din 1812, 1834 și 1843 nu au constituit altceva decît ratificarea legislativă a realității.

NOTE

1. Henry Kamen. *Op. cit.*, p. 248.
2. Vezi, bunăoară, ediția prezentată de Valentina Fernandez Vargas ; *La Inquisición y los españoles*, Ed. Ciencia Nueva, Madrid, 1967. Și, desigur, Ricardo Garcia Carcel : *Op. cit.*
3. A.H.N., Inq., Zaragoza, Lib. 989, fol. 615—618.
4. British Mușeum, Ms. Eg. 1507. Vezi amănunte în catalogul publicat de Enrique Llamas : *Documentación Inquisitorial. Manuscritos españoles del siglo XVI existentes en el Museo britanico*, Fundacion Universitaria española, Madrid, 1975, p. 55—62 ; Ms. Eg. 1508 (catalog, p. 62—72).

5. Henry Kamen : *Op. cit.*, p. 243.

6. Marcelin Defourneaux : *L'Inquisition espagnole et les livres français au XVIII-ème siècle*, Paris, P.U.F., 1963, p. 58.

7. Vezi Michel Hugonnet : *L'activité du tribunal de l'Inquisition de Valladolid de 1622 à 1626*, lucrare de doctorat în istorie, Toulouse-Le Mirail, 1977.

8. British Museum, Ms. AD 28 358. Enrique Llamas : *Op. cit.*, nota 4.

9. Marcelin Defourneaux. *Pablo de Olavide el afrancesado*, *op. cit.*

10. Marcelin Defourneaux. *L'Inquisition espagnole et les livres français...*, *op. cit.*, p. 59—60.

CONCLUZII

REGATUL CONFORMITĂȚII

Dacă Inchiziția spaniolă ar fi fost un tribunal ca toate celelalte nu aș ezita să *conchid*, fără teama de a mă contrazice și în pofida ideilor preconcepute, că ea le-a fost superioară. Fără îndoială, mult mai eficace : extinderea la aproape întregul teritoriu, rețeaua de colaboratori și informatori au asigurat, cel puțin două secole, un control social ireproșabil, întărit și mai mult de prestigiul instituției și de teroarea sacră pe care o inspira ; prestigiul și teroarea provocau frecvent mărturisirile spontane și denunțurile, protejate, ca peste tot, de secretul mărturiilor. Iar, în secolul al XVI-lea, *sistemul vizitelor*, la a căror importanță ne-am referit, a generat o justiție operativă, lipsită de orice formalism, în același timp paternalistă și de temut, un fel de justiție în stradă, la care puținii vechi creștini par să fi aderat spontan ; o spontaneitate destul de ambiguă.

Indiscutabil, mult mai eficace. Dar și mai exactă, scrupuloasă, în pofida slăbiciunilor cîtorva judecători, orgolioși, cupizi sau imorali. O justiție care a practicat o examinare foarte atentă a mărturiilor, a făcut o verificare strictă a acestora, a acceptat fără restricții ca acuzații să-i recuze pe martorii suspecți (și adesea din motive minore), o justiție care a torturat puțin și a respectat normele legale, spre deosebire de anumite tribunale civile, și care, după un sfert de secol de rigoare atroce, nu a mai condamnat aproape deloc la pedeapsa capitală, iar teribilele pedepse la galere le-a administrat cu prudență. O justiție dornică să educe, să explice acuzatului de ce a greșit, care a admonestat și sfătuit, ale cărei sentințe definitive nu au lovit decît în recidiviști.

O justiție greu de înșelat, a cărei subtilitate dialectică a salvat viețile acuzaților depreciindu-le depozițiile :

atitudinea Inchiziției față de femei, față de *beatas* și vrăjitoare este relevantă în acest sens. În sfîrșit, în ceea ce-i privește pe homosexuali, Inchiziția a analizat în profunzime delictul, l-a descompus într-o multitudine de cazuri pe care legile civile nu le prevăzuseră și a fost aspră cu cei „irecuperabili".

Dar această carte nu încearcă cîtuși de puțin o reabilitare a Inchiziției, ci face instituției cel mai grav dintre procese, acuzînd-o de păcat împotriva spiritului, același pe care l-a persecutat Sfîntul Oficiu. Căci Inchiziția nu poate fi considerată un tribunal ca toate celelalte.

Inchiziția nu avea menirea, ca în cazul tribunalelor civile, să protejeze persoanele și bunurile împotriva numeroaselor agresiuni la care puteau fi expuse. Ea a fost creată pentru a interzice o credință și un cult; de-a lungul timpului, ea a persecutat și alte credințe și alte culte. Ea a arestat, a nimicit, a ruinat, a dezonorat mii de bărbați și femei, deoarece credința și riturile acestora nu erau conforme cu singurul model recunoscut de societatea creștină a Occidentului și căruia Conciliul din Trent, de la mijlocul secolului al XVI-lea, i-a dat o definiție completă și precisă. Prin extensie, Inchiziția a urmărit și pedepsit comportamentele susceptibile de a pune în cauză, direct sau indirect, dogmele și disciplina Bisericii romane, vorbe, gesturi sau comportamente sexuale care încălcau regulile celibatului ecleziastic sau ale căsătoriei creștine.

Firește, Inchiziția spaniolă nu s-a născut din nimic. Ea a fost exponentul unei societăți. Dogmele și morala pe care le-a apărat erau revendicate și în alte țări ale Occidentului creștin, care, deși nu au avut o Inchiziție, au cunoscut persecuții religioase violente, moartea pentru o credință religioasă heterodoxă, pentru delicte de vrăjitorie sau homosexualitate.

Nu este întîmplător că Inchiziția spaniolă a condamnat la ardere pe rug cîteva mii de evrei iudaizanți și cîteva sute de musulmani. Celelalte categorii de victime au plătit un tribut mult mai mic morții legale, deși condamnările la moarte pentru sodomie și bestialitate — păcate „abominabile" — dictate de cele trei tribunale din Aragon (Barcelona, Zaragoza, Valencia) au depășit probabil suta și poate și condamnările pentru vrăjitorie, din cauza severității de la începutul secolului al XVI-lea. Dar în acest sens nu există o certitudine.

Astfel, Inchiziția a fost mai întîi expresia ostilității vechilor creștini împotriva evreilor iudaizanți și musulmanilor pe care îi invidiau pentru bogăția și talentele lor. Nu este o simplă coincidență că *familiares* din prima generație au fost recrutați din populația de la orașe unde ostilitatea antisemită era cea mai puternică. Regii Catolici au folosit această ostilitate ca o armă politică. Lucru de înțeles în cazul lui Ferdinand de Aragon, dornic să limiteze *fueros*-urile, și mai greu de înțeles pentru Isabela de Castilia, căci *conversos* erau foarte bine plasați în elita acestui regat. Isabela a fost influențată, însă, de călugări, a căror solidaritate profundă cu vechii creștini nu poate fi pusă la îndoială.

După ce s-a constituit și s-a organizat, după ce i-a eliminat sau asimilat pe *conversos* spanioli, după ce i-a pus sub supraveghere pe maurii convertiți, Inchiziția și-a îndreptat atenția spre vechii creștini pentru a-i modela conform idealurilor definite și regulilor stabilite de Conciliul din Trent, și tocmai acest lucru l-au fixat în special studiile foarte recente ale lui Jean-Pierre Dedieu. Ea a început vînătoarea împotriva cărților, clericilor curajoși, studenților vagabonzi, pe care Europa Renașterii i-a produs din abundență. În același timp, ea a pus la dispoziția statului monarhic un popor omogen, cu o credință și reflexe corespunzătoare, ușor mobilizabil împotriva ereticului ce se confunda lesne cu străinul. Ea a jucat, atunci cînd a fost nevoie, rolul unei abile poliții politice pentru sesizarea și interpretarea frămîntărilor, pentru detectarea spionilor.

Cu toate acestea, Inchiziția nu a putut asigura spaniolilor unitatea spirituală, fapt evident astăzi. În schimb, prin prezența și perseverența ei, prin teama pe care a inspirat-o, ea a făcut din Spania, și pentru multă vreme, regatul conformității. Înțeleg prin aceasta, conformitate politică, conformitate intelectuală. Eliminîndu-i pe evreii iudaizanți, prigonindu-i pe *conversos*, Inchiziția a înăbușit o burghezie spaniolă creatoare de idei și de bogății, în care evreii erau plămada, erau medici, bancheri, oameni de știință. Ricardo Garcia Carcel a demonstrat-o recent pentru Valencia. Ea a tarat izvoarele vii ale cercetării și speculației teoretice, motiv pentru care teologia a avut de suferit, la fel ca și celelalte activități ale spiritului, în așa măsură încît Spania, cămin prolific de teologi în secolul al XVI-lea, nu a mai produs nimic în secolul al

XVII-lea. Ea a inspirat neîncredere în cărți, al cărei efect nefast va fi sesizat de luminiștii secolului al XVIII-lea și care va fi resimțit pînă aproape de timpurile noastre. Ea a înlocuit reflecția, meditația religioasă cu sentința.

Apărătorii Inchiziției cred că dețin un contra argument. Dacă Inchiziția a exercitat într-adevăr această funcție, dacă a înăbușit viața spiritului, cum se poate explica atunci *Secolul de aur* spaniol ? Căci, într-adevăr, apogeul literaturii, teatrului, picturii și sculpturii spaniole coincide cu apogeul Inchiziției. Mateo Aleman, Cervantes, Lope de Vega, Quevedo, Gongora, Calderon de la Barca, Tirso de Molina, Alonso Berruguete, Miguel Montañes, El Greco, Velasquez, Zurbaran și alți cîțiva au fost contemporani cu epoca de glorie a tribunalului, și, dacă nu cu Torquemada, atunci cu Fernando de Valdes sau Antonio Zapata de Mendoza.

Acest lucru nu poate fi contestat. Dar merită să ne oprim puțin asupra naturii creațiilor *Secolului de aur* spaniol. După perioada 1560—1580, adică din momentul în care Inchiziția a acordat o atenție sporită vechilor creștini, aceste creații erau de natură estetică : ele vizau frumusețea modului de exprimare, cum este cazul lui Gongora, sau frumusețea plastică. Ele exaltau adesea idealurile Contrareformei, chiar dacă erau opera unor autori ce se trăgeau din *conversos*. Operele cele mai profunde, ale lui Cervantes sau Calderon, chiar dacă exprimă *el sentimiento tragico de la vida* (sentimentul tragic al vieții) nu contestă, cel puțin explicit, ordinea stabilită. Dimpotrivă, deși bine plasată în Evul mediu grație contactelor cu orientul musulman depozitar al gîndirii antice și el însuși creator, Spania a fost absentă, sau aproape absentă, din marea mișcare științifică și filosofică a secolului al XVII-lea, secol al renovării structurilor gîndirii, tot așa cum va fi aproape absentă de la „aplicațiile" secolului al XVIII-lea. A gîndi devenise periculos, și miile de spanioli o învățaseră din proprie experiență.

Păcatul împotriva spiritului nu se limitează numai la această înăbușire a reflecției creatoare. El are și o natură religioasă. Biserica catolică a Renașterii, apoi Conciliul din Trent au afirmat, împotriva lui Luther, liberul-arbitru al omului, libertatea majoră a omului, aceea de a se

mîntui sau de a pieri, pentru eternitate *. Impunînd un model de credinţă unic, supunînd individul supravegherii permanente a unei opinii condiţionate, Inchiziţia a distrus posibilităţile autentice de exercitare a liberului-arbitru, a făcut să dispară din Spania însăşi ideea de libertate religioasă.

Nu ştiu care este gîndul intim al fiecăruia dintre colaboratorii mei. Nici nu am dorit să-l cunosc. Pentru mine, care nu mai am timpul să menajez persoanele sau ideile şi care vreau să cred în existenţa unui Dumnezeu personal, recunoscut în libertate, istoria Inchiziţiei spaniole este ilustrarea fascinantă a dramei care-i ameninţă pe oameni ori de cîte ori se stabileşte o legătură organică între stat şi Biserică. Acesta este vechiul vis, întotdeauna ameninţător, al Leviathanului.

* *Conciliul din Trent* (1545—1563) a operat Contrareforma catolică, în replică la Reforma lutherană. Martin Luther considera că omul şi-a pierdut liberul arbitru ca urmare a păcatului originar, săvîrşit de Adam şi Eva, astfel că mîntuirea omenirii depinde numai de graţia dumnezeiască. *(V.K.)*

Pentru toate lucrările publicate înainte de 1963 vă recomandăm :

Emil van der Vekene. *Bibliographie der Inquisition*, Hildesheim, 1963. Această bibliografie cuprinde 1950 de titluri, dar autorul pregătește acum o ediție complet revăzută care va cuprinde peste 4 000 de titluri și va apărea în S.U.A.

Să reamintim, totuși, existența a trei lucrări esențiale, apărute cu mult înainte de 1963.

Juan Antonio Llorente. *Histoire critique de l'Inquisition d'Espagne*, Paris, 1817, 2 vol. Aici îl vom regăsi pe inchizitorul pocăit condamnînd Inchiziția. Lucrarea lui Llorente, care a avut la dispoziție o documentație importantă de prima mînă, servește încă drept punct de plecare, în special pentru studiul primilor ani.

Henry Charles Lea. *A history of the Inquisition of Spain*, 4 vol., New York, 1905—1907. Lucrarea cea mai completă. Nu a fost depășită în ceea ce privește organizarea și modul de funcționare al instituției. Cartea lui Lea a fost reeditată în 1966 la New York în American Scholar Publications.

Ernst Schäfer. *Beiträge zur Geschichte des spanischen Protestantismus im sechzehnten Jahrhundert. Nachden Originalakten in Madrid und Simancas bearbeitet*, Güterlosch, 1902, 3 vol. Studiul cel mai important despre protestanții spanioli și reprimarea lor de către Inchiziție.

După 1963 Inchiziția nu a încetat să-i inspire pe istorici. Nu vom cita decît lucrările cele mai importante și pentru comoditate vom adopta următoarea clasificare :

I. *Lucrări în franceză sau în traducere franceză*

Henry Kamen. *Histoire de l'Inquisition espagnole*, Paris, Albin Michel, 1966. (Traducere din engleză. Ediția engleză a apărut în 1965.) O expunere clară și accesibilă care cuprinde toate aspectele legate de subiect, dar care nu aduce decît parțial elemente noi.

Nicolaü Eymerich, Francisco Peña. *Le manuel des Inquisiteurs*, introduction, traduction et notes de Louis Sala Molins, Paris. E.P.H.S.S. et Mouton, 1973. O sursă de prim ordin la îndemîna publicului, însoţită de un comentariu pe care uneori îl contestăm, dar care este întotdeauna incitant.

Julio Caro Baroja. *Les sorcières et leur monde*, Paris, Gallimard, 1972. Traducere din spaniolă. În aşteptarea cărţii lui Gustav Henningsen despre Inchiziţie şi vrăjitorie.

Louis Cardaillac. *Morisques et chrétiens*, Paris, Klincksieck, 1977. Capitolul II este integral consacrat atitudinii Inchiziţiei faţă de *moriscos*.

Augustin Redondo. *Antonio de Guevara et l'Espagne de son temps*. Genève Droz, 1976. Capitolul V este în întregime consacrat activităţilor inchizitoriale ale lui Antonio de Guevara.

II. *Lucrări în limba spaniolă sau în alte limbi*

Julio Caro Baroja. *El señor inquisidor y otras vidas por oficio*, Madrid, 1968. Alianza Editorial (p. 14—63). Cincizeci de pagini remarcabile despre personalitatea inchizitorilor.

Ricardo Garcia Carcel. *Origenes de la Inquisicion española. El tribunal de Valencia, 1478—1530*, Barcelona, Ed. Peninsula, 1976. O carte de prim ordin, singura monografie cu caracter ştiinţific despre primii 50 de ani ai Inchiziţiei spaniole văzuţi prin prisma unui tribunal de provincie.

Gregorio de Andrès. *Proceso inquisitorial del padre Sigüenza*, Madrid, Fundacion Universitaria Española, 1975, Studiul exhaustiv asupra unui proces model.

Historia 16 : La Inquisicion, Număr special, decembrie 1976. Cu colaborarea lui José Antonio Escudero, Francisco Tomas y Valiente, Antonio Dominguez Ortiz, Julio Caro Baroja, Marcel Bataillon, J. Ignacio Tellechea Idigoras, Henry Kamen, Antonio Elorza, Jose Manuel Cuenca Toribio, Luis Alonso Tejada, Maurice Birckel, Ricordo Garcia Carcel. O remarcabilă confruntare de idei.

Carmen Martin Gaite. *El proceso de Macanaz. Historia de un empapelamiento*, Madrid, 1970. Unul dintre cele două mari procese politice din secolul al XVIII-lea.

S. Perez Villarino. *Inquisicion y constitucion*, Madrid, 1970. Inchiziţia este prezentată într-o manieră nouă, ca un instrument de control social.

Haïm Beinart. *Records of the Spanish Inquisition in Ciudad Real*, traducere engleză din ebraică, Ierusalim, 1974.

III. *Articole importante*

Gustav Henningsen. „El banco de datos del Santo Oficio. Las relaciones de causas de la Inquisicion española (1550—1700)", în *Boletin de la Real Academia de Historia*, t. CLXXIV, 1977, p. 547—570. Autorul expune meritele excepţionale ale unei surse fundamentale de la care se poate aştepta mult în domeniile antropologiei şi etnoistoriei, folosind ordinatoarele.

Jean-Pierre Dedieu. „Des inquisiteurs de Tolède et la visite du district" și „Les causes de foi de l'inquisition de Tolède" în *Mèlanges de la Casa de Velasquez*, 1977 (p. 235—256) și 1978. Primul studiu profund asupra vizitelor după Lea și o analiză statistică, cronologic diferențiată, a proceselor toledane de pe parcursul a trei secole.

Richard Greenleaf. „The Mexican Inquisition an the Indians. Sources for the ethnohistorian" în *The Americas*, vol. XXXIV, ianuarie 1978, nr. 3. Alt exemplu, de data aceasta american, al extraordinarei valori a surselor inchizitoriale pentru etnoistorie, cunoașterea moravurilor (în special a sexualității), a religiozității, practicilor magice etc. Datorăm aceluiași autor și o excelentă lucrare de sinteză asupra Inchiziției mexicane din secolul al XVI-lea.

CUPRINS

Introducere, de Bartolomé Bennassar 3

Capitolul I, de Jean-Pierre Dedieu

Cele patru epoci ale Inchiziţiei 11
Numărul proceselor 12
Ţintele principale 17
Un model care poate fi generalizat? 21
De la cruzime la acomodare 27

Capitolul II, de Dominique Peyre

Inchiziţia sau politica prezenţei 36
Instituirea Inchiziţiei 36
Spre o acoperire raţională a teritoriului : pretextul geografic 42
Un control social fără limite ? 54

Capitolul III, de Bartolomé Bennassar

Puterea inchizitorială 63
Inchiziţia — putere centralizatoare : supravegherea ierarhiei 64
Cine erau inchizitorii, sau natura puterii 69
Mijloacele puterii : oameni şi resurse 77
Familiares — miliţie auxiliară sau grup de presiune ? . . 80

Capitolul IV, de Bartolomé Bennassar

Inchiziţia sau pedagogia fricii 88
Frica şi explicarea ei 88
Explicaţii greşite : tortura 91
Explicaţii greşite : cumplita severitate a pedepselor . . . 98
Explicaţii corecte : angrenajul secretului 103
Explicaţii corecte : memoria stigmatului 109

Explicații corecte : spectrul mizeriei 112
Puterea exemplelor 115

Capitolul V, de Catherine Brault-Noble și Marie-José Marc

Unificarea religioasă și socială. Înăbușirea minorităților . 119
Ofensiva împotriva evreilor și kabbaliștilor 119
Ofensiva contra maurilor convertiți *(moriscos)* 139

Capitolul VI, de Claire Guilhem

Inchiziția și devalorizarea discursurilor feminine . . . 163
Autoritatea cuvîntului feminin... 163
Beatas : nesupunere și contestare 174
Inventarea delictului : de la iluzie la nebunie 182
Deprecierea vrăjitoriei 190

Capitolul VII, de Jean-Pierre Dedieu

Modelul religios: disciplinele limbajului și acțiunii . . . 200
Blasfemia 202
Sacrilegiul 208
„Cîteva cuvinte necuviincioase din partea unor persoane josnice și grosolane“ 211
Ordinea socială: procesul Eugeniei la Bourguignonne . . . 216
Și, mai ales, fără scandal ! 218

Capitolul VIII, de Jean-Pierre Dedieu

Modelul religios: respingerea reformei și controlul gîndirii . 222
Luther : creația prin contrast 222
Cărțile 241
Gînditori și intelectuali 249
Clerul 252

Capitolul IX, de Jean-Pierre Dedieu

Modelul sexual : apărarea căsătoriei creștine 259
Căsătorie și viață sexuală : doctrina 259
Poligami și poliandre 262
Păcatul trupesc simplu 270

Capitolul X, de Bartolomé Bennassar

Modelul sexual : Inchiziția din Aragon și reprimarea păcatelor „abominabile“ 282

Păcatele abominabile : judecata lui Dumnezeu și judecata oamenilor 282
Începuturile intervenției inchizitoriale 285
Sociologia abominabilului 289
Explorarea abominabilului 294
Pedepsirea abominabilului 296

Capitolul XI, de Bartolomé Bennassar

Pentru stat, împotriva statului 306
Inchiziția, armă absolută a monarhiei 307
Inchiziția — atentă la conjunctură 314
Luminismul contra Inchiziției 316

Concluzii, de Bartolomé Bennassar

Regatul conformității 322

Indicații bibliografice 327